

प्रस्ताविका ।

पूर्वं किलास्मिन्भारते वर्षे जातक-महिता-गणितरूपत्रिस्कन्धज्यो-
तिशास्त्रवेत्ता सुमुहूर्तकथनादिनापादितासेरिदुर्गप्रहणकृत्यादिह्रीमत-
ह्रीश्वराच्छाहाकच्चरसार्यभौममुण्यात्सम्प्राप्तसरसत्रिरुद-शाण्डिल्य-
गोत्रोत्पन्नः केशवदेवज्ञात्मभवो नृसिंहदेवज्ञो देवभूदेवससेवितायां
वाराणस्यां निवसति स्म । तदात्मजन्मना रघुनाथदेवज्ञेन सत्स्व-
प्यनेकेषु चिन्तामणि रत्नमाला-मार्तण्ड-तत्त्वादिमुहूर्तग्रन्थेषु
तेषां कृतिताछन्दआदिचातुरीपरतया सौगम्येनार्थावप्रोधकत्वाभाव वि-
मृशता प्रयुक्तप्रथमनक्तव्यपदार्थनामत्वान्मुहूर्तविशेषपृच्छासमय एव त
प्रापकपद्यस्य शठित्युपस्थितिकारकोऽमन्देतरधिपणमीहूर्तिकोपकारको-
ऽयं मुहूर्तमालाख्योऽपूर्वो ग्रन्थ सप्तदशाधिकसप्तदशशतमितसमती-

(२)

इत्येतैर्मुद्रापित उपलभ्यते । तस्मिन्धैतद्वीकारुदनुपात्तं क्रमेण सङ्क्रान्ति
गौचरप्रकरणयोः सद्वृहीतं जलनाडीचक्राष्टकवर्गसृष्टिरूप प्रक-
रणवैशिष्ट्यं दृश्यते । किञ्च स्थलविशेषे वृत्तपाठभेदी क्रियन्तु स्थलेषु
सुहूर्तपत्र-पदार्थ-क्षेपकाणां चाधिक्यं कुत्रचित्कर्मपरीत्यमित्यादिरूपा
बहुविधा भिन्नता दृश्यते । परं त्विदं पुस्तकमेतत्पुस्तकमुद्रणकाले नो-
पलब्धमतस्तत्स्थले पाठादिभेदप्रदर्शने न लब्धोऽवसरः । अस्मि-
न्मध्ये गोविन्दात्मज चिन्तामण्याचार्यैः सम्मतिचिन्ताम-
ण्याख्याऽन्यापि टीकाकृतास्तीति श्रूयते । न तामद्याप्युपलभामहे वयम् ॥

भ्रान्तिः पुरुषधर्मोऽयं तदत्र न्यूनमस्ति यत् ।

क्षन्तव्यं तद्विपश्चिद्भिः प्रार्थयामो हि तान्वयम् ॥ १ ॥

शके १८१४ नन्दनामाब्दे
भाषाऽऽशु० १४ शनी ।
निवासो माहाशालायाम् ।

}

करण्डोपाह्व वामनात्मज
भट्ट-रामचन्द्रशर्मा ।

अनुक्रमणिका.

श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्.	श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्.
	संज्ञाप्रकरणम् १		४५	नक्षत्रभोगाः	१२
१	मङ्गलाचरणम्... ..	१	४८	प्रकारान्तरेण रात्रिमान- ज्ञानम्... ..	१२
२	स्वाभिधेयनिरूपणपूर्वकं ग्रन्थकरणप्रतिज्ञा ...	२	४९	शङ्कुलक्षणम्	१३
३	क्रमशः प्रकरणनामानि ४-७ परिभाषा	२	५०	दिवा कालज्ञानम्	१३
८	गुणनहारफलयोर्लक्षणम्	३	५१	पादच्छायायाः परालमान- ज्ञानम्	१४
१०	सङ्ख्याङ्कसज्ञा... ..	४	५२	दिनमध्यमाज्ञानम्	१५
१८	तासा पर्यायशब्दरूपना	४	५३	शतपदचक्रोक्तनक्षत्रच- रणसज्ञाः	१५
१९	संबन्धसज्ञाः... ..	५	६०	एयामुपयोगो राशिल- क्षण च	१६
२५	तत्फलरूपनम्	५	६१	राश्यशादीना परिभाषा	१६
२६	सौम्ययाम्यायनयोर्लक्षणे तत्फले च... ..	६	६२	नवाशरूपना	१७
२७	भासभेदास्तल्लक्षणानि च	६	६३	राशिचक्रम्	१७
२९	चैत्रादीना सज्ञाः	६	६४	मेपादिराशीना पर्यायाः	१७
३०	पञ्चाङ्गशुद्धिः	६	६८	चरादिभेदाः	१८
३१	तिथीशाः	७	६९	राशीना जलचरादिभेदाः	१८
३२	वृद्धिक्षयलक्षणे	७	७०	राशिपर्याया भीमशनिप- र्यायाश्च	१९
३३	नक्षत्रस्वामिन.	७	७१	राशीना पृष्ठोदयादिसज्ञाः	१९
३४	अभिजिज्ञानम्	७	७२	विष्णुममादियोगसज्ञास्त- रफलानि च	१९
३५	नक्षत्रतारासङ्ख्यास्तत्प्र- योजन च... ..	१०	७५	ववादिकरणानि तदुत्प- त्तिस्तत्स्वभावश्च	२०
३७	नक्षत्राकृतयः... ..	१०	७७	ग्रहाणा पुंस्त्वादिभेदा- स्तत्स्वभावश्च	२०
४०	तेषा योगताराः	१०	७८	चन्द्रमुद्ययोर्विशेषः	२०
४२	रात्रावह्नि चेष्टकालसाध- नौपाय... ..	११	७९	अह्नस्वरूपानि... ..	२०
४३	रात्री भुक्तघटीज्ञानम्	११			
४४	भोग्यघटाज्ञानम्	१२			

श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्.
३९	पक्षरन्ध्रतिथीनां परिहारः	३७
४०	त्रिविधगण्डान्तानि तेषां त्याज्यघट्टश्च ...	३७
४२	पूर्वोक्तदुष्टयोगानामपवादः	३८
४४	संवर्तादिदुष्टयोगानां परि- हारः	३८
४५	देशभेदेनापवादः ...	३९
४६	शून्यतिथ्यादीनामपवादः	३९
४७	दोषसहापवादभूता रवि- योगाः	४०
४८	करणस्वभावः ...	४०
४९	विट्टिज्ञानम्	४०
५०	विट्टपवादः	४१
५१	लोकभेदेन विट्टपवादः	४१
५२	भद्रायां विहितरुमाणि	४२
५३	भद्रायामुखपुच्छविभागः	४२
५४	त्याज्यान्तराणि ...	४२
५५	सफलापवादानि बधिरा- दिलमानि	४३
५७	एषा शून्यराशीनां चाप- वादः	४३
५८	नाडीनक्षत्राणि ...	४३
६०	विषघट्टस्तासां स्पष्टीक- रणं च	४४
६३	ग्रहणर्क्षस्य मासभेदेन त्याज्यावधिः	४५
६४	प्रस्तोदयादी पूर्वापरज्यै- कालः	४५
६५	आवश्यकृत्वे मत्तान्तराणि	४६
६६	अयनांशाः	४६
६७	गोलमंज्ञा समरात्रिदिव- कालश्च	४६

श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्.
६८	पलभाशनं चरखण्डसा- धनं च	४७
६९	सूर्यस्पष्टगतिः ...	४७
७०	रविस्पष्टीकरणम् ...	४८
७१	भुजज्ञानम्	४८
७२	चरसाधनम्	४८
७३	चरसंस्कृते दिनरात्रिमाने	४९
७४	वारप्रवृत्तिः	४९
७६	कालहोरा	५०
७७	तत्प्रयोजनम्	५१
७८	दिवामुहूर्तस्वामिनः ...	५१
७९	रात्रिमुहूर्तस्वामिनः ...	५१
८०	दुर्मुहूर्ताः	५२
८१	रविवारादिषु कुलिकार्ध- यामयमघण्टादित्या- ज्या दुर्मुहूर्ताः	५२
८३	रविवारादिषु नक्षत्रविशे- षैः सिद्धियोगाः	५३
८५	कुलिकयमघण्टयोरपवादः	५३
८६	भृगोर्बाल्यवार्धक्यदिन- सङ्ख्या	५३
८७	गुरोर्बाल्यवार्धक्यं मता- न्तरं च	५४
८८	चन्द्रस्य बाल्यवार्धके बाल्ये मतान्तरं च	५४
८९	गुरुशुक्रयोरस्तादिषु व- र्ज्यैरुमाणि	५४
९१	आदिशब्देन गृहीता दो- षविशेषाः	५५
९२	मतान्तरेण गुर्वादित्यम्	५५
९३	लुप्तसवत्सरदोषः ...	५५
९४	तदपवादः	५५

श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्.	श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्
३९	बीजवनपने मुहूर्तस्तदु- पयुक्त फणिक्रं च	६९	६२	तत्फलम्	७५
४०	विहृदधान्यानां स्थला- न्तरारोपे मुहूर्तः ...	७०	६३	केचिन्मते होमे ताज्यं खेटसुप्तम्	७५
४१	अन्तर्पट्टिरहाणि नक्ष- त्राणि	७०	६४	नक्षत्रविशेषे ज्वरोत्पत्तौ- त्तन्निवृत्तिदिनसङ्ख्या	७५
४२	क्षेत्ररक्षार्थं कुटीकरणे मु- हूर्तः	७०	६७	रोगोत्पत्तौ शीघ्रमृत्युका- रको योगविशेषः ...	७६
४३	क्षेत्रे स्तम्भस्थापने मुहूर्तः	७०	६८	सर्पदशे तत्रालमृत्युका- रकनक्षत्राणि ...	७६
४४	वृक्षादीनामारोपणे मुहूर्तः	७१	६९	शिरावेधेनासृग्मांक्षे रे- चने वमने च मुहूर्ताः	७६
४५	तत्रापि योगविशेषाः ...	७१	७०	रोगनिर्मुक्तज्ञानमुहूर्तः	७७
४६	पुगारोपे मुहूर्तविशेषः ...	७१	७२	जलाशयादिप्रतिष्ठा मुहूर्त	७७
४७	महातरारोपणे मुहूर्तः ...	७१	७३	तत्र देवप्रतिष्ठायां विशेष	७८
४८	नारीकेलारोपे नागवल्ली- रोपणे च मुहूर्तः ..	७१	७४	ऋष्यविक्रयमुहूर्तां ...	७९
४९	धान्यच्छेदमुहूर्तं ...	७१	७८	विक्रये लग्नशुद्धिः ...	७९
५०	धान्यमर्दनाद्विषे स्तम्भ- निखननमुहूर्तः ...	७२	७९	विपणी (पण्यवीथिकायां स्थित्वा क्रयविक्रय- रूपे कर्मणि) मुहूर्तः	८०
५१	धान्यमर्दनमुहूर्तः ...	७२	८०	सह्यकरणे मुहूर्तं ...	८०
५२	धान्यसप्रहमुहूर्तः ...	७२	८१	राजाभिषेकमुहूर्तः ...	८०
५३	धान्यवृद्धौ (धान्यरूपक- णदाने) मुहूर्तः ...	७२	८२	तत्र लग्नशुद्धिः ...	८०
५४	नवाग्रभक्षणे मुहूर्तः ...	७२	८३	तत्र श्रेष्ठलग्नाणि ...	८१
५५	कोटिहोमादिघर्मैक- यायां मुहूर्तः ...	७३	८४	तत्र पापप्रहाणां स्थान- विशेषात्फलविशेषा	८१
५६	शान्तिके मुहूर्तः ...	७३	८५	चिरराज्यकरणयोगविशेषी	८१
५७	जारणमारणादी मुहूर्तः	७३	८६	वृत्त्यारम्भमुहूर्तः ...	८२
५८	अभिहोत्रारम्भमुहूर्तः	७३	८७	दिव्यपरीक्षा मुहूर्तः ...	८२
५९	तत्र योगविशेषाः ...	७४	८८	नक्षत्राणामन्धादिसंज्ञाः	८३
६०	होमाहुतिज्ञानम् ...	७४	८९	तत्कथनप्रयोजनं नष्ट-	
६१	होमचिकीर्षादिनेऽग्निनि- वासज्ञानम् ...	७५			

श्लोका.	विषया	पृष्ठम्.	श्लोकाः	विषया	पृष्ठम्.
	व्यादि लभ्यं न वेति ज्ञानम्	८३	४	उमादिनक्षत्रवशेन ता एव सज्ञाः	८८
९०	अन्धादिनक्षत्रैर्नष्टवस्तुनो दिरज्ञानम्... ..	८३	५	तत्फलानि सङ्क्रान्तिपु- ण्यमालम्ब्य	८८
९१	नष्टप्रयुक्तधनघोर्लाभाला- भविष्येकं	८३	६	सङ्क्रान्तीना विपुवादिसंज्ञा-	८९
९२	धनिष्ठोत्तराषांदिनक्षत्रप- त्रके वर्ज्यानि	८४	७	तासामतिपुण्यदा घन्या दिनरात्रिविभागेन सङ्क्रा- न्तेरशुभफलम्	८९
९३	काशादिसङ्क्रान्तौचिन्तन- मम्	८४	१०	जन्मनक्षत्रवशेन फलम् सुमाय रश्म्यां रविः स- ङ्क्रमस्तत्फलं च... ..	९०
९४	अनुक्तस्थले लग्नाद्विः १५ वर्षेभ्योऽपि नक्षत्राणि तद्वत्त्वानि च ..	८४	११	अधिमार्गसङ्क्रान्तिसंज्ञा- क्षणम्	९०
९७	सप्तमतिवृत्तिराष्टौ काल- शक्तिः	८५	१२	रविसङ्क्रमणोत्तरसङ्क्रमण- द्वितीयादि चैतत्फलम्	९१
९८	तत्र वर्ज्यान्तराणि	८६	१५	नक्षत्राणां समादिसंज्ञा- सङ्क्रान्तिफलानां फ- लानि च... ..	९१
९९	तत्रोत्तममध्यमाधम- फल्गाः	८६	१७	सङ्क्रमणमयोत्पन्न कृते- फलम्	९१
१०१	कालान्ताक्रियाररणे मु- हूर्तं	८६	१८	योगवशेन पुण्याधिक्यम् सङ्क्रान्तिसंज्ञा संप्रत्ययस- ङ्क्रान्तिप्रसङ्गात्तन्मि- थ्यानापवादरूपः पु- ण्यात्निर्णयः	९१
१०२	त्रिपुण्यरद्विपुण्यरयोर्मरणे परिहास	८७	२०	अस्तिदयात्पश्यन्पूर्वमदन- सङ्क्रमे पुण्यात्निर्ण- यः	९१
१०३	प्रवरणोपमहासः	८७	२१	अर्धरात्रमये सङ्क्रमे पुण्यात्निर्णयः	९१
	सङ्क्रान्तिप्रकरणम् ४		२२	अर्धरात्रात्पूर्वं परतद्य	
१	सङ्क्रान्तिप्रकरणं तत्रसमा- प्य	८७			
२	शुभाशुभशापरतरेण स- ङ्क्रान्तिफलम्	८८			
३	तथा धारवशेन सङ्क्रान्ति- शेषाः	८८			

श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्.	श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्.
	सङ्क्रमे पुण्यकालनि- र्णयः	९३	३	चन्द्रचारफलम् ...	९८
२३	विषुवासिसङ्क्रमे शुभक- र्मणि त्याज्यकालः	९३	४	भीमचारफलम् ...	९८
२४	सूर्यादीनां सङ्क्रमे क्रमेण शुभकर्मणि त्याज्या घट्यः	९३	५	बुधचारफलम् ...	९८
२५	चलसङ्क्रान्तिसाधनम्...	९४	६	शुक्रचारफलम् ...	९८
२६	सूर्यादिवारेषु कर्कसङ्क्रमे वृष्ट्यंशोपक्रान्तद्वये- न वृष्टिफलं च...	९४	७	शुक्रचारफलम् ...	९८
२७	पञ्चकं करिदिनानि च	९४	८	शनिचारफलम् ...	९९
२८	रविमङ्क्रान्तेर्षवादिकरण- वशेन वाहनानि ...	९५	९	राहुचारफलम् ...	९९
२९	जातय	९५	१०	केतुचारफलम् ...	९९
३०	वस्त्राणि	९५	११	कार्यविशेषे ग्रहविशेष- लम्	९९
३१	अन्नानि	९५	१२	ग्रहवेधः	९९
३२	लेपाः... ..	९६	१६	शुक्रपक्षे चन्द्रवेधे वि- शेषः	१०१
३३	पुण्याणि "टीकायां वयो- ऽवस्थाः"	९६	१७	वामवेधः	१०१
३४	आयुधानि	९६	१८	तत्र देशभेदेन वेधे गण- नाया च मतभेदः	१०१
३५	वाहनानि खशादि देश- विशेषे नक्षत्रवशेना- न्यत्र करणोद्भवानि	९६	१९	वेधविधि विना गोचर- फलरूपेण हानिः...	१०२
३६	एतत्करणप्रयोजनम् त- त्तदुपजीविनां नाश- करणम्	९६	२०	ग्रहाणां फलदानकालः	१०२
३७	प्रकरणोपसंहारः ...	९७	२१	ग्रहाणां गन्तव्यराशेः प्राक्फलदान कालः	१०२
	गोचरप्रकरणम् ५		२२	चन्द्रफलविशेषः ...	१०३
१	गोचरशाब्दार्थरूपनम्...	९७	२३	सूर्यादिप्रीत्यै तत्तद्रत्नधार- णादिकम्	१०३
२	सूर्यचारफलम् ...	९७	२४	एतदशक्ती प्रकारान्तरेण धारणादिकम् ...	१०३
			२५	ग्रहपीडापरिहाराय औषधिविशेषपञ्चानानि	१०४
			२६	सूर्यादिदक्षिणाः ...	१०४
			२७	चन्द्रावस्थामग्नौपायः	१०४
			२८	आप्तमन्वयाः संज्ञाः...	१०४
			२९	सङ्घटे चन्द्रफलम् ...	१०५

श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्.
८३	मातरिरजस्वलायां धी- लायकरणम् ...	१३३
८४	हृदिनाबन्धनमुहूर्तः ...	१३३
८५	गौदानमुहूर्तः समावर्तन- मुहूर्तश्च ...	१३३
८६	प्रहरणोपसंहारः ...	१३४

विवाहप्रकरणम् ७

१	प्रहारणोपक्रमः ...	१३४
२	उद्देशतोऽष्टकूटरूपनम्	१३४
३	तत्र वर्णकूटम् (१) ...	१३५
४	वश्यकूटम् (२) ...	१३५
५	ताराकूटम् (३) ...	१३५
६	योनि कूटम् (४) ...	१३६
८	महर्षीर्णकूटम् (५) ...	१३७
१०	प्रसन्नादाधिमिन्नादिरुध- नम् ...	१३८
११	गणकूटम् (६) ...	१३८
१३	रोदिकूटम् (७) ...	१३९
१४	नाडीकूटम् (८) ...	१३९
१६	गुणद्विभं वर्णकूटम् ...	१४०
१८	दृष्टभकूटगणकूटयोप- वादः ...	१४०
२०	नेक्षत्रारोरोत्कले विशेषे- षः ...	१४१
२१	बधूनक्षत्राद्वितीयं वरन- क्षत्रं चैतफलम् ...	१४१
२२	आश्लेषादिनक्षत्रोत्पन्नव- धूनरयोधरणभेदात्फ- लानि ...	१४२
२३	अज्ञातजन्मनक्षत्राणां व- र्णादिचिन्तनप्रकारः	१४२

श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्.
२४	गुणनातम्यादृष्टिनार्थ- चिन्तने व्यवस्था	१४२
२५	दम्पत्योगुर्वादिपलावश्य- कता ...	१४२
२६	द्विज्येष्टनिज्येष्टयोर्निषेधः मापवादः...	१४३
२७	वाद्भिषयमुहूर्तः ...	१४३
२८	कन्यावरवरणमुहूर्ता ...	१४३
२९	विवाहे मासशुद्धिः ...	१४३
३०	सौरचान्द्रमासयोर्महर्षे म- तन्तरम् ...	१४४
३१	प्रसारान्तरेण तत्र व्यव- स्था ...	१४४
३२	विवाहे तिथ्यादि शुद्धिः	१४४
३३	आयगर्भविषये वर्ज्या- न्तराणि ...	१४४
३४	पुनर्विवाहे त्याज्यान्तरा- णि ...	१४४
३५	पञ्चशलाकाचक्रसाधनम्	१४५
३६	तस्य सप्तशलाकाचक्र- स्यापि विधेः त्याज्य- त्वम् । तत्र टीकायां तयोस्त्याज्यत्वे विशेषे- षः ...	१४५
३७	विवाहे महविशेषयोगजं फलम् ...	१४५
३८	शुभपापमहार्गा चन्द्रेण सह योगे फलं साप- वादम् ...	१४६
३९	कर्तरीदोषः सफलः ...	१४६
४०	महापातसम्भवः ...	१४६
४१	पातदुष्टनक्षत्राणि ...	१४६

श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्.
४२	स्वार्जुदोषः	१४७
४३	लत्तादोषः	१४७
४४	उपग्रहः	१४७
४५	देशभेदेन क्रियतामपवादः	१४७
४६	लम्बादिस्थानवशादिष्टम- हाः	१४८
४७	लग्नमङ्गयोगाः	१४८
४८	पश्चाधिरुन्यूनैर्ग्रहैरिष्टा- निष्टत्वम्	१४८
४९	सापवादोऽष्टमलग्नदोषः	१४९
५०	जन्मलग्नादिभ्यो द्वादश- राशेश्वरलग्ने चरांश- स्य च निषेधः	१४९
५१	वर्गोत्तमलक्षणम्	१४९
५२	लग्नेऽष्टमस्थाननवांशा- दीना निषेधः	१४९
५३	जामित्रदोषः	१५०
५४	तदपवादभूत सूक्ष्मजा- मित्रम्	१५०
५५	इष्टग्रहाणा निशोपकाः	१५०
५६	सूर्यादीनां बलाबलवशा- द्भर्त्रादीनां शुभाशुभ- फलानि	१५०
५७	नक्षत्रविशेषैर्विधादिप्रीतिः	१५१
५८	अस्तोदयशुद्धिः	१५१
६२	अंशविशेषैर्योगविशेषः	१५२
६३	पञ्चकम्	१५३
६४	प्राचा मते प्रकारान्तरेण याणः	१५३
६५	तत्रापि विशेषतस्त्याज्यः सशल्ययाणः	१५३

श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्.
६६	कार्यादिभेदेन याणपरि- हरः	१५४
६८	दशयोगदोषः	१५४
६९	अष्टमर्गमादीनामपवादः	१५५
७०	वर्षमासाद्यनेरुदोषाणाम- पवादः	१५५
७१	अष्टमलग्नापवादः	१५५
७२	दुर्मूर्तैकानवाशादीनाम- पवादः	१५५
७३	खार्जूरपातादीनामपवादः	१५६
७४	लत्तादिदोषाणामपवादः	१५६
७५	गोघृष्टिकाटः... ..	१५६
७६	गोघृत्यामवश्यवर्जनीय- दोषाः	१५६
७७	तस्या पश्चाद्दशुद्ध्याद्यपेक्षा	१५७
७८	गोघृत्यधिकारिणः	१५७
७९	सङ्कीर्णजातीनां विवाहः	१५७
८०	गान्धर्वविवाहे त्रिपट्टीच- क्रुथनम्	१५७
८१	दलनकण्डनादी मुहूर्तः	१५८
८२	मण्डपस्तम्भनिवेशने वि- शेषः	१५८
८३	वेदीलक्षणम्	१५८
८४	प्रागुक्ताखिलदोषेभ्य ए- कविंशतिसहादोषो- द्धरणम्	१५८
८७	तेषां विवाहेऽवश्यवर्ज्य- त्वम्	१५९
८८	मण्डनादिभ्यो मण्डना- दीनां निषेधोक्तिः	१५९
८९	वाग्दानोत्तर प्रतिहृष्टे निर्णयः	१६०

श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्.
१०	सोदराणां घण्टासमन्धे महलादिनिषेधस्तद- पवादश्च	१९०
११	यमलसोदरभ्रातृविषये विशेष	१९०
१२	वपुःप्रवेशसमुहूर्तं ...	१९०
१४	प्रथमवर्षे ज्येष्ठमासादौ विशेषः	१९१
१६	द्विगममनसुहूर्तं ...	१९१
१७	तत्र रव्यादिषट्पापेक्षा	१९२
१८	प्रतिद्वन्नापवादः ...	१९२
१९	प्रवरणोपसंहारः ...	१९२

यात्रामकरणम् ८

१	यात्रायां जन्मलगादिभ्यो द्विभाशुभहानादीना- मावश्यकता ...	१९२
२	तत्र जयहारवयोगि- शेषां	१९३
४	अभ्योदयि तादृशयोगः	१९४
५	पराजयहारवयोगाः ...	१९४
६	उद्दिष्टदिग्गमने प्रतिषेध- कारकयोगी ...	१९४
७	योगवशाद्गम्यदिग्गमनम्	१९५
८	सद्गाम्निवसनेन यात्रायां प्रदानं कालं ...	१९५
९	दिक्परत्वेन मामद्वयो- र्गं	१९५
१०	यात्रायां निष्ठादिदृष्टिः	१९५
११	वायुदलः	१९६
१२	नक्षत्रदलः	१९६

श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्.
१३	यात्रायां निषिद्धनक्षत्रा- णां वर्ज्यपत्यः मना- न्तरं च	१९६
१५	योगिनीचक्रम् ...	१९६
१६	कालदलः	१९७
१८	आश्विनशुक्लदशम्याः प्रा- शस्त्यम्	१९७
१९	नक्षत्राणां जीविपक्षादिस- फलः सहाः ...	१९७
२३	राहुचक्रम्	१९८
२५	अरय फलम्	१९९
२६	कुलाम्यो गणः ...	१९९
२७	अकुलाख्यो गणः ...	१९९
२८	कुलाशुलसंज्ञो गण एषां फलानि च ...	१७०
२९	भारतवृष्टपादौ गमन- निषेधः	१७०
३०	मामपरत्वेनाकालवृष्टीत्या ज्यदिनानि ...	१७०
३१	अनाशयनगमने परि- हारः	१७०
३२	अयनदलं	१७१
३४	त्रेषां सम्मुखदृष्टदोषः	१७१
३५	सुधनसुमुखदोषः ...	१७१
३६	तत्र सम्मुखदृष्टदोष- घातः	१७२
३७	मार्गे द्विभाषणनिषेधः	१७२
३८	दिग्धीतास्त्रेषु वेद्म्येषु तद्दिग्गमनम् ...	१७२
३९	लालाटिवाः	१७३
४०	वर्ज्यदिग्गमनायोगप्रणम्	१७३
४१	दीवरयोगः	१७३

श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्.
४२	सर्वाङ्गयोगज्ञानम् ...	१७३
४४	आहलभ्रमणाख्यौ योगी	१७४
४५	एकदिनसाध्ये निर्गमप्र- वेशरूपे कार्ये विचा- र्यम्	१७४
४७	प्रवेशान्निर्गमाभ्यां निर्ग- मप्रवेशयोर्नवमति- ध्यादेर्निषेधः ...	१७४
४८	नीकायाने विशेषः	१७५
४९	नीकाधकम्	१७५
५०	दिग्द्वारराशयस्तद्देशेन ग- न्तुजैयाजयौ ...	१७५
५२	दिप्राशितो लभे तृतीय- राशोर्निषेधः दिग्बशा- त्समयविशेषत्यागश्च	१७६
५३	परिघदण्ड.	१७६
५४	विदिग्गमनक्रमः ...	१७६
५५	आवश्यकं परिधापवादः	१७६
५६	सर्वदिग्द्वारनक्षत्राणि ...	१७७
५७	वर्गोत्तमलमचन्द्रयोः प्रा- शस्त्यम्	१७७
५८	यात्रायां लभशुद्धिः ...	१७७
५९	लभे त्याज्यानि ...	१७७
६०	मीनलभ्रमीनांशयोर्निषे- धस्तदपवादश्च ...	१७८
६१	जन्मराशिलभाभ्या प- ष्टाष्टमराशिरूपे लभे मृत्युरूपं फलम् ...	१७८
६२	भृगोर्वैशाखादिदोष. ...	१७८
६३	जयकारकयोगी ...	१७८
६५	उक्तानुवादपूर्वकं योगशा- स्त्राख्यनप्रतिज्ञा ...	१७८

श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्.
६६	प्रतिश्लोकं नृपतेजयकार- कयोगविशेषाः ...	१७९
८८	साभिधानं योगत्रयं तत्फ- लानि च	१८२
९०	जययोगी	१८३
९२	क्षीणस्याष्टमस्यस्य च च- न्द्रस्य योगमाहात्म्या- च्छुभत्वनिरूपणम्	१८३
९३	महाणां योगविशेषात्फल- विशेषशायकत्वनिरू- पणम्	१८३
९४	लप्रादिचलेसत्यपि शकुन- निमित्तयोः शुभयो- रसत्त्वे गमननिषेधः	१८४
९५	योगयात्रोपसंहारः ...	१८४
९६	शकुनाः	१८४
९८	अपशकुनाः	१८५
१००	अन्येऽपि शकुनापशकु- नाः (टीकाया देश- कालादिभेदेन क्रिय- तां नैष्फल्यं च) ...	१८६
१०३	आवश्यकं कार्येऽपशकु- नपरिहारः ...	१८७
१०५	भयादां शकुनापशकुन- योर्वैपरीत्यम् ...	१८७
१०६	प्रयाणकर्तुर्नियमाः ...	१८८
१०७	अन्यान्यपि रोगमृत्युरु- राणि	१८८
१०८	यात्रानिरुत्ती पृष्टप्रवेशमु- हूर्तः	१८८
१०९	दिग्बशेन यात्रायां वाह- नानि	१८८

श्लोका	विषया	पृष्ठम्	श्लोका	विषया	पृष्ठम्
११०	गमने विधि .	१८८	५	अवर्गादवरोत्तेन द्वारे दि- शिवेध ...	१९५
१११	आवश्यकज्ञायादिना ग मास्य विलम्बे क्षु- हूर्ते स्थलातरे वर्ण परत्वेन वस्तुविशेष स्थापनम्	१८९	६	गृहादीना नक्षत्रकल्पना	१९५
११२	प्रस्थाने राजादीना नि वासादीनानि	१८९	७	ध्वजाद्याया	१९५
११३	प्रस्थाने दिग्बिधौषेण दि ननियम ..	१८९	८	भूमविस्तारादिसाधनार्थं क्षेत्रफलम् .	१९६
११४	मतभेदेन प्रस्थानपरिमा- णम् . .	१९०	९	क्षेत्रफलानुसृत्य दैर्घ्यादि- साधनम्	१९६
११६	यात्राहात पूर्व खासद्दिनि षेध	१९०	१०	तत्र विशेष	१९७
११७	नक्षत्रदोहदम्	१९०	११	ध्वजायायवरोत्तेन दिक्षु द्वा रचयनम्	१९७
१२०	वारदोहदम् .	१९१	१२	वर्णराशिपरतया द्वारक ल्पना .	१९७
१२१	तिथिदोहदम् दिग्दोहद च . .	१९१	१३	नक्षत्रपरतया द्वारकल्पना	१९८
१२३	एतेषा प्रयोजनम्	१९२	१४	शालाध्रुवाङ्का .	१९८
१२४	प्रकरणोपसहार	१९२	१५	ध्रुवादिसंज्ञा	१९८
	व्यास्तुप्रकरणम् ९		१६	आयन्नाद्युवादिसंज्ञक गृहम्	१९९
१	गृहनिर्माणप्रयोजनपूर्वि का वारतुप्रकरण यनप्रतिज्ञा	१९३	१७	अर्थता अनायासन शतु स्पृष्टा	१९९
२	यज्ञगरे गृहनिर्माणमिध्य ते तत्र स्वस क्षमा क्षुमविचार	१९३	२१	व्ययादिकथनम्	१९९
३	प्रामात्मनोहस्तमणाधम णत्वम् .	१९३	२२	अंगका	००
४	स्वराशिवशात्पुरनिवासे निधिद्वारानानि ...	१९४	२३	केचिन्मतेन गृहग्यागुप्त दिनवक्त्रम्	२००
			२४	क्रमेण तभिर्देस	२०१
			२८	गृहारम्भे मासशुद्धिद्वार नियमथ	२०२
			३९	तिथिपरत्वेन द्वारनिषेध	२०३
			३३	गृहारम्भे पञ्चाङ्गशुद्धि	२०३
			३४	तन्मादिशुद्धि	२०४
			३५	वास्तुवचनम् . . .	२०४

श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्.	श्लोकाः	विषयाः	पृष्ठम्.
३६	सूक्तिकाष्टदेदिङ्गियमो न- क्षत्रनियमश्च ...	२०४	५५	प्रवेशे नक्षत्राणि ...	२१०
३७	दिकपरतयोपकरणगृहाणि	२०५	५६	द्वारपरतया तिथयः ...	२११
३८	देवालयप्रदी विचार्ये हा- हुमुखम् ...	२०५	५७	लमासिद्धिः ...	२११
४०	साताचारम्भे विशेषः...	२०६	५८	स्वैर्वाग्म्यगतिज्ञानम् ...	२११
४१	वास्तुरूपपत्ननेदिङ्गियेषः	२०६	५९	प्रवेशे कलशचक्रम् ...	२१२
४२	गृहारम्भे योगविशेषी...	२०७	६०	द्वन्द्वाम्यप्रवेशः ...	२१२
४३	अन्ययोगद्वयं सफलम्	२०७	६१	अत्रात्यन्तनिषिद्धम् ...	२१२
४४	अन्ययोगत्रयम् ...	२०७	६२	वास्तुशान्ती नक्षत्रशुद्धिः	२१३
४५	योगवशाद्गृहस्य परहस्त- गामित्वम्...	२०८	६३	नूतनप्रवेशादावपि साधा- रण यतिष्ठयचनम्	२१३
४६	द्वारचक्रम् ...	२०८	६४	पूर्वग्रन्थेभ्योऽप्य विशेष- प्रतिपादनम् ...	२१३
४७	निषिद्धयोगान्तरम् ...	२०८	६६	स्वदेशमुलादिक्रयनपूर्वक यविनामक्रयनम्...	२१५
४८	प्रशस्तयोगः ...	२०९	७०	ग्रन्थसमाप्तिकालः ...	२१६
४९	योगान्तरम् ...	२०९	७२	ग्रन्थान्ते श्रीरामपदरुम- लपरागवर्णनरूप म- हलम् ...	२१६
५०	धनधान्यप्राप्त्ययोगवि- शेषः ...	२०९	७३	युनश्चमत्कृतिजनकतद्व- र्णनपूर्वक पाठकेभ्य आशीर्वादः ...	२१७
५१	पिशाचदूषणयोगः ...	२०९	७४	प्रकरणोपमहारः ...	२१७
५२	तृणकाष्ठादिनिर्मितगृहे विशेषः ...	२०९			
५३	गृहप्रवेशस्य त्रैविध्यम्	२१०			
५४	तत्रापूर्वसुपूर्वयोर्मासशुद्धिः	२१०			

श्रीः ।

सौन्दर्यबोधिन्याख्यव्याख्यासमेता

मुहूर्तमाला ।

संज्ञाप्रकरणम् १

शिवी शिवङ्करी नत्वा जगतः पितरौ परौ ।

व्याख्या मुहूर्तमालायाः कुर्वे सौन्दर्यबोधिनीम् ॥ १ ॥

श्रीमान्ब्रह्मनाथदेवज्ञः चिकीर्षितग्रन्थस्य निर्दिष्टपरिसमाप्त्यर्थं शिष्टा-
चारानुमितश्रुतिबोधितकर्तव्यताकं आशीर्वादरूपं मङ्गलं वसन्ततिलकयो-
पनिबन्नाति—

प्रेङ्गन्नखच्छविमिथश्छुरितेन यस्मि-

त्रक्ताञ्जलग्रथनकौतुकमन्वकारि ।

स्वेदोद्गमद्विगुणदानजलः स भूयान्

भूयात्करग्रहविधिः शिवयोः शिवाय ॥ १ ॥

सः शिवयोः करग्रहविधिः शिवाय भूयात् । शिवा च शिवश्च
शिवौ “पुमान्छ्रिया” इत्येकशेषः । तयोः करग्रहो निनाहस्तद्विधिः
शिवाय कल्याणाय भूयात् भवतु । युष्माकमिति शेषः । कीदृशो निनाह-
विधिः । यस्मिन्प्रेङ्गन्नखच्छविमिथश्छुरितेन रक्ताञ्जलग्रथनकौतुकमन्वकारि
यस्मिन्निनाहविधौ प्रेङ्गता स्फुरता उभयोर्नखानां छत्रयो दीप्तयस्तासां
मिथश्छुरितेन परस्परमिश्रणेन कर्त्रा रक्तवस्त्राञ्जलग्रथनरूपं कौतुक-
मन्वकारि अनुवृत्तम् । निनाहे कभूययोर्निनाहञ्जलग्रथनं क्रियते आचारात् ।
वासर्मी च प्रायश आरक्ते स्तः । नखदीप्तयश्चारक्ताः प्रसृतास्तन्मिथश्छु-
रणस्य रक्ताञ्जलग्रन्थिकौतुकानुकारित्वं युक्तम् । पुनः कीदृशः । स्वेदोद्गम-

द्विगुणदानजलः । स्वेदस्योद्गमेन निःसरणेन द्विगुणं दानजलं यत्र सः । यावती दानोदकधारा तावती स्वेदधारापि यत्रासीदित्यर्थः । अनेन परस्परसात्त्विकभावातिशयः सूचितः । अत्राह वात्स्यायनः—“कन्या तु प्रथमसमागमे खिन्नाङ्गुलिः खिन्नमुखी भवति । पुरुषस्तु रोमाञ्चितो भगवत्येभिरनयोर्भावः परीक्षेत” इति । इदमेभिरिति बहुवचनस्वारस्यात्सात्त्विकभावनान्नौपलक्षणम् । तेन “रोमोद्गमः प्रादुरभूदुमायाः खिन्नाङ्गुलिः पुङ्गवकेतुरासीत्” । इति कुमारसम्भवे व्युत्क्रमवचनं सङ्गच्छते । अतो भूयान् महान् । छुरितेनेति भावे निष्ठा । कर्तरि तृतीया ॥

अथ कथिर्व्यवहाराय नामधेयं सूचयंश्चिकीर्षितं गीतीछन्दसा प्रतिजानीते—

रचयति कृष्णप्रीत्यै रघुनाथः सरसदैववित्तनयः ।

गुण्यां मुहूर्तमालामर्थवतीं सूक्तिमौक्तिकैर्दृष्टैः ॥ २ ॥

सरसदैववित्तनयः सरसनामकज्योतिर्विदः पुत्रः रघुनाथः कृष्णप्रीत्यै श्रीवासुदेवप्रीत्यर्थं गुण्या गुणवतीं अर्थवतीं सदभिधेयनिशिष्टां मुहूर्तमालाम् । मुहूर्तशब्देन कालो लक्ष्यते । मुहूर्तानां दिनशुद्धिनिशेषाणां मालेव मुहूर्तमाला तां वृत्तैर्गोल्यादिनिशिष्टैः सूक्तिमौक्तिकैः सूक्तय एव मौक्तिकानि तैः रचयति । अन्योऽपि वृत्तैर्वर्तुलैर्मुक्ताफलैः सूत्रयुक्तां अर्थो धनं तदस्ति मूल्यत्वेन यस्यास्ता महामूल्यां माला कृष्णप्रीत्यर्थं रचयति ॥

अथात्र वक्ष्यमाणप्रकरणानि क्रमेशोदिशति—

संज्ञात्याज्यात्याज्यप्रकीर्णसंक्रान्तिगोचराः क्रमशः ।

संस्कृतिदोर्ग्रहयात्रा थास्त्वन्यस्या नव प्रकरणानि ॥ ३ ॥

संज्ञाप्रकरणे प्रथमे त्याज्यात्याज्यं द्वितीये एव क्रमशोऽस्या मुहूर्तमालायाः प्रकरणानि नव । वक्ष्यन्त इति शेषः । तत्र दोर्ग्रहो विवाहः । प्रथमप्रकरणे प्रसङ्गात्परिभाषादेर्निरूपितवेषि संज्ञानां प्रायशः कथना-

संज्ञाप्रकरणम् १

त्संज्ञैत्यभिधीयते । “वास्तुरस्त्रियाम्” इत्यमरः । अनेनास्य प्रकरणगत-
मुहूर्तसमुदायाः प्रतिपाद्यत्वेन विषया इत्युक्तम् । संबन्धस्वार्पवचनमू-
लकत्वेन ब्रह्मवसिष्ठादिपरम्परया एव । मुहूर्तानां ग्रन्थस्य च प्रतिपाद्यप्रति-
पादकभावोऽर्थसिद्धः ॥

अथ शीघ्रोपस्थितये चिकीर्षितां रीतिमुपजातिकया प्रतिजानीते—
उत्सर्गतोऽत्र प्रथमं प्रयुज्य क्रमेण वक्तव्यपदार्थनाम ।

एकैकयोक्त्या स्फुटमेकमेकं वक्ष्ये यथा शीघ्रमुपस्थितिः स्यात् ४

अत्र ग्रन्थे उत्सर्गतः प्रायशः क्रमेण वक्तव्यपदार्थानां तिथीशनक्ष-
त्रेश्वरादीनां अभिधानं ‘तिथीश्वराः’ ‘भेशाः’ इत्यादिरीत्या प्रथमं पूर्वं
प्रयुज्य प्रतिज्ञाय पश्चादेकैकयोक्त्या तिथिनक्षत्रादेरसङ्कीर्णयोक्त्या स्फुटं
यथा स्यात्तथा एकमेकं मुहूर्तविशेषं वक्ष्ये । तथा चात्र वस्त्रादिधारणा-
भिधानं ‘वस्त्रभूषणविधिः’ इति प्रथमं प्रयुज्य पश्चात् ‘ध्रुवाश्विनी’
इत्यादिना मुहूर्तः कथ्यते । तत्प्रयोजनमाह—यथा शीघ्रमुपस्थितिः
स्यात् । येन प्रकारेण मुहूर्तपदस्य झटिति प्राप्तिः स्यात् । यथा—
केनचिद्ब्रह्मधारणमुहूर्ते पृष्टे ‘वस्त्रभूषणविधिः’ इति वस्त्रशब्दस्य
प्रथमप्रयोगात्तत्पाठः शीघ्रमुपतिष्ठेतेति । उत्सर्गस्य अपवादमात्रमव्याप्य-
मिति प्रायिकत्वं स्फुटम् । तेन शिल्पत्रिद्यामुहूर्तकथनादौ तादृशप्रथम-
प्रयोगाभावेऽपि न प्रतिज्ञाभङ्गः । एवमस्यावान्तरप्रयोजनान्युक्तानि ।
महाप्रयोजनं तु शुभाशुभनिरूपणम् । यदाह नारदः—“प्रयोजनं तु
जगतः शुभाशुभनिरूपणम्” इति । प्रयोजनप्रसङ्गादत्र बहु वक्तव्य-
मपि विस्तरभिया नोच्यते । तज्जिज्ञासुभिर्मुहूर्तदीपिकायामुपक्रम एव
द्रष्टव्यम् ॥

ह्रस्वोऽपि वर्णो भवतीह दीर्घः शेषं विधिं वक्ति च पर्युदासः ।
नार्थकदेशात्तदशेषमूहां ज्ञेयः क्वचिच्छिन्नविपर्ययोऽपि ॥ ५ ॥

इह क्वचिद्ब्रह्मोऽपि वर्णो दीर्घो भवति । यथा—‘घाततिथ्यो नपू-

क्ताया एकदेशस्य ह्रस्वस्य स्थाने रीति दीर्घः प्रयुक्तः । तथा पर्युदासो निषेधः अर्थाच्छेषं विधिं वक्ति । यथा—अर्कभौमशनैश्वरनिषेधोऽवशिष्टान् चन्द्रबुधगुरुशुक्रान्विदधाति । तथा नामैकदेशे नामग्रहणमिति न्यायमनुसृत्य नामैकदेशः कृतः तस्मादशेषं नामोह्यं तर्क्यम् । यथा—‘ज्येष्ठानुपुष्यश्रवसां’ इत्यत्र अन्विति नामैकदेशादनुराधोह्या । ‘घात-तिथ्यो नभूभाभा’ इत्यादौ नन्दाद्या ऊह्याः । क्वचिद्विद्विपर्ययोऽपि कृतः । यथा—‘मैत्रं मृदुम्’ इति मृदुशब्दस्य पुंस्त्वं तथा तुलायाः स्त्रीत्वे प्रसिद्धे तुलामिति स्त्रीवप्रयोगः । एतच्च प्राचां प्रयोगानुसारेण प्रयुक्तमिति द्रष्टव्यम् ॥

मैत्रं मृदुं मित्रमिहानुराधामाह श्रविष्ठामुडु वासवं च ।

भमृक्षमेतद्वितयं च तारां राशिं क्वचित्कोणमपि त्रिकोणम् ६

इहास्मिन्नन्थे मैत्रमिति संज्ञा मृदुं मृदुनक्षत्राण्याह । न तु केवलानुराधाम् । एवं मित्रमित्यनुराधामाह । वासनमुडु नक्षत्रं श्रविष्ठां धनिष्ठामाह । भमृक्षमिति संज्ञाद्वयं क्वचित्तरामाह क्वचिद्राशिम् । त्रिकोणमुदयराशेः सकाशान्नपञ्चमस्थानम् ॥

भूतं चतुर्दशी विष्टिभद्रे क्षणमुहूर्तकौ ।

द्वीशराधे व्यतीपातपातौ मात्रदिती समे ॥ ७ ॥

भूतमिति चतुर्दश्याः संज्ञा । विष्टिभद्रेति द्वे सप्तमकरणस्य । द्वीशं राधेति द्वयं विशाखानक्षत्रस्य । माताऽदितिरिति द्वे पुनर्वसुनक्षत्रस्य ॥

अथ गुणनहारफलयोर्लक्षणमुपगीत्याह—

गुणकाङ्केन समाना गुण्यावृत्तिर्भवेद्गुणनम् ।

यद्गुणहारः शुद्धयति भाज्यात्तद्भागहारफलम् ॥ ८ ॥

येनाङ्केन गुण्यते स गुणकोङ्कः यो गुण्यते स गुण्यः । गुणकस्याङ्केन चिह्नेन समाना तुल्या गुण्यस्यावृत्तिः गुणनं भवेत् । यथा—गुणकः २९ गुण्यः ९ अत्र गुणकसहस्रा पञ्चविंशतिरतः पञ्चविंशतिः ।

वारं गुण्यायाः पञ्चसहस्राया आवर्तने १२५ सपादशतं भवतीदं गुण-
नम् । यद्वा गुणकस्याङ्केन चिह्नेन समाना तुल्या गुण्यस्यावृत्तिः गुणनं
भवेत् । यथा—गुणकः २५ गुण्यः ५ अत्र गुणकस्य द्वे चिह्ने तत्रैकं
दशकद्वयस्यापरं पञ्चानाम् । अतो दशकद्वयेन पञ्चभिश्च गुण्ये ५ गु-
णिते १२५ आवृत्तिद्वयं भवति । इदं गुणनमुच्यते । यस्य गुणहारो
भाज्याच्छुद्धयति तद्भागहारफलम् । यथा भाजकेन ८ भाज्ये ४० भा-
जितेऽस्य ५ गुणहारो ४० भाज्याच्छुद्धः अत इदं ५ भागहारफलम् ॥

शून्येन गुणितं शून्यं भक्तं नाप्यं यथास्थितम् ।

भागावशेषितं तष्टमङ्कानां वामतो गतिः ॥ ९ ॥

शून्येन गुणितोऽङ्कः शून्यमेव भवति । शून्येन भक्तमाप्यं न भवति ।
किन्तु यथास्थितमेव । भागावशेषितं तष्टसंज्ञकम् । यथा—भाज्ये १००
भाजकेन ७ भक्तेऽवशेषितं २ तष्टम् । अङ्कानां गतिर्न्यासः वामतः स्व-
दक्षिणमारभ्य यामावसाना ज्ञेया ॥

अथ सहस्राङ्कसंज्ञा आहाष्टभिः—

एकं भूमीन्दुरूपं द्वावश्विपक्षाक्षिदोर्यमाः ।

त्रयः क्रमग्रामरामपुरलोकगुणाग्रयः ॥ १० ॥

चत्वारोऽन्धि श्रुतियुगकृताः पञ्चेषुवायवः ।

भूताक्षाः पद्मसाङ्गर्तुतर्काः सप्त स्वरर्षयः ॥ ११ ॥

तुरङ्गपर्वतो चाष्टौ वसुसर्पमतङ्गजाः ।

नवसहस्रा नन्दरन्ध्रनिधिगोङ्कनभक्षराः ॥ १२ ॥

दशाशाः शून्यमभ्रं स्यादेकादश महेश्वराः ।

द्वादशार्कास्तथा विश्वे त्रयोदश चतुर्दश ॥ १३ ॥

मन्विन्द्रभुवनं पञ्चदश तिथ्योऽथ षोडश ।

कलाष्टिराजोऽथात्यष्टिर्वनाः सप्ताधिका दश ॥ १४ ॥

धृतयोऽष्टादशं प्रोक्ता अतिधृत्यूनविंशतिः ।

स्युर्विंशतिः कृतिनखाङ्गुलयश्चैकविंशतिः ॥ १५ ॥

क्ताया एकदेशस्य ह्रस्वस्य स्थाने रीति दीर्घः प्रयुक्तः । तथा पर्युदासो निषेधः अर्थाच्छेषं विधिं वक्ति । यथा—अर्कभौमशनैश्वरनिषेधोऽवशिष्टान् चन्द्रबुधगुरुशुक्रान्विदधाति । तथा नामैकदेशे नामप्रहणमिति न्यायमनुसृत्य नामैकदेशः कृतः तस्मादशेषं नामोद्धृतकर्मम् । यथा—‘ज्येष्ठानुपुष्यश्रवसां’ इत्यत्र अन्विति नामैकदेशादनुराधोद्धा । ‘घाततिष्यो नपूभाभा’ इत्यादौ नन्दाद्या ऊह्याः । कचिद्विद्विपर्ययोऽपि कृतः । यथा—‘मित्रं मृदुम्’ इति मृदुशब्दस्य पुंस्त्वं तथा तुलायाः स्त्रीत्वे प्रसिद्धे तुलमिति स्त्रीप्रयोगः । एतच्च प्राचां प्रयोगानुसारेण प्रयुक्तमिति द्रष्टव्यम् ॥

मित्रं मृदुं मित्रमिहानुराधामाह श्रविष्ठांमुडु वासवं च ।

भमृक्षमेतद्वितयं च तारां राशिं कचित्कोणमपि त्रिकोणम् ६

इहास्मिन्ग्रन्थे मैत्रमिति संज्ञा मृदुं मृदुनक्षत्राण्याह । न तु केवला-
नुराधाम् । एवं मित्रमित्यनुराधामाह । वासनमुडु नक्षत्रं श्रविष्ठां धनि-
ष्ठामाह । भमृक्षमिति संज्ञाद्वयं कचित्तरामाह कचिद्वाशिम् । त्रिकोण-
मुदयरशेः सकाशान्नपञ्चमस्थानम् ॥

भूतं चतुर्दशी विष्टिभद्रे क्षणमुहूर्तकौ ।

द्वीशराधे व्यतीपातपातौ मात्रादिती समे ॥ ७ ॥

भूतमिति चतुर्दश्याः संज्ञा । विष्टिभद्रेति द्वे सप्तमकरणस्य । द्वीशं
राधेति द्वयं विशाखानक्षत्रस्य । मात्राऽदितिरिति द्वे पुनर्वसुनक्षत्रस्य ॥

अथ गुणनहारफलयोर्लक्षणमुपगीत्याह—

गुणकाङ्केन समाना गुण्यावृत्तिर्भवेद्गुणनम् ।

यद्गुणहारः शृद्धयति भाज्यात्तद्भागहारफलम् ॥ ८ ॥

येनाङ्केन गुण्यते स गुणकोङ्कः यो गुण्यते स गुण्यः । गुणकस्या-
ङ्केन चिह्नेन समाना तुल्या गुण्यस्यावृत्तिः गुणनं भवेत् । यथा—गु-
णकः २९ गुण्यः ९ अत्र गुणकसहस्रया पञ्चविंशतिरितः पञ्चविंशति-

वारं गुण्यायाः पञ्चसहस्राया आवर्तने १२९ सपादशत भवतीदं गुण-
नम् । यद्वा गुणकस्याङ्केन चिह्नेन समाना तुल्या गुण्यस्यावृत्तिः गुणन
भवेत् । यथा—गुणकः २९ गुण्यः ९ अत्र गुणकस्य द्वेचिह्ने तत्रैकं
दशकद्वयस्यापरं पञ्चानाम् । अतो दशकद्वयेन पञ्चभिश्च गुण्ये ९ गु-
णिते १२९ आवृत्तिद्वयं भवति । इदं गुणनमुच्यते । यस्य गुणहारो
भाज्याच्छुद्धयति तद्भागहारफलम् । यथा भाजकेन ८ भाज्ये ४० भा-
जितेऽस्य ९ गुणहारो ४० भाज्याच्छुद्धः अत इदं ९ भागहारफलम् ॥

शून्येन गुणितं शून्यं भक्तं नाप्यं यथास्थितम् ।

भागावशेषितं तष्टमङ्कानां वामतो गतिः ॥ ९ ॥

शून्येन गुणितोऽङ्कः शून्यमेव भवति । शून्येन भक्तमाप्यं न भवति ।
किन्तु यथास्थितमेव । भागावशेषितं तष्टसंज्ञकम् । यथा—भाज्ये १००
भाजकेन ७ भक्तेऽवशेषितं २ तष्टम् । अङ्कानां गतिर्व्यासं वामतः स-
दक्षिणमारभ्य वामावसाना ज्ञेया ॥

अथ सहस्राङ्कसंज्ञा आहाष्टभिः—

एकं भूमीन्दुरूपं द्वावभिवक्षासिदोर्यमाः ।

त्रयः क्रमग्रामरामपुरलोकगुणाग्रयः ॥ १० ॥

चत्वारोऽब्धिश्रुतियुगकृताः पञ्चेपुवायवः ।

भूताक्षाः पद्मसाङ्गर्तुतर्काः सप्त स्वरर्षयः ॥ ११ ॥

तुरङ्गपर्वतौ चाष्टौ वसुसर्पमतङ्गजाः ।

नवसहस्रा नन्दरन्ध्रनिधिगोङ्कनभक्षराः ॥ १२ ॥

दशाशाः शून्यमभ्रं स्यादेकादश महेश्वराः ।

द्वादशार्कास्तथा विश्वे त्रयोदश चतुर्दश ॥ १३ ॥

मन्विन्द्रभुवनं पञ्चदश तिथ्योऽथ षोडश ।

कलाष्टिराजोऽथात्यष्टिर्वनाः सप्ताधिका दश ॥ १४ ॥

धृतयोऽष्टादश प्रोक्ता अतिधृत्यूनविंशतिः ।

स्युविंशतिः कृतिनखाङ्गुलयथैकविंशतिः ॥ १५ ॥

हित तन्खलु दक्षिणे च” इति । अत्र क्रमवोऽप्यभिधेयाः । ते न मासद्वयात्मकाः मीनादिक्रमेण सौराश्वेत्त्रादिक्रमेण चान्द्रास्तासंज्ञाः क्रमेण यथा—वसन्तो प्रीष्मो वर्षाः शरद्धेमन्तः शिशिर इति ॥

अथ मासभेदानाह द्वाभ्याम्—

नाक्षत्रः सावनश्चान्द्रः सौरो मासश्चतुर्विधः ।

नाक्षत्रो भभ्रमादिन्दोर्वैश्वानरस्तु सावनः ॥ २७ ॥

नाक्षत्रादिभेदेन मासश्चतुर्विधः । तत्र नाक्षत्र इन्दोर्भ्रमात् । चन्द्रस्य सर्वनक्षत्रभोगेनेत्यर्थः । सावनस्तु त्रिंशदिनात्मकः ॥

चान्द्रो दर्शावधिर्मासः सौरः स्यात्सङ्क्रमाद्रवेः ।

चैत्रादिसंज्ञाश्चान्द्राणां सौराणां च ज्ञपार्कतः ॥ २८ ॥

चान्द्रो मासो दर्शावधिरमान्तः । शुद्धकृष्णपक्षात्मक इत्यर्थः । खेः सङ्क्रमात्सौरः । अर्कसङ्क्रान्तिमारभ्य सङ्क्रान्त्यवधिरित्यर्थः । तत्र संबन्सर-प्रतिपदमारभ्य चान्द्राणां चैत्रादिसंज्ञाः प्रसिद्धाः । सौराणां च ज्ञपार्कतो मीनादिसङ्क्रमाच्चैत्रादिसंज्ञाः स्युरित्यर्थः । एषां व्यवस्थामाह गर्गः—
“सौरो मासो विवाहादौ यज्ञादौ सावनः स्मृतः । आब्दिके पितृकार्ये च चान्द्रो मासः प्रशस्यते ॥” इति । विष्णुधर्मे—“नक्षत्रसत्राण्ययनानि चेन्दोर्मासेन कुर्याद्भगणात्मकेन” ॥

अथ चैत्रादीनां क्रमेण संज्ञा आह—

मधुमाधवशुक्रशुचिनभोनभस्येपसंज्ञकोर्जाश्च ।

क्रमतः सहाः सहस्पस्तपास्तपस्यश्च चैत्रतः संज्ञाः ॥२९॥

चैत्रस्य मधुरिति वैशाखस्य माधव इति इप इत्याश्विनस्य ऊर्ज इति कार्तिकस्य संज्ञा ॥

तिथिवासरनक्षत्रयोगानां करणस्य च ।

शुद्धिः पश्चाद्गुद्धिस्तां सर्वत्रादौ विचिन्तयेत् ॥ ३० ॥

सर्वत्र सर्वस्मिन्कर्मणि ॥

तिथीशानाह—

तिथीश्वरा वह्निविरिञ्चिपार्वती-

गणेश्वराशीविपतारकद्विपः ।

रवीशदुर्गान्तकविश्वकेशव-

प्रसूनधन्वेशनिशाकराः क्रमात् ॥ ३१ ॥

एते क्रमात्तिथीनामीश्वराः । आशीविपः सर्पः । प्रसूनधन्वा मदनः । तारकद्विट् स्फुन्दः । ईशः शिवः । एतत्प्रयोजनं तु तत्तत्तिथौ तत्तद्देवताप्रतिष्ठादिकं देवतासंज्ञया तिथिसंज्ञाज्ञानं च ॥

या तिथिः स्पृशति वासरत्रयं गर्हिता भवति वृद्धिरित्यपि ।

या च न स्पृशति भास्करोदयं साऽवमेत्यखिलकर्मगर्हिता ३२

या तिथिर्दिनत्रयं स्पृशति सा वृद्धिसंज्ञिकापि गर्हिता । या च सूर्योदयं न स्पृशति सा अत्रमा क्षयसंज्ञिका सर्वकर्मसु निन्दिता ॥

नक्षत्रेशानाह गीत्यार्याभ्याम्—

भेशा दस्रयमाग्नित्रह्नेन्दीशादितीज्यकद्रूजाः ।

पितरो भगार्यमार्कत्वष्टसमीरा वृषानली मित्रः ॥ ३३ ॥

इन्द्रो निर्ऋतिर्नारं विश्वेविधिहरिवसुदकाध्यक्षाः ।

अजचरणोऽहिर्बुध्न्यः पूषाष्टाविंशतिर्धैते ॥ ३४ ॥

भेशा इति । दस्तादयोऽष्टाविंशतिर्भेशा नक्षत्राणामधिपतयः । दस्ताप्रथिनौ । इन्दुश्चन्द्रः । ईज्यो गुरुः । कद्रूजाः सर्पाः । वृषानली इन्द्राग्नी विशाखाधिपौ । मिथिरभिजितोऽधिपः । उदकाध्यक्षो वरुणः ॥

अभिजिन्मानमाह—

वैश्वान्त्यपादश्रुत्याद्यतिथ्यंशश्चाभिजिद्भवेत् ।

यत्राष्टाविंशतिर्भानां गण्योऽयं तत्र नान्यथा ॥ ३५ ॥

वैश्वमुत्तरापादा तस्यान्त्यपादश्चतुर्विंशतिः । श्रुतिः श्रवणस्तस्याद्यतिथ्यंशः प्रथमपञ्चदशांशो मिलित्वाऽभिजिद्भागो भवेत् । यत्र वेधादौ नक्षत्राणामष्टाविंशतिरपेक्षिता तत्रैवायमभिजिद्गण्यो न सर्वत्र ॥

अथ साभिजित्तक्षत्रतारासङ्ख्यां सप्रयोजनमाह द्वाभ्याम्—

नक्षत्रतारास्त्रिहयङ्गेष्वग्निभूवेदवह्निभिः ।

शरेपुङ्खक्षिपञ्चेन्दुभूकृताब्ध्यग्निशूलिभिः ॥ ३६ ॥

नेत्रद्वित्रिञ्चविंशतद्विद्विदन्तैर्मिताः क्रमात् ।

तारासङ्ख्यामितैर्वर्षैर्विवाहे सदसत्फलम् ॥ ३७ ॥

नक्षत्रेति । अश्विन्यादीनां क्रमेण तारासङ्ख्या ३ । ३ । ६ । ९ ।

३ । १ । ४ । ३ । ९ । ९ । २ । २ । ९ । १ । १ । ४ । ४ ।

३ । ११ । २ । २ । अ०३ । ३ । ४ । १०० । २ । २ । ३२

विवाहे नक्षत्रसूचितं सदसत्फलं तत्तारासङ्ख्यामितैर्वर्षैर्ज्ञेयम् ॥

अथ नक्षत्राणामाकृतीराह द्वाभ्याम्—

नक्षत्राणां रूपं हयमुखयोनिक्षुरानण्णास्यम् ।

मणिगृह्वाणमुदर्शनशालाशय्याश्च मञ्जकरमुक्ताः ॥ ३८ ॥

विट्टमतोरणबलिनिभकुण्डलवर्तिसहपुच्छगजदन्ताः ।

शय्यात्रिकत्रिविक्रममर्दलवृत्तानि मञ्जयममुरजाः ॥ ३९ ॥

अश्विन्या रूपं हयमुखमश्वमुखसदृशम् । भरण्या योनिर्भगसदृशम् ।

एवं क्रमेणाष्टाविंशतेरपि । तत्रानः शकटम् । एणास्यं मृगमुखम् । सुद-

र्शनक्षत्रम् । करो हस्तः । बलिनिभं भक्तपिण्डसदृशम् । त्रिकस्त्रिकोणः ।

त्रिविक्रमस्त्रिचरणाभम् । यमौ यमलाभम् । मुरजो मृदङ्ग ॥

अथ रात्रौ कालमानज्ञानार्थं योगतारामाह—

ब्राह्म्याहिमूलादितिभस्य पूर्वे

याम्यान्त्यपित्र्यानलभस्य याम्ये ।

हस्तश्चविष्टारुयभयोश्च पश्चा-

द्भस्तस्य तत्रोत्तरगा च किञ्चित् ॥ ४० ॥

पूर्वोत्तराश्वीन्दुविशाखिकानां

स्फुटोत्तरस्यां दिशि योगतारा ।

ज्येष्ठानुपुष्यश्रवसां तु मध्ये

स्युलाथ शेपा प्रकर्तकिकेय ॥ ४१ ॥

ब्राह्म्याहीति । ब्राह्मं रोहिणी । अहिराश्लेषा । अदितिभं पुनर्वसुः । मूलं स्वष्टम् । एतेषां पूर्वभागे या स्फुटा सा योगतारोच्यते । याम्यं भरणी । अन्त्यं रेवती । पिड्यं मघा । अनलभं कृत्तिका । एतेषां याम्ये दक्षिणभागे । श्रविष्ठा धनिष्ठा । पश्चात्पश्चिमे । तत्रापि हस्तस्य योगतारा ईषदुत्तरस्याम् । पूर्वत्रयमुत्तरत्रयमश्विनीमृगशिरो विशाखा चेत्येतेषामुत्तरस्याम् । अनु अनुराधा । श्रवः श्रवणः । मध्ये मध्यभागे या स्थूला सा योगतारा । शेषा एकैका प्रकटैव ॥

परीक्ष्य नक्षत्रमिति क्षपायां

निरीक्ष्यतेऽस्तेऽभ्युदये खमध्ये ।

ऋक्षेण कालः किल तेन लक्ष्य-

स्तीक्ष्णांशुशङ्कुप्रभया तथाहि ॥ ४२ ॥

इत्येवप्रकारेण क्षपायां रात्रौ नक्षत्रं परीक्ष्य अस्ते अभ्युदये गानमध्ये वा यन्नक्षत्रं निरीक्ष्यते तेन ऋक्षेण कालो लक्ष्यः । तथाऽदिदिवा तीक्ष्णांशोः सूर्यस्य शङ्कुना परीक्षिता या प्रभा छाया तया कालो लक्ष्यः ॥

तत्रादौ क्षपाया कालपरीक्षामाह—

सूर्यर्क्षतोऽस्तर्क्षमथोदयर्क्षं खमध्यगर्क्षं गणयेत्क्रमेण ।

हीनं कुतिथ्यष्टभिरष्टभक्तं कृत्या हतं स्युर्निशि भुक्तनाड्यः ४३

सूर्येति । निशि रात्रौ सूर्यर्क्षतः सूर्याधिष्ठितनक्षत्रादस्तनक्षत्रं उदयनक्षत्रं वा खमध्यगतनक्षत्रं वा गणयेत् । ततः क्रमेण कुतिथ्यष्टभिर्हीनम् । अस्तर्क्षे एकः उदयर्क्षे पञ्चदश खमध्यगर्क्षेऽष्टौ ऊनाः कार्या इत्यर्थः । तत एतदन्यतमं कृत्या विशत्या गुणितमङ्कैर्नवभिर्मक्तं लब्धं भुक्तघटिका भवेयुः । यथा—सूर्यर्क्षमश्विनी ततोऽस्तर्क्षे मृगशिरो गणितम् १ एकहीनम् ४ विशत्या हतम् ८० अङ्कैर्मक्तम् ८ । १३ एता भुक्तनाड्यः ॥

अथ रात्रौ भोग्यघटीज्ञानमाह—

रविभं खदलोद्यास्तभात्क्रमशो नागतिथिक्षमोनितम् ।

नखनिघ्नमथाङ्कभाजितं निशि भोग्या घटिकाः श्रमं विना ४४

रविभमिति । खमध्यनक्षत्रादुदयभाद्वा सूर्यर्क्षे गणयेत् । क्रमेण नागैः
८ तिथिभिः १९ क्षमया १ ऊनितं कृत्वा नखैः २० हत्वा नवभिर्भ-
जेत् । लब्धं निशि भोग्या घट्य इत्यर्थः । अत्रोदयास्तभान्निघ्नना घ-
टिका दिनमानरहिताः कार्या अगतिकत्वात् । अथ वा 'क्रमशो नाग-
घरातिथिर्विना' इति पाठः सुगमः ॥

अथ प्रकारान्तरेण रात्रिमानज्ञानार्थं तावन्नक्षत्रभोगानाह—

दास्तादिभोगघटिकाः साङ्घिरूपं द्वयं त्रयम् ।

द्वयं साङ्घिद्वयं द्वे च त्रयं सार्धद्वयं दलम् ॥ ४५ ॥

साङ्घित्रयं सार्धयुगमं द्वयं सार्धद्वयं तथा ।

सार्धैकं त्रितयं साङ्घिद्वयं द्वयमथैककम् ॥ ४६ ॥

द्वयं द्वयं चैकमेकं सपादद्वितयं तथा ।

सार्धैकं पञ्चकं चैकं द्वयं व्यङ्ग्यव्ययः क्रमात् ॥ ४७ ॥

दास्तादीति । अश्विन्यादिभोगघटिकाः क्रमेण यथा—अ० १ ।

१९ म० २ क० ३ रो० २ मृ० २।१९ आ० २ पुन० ३ पुष्य०

२।३० आ० ०।३० म० ३।१९ पू० २।३० उ० २.ह० २।३०

चि० १।३० स्वा० ३ वि० २।१९ अ० २ ज्ये० १ मू० २ पू०

पा० २ उ० पा० १ मभि० १ श्रं० २।१९ धनि० १।३० श०

९ पू० भा० १ उ० भा० २ रे० ३।४९ एवं षष्टिः ॥

सूर्यर्क्षतो गगनमध्यगयोगतारा-

पर्यन्तमृक्षनिचयो वसुभिर्वियुक्तः ।

शेषर्क्षभोगघटिकायुतिरत्र रात्रे-

र्भुक्ता भवन्ति विपरीतविधेस्तु भोग्याः ॥ ४८

सूर्यनक्षत्राद्गगनमध्यस्थयोगतारापर्यन्तं नक्षत्रसमुदायोऽष्टभिर्हीनः कार्यः । शेषनक्षत्राणां भोगघटिकायोगो रात्रेर्मुक्ता घट्यो भवन्ति । यथा—सूर्यनक्षत्रादश्विन्याः गगनमध्यगयोगतारा उत्तराफल्गुनी तत्पर्यन्तमृक्षनिचयो १२ वसुभिर्वियुक्तः ४ शेषर्क्षाणामश्विन्यादीनां भोगघटिकायुतिः ८ । १५ एता रात्रेर्मुक्ता घटिका भवन्ति ८ ॥ अथ भोग्यघटीराह—विपरीतविधेस्तु भोग्या इति । विपरीतविधेर्गगनमध्यगयोगतरामारम्य सूर्यनक्षत्रपर्यन्तगणनाद्भोग्या घट्यो भवन्ति । यथा—मध्ययोगतारा उत्तराफल्गुनी तामारम्य सूर्यभमश्विनी तत्पर्यन्तमृक्षनिचयः १८ अयं वसुभिर्वियुक्तः शेषर्क्षाणां पूर्वषाढाद्यश्विन्यन्तानां भोगघटीयुतिः २० । ४५ एतदपेक्षया सूक्ष्मघटीज्ञानं तु शेषर्क्षाणि चतुर्दशम्यः संशोष्यावशिष्टनक्षत्रभोगघटिकायोगो भोग्यघटिका भवन्ति । यथा—पूर्वोक्तशेषर्क्षाणि ४ एतद्द्रहिताश्वतुर्दश १० अवशिष्टानां मृगशीर्षादि दश नक्षत्राणां भोगयोगः २२ एता भोग्याः ॥

अथ दिवा शङ्कुच्छायया कालज्ञानं वक्ष्यंस्तावच्छङ्कुलक्षणमाह—

सूचीमुखो द्वादशभिर्मितोऽङ्कुलै-

रधः पृथुस्तिष्ठति यो महीतले ।

विना निखातं गजदन्तनिर्मितः

कीलः स शङ्कुर्नर इत्युदीरितः ॥ ४९ ॥

सूचीमुखं यस्य सः द्वादशभिरङ्कुलैः परिमितः निखातं विना यथा महीतले तिष्ठति तथाऽधः पृथुः एवंभूतो यः कीलः स शङ्कुर्नर इति च कथितः ॥

स्वाष्ट्यंशहीनं परमेष्ठवासरा-

न्तरं तदष्टांशविहीनभूयुजा ।

वृभार्कभागेन दिनार्धतः क्रमा-

ल्लुब्धा गतैष्या घटिका दिनार्धयोः ॥ ५० ॥

दिवा कालज्ञानं यस्मिन्समयेऽपेक्षितं तस्मिन्नेव समये पूर्वोक्तशङ्को-

शुद्धाया यावदङ्गुलमिता स्यात्सा ज्ञातव्या । तत इदमनुष्ठेयम् । परमेष्ठवा-
सरान्तरम् । यस्मिन्दिने दिनमानवृद्धेरतिशयस्तपरमवासरम् । यस्मिन्दिने
कालः परीक्ष्यते तदिष्टवासरम् । अनयोरन्तरं विवरं स्वाष्टयंशहीनं स्वयो-
डशांशेन रहितं कार्यम् । तदष्टांशविहीनमूद्युजा तस्य विवरस्याष्टमांशेन
विहीना भूरेका घटी तद्युक्तेन नृमार्कभागेन नृभायाः शङ्कुच्छायाया अ-
र्कभागेन द्वादशांशेन घटिकात्मकेन इष्टदिनार्धतो लब्धा घट्यः क्रमेण दि-
नार्धयोर्मुक्ता भोग्याश्च स्युः । पूर्वकपाले मुक्ता उत्तरकपाले भोग्या इत्यर्थः ।
अस्योदाहरणम्—इष्टसमये शङ्कुच्छाया(८)ङ्गुलानि १५ इष्टदेशे
परमवासरमानम् ३२ । १८ इष्टवासरमानम् २८ । १४ अनयोर-
न्तरम् ४ । ४ इदं स्वाष्टयंशेन ० । १५ हीनम् ३ । ४९ एतदष्टांशेन
० । २८ विहीना भूः ० । ३२ अनया नृमार्कभागो १ । १५ युक्तः
१ । ४७ अनेन दिनार्धतो १४ । ७ लब्धा घटिकाः ७ । ९९ एता
मथ्याद्वात्पूर्वं मुक्ताः पश्चाद्भोग्याः । परमवासरमानं तु चरखण्डस्य यो-
गेन द्विगुणेन पलात्मकेन मुक्तात्रिंशद्व्यः परमवासरम् । यथा—चर-
खण्डानि ३२ । २६ । ११ एषां योगः ६९ द्विगुणः १३८ एभिः
पलैर्युक्ता त्रिंशत् ३२ । १८ इष्टदिनमानसाधनं तु वक्ष्यति ॥

अथ प्रकारान्तरेण दिवा कालमानमाह सार्धेन—

नात्युच्चत्वंवपुषः पुरुषस्य भानो-

शुद्धाया पादैः परिमिता सहिता च षड्भिः ।

तद्वस्त्रमध्यजभयोर्विवरेण भक्त-

स्त्रिभ्यः परशुमिति मध्यभयोर्वियोगः ॥ ५१ ॥-

याताः स्युरद्भि घटिका दिनमध्यतोऽर्वाक्

शोपास्तदूर्ध्वमिति वा सुगमप्रकारः ।

नात्युच्चं नातिखर्वं वपुष्यस्य तस्य पुरुषस्य पादैः परिमिता गणिता
भानोःशुद्धाया षड्भिः सहिता कार्या । तस्या वक्ष्यमाणवस्त्रमध्यजभायाश्च
विवरं कर्तव्यम् । तेन भक्तः परमशुमानमध्यभयोर्वियोगस्त्रिभ्यः कर्तव्यः ।

ता घटिका दिनमध्यतो मध्याह्नादर्वाक् अह्नि दिवसे याताः मध्याह्ना-
दूर्ध्वं विशेषा भोग्याः स्युः । इति वा कालमानस्य सुगमप्रकारः ।
यथा—पुरुषपदच्छाया १० पङ्क्तिः सहिता १६ अस्या घल्लमध्यजभा-
याश्च ३।२४ विवरेण घटिकात्मकेन १२।३६ परमद्युमितिः ३२।
१८ मध्यभा ३।२४ अनयोर्वियोगः २८।९४ भक्तः २।१७ त्रिजः
६।९१ एता घट्यो दिनार्धात्पूर्वं याताः पश्चाद्भोग्याः ॥

अथ दिनमध्यभाज्ञानमाह वृत्तार्धेन—

स्वीयाङ्गभागरहितं परमद्युमान-

स्वेष्टद्युमानविवरं दिनमध्यभा स्यात् ॥ ५२ ॥

परमद्युमानं स्वेष्टद्युमानं च प्राग्ब्याख्यातम् । तयोर्विवरमन्तरं स्वीया-
ङ्गभागरहितं स्वपडंशेन हीनं दिनमध्यभा स्यात् । यथा—परमद्युमानम्
३२।१८ स्वेष्टद्युमानम् २८।१४ तयोर्विवरम् ४।४ स्वीयाङ्गभागेन
०।४० रहितम् ३।२४ इयं दिनमध्यभा ॥

अथ नामनक्षत्रज्ञानार्थं शतपदचक्रोक्तनक्षत्रचरणसंज्ञा आह
सप्तभिः—

बुचेचोलाश्विनी प्रोक्ता लिलुलेलो भरण्यथ ।

अइउए कृत्तिका स्यादोववीबु तु रोहिणी ॥ ५३ ॥

वेवोककि मृगशिरः कुघडछ तथाद्रिका ।

केकोहहि पुनर्वसु हुहेहोड तु पुष्यभम् ॥ ५४ ॥

डिडुडेडो तथाऽऽश्लेषा ममिमुमे मघा स्मृता ।

मोटटिटु पूर्वफल्गु टेटोपप्युत्तराफभम् ॥ ५५ ॥

पुपणठ हस्ततारा पेपोररि तु चित्रिका ।

रुरैरोत स्मृता स्वाती तितुतेतो विशाखिका ॥ ५६ ॥

ननिनुनेऽनुराधर्क्ष ज्येष्ठा नोययियु स्मृता ।

येयोभभि मूलतारा पूर्वाषाढा बुधाफढा ॥ ५७ ॥

भेभोजज्युत्तरापाढा जुजेजोखाभिजिद्भवेत् ।

खिखुखेखो श्रवणभं गगिगूगे धनिष्ठिका ॥ ५८ ॥

गौससिसू शतभिषा सेसोददि तु पूर्वभा ।

दुवझयोत्तराभाद्रा देदोचचि तु रेवती ॥ ५९ ॥

चुचेचोलेति चत्वारश्रवणा अश्विन्याः । एवं भरण्यादीनाम् । तत्र कृत्तिकादिक्रमेण अइउएओ एते पञ्चस्वराः पञ्चचरणा ज्ञेयाः । त एव वकारादिव्यञ्जनविशिष्टाः क्रमेण रोहिणीद्वितीयचरणादयः । तत्र घञ्छेत्यादिभिश्चतुर्षु स्थलेषु क्रमो व्यवहितोऽस्ति । अत्र ह्रस्वैर्दीर्घा अपि गृहीताः । यथा—नीलकण्ठ इत्युक्तेऽनुराधाद्वितीयचरण एव ज्ञातव्यः । तथा एकारेण ऐकारः ओकारेण औकारो गृहीतः स्थानप्र-
यत्नसाम्यात् । तथा वकारेण वकारः सावर्ण्यात् । सकारेण शका-
रोऽपि गृहीतः काशी वाराणसीत्यादी दन्त्यस्थाने तालव्यस्यापि दर्श-
नात् । घकारादिभिर्घिकारादयोऽपि गृहीताः । डकारेण ढकारोऽपि
खकारेण पकारोऽपि गृहीतः । रेफेण ऋणोऽपि । यत्र संयुक्तमक्षरं तत्र
संयुक्तस्य प्रथममेव व्यंजनं प्राह्यम् । तदुक्तं स्वरशास्त्रे—“संयोगा-
क्षरजे नाम्नि ज्ञेयं तत्रादिमाक्षरम् । खपौ शसौ बवौ चैव ज्ञेयाविति
परस्परौ” इत्यादि ॥

अथैषामुपयोगं राशिलक्षणं च रामणीयकेनाह—

नक्षत्रमित्यं चतुरद्विकं भवे-

ज्ञामाक्षरं जन्मनि तस्य युज्यते ।

राशिस्तथैको नवभिस्तदद्विभि-

र्नर्वाशसंज्ञैरजतो विनाऽभिजित् ॥ ६० ॥

इत्थमनेन प्रकारेण चतुरद्विकं चतुश्रवणात्मकं नक्षत्रं भवेत् ।
तस्य नक्षत्रस्य नामाक्षरं च इत्यादि जन्मनि युज्यते । जन्मनाम्नि प्रयु-
ज्यत इत्यर्थः । यथा—अश्विनीप्रथमचरणोत्पन्नस्य पुंसश्चतुर्द्विकं जन्म-

नाम चूडामणिरिति । नवांशसंज्ञैः राशिनवांशरूपैर्नवभिस्तदङ्घ्रिभि-
स्तेषां चरणैरेको राशिर्भवति । ते च राशयः अजतो मेपादारम्या-
भिजिन्नक्षत्रं विना क्रमेण ज्ञेया इत्यर्थः । यथा—अश्विनी भरणी
कृत्तिकायाः प्रथमपादश्च मेपराशिः । कृत्तिकापादत्रयं रोहिणी मृग-
शिरसोर्ध्वं च वृषभः । मृगशिरोर्ध्वमार्द्रा पुनर्वसुपादत्रयं च मिथुनम् ।
पुनर्वसुपादः पुष्य आश्लेषा च कर्कः । एवमग्रेऽपि ॥

त्रिंशदंशो भवेद्राशिरंशः पष्टिकलात्मकः ।

कला स्याद्विकलापष्टिरंशभागलवाः समाः ॥ ६१ ॥

राशिस्त्रिंशदंशात्मको भवेत् । एकस्य राशेरंशास्त्रिंशदित्यर्थः । तथा
एकस्यांशस्य कला लिप्तयः पष्टिरित्यर्थः । तथा एकस्याः कलायाः
त्रिकला विलिप्तयः पष्टिरित्यर्थः । अंशो भागो लब्ध्वेति समाः । पर्याय-
शब्दा इत्यर्थः ॥

एको नवांशः स्यादंशत्रयं नखकलाधिकम् ।

एवं नव नवांशाः स्यू राशेर्नवविभागतः ॥ ६२ ॥

त्रिंशदंशात्मकस्य राशेरंशत्रयं विंशतिकलाश्चेति एको नवांशो भ-
वति । एवमेकस्य राशेर्नवविभागतः नवभिर्विभाजनात् नवांशा नव
स्युः ॥

मेपो वृषो मिथुनकर्कटसिंहकन्या

तौलिश्च वृश्चिकधनुर्मकराख्यकुम्भाः ।

मीनश्च राशय इमे द्व्यधिका दशैव

चक्रं भचक्रमिति गोलविदो वदन्ति ॥ ६३ ॥

इमे मेपादयः द्वादश राशयः स्युः । इति भचक्रं राशिचक्रमेव
गोलविदः चक्रमिति वदन्ति ॥

अथ मेपादीनां पर्यायानाह चतुर्भिः—

मेपः क्रियोऽजः प्रथमो द्वितीयो

वृषाभिधो गौवृषभश्च तापुरिः ।

मोक्तस्तृतीयो मिथुनं नृयुग्मं
वीणा यमाख्यं जितुमं मनीषिभिः ॥ ६४ ॥

कर्ककर्कटकुलीरकर्किणः

स्याच्चतुर्थमथ पञ्चमं हरिः ।

सिंहसंज्ञमथ षष्ठमालयं

कन्यका युवति-योपिदित्यपि ॥ ६५ ॥

सप्तमं तुलतुलावणिकपर्यं

तौलिजूकघटसंज्ञकं तथा ।

अष्टमर्क्षमलिकीर्षिष्टशिकाः

स्यात्ततश्च नवमं धनुर्हयः ॥ ६६ ॥

धन्वी तौक्षिश्च दशमो नक्राख्यो मकरो मृगः ।

राशिरेकादशः कुम्भो द्वादशो मीनसंज्ञकः ॥ ६७ ॥

षष्ठमालयं षष्ठो राशिरित्यर्थः । शेषं स्पष्टम् ॥

अथ चरस्थिरादिभेदानाह—

चरस्थिराद्विस्वभावाः क्रूराक्रूरी नरस्त्रिपौ ।

विषमाविषमौ चेत्ति पुनःपुनरजादयः ॥ ६८ ॥

पुनःपुनर्मेपादयश्चरस्थिरद्विस्वभावाः स्युः । यथा—मेपधरराशिः ।

वृषभः स्थिरराशिः । मिथुनं द्विस्वभावम् । एवं पुनरपि । कर्कधरः ।

सिंहः स्थिरः । कन्या द्विस्वभावा । एवं तुलादयोऽपि । तथा पुनः-

पुनः क्रूराक्रूरी । मेपः क्रूरः । वृषभोऽक्रूरः । मिथुनं क्रूरम् । क-

र्कोऽक्रूरः । एवं सिंहादयः क्रमेण क्रूराक्रूराः । तथा नरस्त्रिपौ । मेपो

नरराशिः । वृषभः स्त्री । मिथुनं नरः । कर्कः स्त्री । एवं सिंहादयः ।

तथा विषमाविषमौ । मेपो विषमः । वृषभः सप्तः एवं । मिथुनादयो

विषमसमाः ॥

अथ जलराश्यादिभेदानाह सपादहृत्तेन—

जलेचरतेऽन्तरो मकरोच्चरं नरः

कुम्भाद्भनायुग्मतुलाधनुः पुरः ।

चतुष्पदाः सिंहवृषक्रियाभिधा

नक्रस्थ पूर्व धनुषः परं दलम् ॥ ६९ ॥

कुलीरवृधिकौ कीटौ

अन्यो मीनः मकरस्योत्तरार्धं च जलेचरो जलराशिः कुम्भकन्या-
मिथुनतुलाः धनुषः पूर्वार्धं च नरराशयः । सिंहवृषमेपाः मकरस्य पू-
र्वार्धं धनुष उत्तरार्धं च चतुष्पदराशयः । कर्कवृधिकौ कीटसंज्ञौ ॥

राशिक्षेत्रगृहालयाः ।

वक्राररुधिराः पङ्कमन्दकोणयमाः समाः ॥ ७० ॥

राशिः क्षेत्रं गृहमालयं चेति राशिपर्यायाः । वक्र आरो रुधिर-
क्षेति भौमस्य पर्यायाः । पङ्कवादयः शनैश्चरपर्यायाः ॥

पृष्ठोदया मृगधनुर्वृषकर्कटाजाः

शीर्षोदयास्तदपरे ह्युभयोदयोऽन्यः ।

रात्रिचरा यममृगाश्विष्टपाजकर्का-

स्तेभ्यः परे दिनबला मुनिभिः प्रदिष्टाः ॥ ७१ ॥

मकरो धनुर्वृषमः कर्को मेपश्चेति पृष्ठोदया ज्ञेयाः । तथाऽपरे मिथु-
नसिंहकन्यातुलावृश्चिककुम्भाः शीर्षोदयाः । अन्यो मीन उभ-
योदयः पृष्ठोदयः शीर्षोदयश्च । मिथुनमकरधनुर्वृषममेपकर्काः रात्रि-
चराः । रात्रिवला इत्यर्थः । तेभ्यः परे सिंहकन्यातुलावृश्चिककुम्भ-
मीनाः दिनबलाः प्रदिष्टाः कथिताः ॥

अथ विष्कम्भादिसप्तविंशतियोगसंज्ञा आह त्रिभिः—

विष्कम्भः प्रीतिरायुष्मान्सौभाग्यः शोभनस्तथा ।

अतिगण्डः मुकर्मा च धृतिः शूलस्तथैव च ॥ ७२ ॥

गण्डो वृद्धिर्धुवश्चैव व्याघातो हर्षणस्तथा ।

वज्रं सिद्धिर्व्यतीपातो वरीयान्परिघः शिवः ॥ ७३ ॥

सिद्धः साध्यः शुभः शुक्रो ब्रह्मैन्द्रो वैधृतिस्तथा ।

स्वनामसहशी ह्येपा योगानां सप्तविंशतिः ॥ ७४ ॥

स्वनामसदृशी । स्वनामसदृशं फलं ददातीत्यर्थः ॥

अथ बर्वादिकरणसंज्ञास्तदुत्पत्तिं तत्त्वभावं चाह द्वाभ्याम्—

अथ बववालवकीलवतैतिलगरवाणिजविष्टयः सप्त ।

शुक्रप्रथमोर्ध्वदलादष्टाष्टच्या चलानि करणानि ॥ ७५ ॥

शकुनिचतुष्पदनागाः किंस्तुघ्नाख्यं च चत्वारि ।

वदिभूतोर्ध्वदलात्सितप्रथमाद्यदलावधि स्थिराणि स्युः ७६

बवादीनि सप्त करणानि तिथ्यर्धरूपाणि शुक्रप्रथमोर्ध्वदलाच्छुक्रप्र-

तिपद उत्तरदलमारम्याष्टभिराष्टिभिर्भवन्ति । तानि चलानि चलस्व-

भावानि । शकुन्यादीनि चत्वारि वदिभूतोर्ध्वदलात्कृष्णचतुर्दशुत्तर-

दलमारम्य सितप्रथमाद्यदलावधि शुक्रप्रतिपत्प्रथमार्धमभिव्याप्य स्थिराणि

स्थिरस्वभावानि स्युः ॥

अथ ग्रहाणां पुंस्त्वादिभेदांस्तत्स्वभावांश्चाह द्वाभ्याम्—

रविकुजगुरवः पुरुषाः स्त्रियौ सितेन्दु बुधार्कजौ स्त्रीषौ ।

सौम्यौ सुरासुरेज्यौ कुजरविरविजागुकेतवः पापाः ॥ ७७ ॥

सूर्यभौमगुरवः पुरुषग्रहाः । शुक्रचन्द्रौ स्त्रियौ । बुधमन्दी नपुंसकौ ।

तथा गुरुभार्गवौ सौम्यौ शुभग्रहौ । भौमरविशनिराहुकेतवः पापग्रहाः ॥

शुक्रपक्षे शशी सौम्यः पापः स्यात्कृष्णपक्षतः ।

बुधः स्वभावात्सौम्योऽपि पापः पापस्य योगतः ॥ ७८ ॥

शुके चन्द्रः शुभग्रहः । कृष्णपक्षतः कृष्णपक्षे । सप्तम्यर्थे तसिः ।

चन्द्रः पापः स्यात् । पापग्रहस्य योगाद्बुधः पापः । अन्यथा शुभः ॥

अथ ग्रहस्वरूपमाह—

प्रकाशमानौ सूर्येन्दु पक्ष ताराग्रहाः कुजात् ।

तमोग्रहौ राहुकेतू शनिवत्फलमेतयोः ॥ ७९ ॥

सूर्यचन्द्रमसौ प्रकाशमानस्वरूपौ । भौमादयः पक्ष ग्रहत्वात्स्वरूपाः

राहुकेतू तमोरूपौ ग्रहौ । राहुकेतवोः फलं शनैश्चरफलेन तुल्यम् ॥

दिनपतिना युतिरस्तं चन्द्रेण समागमो मिथो युद्धम् ।

ज्ञेयं ताराशुसदां तत्रास्तं युद्धं च परिजहात् ॥ ८० ॥

ताराशुसदां ताराग्रहाणां भौमादीनां दिनपतिना सूर्येण युतियोगो-
ऽस्तसंज्ञः । चन्द्रेण युतिः समागमाख्या । मिथः परस्परं युतिर्युद्धमित्यु-
च्यते । तज्ज्ञानं तु ग्रहलाघवाद्दौ “पञ्चत्वगाङ्गविशिखाः पृथगीशकर्ण—”
इत्यादिना स्पष्टमुक्तम् । तत्रास्तं युद्धनक्षत्रं च परिजहात् । अस्तपरिमा-
णमुक्तं वसिष्ठेन—“वृद्धत्वमिन्दोद्विदिनं दिनार्धं बालत्वमस्तत्वमहर्द्धयं
च । येनोक्तमेकं दिवसं शिशुत्वमित्येतदिन्दोस्तदयुक्तमेव” इति । यु-
द्धं षण्मासं जहात्—इति वक्ष्यति ॥

प्रचेतसो दिश्युदयः सितशुते-

हरेर्हरित्सेव शनीज्यभूभुवाम् ।

प्राच्यां प्रतीच्यां च सितेन्दुपुत्रयो-

रेन्द्र्यां स्फुटः प्रात्यहिको ग्रहोदयः ॥ ८१ ॥

अस्तानन्तरं सितशुतेचन्द्रस्योदयः प्रचेतसो वरुणस्य दिशि । प-
श्चिमायामित्यर्थः । शनीज्यभूभुवां शनिगुरुभौमानामुदयः हरेर्हरिति इ-
न्द्रस्य दिशि । पूर्वस्यामित्यर्थः । सितः शुक्र इन्दुपुत्रो बुधस्तयोरुदयस्तु
प्राच्यां प्रतीच्यां च भवति । अथ प्रात्यहिकः प्रतिदिनभवो ग्रहाणां सूर्या-
दीनां सर्वेषामुदय ऐन्द्र्यां प्राच्यां स्फुटः प्रतीयते ॥

यदा परावृत्तगतिर्नभश्चर-

स्तदा स वक्री न शशी न भास्करः ।

तमःशिखी द्वौ तु सदैव वक्रिणौ

तथा मिथः सप्तमराशिचारिणौ ॥ ८२ ॥

यदा नभश्चरो भौमादिग्रहः परावृत्तगतिर्विलोमगतिर्भवति तदा स
ग्रहो वक्रीत्युच्यते । शशिभास्करी कदापि वक्रिणौ न भवतः । तमो
राहुः शिखी केतुरेतौ सदैव वक्रिणौ स्तः । तथा मिथः सप्तमराशिचा-
रिणौ स्वाधिष्ठितराशेः सकाशात्सप्तमराशौ चरतः ॥

वर्षेण सूर्यज्ञसिताः सितांशुर्मासेन मासैर्द्वियमैर्महीजः ।

वर्षेर्गुरुर्द्वादशभिर्भचक्रं वर्षेः खरामैर्भ्रमतीनसूनुः ॥ ८३ ॥

सूर्यज्ञसिताः । रविबुधभार्गवाः एकेन वर्षेण भचक्रं द्वादशराश्यात्मकं चक्रं भ्रमन्ति । उलङ्घयन्तीत्यर्थः । सितांशुश्चन्द्र एकेन मासेन । महीजो भौमो द्वियमैर्द्वाविंशत्या मासैः । गुरुर्द्वादशभिर्वर्षैः । इनसूनुः शनैश्वरः खरामौल्लेखशता वर्षेर्भचक्रं भ्रमति ॥

उदयशिखरिलग्नं राशिमाहुर्विलग्नं

चरमगिरिगतं तत्सप्तमं चास्तसंज्ञम् ।

दशमामिति खमध्ये संस्थितं चोर्ध्वदेशे

समधिगतमधस्तात्तं चतुर्थं वदन्ति ॥ ८४ ॥

उदयशिखरिलग्नं उदयाचलसङ्गतं राशि विलग्नमाहुः । चरमगिरिगतं अस्ताचलं प्राप्तं तद्गग्नं अस्तसंज्ञमाहुः । तत्सप्तमम् । उदयलग्नादिति शेषः । स्वोर्ध्वदेशे खमध्ये संस्थितं दशमामिति वदन्ति । स्वस्मादधस्तात्समधिगतं लग्नं चतुर्थमिति वदन्ति । अत एवास्य पातालमिति संज्ञा ॥

अहर्निशां भ्रमत्येवं भचक्रं पश्चिमासुखम् ।

भ्रमन्त्यत्र गताः खेटाः कीटवत्पूर्वदिङ्मुखाः ॥ ८५ ॥

एवं भचक्रं पश्चिमासुखं अहर्निशमहोरात्रं भ्रमति । अत्र चक्रे विद्यमानाः खेटाः सूर्यादयः पूर्वदिङ्मुखाः भ्रमन्ति । चक्रं पूर्वदिक्तः पश्चिमाभिमुखं भ्रमति प्रहास्तु तद्विपरीतं गच्छन्तीत्यर्थः । तत्र दृष्टान्तमाह—कीटवदिति । यथा कुलालचक्रे कीटानां चक्रवशात्स्वतश्च गतिद्वयमविरुद्धम् । एवं प्रहाणामपि उभयदिङ्मुखं गतिद्वयमविरुद्धमिति भावः । तदुक्तं श्रीभागवते—“यथा कुलालचक्रेण भ्रमता सह भ्रमतां तदाश्रयाणां पिपीलिकादीनां गतिरन्येव । प्रदेशान्तरेष्वश्रुपलम्बमानत्वात् । एवं नक्षत्रराशिभिरुपलक्षितेन कालचक्रेण ध्रुवं मेरुं च प्रद-

क्षिणेन परिधायता सह परिधायमानानां तदाश्रयाणां सूर्यादीनां प्रहाणां गतिरन्यैव नक्षत्रान्तरे राश्यन्तरे चोपलभ्यमानत्वात्" इति ॥

लग्नात्केन्द्रं पणफरमापोक्लिममित्येसंव्यतो गण्यम् ।

यद्यपि सव्येऽसव्ये न विशेषस्तदपि भक्रमस्तादृक् ॥८६॥

लग्नादुदयराशिमारम्य केन्द्रादयः संज्ञाः वामतो गत्या पुनःपुन-
र्भवन्ति । यद्यपि सव्येऽसव्ये च गणने विशेषो नास्ति तथापि राशि-
क्रमो वामत एव ज्ञेय इत्यर्थः । यथा—लग्नं केन्द्रसंज्ञकं तस्माद्धितीय
पणफरसंज्ञकं ततोऽग्निममापोक्लिममैवं लग्नाच्चतुर्थं केन्द्रं पञ्चमं पणफर-
संज्ञकं षष्ठमापोक्लिमं सप्तमं केन्द्रमष्टमं पणफरमित्यादि ॥

अथ लग्नादीनां पर्यायशब्दानाह चतुर्भिः—

लग्नं विलग्नतनुमूर्त्युदयाङ्गमाद्य-

मर्थः कुटुम्बधनसंज्ञमिह द्वितीयम् ।

दुश्चिक्वसोदरसहोदरविक्रमार्ख्यं

ज्ञेयं तृतीयभवनं च ततश्चतुर्थम् ॥ ८७ ॥

लग्नादय उदयराशेः पर्यायाः । अर्थादय उदयाद्धितीयराशेः । उ-
दयात्तृतीयं दुश्चिक्वादि सज्ञम् । उदयाच्चतुर्थं पातालं बान्धवं हिवुकं
अम्बु सौख्यमित्येतत्संज्ञकं स्यात् ॥

पातालबान्धवमुहृद्दियुकाम्बु सौख्यं

स्यात्पञ्चमं सुतमतिप्रतिभाभिधानम् ।

षष्ठं रिपुक्षतमथ तुनयोपिदस्तं

जामिनमन्मथमिदं खलु सप्तमं स्यात् ॥ ८८ ॥

लग्नात्पञ्चमं स्थानं सुतः मतिः प्रतिभा एतन्नामकम् । लग्नात्षष्ठं
रिपुः क्षतमित्येतत्संज्ञकम् । तुनादयो लग्नात्सप्तमस्य संज्ञाः ॥

स्यादष्टमं मृत्तिपराभवरन्ध्रसंज्ञं

धर्मस्तपो गुरुगृहं नवमं च भाग्यम् ।

मेघूरणास्पदखशासनकर्ममध्य-

व्यापारमाननरुपं दशमं वदन्ति ॥ ८९ ॥

लग्नादष्टमं मृत्यादिसंज्ञकम् । लग्नात्त्रयमं धर्मादिसंज्ञकम् । लग्नाद्दशमं
मेघूरणं आस्पदं खं शासनं कर्म मध्यं व्यापारः मानः नरुपः एवं वदन्ति ॥

एकादशमुपान्त्यायलाभप्राप्तिभवागमम् ।

द्वादशं व्यपरिःफ्रान्त्यं ज्ञेयं पर्यायतः परम् ॥ ९० ॥

लग्नादेकादशमुपान्त्यायः लाभः प्राप्तिः भव आगम इति ज्ञेयम् ।
लग्नाद्द्वादशं व्ययः रिःफ्रमन्त्यमिति ज्ञेयम् । परमन्यच्च नाम एतेषां प-
र्यायतः स्वबुद्ध्या ज्ञेयम् । यथा तनोः पर्याया देहादयः । अर्थस्य प-
र्याया धनादयः ॥

अथ केन्द्रादिपर्यायानाह—

केन्द्रकण्टकचतुष्टयसंज्ञा लग्नवान्धववधूदशमानाम् ।

त्रिकोणमुदितं नचमर्क्षं स्यात्त्रिकोणमिह धीर्नच पञ्च ॥९१॥

त्रिलग्नचतुर्थसप्तमदशमानां चतुर्णामपि केन्द्रादिसंज्ञात्रयम् । लग्ना-
त्त्रयमं त्रिकोणमिति कथितम् । लग्नात्पञ्चमं नवमं चेत्युभयं त्रिको-
णसंज्ञकम् ॥

उपचयभवनं त्रिपद्दशैकादशमुदितं चतुरस्रमष्टतुर्पम् ।

हरिवृषप्रथमाङ्गनाहयाङ्गतुलकलशा रवितस्त्रिकोणमाद्यैः ॥९२॥

त्रिपद्दशैकादशस्यानमुपचयसंज्ञम् । अष्टमं चतुर्थं चेत्युभयं चतुर-
स्रसंज्ञम् । रवितः सूर्यमारभ्य क्रमेण सिंहादिकं त्रिकोणमुक्तम् । आद्यैः
कविभिः । यथा—रवेस्त्रिकोणं सिंहः । चन्द्रस्य त्रिकोणं वृषभः । भौ-
मस्य मेघः । बुधस्य कन्या । गुरोर्धनुः शृगोस्तुला । शनेः कुम्भ इति ॥

अथोच्चपरमोच्चान्याह सार्धेन—

उच्चं मेघो वृषो नरं कन्या कर्को क्षपस्तुला ।

तत्र दिग्भिर्गुणैरष्टयमैः शरकुभिः शरैः ॥ ९३ ॥

भैरवैः परमोच्चं स्यात्सूर्यादीनामनुक्रमात् ।

सूर्यादीनां मेघादयः क्रमेणोच्चस्थानानि । यथा—रवेर्मेषः । चन्द्रस्य वृषः । भौमस्य मकरं मकरः । एवम् । तत्र मेघादिषु क्रमेण दिगादिभिर्भागीः परमोच्चं स्यात् । यथा—मेषस्य दशमांशे रवेः परमोच्चम् । एवं वृषस्य तृतीयांशे विधोः । मकरस्याष्टाविंशे भौमस्य । एवं परत्र ॥

अथ नीचस्थानमाह—

इत्युच्चात्सप्तमं नीचं तारतम्यं तदन्तरे ॥ ९४ ॥

इत्युच्चादिति । उच्चस्थानात्सप्तमं स्थानं नीचम् । यथा—रवेस्तुला नीचस्थानम् । एवं विधोर्वृश्चिक इत्यादि । तैरेवांशैरेषां परमं नीचानीचं भवति । तदन्तरे उच्चपरमोच्चाभ्यन्तरे उच्चत्वस्य तारतम्यम् । एवं नीचपरमनीचाभ्यन्तरेऽपि । यथा—मेषस्य प्रथमांशोऽप्युच्चमेव । तमारम्य तारतम्येनादशमांशमुच्चत्वोत्कर्षः । दशमांशस्तु परमोच्चम् । तत आराश्यन्तमुच्चत्वापकर्षः । एवं नीचत्वेऽपि ॥

अथ ग्रहदृष्टिमाह—

त्र्याशं कोणं तुर्यरन्ध्रं सप्तमं सफला ग्रहाः ।

पादं द्विपादं पादोनं पूर्णं पश्यन्त्यनुक्रमात् ॥ ९५ ॥

सर्वे ग्रहा यस्मिन्यस्मिन् स्थाने स्थितास्तस्मात्तस्मात्स्थानात्कथ्यमानानि स्थानानि पादादिक्रमेण पश्यन्ति । यथा—त्र्याशं तृतीयं दशमं च एकपाददृष्ट्या पश्यन्ति । कोणं नवमं पञ्चमं च द्विपाददृष्ट्या पश्यन्ति । तुर्यरन्ध्रं चतुर्थमष्टमं च त्रिचरणदृष्ट्या । सप्तमं पूर्णदृष्ट्या ॥

अथात्र दृष्टी विशेषमाह—

शनिद्वयाशं गुरुः कोणं तुर्यरन्ध्रं महीसुतः ।

पूर्णं विशेषात्पश्यन्ति फलं यच्छन्ति तादृशम् ॥ ९६ ॥

शनिस्तृतीयं दशमं च पूर्णदृष्ट्या पश्यति । न तु पाददृष्ट्या । एवं गुरुः कोणम् । भौमस्तुर्यरन्ध्रं पूर्णदृष्ट्या । अथ दृष्टिजन्यफलभेदमाह—
फलमिति । तादृशं दृष्टितारतम्यानुसारम् ॥

अथ मुहूर्तस्य लक्षणमाह—

मुहूर्तमहो रात्रेश्च प्रोचुः पञ्चदशं लवम् ।

केचिच्छुभक्रियायोग्यकालं केचिद्वटीद्वयम् ॥ ९७ ॥

दिवसस्य रात्रेश्च पञ्चदशं भागं मुहूर्तं प्रोचुः । केचित्तु शुभकर्माहं
कालं मुहूर्तं प्रोचुः । केचिद्वटीद्वयं मुहूर्तमाहुः ॥

प्रकरणमुपसंहरति—

कविकण्ठीरवश्चक्रे ज्योतिर्वित्सरसात्मजः ।

मुहूर्तोचितसंज्ञानां रघुनाथो निरूपणम् ॥ ९८ ॥

सरसदैवज्ञस्य पुत्रो ज्योतिर्विद्रघुनाथः मुहूर्तोपयोगिसंज्ञानां निरू-
पण चक्रे । कथंभूतः कविकण्ठीरवः कविपु सिंह इव ॥

इति सुखठाणरुरोपाह्वमष्टरामचन्द्रसुत-श्रीमन्महेश्वरभट्टविरचितायां
मुहूर्तमालाटीकायां सौन्दर्यबोधिण्यां संज्ञाप्रकरणं प्रथमम् ॥

त्याज्यात्याज्यप्रकरणम् २

अथ त्याज्यात्याज्यप्रकरणं व्याख्यायते । तत्र कविर्योगविशेषान्प्र-
तिजानीते—

अथात्र तावत्तिथिवारतारका-

मुहूर्तयोगायनमासपक्षतः ।

भवन्ति योगा विविधाः शुभाशुभाः

केपांचिदेपां ग्रहमग्रहं ब्रुवे ॥ १ ॥

अथ संज्ञाकथनानन्तर अत्र मुहूर्तमालायां तावदादौ तिथ्यादेः पर-
स्परयोगादनेकविधाः शुभाशुभा योगा भवन्ति । तत्रैषां केपाचिद्यो-
गानां ग्रहं संग्रहं अग्रहं आप्रहं त्यक्त्वा ब्रुवे वक्ष्यामीत्यर्थः ॥

तुल्यकलाधरकलयोर्न विशेषः शुक्लकृष्णयोः कोऽपि ।

तदपि क्लोपचयत्नान्हुक्लः श्रेयाच्च तादृशः कृष्णः ॥ २ ॥

. तुल्याः शुक्ले द्वितीयामारभ्यानुलोम्येन कृष्णे चतुर्दशीमारभ्य प्रा-
तिलोम्येन गणनायां समाः कलाधरस्य कलाः ययोस्तयोः शुकृकृष्णयोः
कोऽपि भेदो नास्ति । तथापि कलोपचयत्वात् कलाभिवृद्धेर्हेतोः शुकृ-
पक्षः श्रेष्ठः कृष्णपक्षस्तु तादृशो न भवति ॥

अथ तिथीनां संज्ञापूर्वकं फलमाह—

नन्दा भद्रा जया रिक्ता पूर्णा ज्यावर्तिता तिथिः ।

शुक्रेऽधमसमश्रेष्ठाः कृष्णे श्रेष्ठसमाधमाः ॥ ३ ॥

प्रतिपदादिपञ्च तिथयः क्रमेण नन्दादिसंज्ञाः । एवं पष्ठषादयोऽपि
पुनः पुनरुपार्तिता नन्दादिसंज्ञिका भवन्ति । ताः स्वनामसद्वक्त्रकलाः
स्युः । तत्र शुकृपक्षे प्रतिपदाद्याः पञ्च अधमाः । पष्ठषाद्याः पञ्च म-
ध्यमाः । एकादश्याद्याः पञ्च श्रेष्ठाः । एव कृष्णे क्रमेण श्रेष्ठा मध्यमा
अधमाः स्युः ॥

अथ पञ्चरत्नतिथीराह—

युग्मास्त्याज्याः पञ्चरत्नं द्वितीयां दशमीं विना ।

विषमाः सकलाः श्रेष्ठा विहाय नवमीमिमाम् ॥ ४ ॥

चतुर्था पष्ठी अष्टमी नवमी द्वादशी चतुर्दशी चेति पञ्चरत्नतिथय-
स्याज्या इत्यर्थः । आवश्यकत्वे त्वपवादं वक्ष्यति ॥

अमृतोक्ता तिथीराह—

अमृतोक्ता भीमभान्वोर्नन्दा भद्रेन्दुशुक्रयोः ।

जया बुधे गुरो रिक्ता शनौ पूर्णा तिथिर्बुधैः ॥ ५ ॥

भीमे रवौ च नन्दा तिथिरमृता बुधेरुक्ता । एतं सोमे शुक्ले च भ-
द्रानिथिरमृतेत्यादि ॥

अथ ऋचादिनिन्ययोगानाह—

ऋचः स्याद्धारतिभ्योर् यदि योगे त्रयोदश ।

संवर्तः प्रतिपत्सौम्ये मत्स्यर्केऽतिनिन्दितौ ॥ ६ ॥

अमृतसिद्धियोगानाह—

करभृगहयमित्रेज्यान्त्यतूर्याणि सूर्या-

त्सततममृतसिद्धीन्यादुराधा मुनीन्द्राः ।

घटक्षपटपयुग्माजाङ्गनाकौर्षिजूका-

श्वशाशिमृगार्सिहान् चैत्रतः शून्यराशीन् ॥ १४ ॥

सूर्याद्रविचारादौ हस्तादिनक्षत्राणि अमृतसिद्धीनि स्युः । यथा—
रवौ हस्तः । सोमे मृगः । भौमेऽश्विनी । बुधेऽनुराधा । गुरौ पुष्यः ।
भृगौ रेवती । शनौ रोहिणी ॥ चैत्रतः चैत्रमासमारभ्य क्रमेण कुम्भा-
दीन् शून्यराशीनाहुः । यथा—चैत्रे कुम्भः । वैशाखे मीनः । ज्येष्ठे
२ । आषाढे ३ । श्रावणे १ । भाद्रपदे ६ । आश्विने ८ । कार्तिके
७ । मार्गशीर्षे ९ । पौषे ४ । माघे १० । फाल्गुने ९ ॥

अथ शून्यराशीराह द्वाभ्याम्—

चैत्रे गोष्टौ माघवे द्वादशी स्या-

द्वाद्रे द्वेके श्रावणे द्वित्रिसंख्ये ।

पौषे वेदाक्षा इपे दिङ्ग्रहेशा

मार्गेऽद्यष्टौ पक्षयोः शून्यतिथ्यः ॥ १५ ॥

चैत्रादिश्लोकोक्तमासेषु पक्षयोः शुक्लपक्षे कृष्णपक्षेऽपि नवम्यष्टम्या-
दयः शून्यतिथ्यः । यथा—चैत्रे शुक्लपक्षे गोष्टौ नवम्यष्टम्यौ शून्य-
तिथी । कृष्णपक्षेऽप्येत एव शून्यतिथी । माघवे वैशाखे शुक्ले कृष्णे च
द्वादशी । भाद्रे शुक्ले कृष्णेऽपि द्वितीया प्रथमपक्षे । श्रावणे द्वितीया-
तृतीये । पौषे चतुर्थीपञ्चम्यौ । आश्विने दशम्येकादस्यौ । मार्गे स-
प्तम्यष्टम्यौ ॥

ज्येष्ठापादोर्जमाधान्त्ये विंशतिमनुपदत्रयः ।

शुक्लेऽन्वारः कृष्णात्कृष्णो मन्त्रद्वेषशराद्ययः ॥ १६ ॥

ऊर्जः कार्तिकः । अन्त्यः फाल्गुनः । एषु ज्येष्ठादिषु शुक्ले उक्तास्त-

योदश्यादय शून्या ॥ यथा—ज्येष्ठे शुक्ले विश्वे त्रयोदशी । आपाढे
शुक्ले अद्रय सप्तमी । एव कार्तिके चतुर्दशी । माघे पष्ठी । फाल्गुने
तृतीया ॥ अत्र एष्वेव मासेषु कृष्णपक्षे चतुर्दश्यादय शून्या ॥
यथा—ज्येष्ठे कृष्णे चतुर्दशी । एवमापाढे पष्ठी । कार्तिके पञ्चमी ।
माघे पञ्चमी । फाल्गुने चतुर्थी ॥

अथ शून्यनक्षत्राणि तत्फलं चाह सार्धेन—

रोहिण्यश्वे स्वातिचित्रे उपेज्यौ
पूफावस्वक्षे श्रवोवैश्वमे च ।
पाश्यन्त्यर्क्षे पूर्वभाद्राग्निपित्र्ये
चित्राद्वीशौ हस्तशैवाश्विभानि ॥ १७ ॥
मूलश्रोत्रे शाक्रयाम्ये च चैत्रा-
च्छून्यान्याहुर्नामतो व्यर्थतश्च ।

चैत्रे रोहिण्यश्विन्यौ शून्यनक्षत्रे । एव वैशाखे स्वातिचित्रे । ज्येष्ठे
उत्तरापाढापुष्यश्च । आपाढे पूरुफाल्गुनी धनिष्ठा च । श्रावणे श्रवणो
त्तरापाढे । भाद्रे शततारा रेवती च । आश्विने पूरुभाद्रपदा । कार्-
तिके कृत्तिका मघा च मार्गे चित्रा विशाखे । पौषे हस्त आर्द्राश्विनी
च । माघे मूलश्रवणौ । फाल्गुने ज्येष्ठामरण्या । एतानि भास्विनाम्ना
कार्यस्य व्यर्थत्वेन च शून्यान्याहुः ॥

अत्रान्यदप्याह—

वर्ज्यं यात्रोद्वाहगेहप्रवेशे

सौरिब्राह्मं पूज्यपुष्यः कुजाश्वम् ॥ १८ ॥

सौरिब्राह्म शनिवारे रोहिणी सा यात्राया वर्ज्या । उद्वाहे विवाहे
गुरुपुष्यो वर्ज्यं । गृहप्रवेशे कुजाश्व भौमाश्विनी वर्ज्या ॥ उक्तं च—
“गृहप्रवेशे यात्राया विवाहे च यथाक्रमम् । भौमेऽश्विनी शनी ब्राह्म
शुरी पुष्यं विवर्जयेत् ॥” इति ॥

अथ घातचन्द्रानाह—

मेपः कन्या घटः सिंहो नक्रं युग्मं धनुर्वृषः ।

मीनः सिंहो धनुः कुम्भोऽजादीनां घातचन्द्रमाः ॥ १९ ॥

मेपवृषादिजन्मराशीनां मेपकन्यादिराशिस्यध्वन्द्रः क्रमेण घातचन्द्रमा उच्यते ॥ यथा—मेपजन्मराशेर्मेपस्य एव घातचन्द्रः । एवं वृषभस्य कन्यास्यः । मिथुनस्य कुम्भस्यः । कर्कस्य सिंहस्यः । सिंहस्य मकरस्यः । कन्याया मिथुनस्यः । तुलाया धनुस्वितः वृश्चिकस्य वृषस्यः । धनुषो मीनस्यः । मकरस्य सिंहस्यः । कुम्भस्य धनुस्यः । मीनस्य कुम्भस्यः ॥

अथ नामाद्याक्षरग्रहणे नामग्रहणसंप्रदायमनुसृत्य मेपादिजन्मराशीनां घाततिथ्यादिकमाह—

घाततिथयो न-पू-भा-भा-ज-पू-रि-न-ज-री-ज-पूः ।

घातवारा र-शा-चं-घु-श-श-गुः-शु-शु-मं-गु-शु ॥ २० ॥

मेपजन्मराशेर्नन्दा घाततिथिः । वृषस्य पूर्णा । मिथुनस्य भद्रा । कर्कस्य भद्रा । सिंहस्य जया । कन्यायाः पूर्णा । तुलाया रिक्ता । वृश्चिकस्य नन्दा । धनुषो जया । मकरस्य रिक्ता । कुम्भस्य जया । मीनस्य पूर्णा ॥ अथ घातवाराः—मेपस्य ररिमारः । एवं वृषादीनां शनिचन्द्रबुधशनिशनैश्वरगुरुशुक्रमृगमङ्गलगुरुमार्गवाः क्रमेण ॥

अथ घातनक्षत्राण्यह—

घातर्क्षं च मयाहस्तस्वातिपित्रास्रपाच्युताः ।

शतान्तरभरणीब्राह्मशीवाश्लेषाश्च मेपतः ॥ २१ ॥

मेपतः मेपादिजन्मराशेः क्रमात् मयादिघातनक्षत्रम् ॥ नित्रमनु-राधा । अस्तपो मूढम् । अच्युतः ध्रुवणः । शतं शततारा । अन्त्यं रेवती । शैवमार्द्रा । इदं घातचतुष्टयं यात्रादी वर्यम् ॥

अथात्र घातचतुष्टयेऽनुमितश्रुति प्रमाणयति—

यद्यप्यार्षं वचनं न लभ्यते घातचन्द्रादौ ।

लुप्ता श्रुतिरनुमेया शिष्टाचारेण किं पुनर्युनिवाक् ॥ २२ ॥

यद्यपि घातचन्द्रादौ आर्षं ऋषिप्रोक्तं वचनं न लभ्यते तथापि शिष्टाचारेण लिङ्गेन लुप्ता श्रुतिरनुमीयते । यथा—‘मङ्गलं श्रुतिबोधितकर्तव्यताकम् । अलौकिकाविगीतशिष्टाचारविषयत्वात् । दर्शादिवत् ।’ इति । तथात्र मुनिवागनुमेयेति किं पुनर्युक्तव्यम् ॥ तथाच प्रयोगः । घातचन्द्रादिकं स्मृतिमूलकम् । अलौकिकत्वे सति शिष्टैः कथितत्वात् । शून्यतिथ्यादिवत् । इति ॥ अनेनेतरस्मिन्सर्वत्र प्रमाणभूतान्यार्षवचनानि लभ्यन्त इति सिद्धम् । तानि विस्तरमिमात्र न लिख्यन्ते । दिग्दक्षवस्तु प्रेमिताक्षरादीपिकादौ पश्यन्तु ॥

अथ पर्वाण्याह—

पर्वाणि सूर्यसङ्क्रान्तिरमावास्या च पूर्णिमा ।

चतुर्दश्यष्टमी कृष्णा पञ्चैतानि त्यजेच्छुभे ॥ २३ ॥

सूर्यसङ्क्रान्तिः सूर्यस्याधिष्ठितराशे राश्यन्तरसङ्क्रमः । शेषं स्पष्टम् । शुभे गर्भाधानादौ ॥

अथ शून्यलग्नान्याह—

विषमतिथिषु पक्षादेः क्रमात्तौलिनकौ

हरिणहरिणनाथौ युगमकन्ये नवाब्धी ।

अपि मृगपतिककौ धन्विमीनौ द्विमीनौ

मुनिभिरिति निकृष्टे शून्यलग्ने प्रदिष्टे ॥ २४ ॥

पक्षादेः शुक्रपक्षस्य कृष्णपक्षस्य च प्रतिपदमारभ्य विषमतिथिषु क्रमात्तुलामकरादीनि शून्यलग्नानि । यथा—प्रतिपदि तुलामकरौ । तृतीयायां हरिणो मकरः हरिणनाथः सिंहः एतौ । पञ्चम्यां मिथुनक-

१ देवशामरिधितमुद्गतीचन्तामणिटीका. २ ‘मकरो मृगास्यः’ इत्युक्तत्वात्.

न्यके । सप्तम्या धनुःकर्का । नवम्या सिंहकर्का । एकादश्या धनुः
मीनी । त्रयोदश्यां वृषमीनी । एते शून्यलभे मुनिभिर्निकृष्टे प्रदिष्टे
निन्ये कथिते ॥

अथ दग्धतिथीराह—

चापान्त्ये वृषकुम्भे क्रियकर्के पूष्णि कन्यकामियुने ।

अर्लिंसिहे नक्रतुले दग्धास्तिथ्यः समा द्वितीयाद्याः ॥२५॥

चापादि तत्तद्वाशिद्वये पूष्णि सूर्ये स्थिते सति द्वितीयाद्या उभय-
पक्षसाधारणाः समसंख्याकास्तिथ्यो दग्धाः । यथा—धनुर्मीनगते सूर्ये
द्वितीया दग्धा । वृषकुम्भगते चतुर्थी । मेषकर्कगते पष्ठी । कन्यामि-
थुनगोऽष्टमी । वृश्चिके सिंहे च दशमी । मकरे तुलाया च द्वादशी
दग्धेत्यर्थः ॥

अथ त्रिपुष्करयोगं सफलमाह—

त्रिपुष्कराख्योऽदितिबह्विविधद्वीशाजपादर्यमभेषु योगः ।

भद्राख्यतिथ्योऽर्ककुर्जाकजाश्चेच्छुभाशुभेषु त्रिगुणः प्रदिष्टः २६

अदितिः पुनर्वसू बह्विः कृत्तिका विश्वे उत्तराषाढा द्वीशं मिशाखा
अजपात् पूर्वाभाद्रपदा अर्यमोत्तराफल्गुनी । एषु भेषु भद्राख्यतिथ्यो
द्वितीयासप्तमीद्वादश्याः तथार्ककुर्जाकजाश्च रविभीमशनिवाराश्चेत्त्रिपु-
ष्कराख्यो योगः स्यात् ॥ शुभे वस्तुलाभादौ अशुभे मरणादौ त्रिगुणः
प्रदिष्टः कथितः । तदिने यदि किञ्चिद्वस्तु लब्धं तदा त्रिगुणतद्वस्तु-
लाभः । यदि कश्चिन्म्रियते तदीयास्त्रयो म्रियेरन् । यदि किञ्चिद्वस्तु
विनष्टं तदा तस्य वस्तुत्रयविनाश इति ॥

अथ द्विपुष्करमाह—

द्विपुष्करो द्विगुणदक्षिन्नाचान्द्रवसुष्वपि ।

त एव तिथिवाराश्चेदुर्वा कैश्चिदुच्यते ॥ २७ ॥

त एव तिथिवाराः भद्राख्यतिथयोऽर्कमीमशनिवाराः चित्रामृगशि-
रोधनिघ्रासु चेद्द्विपुष्कराख्यो योगो द्विगुणफलदः । शुभाशुभेषु ॥

अथानन्दादियोगानाह त्रयेण—

आनन्दः कालदण्डश्च धूम्रो धाताऽथ सौम्यकः ।

ध्वाहो ध्वजश्च श्रीवत्सो वज्रमुद्गरछत्रकम् ॥ २८ ॥

मित्रमानसपद्मानि लुम्बकोत्पातमृसवः ।

काणसिद्धिथुभाख्याः स्युरमृतं मुसलं गदः ॥ २९ ॥

कुञ्जरो राक्षसचरस्थिराख्या वर्धमानकः ।

एतेऽष्टाविंशतिर्योगाः स्वस्वनामसद्वक्फलाः ॥ ३० ॥

स्वस्वनाम् सद्वक् तुल्यं फलं येम्यस्ते तथा ॥

अथैषां गणनोपायमाह—

दास्त्रान्मृगादहेर्हस्तान्मित्राद्वैश्वाच्च वारुणात् ।

गण्याः सूर्यादिवारेषु दिनर्क्षावध्यनुक्रमात् ॥ ३१ ॥

सूर्यादिवारेषु दास्त्रादिमृगादिक्रमेण यावद्दिननक्षत्रं गण्याः । यथा—
रथौ दास्त्रादश्विनीमारभ्य दिननक्षत्रपर्यन्तं गणयेत् । एवं सोमे मृग-
शीर्षात् । मौमे अहेराश्लेषातः । बुधे हस्तात् । गुरौ अनुराधातः ।
शुक्रे उत्तराषाढातः । शनौ शततारातः । अत्र साभिजिद्विगणना
कार्या यतोऽष्टाविंशतिर्योगाः । यथा—रविवारे दिनर्क्षं श्रवणस्तदश्वि-
नीतः साभिजिद्विगणनया त्रयोविंशं भवति तावत्संख्यो गदयोगः प्राप्तः ।
एवमिन्दुवारे मृगशीर्षाद्विगणनया श्रवण एकोनविंशोऽतः आनन्दादिषु
सिद्धियोगो ज्ञेयः ॥

अथैषु कियतां दुष्टयोगानामावश्यककृत्ये परिहारमाह सार्धेन—

पक्षे लुम्बे चतुर्नाडीर्द्वे द्वे मुसलकाणयोः ।

ध्वाह्ममुद्गरवज्राणां पञ्च सप्तगदाह्वये ॥ ३२ ॥

धूम्रे त्वेकां चरे तिस्रः कर्मण्यावश्यके सजेत् ।

यथा प्रतिपदि वैश्वमुत्तरपादा । द्वितीयायामनुराधा । तृतीयायामुत्तराफ-
ल्गुनी । पञ्चम्यां मघा । षष्ठ्यां रोहिणी । सप्तम्यां हस्तः । अष्टम्यां
पूर्वाभाद्रपदा । नवम्यां कृत्तिका । एकादश्यां रोहिणी । द्वादश्यां सार्वम् ।
त्रयोदश्यां चित्रेति ॥

अथ केषांचित्प्रागुक्तयोगानां परिहारमाह—

विष्कम्भवज्रयोस्तिस्त्रः षट् च गण्डातिगण्डयोः ।

परिघार्धं पञ्च शूले व्याघातेऽङ्गघटीस्त्यजेत् ॥ ३८ ॥

विष्कम्भः प्रथमयोगः वज्रः पञ्चदशो योगस्तयोस्तिस्त्रो घटीस्त्य-
जेत् । गण्डो दशमः अतिगण्डः षष्ठः तयोः पञ्चघटीस्त्यजेत् । परिघ
एकोनविंशो योगस्तस्यार्धं त्यजेत् । शूले नवमे पञ्चघटीः । व्याघाते
त्रयोदशे नवघटीराचास्त्यजेत् ॥

अथ पक्षरन्ध्राणां परिहारमाह—

चतुःषडष्टनिध्यर्कभूततिथ्याद्यनाडिकाः ।

अष्टाङ्गमनुतत्त्वाशावाणसंख्या विवर्जयेत् ॥ ३९ ॥

चतुर्ध्यादीनामष्टादिसंख्या आद्यघटीः क्रमात्पजेत् । यथा—चतु-
र्ध्यामष्टौ घटीः । षष्ठ्यां ९ । अष्टम्यां १४ । नवम्यां २९ । द्वादश्यां
१० । चतुर्दश्यां ९ ॥

अथ गण्डान्तदोषमाह द्वाभ्याम्—

गण्डान्तं त्रिविधं लग्ननक्षत्रतिथिसंभवम् ।

एका मीनाजयोः कर्कहयोर्वृश्चिकधन्विनोः ॥ ४० ॥

चतस्रोऽत्याश्विनोः सार्वपित्रोः शक्रभमूलयोः ।

द्वे पूर्णानन्दयोः सन्धी घट्यः स्युरतिनिन्दिताः ॥ ४१ ॥

लग्नादिसंभवं त्रिविधं सन्धिरूपं गण्डान्तं भवति । तत्रादी लग्न-
गण्डान्तम् । मीनाजयोः सन्धी एका घटी गण्डान्तम् । मीनस्यान्ते त्रि-
शतपलानि मेपस्यादी च तावन्ति मिलित्वा एका घटी गण्डान्तसंज्ञः स-

न्धिरित्यर्थः । एवं कर्कसिंहयोः सन्धौ वृश्चिकघन्विनोश्च सन्धौ एकैका घटी गण्डान्तमुच्यते ॥ अथ नक्षत्रगण्डान्तम् । अन्त्यं रेवती तस्यान्ते घटीद्वयं अश्विन्या आदौ घटीद्वयं मिलित्वा अन्त्याधिनोः सन्धौ चतस्रो घञ्यो गण्डान्तम् । एवं सर्पपित्रोः आश्लेषामघयोः तथा ज्येष्ठामूलयोश्च सन्धौ घञ्यः ४ ॥ अथ विधिगण्डान्तम् । पूर्णाः पञ्चमीदशमीपञ्चदशयः तासामन्ते एकैका घटी । नन्दा पष्ट्यैकादशीप्रतिपदः । आसामादौ एकैका मिलित्वा द्वेद्वे घञ्यौ पूर्णानन्दयोः सन्धौ गण्डान्तम् । एवं त्रिविधगण्डान्तघञ्योऽतिनिन्दिताः स्युरित्यर्थः ॥

अथ पूर्वोक्तदुष्टयोगानामपवादमाह—

सदसद्योगयोयोगे सद्योगो बलवान्भवेत् ।

लग्नशुद्धिरसद्योगनाशिकेत्यपरे जगुः ॥ ४२ ॥

सद्योगः सिद्धियोगः असद्योगः क्रकचादिः अनयोयोगे प्राप्तौ सद्योगो बलवान्भवेत् । प्रबलदुर्बलन्यायेन दुर्बलं हत्वा कार्यसिद्धिं जनयेदित्यर्थः । तथा च राजमार्तण्डः—“अयोगः सिद्धियोगश्च द्वावेतौ भवतौ यदि । अयोगो हन्यते तत्र सिद्धियोगः प्रवर्तते ॥” अपरे आचार्याः लग्नशुद्धिरसद्योगनाशिकेत्याहुः । उक्तं च सुहृत्तचिन्तामणौ—“परे लग्नशुद्ध्या कुयोगादिनाशम्” इति ॥

केचित्प्रत्यरिजन्मर्क्षपातवैधृतिभूमिजान् ।

भोचुरावश्यके कार्ये मध्याह्नात्परतः शुभान् ॥ ४३ ॥

केचित् राजमार्तण्डादयः प्रत्यरिः पञ्चमतारा । जन्मर्क्षं जन्मतारा । पातो व्यतीपातः । वैधृतिः सप्तविंशो योगः । भूमिजो मङ्गलवारः । एतान् आवश्यके कृत्ये मध्याह्नात्परतः शुभान्भोचुः । उक्तं च—“विष्टिरङ्गारकश्चैव व्यतीपातः सवैधृतिः । प्रत्यरिर्जन्मनक्षत्रं मध्याह्नात्परतः शुभम् ॥” इति ॥

अथ संवर्तादिदुष्टयोगपरिहारमाह—

संवर्तमृत्युक्रकचादिदोषान्न केचिदिन्दौ सवले निनिन्दुः ।

विना दिनाद्यमहरं च केचित्केचित्प्रपाणं समरं च हित्वा ॥

‘सप्ततं प्रतिपत्सीम्ये सप्तम्यर्केऽतिनिन्दिती’ इत्युक्तं सप्ततं । तथा ‘मृत्युयोगो रतौ मित्रम्’ इत्याद्युक्तो मृत्युः । ‘क्ररुच स्याद्धारति-
 ध्योर्यदि योगे त्रयोदश’ इत्युक्तं क्ररुच । आदिना दग्धादियोगा
 ‘दग्धा विपा’ इत्याद्युक्ता । एतान्दोषान् केचिदाचार्या इन्दौ चन्द्रे
 सप्तले कर्तुर्गोचरेण समीचीने सति न निनिन्दु । किन्तु शुभान् जगु-
 रित्यर्थः ॥ तदुक्तं मुहूर्तचिन्तामणौ—“मृत्युक्ररुचदग्धादीनिन्दी शस्ते
 शुभान् जगुः” इति । केचित् दिनाद्यप्रहरं विना न निनिन्दु ।
 राजमार्तण्ड —“उत्पाते यमघण्टे च काणे च क्ररुचे तथा । तिथौ
 दग्धे च काले च प्राग्यामात्परतं शुभम् ॥” इति । केचित् प्रयाणं यात्रा
 समरं युद्धं च हित्वाऽन्यत्र न निनिन्दु । लङ् —“वारक्षतिथियोगेषु
 यात्रामेव त्रिवर्जयेत् । विवाहादीनि कुर्यात् गर्गादीनामिदं वचः ॥” इति ।
 अत्र निन्द्येति शेषः ॥

अथ देशभेदेन परिहारमाह—

ये भवन्ति तिथिवासरताराऽन्योन्यसङ्गमप्रशेन कुयोगाः ।
 हूणवङ्गखशनीवृति वज्या नान्यनीवृति तथा प्रथितास्ते ॥४५॥

तिथ्यादीनामन्योन्यस्योगप्रशेन ये कुयोगा भवन्ति ते सर्वे हूण-
 वङ्गखशेष्वेव देशेषु वज्याः । अन्यदेशे नैव ते तत्र निन्द्यत्वेन प्रथिता
 स्याताः । “नीवृजनपदो देशः” इत्यमरः ॥ अत्र तिथिवासरसङ्गमजा
 क्रकचादयः । तिथितारासङ्गमजा ‘वैश्वानुराधार्यमा’ इत्युक्ता । तारा-
 वासरसङ्गमजा ‘दग्धं याम्यत्वात्प्रविश्वं’ इत्याद्युक्ता । तिथ्यादित्रयजा
 ‘पञ्चम्या रविहस्तः’ इत्याद्युक्ता ॥

अथ शून्यतिथ्यादीनां परिहारमाह—

मासेषु शून्यास्तिथयश्च यानि
 शून्यानि लग्नाण्युदितानि तिथ्याम् ।
 मध्येषु देशेषु विगर्हितानि
 देशेषु शेषेषु न दोषवन्ति ॥ ४६ ॥

मासेषु शून्यास्तिथयः । 'चैत्रे गोष्ठी माघवे द्वादशी स्यात्' इत्या-
द्युक्ताः । यानि तिथ्यां शून्यानि लग्नानि 'विषमतिथिषु पक्षादेः क्रमा-
त्तौलिनक्री' इत्यादीन्युदितानि तानि च मध्येषु देशेषु विगर्हितानि ॥
मध्यदेशप्रमाणं तु—“हिमवद्विन्ध्ययोर्मध्यं यत्प्राग्विनशनादपि । प्रत्य-
गेव प्रयागाच्च मध्यदेशः प्रकीर्तितः ॥” इति । इतरदेशेषु न दोषवन्ति ॥

अथ दोषसङ्घापवादभूतात्रययोगानाह—

विवस्वदृक्षाद्युगतर्कगोदि-

ग्विश्वाङ्गुलीसंख्यमसंख्यदोषान् ।

नक्षत्रमृक्षाधिपतेर्निहन्ति

योगोत्तमोयं रवियोगसंज्ञः ॥ ४७ ॥

विवस्वान् सूर्यः स यस्मिन्नक्षत्रेऽस्ति तद्विवस्वदृक्षं तस्मादृक्षाधिपते-
श्चन्द्रस्य नक्षत्रं चतुःपणवदशत्रयोदशविंशतिसंख्यं चेदयं रवियोगसं-
ज्ञको योगश्रेष्ठोऽसंख्यदोषान्निहन्ति ॥ उक्तं च—“सूर्यभाद्रेदगोतर्कदि-
ग्विश्वनखसंमिते । चन्द्रर्क्षे रवियोगाः स्युर्दोषसङ्घविनाशकाः ॥” इति ॥

अथ करणानां स्वभावमाह—

सर्वेषु कार्येषु ववादिपटूं

श्रेष्ठं न विष्टिः करणाधमा यतः ।

किंस्तुघ्ननागारुचतुष्पदेषु

न सत्क्रिया स्याच्छकुनिः क्वचिच्छुभः ॥ ४८ ॥

सर्वेषु कार्येषु ववादिपटूं श्रेष्ठम् । विष्टिः सप्तमं करणम् । सा न श्रेष्ठा
यतः करणेष्वधमा । किंस्तुघ्न एकादशं करणं नागो दशमं चतुष्पदं
नवमं तेषु सत्क्रिया न स्यात् । शकुनिरष्टमं करणं स क्वचिच्छुभः ॥

अथ विष्टिज्ञानमाह—

अन्ध्यष्टेशतिथिज्यत्रिदिग्भूताख्ये सितादिके ।

तिथी विष्टिः परं पूर्वं परं पूर्वं दलं क्रमात् ॥ ४९ ॥

सितादिके शुक्लपक्षादिके अन्धयश्चतुर्थी तंदादिके तिथौ क्रमात् प-
रादिकमर्थे विष्टिर्ज्ञेया । यथा—शुक्ले चतुर्थ्यां परं दलं भद्रा । अष्टम्यां
पूर्वं दलम् । एकादश्यां परं दलम् । पूर्णिमायां पूर्वं दलम् । कृष्णे तृ-
तीयायां परं दलम् । सप्तम्यां पूर्वम् । दशम्यां परम् । चतुर्दश्यां पू-
र्वमिति ॥

अथास्याः प्ररिहारमाह द्वाभ्याम्—

केचित्पूर्वार्धजां रात्रौ दिवसे तूत्तरार्धजाम् ।

मध्याह्नादूर्ध्वमपरे ग्राह्यां पूर्वार्धजां जगुः ॥ ५० ॥

केचिदाचार्याः तिथेः पूर्वार्धजां रात्रौ ग्राह्यां जगुः । तिथेरुत्तरार्धजां
तु दिवसे ग्राह्यां जगुः । यथा—चतुर्थ्यां दिवा ग्राह्या रात्रौ निषिद्धा ।
अष्टम्यां तु दिवा निषिद्धा रात्रौ चेद्ग्राह्येति । अपरे त्वाचार्याः मध्या-
ह्नादूर्ध्वं तिथेः पूर्वार्धजामपि ग्राह्यां जगुः । उक्तं च—“दिनार्धोत्तरं
विष्टिपूर्वं च शस्तम्” इति ॥

सिंहघटान्सकुलीरे चन्द्रे भद्रेहलोकगा त्याज्या ।

स्वर्गेऽजगोऽलिमिथुने पातालेऽन्यत्र तत्फलं तत्र ॥ ५१ ॥

सिंहकुम्भमीनकर्कस्थे चन्द्रे सति भद्रा इह लोकगा मनुष्यलोके
विद्यमाना सा त्याज्या । मेपवृषभवृश्चिकमिथुनस्थे चन्द्रे भद्रा स्वर्गे
विद्यते । अन्यत्र कन्यातुलाधनुर्मकरस्थे चन्द्रे भद्रा पाताले विद्यतेऽत-
स्तत्फलं तत्र स्वर्गपातालयोरेव ॥

अथ भद्रायां विहितकर्मसु वसिष्ठवचनं पठति—

वधवन्धविपाश्यस्त्रछेदनोच्चाटनादि यत् ।

तुरङ्गमहिषोप्रादि कर्म विष्ट्यां च सिद्ध्यति ॥ ५२ ॥

अत्र प्रथम आदिशब्दो जारणादिग्रहणार्थम् । द्वितीयो गजादिग्र-
हणार्थम् ॥

अथ चतुर्थ्यादितिथिषु भद्राया मुखपुच्छविभागमाह—

एकद्विरामकृतवेदगुणद्विभूमि-

पादादिपञ्चघटिका न सदास्यमस्याः ।

वेदेन्दुदस्रगुणरामयमेन्दुवेद-

पादान्तिमत्रिघटिकाः शुभकारि पुच्छम् ॥ ५३ ॥

पूर्वोक्तशुक्लचतुर्थ्यादितिथिषु विद्यमानाया अस्याः भद्राया एकद्विरामादिसंख्येषु पादेषु तुरीयांशेषु आदिभूताः पञ्च घटिका आस्यं मुखम् । तन्न सत् शुभं न भवति । यथा—चतुर्थ्यां भद्रायाः प्रथमपादस्य प्रथमं घटीपञ्चकं मुखम् । एवमष्टम्यां भद्राया द्वितीयचरणस्य घटीपञ्चकं मुखम् । एकादश्यां तृतीयचरणस्य । पूर्णिमायां चतुर्थपादस्य । तृतीयायां च चतुर्थस्य । सप्तम्यां तृतीयस्य । दशम्यां द्वितीयस्य । चतुर्दश्यां प्रथमपादस्य ॥ अथ पुच्छमाह—वेदेति । चतुर्थ्यादिभद्रायाश्चतुर्थादिपादानां अन्तिमं घटीत्रयं पुच्छम् । तच्छुभकारि ज्ञेयम् ॥ यथा—चतुर्थ्यां भद्रायाश्चतुर्थचरणस्य अन्त्यं घटीत्रयं पुच्छम् । एवमष्टम्यां प्रथमस्य । एकादश्यां द्वितीयस्य । पूर्णिमायां तृतीयस्य । तृतीयायां तृतीयस्य । सप्तम्यां द्वितीयस्य । दशम्यां प्रथमस्य । चतुर्दश्यां चतुर्थस्य ॥

अथ स्याज्यान्तराण्याह—

खलेन्दुयुक्तांशतनू खलांशं

मध्ये निशाह्नोः पलविंशतिं च ।

उत्पाततः सप्त दिनानि जह्या-

त्पण्मासमात्पातिकयौद्धभाचम् ॥ ५४ ॥

खलाः क्षीणेन्दुरविभौमशनैश्वराः तत्र खलेन खलाम्यां खलेर्वा इन्दुश्चन्द्रस्तेन वा युक्ते अंशतनू अंशो नवांशः तनुर्लघ्नं ते उभे जह्यात् व्यजेत् । सर्वत्र शुभकार्ये इति शेषः । तथा खलांशं खलस्वामिकं नवांशं जह्यात् । निशाह्नोर्मध्ये पलविंशतिं निशार्धे दिनार्धे च विंशति-

पलानि जह्यात् । उत्पाततः भूकम्पादय उत्पातास्ते यस्मिन्दिने भवन्ति
ततः सप्तदिनानि त्यजेत् । यस्मिन्दिननक्षत्रे उत्पाताः संभूतास्तदीत्पा-
तिकामम् । यस्मिन्नक्षत्रे ग्रहयोर्युद्धं जातं तद्यौद्धमम् । आद्यशब्दाद्बर्हेर्भे-
दितं च भं पण्मासं जह्यात् । ग्रहभेदो युद्धं च ग्रहगणिते प्रसिद्धम् ॥

अथ लग्नानां बाधिर्यादिदोषान् तत्कलं तत्परिहारं चाह त्रिभिः—

वधिरावद्धि तुलाली निशि मृगधनुषी दिनेऽजसिंहवृषाः ।

अन्धा रात्रौ कन्यामिथुनकुलीरा विलग्नानि ॥ ५५ ॥

अद्धि दिवा तुलावृश्चिकौ वधिरौ । निशि रात्रौ मकरधनुषी लग्ने
वधिरौ । दिवा मेर्षसिंहवृषभा अन्धाः । रात्रौ कन्यामिथुनकर्काः अन्धाः ॥

पङ्कुर्यटोऽद्धि मीनो रात्रौ वधिरेषु निःस्वतान्धेषु ।

वैधव्यं धननाशः पङ्कौ स्वामीज्यदृष्टितः शुभकृत् ॥ ५६ ॥

अद्धि दिने घटः कुम्भः पङ्कसंज्ञः । रात्रौ मीनः पङ्कः । अथैषां
फलम् । वधिरेषु लग्नेषु विवाहादौ शुभे निःस्वता दारिद्र्यम् । अन्ध-
लग्नेषु वैधव्यम् । पङ्कलग्ने धननाशः । अथैषां परिहारः—स्वामिनो ल-
ग्नधाधिपाः शुक्रादयः ईज्यो गुरुः एषां दृष्ट्या वधिरादिलग्न शुभकृद्भवति ॥

अथैषां शून्यराशीनां च देशभेदेन परिहारमाह—

पङ्कवन्धवधिरं लग्नं मासशून्याश्च राशयः ।

गौडमालवदेशेषु वर्ज्या नान्यत्र कुत्रचित् ॥ ५७ ॥

मासशून्या राशयो 'घटक्षपवृष्युग्माः' इत्युक्ताः ॥

अथ नाडीनक्षत्राप्याह द्वाभ्याम्—

जन्माद्यं दशमं कर्म सङ्घातं षोडशं नृणाम् ।

अष्टादशं सामुदायं त्रयोविंशं त्रिनाशकम् ॥ ५८ ॥

मानसं पञ्चविंशं पद् नाञ्छून्यथ भूभुजाम् ।

देशजात्यभिपेकैश्च नवात्रासद्युतं न सत् ॥ ५९ ॥

१ शुक्रादय इत्युक्तिः तुलालीति क्रममनुसरति ।

यस्मिन्नक्षत्रे जन्माभूत्तज्जन्माख्यं आद्यं नक्षत्रं तस्मादशमं भं फर्म-
संज्ञम् । जन्मनक्षत्रात्पोडशं साक्षातिकम् । एवमष्टादशं सामुदायम् । त्र-
योविंशं विनाशकम् । पञ्चविंशं मानसमिति पट्टं नृणां सर्वमनुध्याणां
नाड्युद्गुनि नाडीभानि कथितानि । एतान्येव देशजात्यभिपेकनक्षत्रैः
नरसंख्याकानि भूमिजां राज्ञां नाडीभानि स्युः ॥ अत्र देशो वाराणस्था-
दिस्त्रानक्षत्रं शतपदचक्रोक्तम् । यथा—वाराणस्या रोहिणी । कुरुक्षेत्र-
स्यार्द्रेति ॥ जातिनक्षत्राणि तु वरहसंहितायाम्—“पूर्वत्रयं सानलम-
प्रजानां राज्ञां च पुष्येण सहोत्तराणि । सपौष्णमैत्रं पितृदेवतं च प्र-
जापतेर्भे च कृपीवलानाम् ॥ आदित्यहस्ताभिजिदाश्विनानि वणिग्ज-
नसाम्यमुपागतानि । मूलत्रिनेत्रानिलवारुणानि भान्युप्रजातेः प्रभविष्णु-
तायाः ॥ सौम्येन्द्रचित्रावमुदैवतानि सेनाजनस्वाम्यमुपागतानि । सार्प
विशाखा श्रवणो भरण्यश्वाण्डालजातेरभिनिर्दिशन्ति ॥” इति । यस्मि-
न्पुष्यादौ नक्षत्रे राजाभिपेको जातस्तदभिपेकनक्षत्रं प्रसिद्धम् । अत्र
नाडीनक्षत्रमध्ये यदस्युतं पापप्रहान्वितं तदसत् । फलविशेषस्तु ज्ञा-
तकर्मन्थे द्रष्टव्यः ॥

अथ निपघटीराह त्रिभिः—

विपघट्योऽश्विभादीनां चतस्रो घटिकोचयात् ।

खेपोर्जिनात्स्वामिस्त्राब्ध्योरब्धिचन्द्रात्कुदसतः ॥ ६० ॥

खरामान्नखतो दंतात्स्वामितः कृतितो धृतेः ॥

कृष्णः कृतेर्भेनोरिन्द्रादिग्भ्यः शक्राद्रसेपुतः ॥ ६१ ॥

जिनान्नखादिशः खेन्दोर्धृतेर्भूपाजिनात्पराः ।

खरामाच्च भभोगघ्नाः रपष्टाः स्युः खरसोद्धृताः ॥ ६२ ॥

अश्विन्यादीनां खेपोरित्याद्युक्तात् घटिकोचयात्पराथतस्रो विपघट्यः
स्युः । यथा—अश्विन्याः खेपोः पञ्चाशद्वटिकोत्तरं चतस्रो घटिका वि-
पम् । एवं भरण्या जिनात् चतुर्विंशतिघटिकोत्तरम् । एवं वृत्तिकादिन-
क्षत्राणां क्रमेण ३० । ४० । १४ । २१ । ३० । २० । ३२ ।

३० । २० । १८ । २१ । २० । १४ । १४ । १० । १४ ।
 ९६ । २४ । २० । १० । १० । १८ । १६ । २४ । ३० ।
 तदेवं पष्टिघटिकात्मके नक्षत्रभोगे ध्रुवका विषघट्यश्चोक्ताः । न्यूनाधि-
 कत्वे तु स्पष्टीकरणमाह—खेपोरित्यादिनोक्ता ध्रुवघटिका विषघटिकाश्च
 भभोगान्ना इष्टनक्षत्रभोगेन गुणिताः खरसोद्धृता. पष्टया भाजिताः स्पष्टाः
 स्युः । यथा—अश्विनीध्रुवघट्यः ९० इष्टाश्विनीभोगेन ६३ गुणिताः
 ३१९० खरसोद्धृताः ९२।३० जाताः स्पष्टाः । अतः परा विषघट्यः
 ४ इष्टाश्विनीभोगेन ६३ गुणिताः २९२ खरसोद्धृता. स्पष्टा ४ । १२ ॥
 परिहारमाह गुरुः—“चन्द्रो विषघटीदोष दन्ति केन्द्रत्रिकोणगः । लग्न
 विना शुभैर्दृष्ट केन्द्र वा लग्नपस्तथा ॥” इति ॥

अथ ग्रहणनक्षत्रस्य निन्द्यत्वे मासभेदेनाश्रमाह—

सर्वग्रासे तु पण्मासमर्धग्रासे त्रिमासकम् ।

अङ्घ्रिग्रासे मासमेकं ग्रहणार्क्षं विवर्जयेत् ॥ ६३ ॥

स्पष्टम् ॥

अथ ग्रहणत. पूर्वापरवर्ज्यकालमाह—

ग्रस्तोदये परं वर्ज्यं ग्रस्तास्ते प्राग्दिनत्रयम् ।

प्राक्पश्चात्सप्त सर्वस्मिन् ग्रस्तेऽर्धव्यवस्थया ॥ ६४ ॥

सूर्यस्य चन्द्रस्य वा ग्रस्तोदये सति पर दिनत्रय वर्ज्यम् । ग्रस्तास्ते
 सति प्राग्दिनत्रयं वर्ज्यम् । सर्वस्मिन्ग्रस्ते प्राक् सप्त पश्चाच्च सप्त दि-
 नानि वर्ज्यानि । गुरुः—“ग्रस्तास्ते त्रिदिनं पूर्वं पश्चाद्ग्रस्तोदये तथा ।
 खण्डग्रासे त्रिदिन निःशेषे सप्त सप्त च ॥” इति ॥ हेमाद्री तु—
 “त्रयोदश्यादितो वर्ज्यं दिनाना नवक ध्रुवम् । माङ्गल्येषु च सर्वेषु ग्र-
 हणे चन्द्रसूर्ययोः ॥” इति ॥ इदं पूर्णग्रास एव “खण्डग्रासे त्र्यह तयो.”
 इति तत्रैरोक्तेः । अथार्धे ग्रस्ते अर्धव्यवस्थया प्राक्पश्चाच्च दिनानि वर्-
 ज्यानि । यथाहाङ्गिराः—“सर्वग्रासेऽपि सप्ताहमर्धग्रासे दिनत्रयम् ।
 त्रिद्वयेकाङ्गुलतो ग्रासे दिनमेकं विवर्जयेत् ॥” वसिष्ठस्तु—“पङ् दिनानि

त्रिभागोने अर्धप्रासे चतुर्दिनम् । चतुर्थांशे त्रिरात्रं स्याद्ब्रह्मणे चन्द्रसूर्ययोः ॥” इत्याह । अयं निषेधो नित्यनैमित्तिककृत्स्यातिरिक्तविषयः । गुरुः—“नित्ये नैमित्तिके कार्ये जपहोमक्रियासु च । उपाकर्मणि चोत्सर्गे ग्रहवेधो न विद्यते ॥” इति ॥

अथ कार्यस्यावश्यकत्वे परिहारमाह—

वसिष्ठः पञ्च गर्गस्त्रीण्यहान्येकं तु कौशिकः ।

मुहूर्तान्पञ्च यवनस्त्यजेदावश्यके जगौ ॥ ६५ ॥

आवश्यकते कृत्ये एवं त्यजेदिति जगौ प्रोवाच । ज्योतिर्निबन्धे-
ऽपि—“पञ्च दिनानि वसिष्ठस्त्रिदिनानि गर्गश्च कौशिकस्त्वेकम् ।
यवनाचार्यमते तु पञ्चमुहूर्तानि दूषयति राहुः ॥” इति ॥

अथ कालहोराथे वारप्रवृत्तिं वक्ष्यन् तावदिनमानार्थं चरसाधनमाह सप्तभिः—

विक्रमस्य शकः पञ्चत्र्येकोनः शालिवाहनः ।

स च वेदाब्ध्यब्धिहीनः पष्टिभक्तोऽयनांशकाः ॥ ६६ ॥

विक्रमस्य शकः पञ्चत्र्येकोनः पञ्चत्रिंशदधिकशतेन हीनः शालि-
वाहनशको भवति ॥ यथा—विक्रमशकः १८४० पञ्चत्र्येकोनः
१७०९ शालिवाहनशकः ॥ अथायनांशानाह—स च शालिवाहनशकः
वेदाब्ध्यब्धिभिः चतुश्चत्वारिंशदधिकचतुःशत्या हीनः पष्टिभक्तः अय-
नांशाः स्युः ॥ यथा—शकः १७०९ वेदाब्ध्यब्धिभिः ४४४ हीनः
१२६१ पष्टिभक्तः २१११ एते अयनांशाः स्युः ॥ एतदुपयोगस्तु—
“अयनांशाः प्रदातव्या लभे क्रान्तौ चरागमे । वित्रिभे सत्रिभे याते तथा
दृक्कर्मपातयोः ॥” इति ॥

अथ गोलसंज्ञां समरात्रिदिवकालं चाह—

मेपात्पट्टे सौम्यगोलो याम्यगोलो धटाद्रवौ ।

अर्वाक् तुल्यमहोरात्रं तत्रायनमिर्तादिनैः ॥ ६७ ॥

मेपात् पट्टे रवौ मेपादिराशिपट्टस्थिते सूर्ये सौम्यगोलः । धटात्

पट्टे रवी तुलादिराशिपट्टस्थे सूर्ये दक्षिणगोलः । तत्र मेपसङ्क्रमे तुला-
सङ्क्रमे वा अयनमितैर्दिनैः अयनांशपरिमितैर्वासरैः पूर्वमहोरात्रं तुल्यम् ।
अहश्च रात्रिश्च त्रिंशद्वटिकात्मिकेत्यर्थः ॥

अथ पलभाज्ञानं चरखण्डसाधनं चाह—

अयनांशमितैर्दिनैर्दिनार्धे

विपुषात्प्राङ्मरभाऽक्षभा प्रदिष्टा ।

दशनागदशाहता त्रिसंस्था

चरखण्डानि गुणोद्धृतान्तिमा स्युः ॥ ६८ ॥

विपुषात् प्राक् मेपसङ्क्रमात् पूर्वे अयनांशमितैर्दिनैरुपलक्षिते काले
दिनार्धे मध्याह्नसमये या नरभा द्वादशाङ्गुलमितशङ्कुछाया साऽक्षभा
प्रदिष्टा पलभा कथिना । तदुक्तं ग्रहलाघवे—“मेपादिगे सायनभाग-
सूर्ये दिनार्धजा भा पलभा भवेत्सा” इति । सा पलभा त्रिसंस्था स्था-
नत्रये स्थाप्या क्रमेण दशभिः १० नागैः ८ दशभिः १० आहता गु-
णिता कार्या । तत्रान्तिमा गुणैस्त्रिभिरुद्धृता भक्ताः त्रीणि चरखण्डानि
स्युः । यथा—अस्रदेशे पलभा ३ । ३० चरखण्डानि ३९ । २८ ।
१२ जातानि ॥

अथ सूर्यस्य स्पष्टगतिमाह—

मेपादिषु स्थितवतोऽष्टशरा नगाक्षाः

सप्तैपवो नगशरा गजपञ्च गोक्षाः ।

पष्टिः कुपद् शशिरसाः कुरसाश्च पष्टि-

गोक्षाः स्फुटा गतिरिनस्य कलास्वरूपा ॥ ६९ ॥

मेपादिषु स्थितवतः इनस्य सूर्यस्य कलास्वरूपा लिप्त्यात्मिका स्फुटा
गतिरियम् । यथा—मेपेऽर्के अष्टशराः ९८ वृषेर्के नगाक्षाः ९७ एवं
मिथुनादिषु ९७ । ९७ । ९८ । ९९ । ९० । ९१ । ९१ । ९१ ।
९० । ९९ ।

अथ सूर्यस्य तात्कालिकीकरणमाह —

सङ्क्रमभुक्तदिनाद्याद्रविगतिनिघ्नात्खपङ्क्तात् ।

लब्धांशकादियुक्तं रविभुक्तर्क्षं रविः स्पष्टः ॥ ७० ॥

सङ्क्रमभुक्तदिनाद्यात् पञ्चाङ्गे यद्दिने यावतीषु घटिषु पलेषु च सङ्क्रातिस्तत आरभ्य स्वाभीष्टदिनपर्यन्तं यावन्ति दिनघटीपलानि भवन्ति तत्सङ्क्रमभुक्तदिनाद्यं तस्मात् । रविगतिनिघ्नात् इष्टराशिस्थितेऽर्के तस्य या स्पष्टा गतिस्तया गुणितात् । अथ पष्टया भक्तात् यद्दृग्भ्यं तैःऽशा यदवशिष्टं तत्कलादिकमादिशब्दवाच्यम् । तेन युक्तं रविभुक्तर्क्षं सूर्यस्य मुक्तराशिस्तदा रविः स्पष्टो भवति । यथा—शके १७०९ वैशाख पूर्णिमा शुक्रवारे प्रातः स्वाभीष्टदिनम् । वैशाखशुद्धदशम्यां रवौ घट्यः १९।३३ तदानो वृत्सङ्क्रान्तिः तामारम्याभीष्टदिनपर्यन्तं सङ्क्रमभुक्तदिनाद्य ४ । ४४ । २७ रविगत्या ९७ निघ्नं २७० । १३ । ३९ खपङ्क्तं अस्माद्दृग्भ्येन अंशकादिना ४ । ३० । १३ युक्तं रविभुक्तर्क्षं १ जातः स्पष्टो रविः—१ । ४ । ३० । १३ । राद्यादिः ॥

अथ भुजज्ञानमाह—

भुजस्त्रिभालपं त्र्यधिकं पद्भ्याञ्छोध्यं ततोऽधिकम् ।

पद्मेनोनं द्वादशभाञ्छोद्धयं यन्नवभाधिकम् ॥ ७१ ॥

त्रिभालपं राशित्रयादल्पं यद्ब्रह्मादिकं स एव भुजः । त्र्यधिकं राशित्रयादधिकं चेत् पद्भ्याद्राशिपट्टाञ्छोद्धयम् । राशिपट्टं तेन रहितं कार्यमित्यर्थः । ततोऽधिकं राशिपट्टादधिकं चेत् पद्मेन ऊन कार्यम् । राशिपट्टेन रहितं कार्यमित्यर्थः । यदि नवभाधिकं राशिनत्रयादधिकं तर्हि द्वादशराशिभ्यः शोद्धयं भुजो भवति ॥

अथ चर साधयति—

सायनरविभुजशृङ्गमितचरदलयोगोऽवशिष्टचरदलतः ।

लवगुणितात्पामिहृताद्दृग्भ्युत्तश्चरपलानि स्युः ॥ ७२ ॥

अयनांशयुक्तो यो रविस्तस्य भुजः तस्य गृहाणि राशयस्तन्मितानां
चरखण्डानां योगः कार्यः । कथंभूतः राशिभ्योऽधो वर्तमाना लवा
अंशास्तेर्गुणितात् अवशिष्टचरखण्डात् त्रिंशद्भक्ताद्यलब्धं फलं तेन
युतोऽसी चरपलानि स्युः ॥ यथा—रविः १ । ४ । ३० । १३
सायनः १ । २९ । ३१ । १३ अस्य भुजः १ । २९ । ३१ ।
१३ राशिमितचरदलयोगः ३९ अवशिष्टं चरदलं २८ लवादिभिः
२९ । ३१ । १३ गुणितं ७१४ । ३४ । १२ खामिद्धतं अस्मा-
ल्लब्धेन २३ चरदलयोगो ३९ युक्तः ९८ जातानि चरपलानि ॥

अथ चरसंस्कृतं दिनमानमाह—

द्विघ्नैस्तैर्घटिकास्त्रिंशद्गोलयोः सौम्ययाम्ययोः ।

युतोना दिनमानं तद्रात्रिमानं खपद्च्युतम् ॥ ७३ ॥

तैश्चरपलैर्द्विघ्नैर्द्विगुणितैस्त्रिंशद्घटिकाः सौम्यगोलस्थे सायनसूर्ये युताः
दक्षिणगोलस्थे ऊनाः कार्या दिनमानं भवति ॥ अथ रात्रिमानमाह—
तदिनमानं खपद्भ्यः ६० च्युतं शुद्धं रात्रिमानं भवति ॥ यथा—
त्रिंशद्घटिकाः द्विघ्नैश्चरपलैः ११६ सायनस्योत्तरगोलस्यत्वाद्युताः ३१ ।
९६ जातं दिनमानम् । एतत्खपद्च्युतं २८ । ४ जातं रात्रिमानम् ॥

अथ वारप्रवृत्तिमाह द्वाभ्याम्—

प्राक्पश्चाद्देशरेखान्तर्योर्जनैश्चरणच्युतैः ।

पलैर्हीनाधिकाः पञ्चदश नाड्यो दिनार्धतः ॥ ७४ ॥

ऊनाधिकास्ताद्विवरैरूर्ध्वं पूर्वमिनोदयात् ।

वारप्रवृत्तिर्होराथमन्यत्रार्धोदयाद्रवेः ॥ ७५ ॥

लङ्कात आरम्य मेरुशिरसि दत्तसूत्राधोवर्तिदेशा रेखाशन्देनो-
च्यन्ते । ते च देशाः—“पुरी रक्षसा देवकन्याथ काञ्ची सितः प-
र्वतः पर्यली घासगुल्मम्” इत्यादयः प्रसिद्धाः । यस्मिन्देशे वारप्रवृत्ति-
रोक्षिता स देशो रेखातः प्राग्या पश्चाद्वा तज्जातव्यम् । ततो देशरेख-

योरन्तर्बर्तियोजनानि यावन्ति भवन्ति तानि पलात्मकानि । तैः पलै-
 श्वरणच्युतैः स्वचतुर्थीशहीनैः पञ्चदश नाट्यो हीनाधिकाः कार्याः । यदा
 रेखातः प्राक् स्वदेशस्तदा हीनाः यदा पश्चात्तदाऽधिकाः कार्याः । अथ
 यदिने वारप्रवृत्तिरिष्टा तदिने यदिनार्धं तस्मात् पलैः संस्कृताः पञ्चदश
 ऊनाधिकाश्चेद्भवन्ति तदा तद्विवरैः दिनार्धस्य संस्कृतपञ्चदशानां च
 विनरोत्पलैः पलैरिनोदयादूर्ध्वं पूर्वं वा वारप्रवृत्तिः । संस्कृताः पञ्चदश
 चेदिनार्धतो न्यूनास्तदा सूर्योदयादूर्ध्वम् । अधिकाश्चेत्पूर्वम् । वारप्रवृ-
 त्तिरित्यर्थः ॥ यथास्मद्देशे रेखातः पश्चाद्योजनानि ३२ चरणेन च-
 तुर्थीशेन हीनानि २४ पश्चाद्योजनत्वादेतैः पलैर्युताः पञ्चदश घटिकाः
 १९ । २४ दिनार्धं १९ । ९८ अस्मान्यूना इति विवरम् ० । ३४
 एभिः पलैः सूर्योदयादूर्ध्वं वारप्रवृत्तिः यदि दिनार्धं १४ । ७ तदाऽ-
 स्मादधिका इति विवरं १ । १७ एताभिर्घटीभिः सूर्योदयात्प्राग्नाप्रवृ-
 त्तिरित्यर्थः । अथ ऊर्ध्वमिति पाठस्तु चिन्त्यः । इयं वारप्रवृत्तिर्होमार्थ-
 मेव । अन्यस्मिन्कार्ये तु स्वैरर्धोदयाद्वारप्रवृत्तिः ॥

अथ कालहोरमाह—

वारप्रवृत्तोद्दिगुणेष्टघट्यः

स्वपञ्चदशेष्टेपघटीवियुक्ताः ।

तथा नगैरेकयुता मुहूर्ता

वारात्परेपामपि कालहोरा ॥ ७६ ॥

यस्मिन्क्षणे वारप्रवृत्तिर्जाता तत्र इष्टघट्यो द्विगुणाः कार्याः ताः स्था-
 नत्रये स्थाप्याः एकत्र पञ्चभिर्भक्ते यद्दुग्धं तत्प्राज्यं यच्छेपं तदितरत्र
 द्विगुणघटीमध्ये वर्जितं कार्यम् । ता एवंविधा घट्य एकयुताः सप्त-
 भिस्तथाः कार्याः अगशिष्टाः वारस्य वारात्परेपामपि क्रमेण कालहोरा-
 रूपा मुहूर्ताः स्युः ॥ यथा—शुक्रवारे इष्टघटिकाः ६ द्विगुणाः १२
 स्वपञ्चदशेष्टेपघटीभिः २ वियुक्ताः १० सैकाः ११ नगैस्तथाः ४ शु-
 क्रनाराद्रणनया चतुर्थः सोमस्तस्य होरा प्राप्ता । फलितार्थस्त्वैवम् ।

एकैका होरा सार्धघटीद्वयात्मिका । तदधिपानां क्रमस्तु—“अर्कः शुक्रो बुधश्चन्द्रो मन्दो जीवो धरासुतः” । एवरूपः । यस्मिन्वारे होराऽपेक्षिता तद्वारस्य प्रथमा होरा भवति । तत उक्तक्रमेण होरेशाः स्युरिति । यथा—शुक्रवारे पूर्वं शुक्रस्य २ । ३० ततो बुधस्य २ । ३० ततः सोमस्येति ॥

अथ कालहोराप्रयोजनमाह—

वारोक्तं कालहोरायां कार्यमावश्यकेऽथवा ।

वारांशगेऽर्के चन्द्रे वा भोक्तं भेशमुहूर्तके ॥ ७७ ॥

यस्मिन्वारे यत्कर्म प्रोक्तं तस्य वारस्यालाभे कर्मण आवश्यकत्वे च तत्कर्म तस्य वारस्य कालहोरायां कर्तव्यम् । अथवा तस्य वारस्य नवांशे सूर्ये चन्द्रे वा स्थिते तत्कर्म कार्यम् । उक्तं च—“यद्ग्रहस्य दिने कर्म यत्किंचिदभिधीयते । तस्याशसंस्थिते चन्द्रे सूर्ये वा तद्विधीयते” इति । अथ भोक्तं भे नक्षत्रे यद्वस्त्रपरिधानादिकं कर्मोक्तं तस्यावश्यकत्वे तत्कर्म भेशमुहूर्तके तन्नक्षत्रस्वामिनो मुहूर्ते कार्यम् । नारदः—“यस्मिन्नृश्रे च यत्कर्म निखिलं कथितं च यत् । तद्दैवत्ये तन्मुहूर्ते कार्यं यात्रादिकं तथा ॥” इति ॥

अथ मुहूर्तस्वामिन आह—

रुद्राहिमित्रपितृवमुसलिलं विश्वे विधिर्विधातेन्द्रः ।

इन्द्रामी निर्ऋतिकपार्यमभगसंज्ञा दिवा मुहूर्ताः स्युः ॥ ७८ ॥

दिवा दिवसे रुद्रादिसंज्ञकाः क्रमेण पञ्चदश मुहूर्ताः स्युः । तत्राहिः सर्पः । विधिरभिजिदैवतम् । इन्द्रामी एकादशस्य मुहूर्तस्य दैवतम् । कपोवरुणः ।

अथ रात्रिमुहूर्तानाह—

शिवाऽजपादहिर्बुध्यपूपाभ्यन्तकचद्विकाः ।

चन्द्रादितीज्यविष्ण्वर्कत्वष्टृवाताः क्षणा अपि ॥ ७९ ॥

निशि शिवादयः पञ्चदश क्रमेण क्षणा मुहूर्ताः स्युः । अश्विनौ
पञ्चममुहूर्तस्य । को ब्रह्माऽष्टमस्य ॥

अथ दुर्मुहूर्तानाह—

अर्यमा ब्रह्मनिर्ऋती पित्रग्नी रवितोऽभिजित् ।

रक्षो जले पितृब्राह्मे शिवाही गार्हिताः क्षणाः ॥ ८० ॥

रवितः रविवारादिषु क्रमेण द्वादश एते मुहूर्ता गार्हिताः ॥ यथा—
खावर्यमा चतुर्दशो मुहूर्तः । सोमे ब्रह्मनिर्ऋती गार्हिती । भौमे पि-
त्रग्नी । बुधेऽभिजित् । गुरौ रक्षोजले । मृगौ पितृब्राह्मे । शनौ शिव-
सर्पो निपिद्धौ ॥

अथ रविवारादिषु तत्र तत्र प्रागुक्तान् कुलिकार्धयामयमघण्टादिदु-
र्मुहूर्तान् पुनर्लघ्वार्थं संगृह्णाति पुष्पिताप्राद्वयेन—

तपने मनुसप्तदिग्रसाष्टाबुडुपे मन्विनविश्वपण्णवाष्टौ ।

क्षितिजे द्विचतुस्त्रिपद्दश स्युर्विदि दिग्बेदयमाष्टमाङ्कशकाः ८१

धिपणे द्विषडर्कभूपतिथ्यो भृगुजेऽन्धीपुरसाङ्कमन्विनाशाः ।

रविजे कुयमाष्टदिग्भवार्का इति वर्ज्या दिवसस्य षोडशांशाः ॥

तपने रविवारे चतुर्दशसप्तमदशमपष्टाष्टमा मुहूर्ता वर्ज्याः । एवमुडुपे
सोमवारे १४ । १२ । १३ । ६ । ९ । ८ क्षितिजे भौमवारे २ ।
४ । ३ । ६ । १० विदि बुधवारे १० । ४ । २ । ८ । ९ । १४
धिपणे गुरुवारे २ । ६ । १२ । १६ । १९ भृगुजे शुके ४ । ९ ।
६ । ९ । १४ । १२ । १० रविजे शनौ १ । २ । ८ । १० ।
११ । १२ एषु मुहूर्तेषु कश्चिदुर्मुहूर्तः कश्चित्कुलिकः कश्चिदर्धयामः
कश्चिदमघण्टो वर्तते । अतस्ते सर्वे त्याज्या भवन्ति । अत्र मुहूर्तप्र-
माणं तु दिनमानस्य षोडशांशः ॥

अथ रविवारादिषु नक्षत्रविशेषैः सिद्धियोगानाह द्वान्याम्—

मूलाश्वार्कोत्तरापुष्यं पुष्यब्राह्मेन्द्रनुश्रुति ।

हयाश्लेषांश्वर्हिर्षुभ्यं हस्तेन्द्रम्यंनुरोहिणि ॥ ८३ ॥

पुष्यादित्यान्साश्विमित्रं मित्रान्साश्व्यदितिश्रवः ।

श्रवः स्वातिकभं सिद्ध्यै रविवारादिषु क्रमात् ॥ ८४ ॥

रविवारादिषु क्रमात् पदशः प्रोक्तानि नक्षत्राणि सिद्धये भवन्ति ।
सर्वार्थसिद्धिकराणि स्युरित्यर्थः । यथा—रवौ मूलाश्विनी हस्तोत्तरात्र-
यपुष्याः । सोमवारे पुष्यरोहिणीमृगानुराधाश्रवणाः । भौमेऽश्विन्याश्ले-
पाकृत्तिकोत्तराभाद्राः । बुधे हस्तमृगकृत्तिकानुराधारोहिण्यः । गुरौ
पुष्यपुनर्वसुरेवत्यश्विन्यनुराधाः शुक्रेऽनुराधारेवत्यश्विनीपुनर्वसुश्रवणाः ।
शनी श्रवणस्वातीरोहिण्य इति ॥

अथ कुलिकयमघण्टयोरपवादमाह—

मध्ये विन्ध्यहिमाद्रचोरान्ध्रे मगधे च यमघण्टः ।

काश्मीरेषु च कुलिकस्त्याज्यः सर्वत्र चार्धयामाख्यः ८५

यमघण्टः 'सूर्यादिषु दिगष्टाङ्गा' इत्युक्तो विन्ध्यहिमाचलयोर्मध्यदेशे
आन्ध्रे मगधे च त्याज्यः । कुलिकाः 'कुलिका मनुसूर्याशा' इत्युक्तः
काश्मीरेषु वर्ज्यः । अर्धयामस्तु सर्वत्र ॥

अथ भृगोर्वात्यत्रार्धकदिनसंख्यामाह—

बालस्त्रीण्युदितः प्राच्यां प्रतीच्यां दश भार्गवः ।

दिनानि वृद्धोऽस्तादर्वाक् पक्षं पञ्चदिनं त्यजेत् ॥ ८६ ॥

प्राच्यामुदितो भार्गवस्त्रीणि दिनानि बालः । प्रतीच्यामुदितस्तु
दश दिनानि । अथ प्राच्यामस्तात् पूर्वं पञ्चदशदिनानि वृद्धः । प्रती-
च्यामस्तादर्वाक् पञ्चदिनं वृद्धः ॥

अथ गुरोर्वात्यवार्धकं मतान्तरं चाह—

गुरुर्वालथ वृद्धश्च पक्षं केचिन्वसम्पदि ।

उभयत्रोभयोस्त्याज्यं दशपञ्चत्रयहं जगुः ॥ ८७ ॥

गुरुः पक्षं पञ्चदशदिनानि बालो वृद्धश्च । अथ केचिदसम्पदि असम्भवे सति गुरुशुक्रयोः उभयत्र बाल्ये वार्धके च दिङ्मियमं त्यक्त्वा दश दिनानि त्र्यहं वा त्याज्यं जगुः । लग्नान्तराभावे सति अतिकालस्य वटोरवश्यदेयायाः कन्याया वा यथा दशपञ्चत्रिदिनानि वर्ज्यानि नान्यथेत्यर्थः ॥

• अथ चन्द्रस्य बाल्यवार्धके आह—

वृद्धोऽस्तात्प्राक् त्र्यहं बालस्त्वेकाहमुदयोत्तरम् ।

चन्द्रस्त्याज्यः कैश्चिदुक्तश्चन्द्रो बालः शुभंकरः ॥ ८८ ॥

• चन्द्रोऽस्तात्प्राक् दिनत्रयं वृद्धः । उदयादुत्तरमेकदिनं बालस्त्याज्यः । कैश्चित्तु बालश्चन्द्रः शुभंकर उक्तः ॥ यथाह कश्यपः—“वृद्धश्चन्द्रस्त्रियं हन्ति पतिं हन्यस्तामागतः । यतस्त्वमृतरश्मित्वाद्बालोऽपि शुभदः शशी ॥” इति ॥

अथ गुरुभार्गवास्तादिषु वर्ज्यकर्माण्याह द्वाभ्याम्—

यात्रासमावर्तनकर्णवेधचीलव्रतोद्वाहवधूमवेशाः ।

जलाशयाऽरामनृपाभिपेकदेवप्रतिष्ठाग्निपरिग्रहाश्च ॥ ८९ ॥

दिव्यप्रपातीर्थग्रहाऽतिपन्नसंस्कारदीक्षाक्षितिपेक्षणानि ।

विधाष्टपोत्सर्गयतिव्रतादि कर्माणि नास्तादिषु संविदध्यात् ॥

यात्रादीनि कर्माणि गुरुशुक्रास्तादिषु न संविदध्यात् । तत्र यात्रा अपूर्वेगमनम् । व्रतमुपनयनम् । जलाशयाः कूपतडागादयः । आराम उपवनम् । अग्निपरिग्रहोऽग्निहोत्रम् । दिव्यं तप्तमापादिरूपम् । प्रपा पानीयशाला । तीर्थमपूर्वतीर्थेक्षणम् । गृहं गृहारम्भप्रवेशी । अतिपन्नसंस्कारा अतिक्रान्ता जातकर्मादिसंस्काराः । दीक्षा मन्त्रग्रहणादिका । क्षितिपेक्षणमपूर्वराजदर्शनम् । यतिः संन्यासग्रहणम् । व्रतमनन्तव्रतादि । आदिशब्देन सोमाष्टकामहादानादीनि ॥

अस्तादिष्वित्यादिशब्देन गृहीतान्दोषविशेषानाह—

गुरुभार्गववृद्धताऽस्तबाल्ये मकरे सिंहगवक्रगातिचारे ।

रविणा च युते गुरौ विवर्ज्य सकलं कर्म तथाऽत्रमाधिमासे ११

उक्तं यात्रादि सकलं कर्म गुरुभार्गवयोर्वृद्धतायामस्ते बाल्ये च तथा मकरस्थे गुरौ सिंहस्थे वक्रगेऽतिचारे च विवर्ज्यम् । तथा गुरौ रविणा युते च । गुरुसूर्ययोरेकराशिस्थयोरिति यावत् । तथाऽवमः क्षयमासस्तत्राऽधिमासे च विवर्ज्यम् ॥

अथ मतान्तरेण गुर्वादित्यमाह—

गुरौ सिंहस्थिते सूर्यो मीने धनुषि चागतः ।

गुर्वादित्यं केचिद्बुर्ज्यं सर्वसु कर्मसु ॥ १२ ॥

गुरौ सिंहस्थिते सति मीने धनुषि वा गतः सूर्यो गुर्वादित्यस्तं केचिद्बुः ॥ यदाहुः—“गुरुसूर्यो यदा स्यातामेकराशिमुपागती । गुर्वादित्यः स विज्ञेयो गर्हितः सर्वकर्मसु ॥ गुरुराशिस्थिते सूर्ये सूर्यराशिस्थिते गुरौ । गुर्वादित्यः सोऽपि बर्ज्यो मङ्गलेषु जगुर्बुधाः॥” इति ॥

अथ लुप्तसंक्रसरदोषमाह—

अतिचारी गुरुः पूर्वराशिं नायाति वक्रितः ।

लुप्ताब्दस्तत्र गोऽजान्सकुम्भान्यर्क्षेऽतिनिन्दितः ॥ १३ ॥

गौर्दोषः अजो मेघः अन्यो मीनः कुम्भः प्रसिद्धः एभ्योऽन्यर्क्षेऽन्यराशौ मिथुनादौ अतिचारी गुरुः महातिचारेण समागतः सन् पश्चात्कियद्भिर्दनेर्वक्रितः यदा पूर्वराशिं नायाति तदा लुप्ताब्द उच्यते स शुभकृत्येऽतिनिन्दितः । उक्तं च—“एकस्मिन्वत्सरे जीवः सप्रज्ञोऽराशिजयं यदि । लुप्तसंक्रसरी नाम सर्वकर्मसु निन्दितः ॥” इति ॥

अथ लुप्तसंक्रसरापवादमाह—

दशमासावधिं कैश्चिद्देवागद्धान्तरे परैः ।

अतिचारी सर्वकर्मसु निन्दितः ॥

कैश्चिदतिचारी गुरुर्दशमासाग्रधि वर्ज्य उक्तः । “कालाव्यनोः—”
इति द्वितीया । परैः रेवा नर्मदा तस्या भागीरथ्याश्चान्तर्वर्तिनि देशे
वर्ज्य उक्तः । सिंहसंस्थे गुरौ च शुभे शुभकृत्ये स गुरुर्वर्ज्य उक्तः ॥

कैश्चिन्मेपान्यभस्येऽर्के कैश्चिद्भाग्याद्यपादगः ।

भृग्वीज्यानोन्यसप्तर्षं पक्षं विश्वदिनं त्यजेत् ॥ ९५ ॥

कैश्चित्तु मेपान्यभस्येऽर्के मेपेतरराशिस्ये सूर्ये सिंहस्थगुरुर्वर्ज्य
उक्तः । मेपस्येऽर्के तु शुभः । कैश्चिद्भाग्याद्यपादगः पूर्वाप्रथमाङ्घ्रिप-
र्यन्तं वर्जितः । भृग्वीज्ययोः परस्परसप्तमराशिं त्यजेत् । नारदः—“स-
मदृष्टिर्गुरोः शुक्रस्तन्भासे तु प्रयत्नतः । विवाहादि न कुर्वीत नर्मदा-
तीर उत्तरे ॥” इति । यस्मिन्पक्षे तिथिद्वयद्वासः तं विश्वदिनं त्रयोदश-
दिनात्मकं पक्षं त्यजेत् । उक्तं च—“त्रयोदशदिने पक्षे विवाहादि
न कारयेत्” इति ॥

अथ मकरवक्रगयोरपवादमाह—

मकरे न शुभः शुभे गुरुर्मगधे कौङ्कणगौडसिन्धुषु ।

अपि वक्रगतिर्बृहस्पतिः स्वगृहोच्चेषु न दोषभाग्भवेत् ॥ ९६ ॥

मगधादिदेशेषु शुभकार्ये मकरे गुरुर्न शुभः । अर्थादन्यदेशेषु
शुभः । उक्तं च—“मगधे गौडदेशे च सिन्धुदेशे च कौङ्कणे ।
व्रतं चूडां विवाहं च वर्जयेन्मकरे गुरौ ॥” इति । स्वगृहे धनुषि मीने
च उच्चे कर्के स्थितो गुरुर्वक्रगतिरपि शुभः ॥

अथ होलिकापकनिषेधं देशपरत्वेनाह—

विपाशाशतदूनदीरावतीनां

तटेपूभयेप्पादरात्पुष्करेऽपि ।

विवाहादिके होलिकापूर्वमष्टौ

दिनानि त्यजेदल्पदेशे न दोषः ॥ ९७ ॥

निपाशा शतदूनदी इरावती च पश्चिमदेशे प्रसिद्धा नद्यस्तासामु-

भयविधेषु तीरेषु पुष्करदेशे च होलिका फाल्गुनपूर्णिमा ततः पूर्वं अष्टौ दिनानि विवाहादिके शुभे त्यजेत् ॥

अथ मन्वादियुगादितिथीराह द्वाभ्याम्—

मन्वादिरूर्जेऽर्कतिथी तिथिक्रमौ

चैत्रे शुचां दिक्त्तिथिराश्विने नव । .

पौषे शिवा भाद्रपदे त्रयोऽन्तिमे

ज्येष्ठे च तिध्यस्तपसि स्वराः सिते ॥ ९८ ॥

ऊर्जे कार्तिके अर्कतिथी द्वादशीपौर्णमास्यौ । तथा चैत्रे तिथिक्रमौ पूर्णिमातृतीये । शुचान्नापाढे दिक् दशमी तिथिः पूर्णिमा । आश्विने नवमी । पौषे शिवा एकादशी । भाद्रपदे तृतीया । अन्तिमे फाल्गुने तिध्यः पौर्णमासी । ज्येष्ठे च पौर्णमासी । तपसि माघे च स्वराः सप्तमी । एताः सिते शुक्लपक्षे मन्वादयः ॥

कृष्णे नभस्यष्टकुहूश्च कीर्तिता युगादिरूर्जे नव माघवेऽग्रयः । सितेऽसिते प्रोष्ठपदे त्रयोदशी माघे कुहूश्चात्र विवर्जयेद्भ्रतम् ॥

तथा नभसि श्रावणे कृष्णे बहुलपक्षेऽष्टमी कुहूरमावास्या च मन्वादिः कीर्तिता ॥ अथ ऊर्जे कार्तिके सिते शुक्लपक्षे नवमी कृतयुगादिः । तथा माघवे वैशाखे शुक्ले तृतीया त्रेतायुगादिः । प्रोष्ठपदे भाद्रपदेऽसिते कृष्णपक्षे त्रयोदशी कलियुगादिः । माघेऽमावास्या द्वापरादिः । अत्र युगादिमन्वादिषु व्रतमुपनयनं विवर्जयेत् ॥

अथ प्रातःसङ्गवादि भेदानाह द्वाभ्याम्—

विभजेन्नवधा दिवसं पुण्याहान्यत्र पञ्च विपमांशाः ।

प्रातःसङ्गवमध्यापरसन्ध्याख्याः शुभेषु शुभाः ॥ १०० ॥

अश्रीलाख्याश्च समाश्चत्वारो ये शुभेषु ते त्याज्याः ।

तेऽप्यगतौ द्विजवचनात्पुण्या इत्येकका युवते ॥ १०१ ॥

दिनं नवधा विभजेत् अत्र नवस्वशेषु ये प्रथमतृतीयाद्याः पञ्च वि-

पमांशास्ते ऋणेण प्रातःसङ्ख्यमभ्याहापणहस्तभ्याः शुभे कार्ये शुभाः ॥
 ये तत्र समाधत्वारोशास्तेऽश्रीलनामकाः शुभेषु त्याज्याः । तेषु अ
 गतौ गत्यन्तराभावे ब्राह्मणत्रचनात्पुण्याः शुभा इत्येके भ्रूयते ॥

अथानुक्तस्यले तिथ्यादिकं पूरयति—

यत्र नोक्ता तिथिस्तत्र ग्राह्या रिक्ताममां विना ।

चारोऽपि यत्र न प्रोक्तस्तत्रार्काकिंजुजान्विना ॥ १०२ ॥

यत्र यस्मिन्त्ये तिथिनिशेषो नोक्तस्तत्र रिक्ताममावास्यां च विहा-
 यावशिष्टाः सर्वा प्राह्याः । तथा यत्र चारोऽपि विशेषेण नोक्तस्तत्र रवि-
 शनिनीमान्विहायावशिष्टाः सोमादयो प्राह्याः ॥

अपोक्तेषु पञ्चाङ्गेष्वनन्तदुष्टत्वेन प्रसिद्धानां दोषमुपश्रुते—

मान्दानि मन्दोऽन्तकभीतिमान्तकं

भद्रा न भद्राण्यधृतिं च वैधृतिः ।

धत्तेऽधमत्वं यदमा मनीषिभि-

र्मन्ये ततोन्स्येपु पदेषु गण्यते ॥ १०३ ॥

मन्दः शनिवारो मान्दानि कार्यस्यैर्याणि अल्पत्वानि वा धत्ते । तथा
 आन्तकं भरणी अन्तकभीतिं यमभयं धत्ते । भद्रा विष्टिर्मद्राणि मङ्ग-
 लानि न धत्ते । वैधृतियोगोऽधृतिमधैर्यं धत्ते । अमाऽमानास्याऽधमत्वं
 श्रीचत्वं धत्ते इति यत्तत्तस्मान्मनीषिभिर्मन्दादिकमन्येषु पदेषु स्थानेषु
 गण्यत इत्यहं मन्ये उत्प्रेत्ये । नक्षत्राणां प्रायशः कृत्तिकादिकमेण गण-
 नया भरण्या अन्तिमव्य प्रसिद्धमेव ॥

कविकण्ठीरवश्चके ज्योतिर्वितसरसात्मजः ।

रघुनाथो सुहृत्तेषु त्याज्यात्याज्यनिरूपणम् ॥ १०४ ॥

इति श्रीचित्तपावनजातीयशाण्डिल्यकुलमण्डनज्योतिर्वितसरसात्मज-
 रघुनाथकविकण्ठीरवविरचितायां सुहृत्तमालायां त्याज्यात्याज्यप्रकरणम् ॥
 स्पष्टम् ॥

इति सुखठाणकरोपाहमहरामचन्द्रसुतश्रीमन्महेश्वरभट्टविरचितायां
 सुहृत्तमालाटीकायां सौन्दर्यबोधिन्यां त्याज्यात्याज्यप्रकरणं द्वितीयम् ॥

प्रकीर्णप्रकरणम् ३

विनामुहूर्तान्न च वस्त्रशस्त्रशास्त्रादिकानां फलसिद्धिरस्ति ।
वक्ष्ये ततस्तान्कतिचित्प्रकीर्णांशीर्णानुरोधाद्भवहारसिद्धयै १

अथ प्रकीर्णप्रकरणं व्याख्यायते । जीर्णानुरोधात् प्राचीनग्रन्थानु-
सारेण प्रकीर्णान् मिश्रान् तान् मुहूर्तान् ॥ शेषं स्पष्टम् ॥

अथ ध्रुवादिनक्षत्राणि तत्तत्कृत्यं चाह सार्धस्त्रिभिः—

ध्रुवं स्थिरं ब्राह्मभमुत्तराश्च शुभं भवेच्छान्तिकगेहकृत्ये ।
चरं मरुन्मातृहरित्रयं स्याद्यात्रागजाश्वादिक्वाहनादौ ॥ २ ॥

ब्राह्मभं रोहिणी उत्तरात्रयं १२ । २१ । २६ चेति चत्वारि ध्रु-
वसंज्ञानि स्थिरसंज्ञानि चेति संज्ञाद्वयम् । इदं शान्तिके गृहार्म्भादौ
शुभम् । स्वाती पुनर्वसुः श्रवणत्रयं च चरसंज्ञकम् । तत्तु यात्रायां गजा-
द्यारोहणे आदिना घाटिकानिर्माणादौ च शुभम् ॥

ऋरं तथोग्रं पितृयाम्यपूर्वाः शस्त्रास्त्रघाताग्निविपादिसिद्धयै ।
साधारणं मिश्रभमग्निराथे तस्मिन्वृषोत्सर्गकृशानुसिद्धिः ॥३॥

मघा भरणी पूर्वात्रयं ११ । २० । २९ ऋरसंज्ञमुप्रसंज्ञं च तच्छ-
स्त्रादिसिद्धयै युक्तम् । अग्निः कृत्तिका राधा विशाखा इदं द्वयं साधा-
रणादिसंज्ञम् । तत्र वृषोत्सर्गोऽग्निकृत्यं च सिद्धयति ॥

क्षिप्रं लघुत्रयविधीज्यदासं भिषक्कलामण्डनपण्यपुण्ये ।
मैत्रं मृदुर्मिन्नमृगान्त्याचित्रा मित्राम्बरं भूषणगीतमत्र ॥ ४ ॥

प्रश्नो हस्तः विधिरभिजित् ईज्यः पुष्यः दास्यमश्विनी इदं चतुष्कं
क्षिप्रसंज्ञं लघुसंज्ञं च । इदं वैद्यकृत्यादौ प्रशस्तम् । तत्र कला नृत्या-
दिकाश्चतुःषष्टिः । मण्डनं भूषा । पण्यकृत्यं क्रयविक्रयात्मकं कर्म ।
पुष्यं धर्मः ॥ अनुराधामृगरेवतीचित्रा मैत्रसंज्ञा मृदुसंज्ञाश्च । अत्र मित्रं
मित्रकृत्यं अम्बरं वस्त्रम् ॥

स्याद्दारुणं तीक्ष्णमहीन्द्रमूलशैवं च वन्धाद्यभिचारमन्त्रे ।

अहिराश्लेषा इन्द्रो ज्येष्ठा शैवमार्द्रा । वन्धादौ जारणमारणादिप्र-
योगे च कथितम् ॥

अथ स्थिरादिसंज्ञान् वारानाह—

सूर्यादिवारः स्थिरचञ्चलोग्रमिथा लघुर्मृद्वभिधोऽतितीक्ष्णः ५

सूर्येति ॥ क्रमेण रव्यादिवाराः स्थिरादयः स्युः । मृद्वभिधो मृदु-
संज्ञः । अत्रापि क्रमेण तत्तत्पूर्वोक्तकृत्यं ज्ञेयम् ॥

अथ वस्त्रभूषणधारणमुहूर्तमाह—

वस्त्रभूषणविधिर्ध्रुवाभिनी हस्तपञ्चकपुनर्वसुद्वये ।

पौष्णवासवभयोश्च सत्तिथौ मन्दभौमशशिवासरान्विना ॥६॥

ध्रुवाणि ४ । १२ । २१ । २६ अधिनी १ हस्तपञ्चकं १३ ।
१४ । १९ । १६ । १७ पुनर्वसुद्वयं ७ । ८ पौष्णभं २७ वास-
वभं २३ एषु नक्षत्रेषु सत्तिथौ रिक्तामारहिततिथौ मन्दभौमशशिवास-
रान्विना । शनिभौमसोमवाररहितवारे वस्त्रभूषणधारणं शस्तम् ॥

अत्र सुभगाविषये ध्रुवादिकर्म अपवदति—

ध्रुवपुष्यादिर्तौ योपिद्धत्ते या वस्त्रभूषणे ।

न प्राप्नोति पतिप्रीतिं स्नाति वारुणभेषु या ॥ ७ ॥

रोहिण्युत्तरात्रय १२ । २१ । २६ पुष्यपुनर्वसुषु या सुवासिनी
वस्त्रादिकं धत्ते सा पत्युः प्रीतिं न लभते । तथा वारुणभे शततारा-
नक्षत्रे याऽम्यङ्गज्ञानं करोति सा च पतिप्रीतिं न प्राप्नोति ॥

पादुकासनशय्यादिभोगः सत्तिथिवासरे ।

याम्यस्थिरक्षिप्रमैत्रश्रोत्रमावृषु कीर्तितः ॥ ८ ॥

पादुके उपानहौ । आसनं कम्बलादिकं धीपर्ण्यादिनिर्मितं वा ।
शय्या बद्धादिरूपा । आदिशब्दादास्तरणं प्राह्यम् । एषामुपभोगः स-
न्तिषै. महारे. च. नद्य. भयस्थ्यदिनास्त्येषु कीर्तितः. १. रात्र. मास. पुनर्वसुः ॥

अथ वस्त्रस्य दाहादिदोषे सति शुभाशुभफलमाह—

चेन्नव्यवस्त्रमध्यांशे दग्धस्फुटितपङ्किता ।

तत्रयजेच्छान्तिकं कुर्यात्त्रयेदेवान्त्यभागयोः ॥ ९ ॥

दैर्घ्येण त्रिधा विमक्तस्य नूतनवस्त्रस्य मध्यमंशे दग्धता स्फुटितत्वं पङ्कलेपो वा चेत् तर्हि तद्वस्त्रं त्यजेत् । शान्तिकं कुर्यात् । एतदुक्तं भवति । वस्त्रं नवधा कृत्वा कोणस्याश्चत्वारोंशा देवानाम् । तन्मध्य-
वार्तनी पाशदशान्तस्थी भागी मनुजानाम् । अवशिष्टा मध्यस्यास्त्रयो-
न्ना राक्षसानाम् । तत्र देवांशे वस्त्रे दग्धे सति भोगः । मनुजांशे पु-
त्राप्तिः । राक्षसांशे मृत्युरिति ॥ अन्यभागयोरपि दग्धत्वादी सति त्य-
जेदेव । एवमशब्देन देवमनुष्यांशत्वेऽपि प्रान्तभागे त्याग एवोचित इति
सूचितम् ॥

उक्तमर्थं शय्यादावतिदिशति—

विज्ञेयमेतच्छय्यायामास्वृत्तौ पादुकास्वपि ।

सूचीकर्मादिसमिन्त्रचित्रावसिन्दुदासभे ॥ १० ॥

एतदाहादिके सति शुभाशुभं नूतनशय्यादावपि विज्ञेयमित्यर्थः ।
अथ सूचीकर्म सूचीसंबन्धि घटनं सीधनादिकर्म । पुनर्वस्वनुराधाचि-
त्राधनिष्ठाश्विनीषु शुभम् ॥

वस्त्रक्षालनमश्वेज्यादित्यवस्वर्कपञ्चके ।

रिक्तापष्टीश्राद्धपर्वशनिविद्विवसान्विना ॥ ११ ॥

अश्विनीपुष्यपुनर्वसुधनिष्ठाहस्तचित्रास्वातीविशाखानुराधासु वस्त्रानां
क्षालनं रजकादिना धावनं तदर्थं दानं कार्यम् । रिक्ता ४ । ९ । १४
विद्विवसो बुधवारः । रिक्तादिषु न कार्यमित्यर्थः ॥

अथ स्वर्णादिपात्रे भोजनमुद्धर्तमाह—

रोजनं भाजने स्वर्णरूप्यकांस्यादिनिमित्ते ।

द्विर्पादमृतयोगेषु चरक्षिममृदुधुर्वः ॥ १२ ॥

चरलघुमृदुस्थिरनक्षत्रैर्युक्ते काले । “नक्षत्रे च लुपि” इत्यादिना
तृतीया । अमृतयोगेषु हस्ताकार्दिषु स्वर्णादिनिर्मिते पात्रे भोजनं का-
र्यम् ॥

स्याद्भूपणानां घटनं चरर्क्षसिमधुवे सत्तिथिवासरेषु ।

अन्येषु चारेष्वपि वा विधेयं त्रिपुष्करारूपो यदि तत्र योगः

चरक्षिप्रधुवनक्षत्रे सत्तिथौ सद्दारेषु सोमधुधगुरुशुक्रेषु । यदि भौ-
मादिवारेषु त्रिपुष्करारूपो योगोऽस्ति तर्हि तेष्वपि वारेषु भूपणानां घ-
टनं घटनारम्भणं विधेयम् । त्रिपुष्करयोगस्तु पूर्वप्रकरणे उक्तः ॥

रत्नाञ्चितं यदि चरस्थिरमिश्रमैत्र-

सिमेषु भासति कुजेऽहि तयोश्च लग्ने ।

मैत्रधुवर्षलघुचञ्चलभे सितेन्दो-

वारे तर्ना रजतमौक्तिकवज्रयुक्तम् ॥ १४ ॥

यदि तद्भूषणं रत्नाञ्चितं माणिक्यादिसंयुतं तदा चरस्थिराद्यष्टादश-
नक्षत्रेषु भासति रविवारे कुजेऽहि भौमवारे तथा तयोर्भास्वलुजयो-
र्लग्ने सिंहमेपष्टधिकरूपे कार्यम् । अथ तद्भूषणं रजतमौक्तिकवज्रान्यत-
मयुक्तं चेत्तदा मैत्रधुवादिषोडशनक्षत्रेषु भृगुसोमयोर्वारे तद्दग्ने कर्कश-
पतुलारूपे कार्यम् ॥

मुद्राविधिर्धुवसिमचरमैत्रैः शुभैस्तनौ ।

पूर्णाजयातिथौ त्यक्त्वा सितेज्यास्तं विधुं शनिम् ॥ १५ ॥

धुवक्षिप्रचरमैत्रसंज्ञकैः षोडशनक्षत्रैः तथा तनौ लग्ने स्थितैः शुभैः
शुभग्रहेरुपलक्षिते काले । पूर्णा १ । १० । १९ जया ३ । ८ । १३
स्तस्यां तिथौ मुद्राविधिः मुद्राणां रजमुद्राङ्कितगुवर्गख्यादिव्यावहा-
रिकद्रव्याणां विधिर्नष्पादनं उचितम् । तच्च सितेज्यास्तं भृगुवृहस-
त्योरस्तं विधुशनिवारौ च त्यक्त्वा कार्यम् ॥

शस्त्रघटनमथोग्रविशाखाद्यश्विदारुणमृगेषु जयाय ।

शस्त्रधारणविधिर्ध्रुवराधाक्षिप्रमैत्रमघवाऽदितिभेषु ॥ १६ ॥

केन्द्रगैः शुभखगैः स्थिरलग्ने चन्द्रमस्यपि शुभग्रहदृष्टे ।

शुक्रभास्करबृहस्पतिवारे रिक्तवर्जिततिथौ शुभयोगे ॥ १७ ॥

उग्रादित्रयोदशानक्षत्रेषु शस्त्रनिर्माणं जयाय भवति । तत्राग्निः कृ-
त्तिका ॥ अथ शस्त्रधारणमुहूर्तमाह सार्धेन—शस्त्रेति । ध्रुवादिचतुर्द-
शभेषु तथा स्थिरलग्ने वृषासिंहवृश्चिककुम्भाल्येषु लग्ने सति । शुभखगैः
केन्द्रगैः विलग्नचतुर्थसप्तमस्थानस्थितैः सद्भिः । चन्द्रमसि अपिशब्दा-
लग्नेऽपि शुभग्रहैर्दृष्टे सति । तथा भृगुरविगुरुवारे । रिक्ततिथिरहित-
तिथौ शुभयोगे व्यतीपातादिरहितयोगे शस्त्राणां खड्गबाणादीनां धार-
णविधिः शुभः ॥ तत्र राधा विशाखा । मघवा ज्येष्ठा ॥

तरणिघटनमुक्तं पित्र्ययाम्यत्रयार्द्रा-

बलभिदहिविशाखाभिन्नभेऽर्केज्यशुके ।

ध्रुवलघुचरमैत्रे ज्ञे गुरौ वा खलग्ने

सुरगुरुबुधवर्गस्थे विधौ शिल्पविद्या ॥ १८ ॥

पित्र्यं मवा । याम्यत्रयं भरणीकृत्तिकारोहिष्यः । बलभिज्येष्ठा ।
अहिराश्लेषा । आर्द्राविशाखे प्रसिद्धे । एतद्भिन्नेषु एकोनविंशतिनक्ष-
त्रेषु । रविगुरुभृगुवारे तरणिघटनं नौकानिर्माणं कार्यम् । नौचालनं
नौकागमनं च मुहूर्तदीपिकायाम्—“शुभाहे त्रिण्ययुग्मेन्दुभगमैत्रा-
श्विपाणियु । चलनं घटनस्थानान्नावः शुभतिथीन्दुषु ॥ अश्विकारेज्य-
मुधानिधिपूर्वानिन्नधनाच्युतभे शुभलग्ने । तारकयोगनिधीन्दुविशुद्धौ नौ-
गमनं शुभदं शुभवारे ॥” इति ॥ अथ शिल्पविद्यामुहूर्तमाह—
“वैते—ध्रुवादित्रयोदशानक्षत्रेषु ज्ञे बुधे खलग्ने दशमे लग्ने वा सति ।
वा गुरौ दशमे लग्ने वा सति । तथा विधौ चन्द्रे गुरुबुधवर्गस्थे
शिल्पं मूर्तिनिर्माणादिकं तद्विद्या प्रशस्ता ॥

अश्वस्य कृत्यमदितीन्दुशतश्रविष्ठा-
क्षिप्रान्त्यवायुषु विरिक्तकुजेद्दि तत्र ।

सूर्यर्क्षतस्तिथिमितानि शुभानि तस्मा-
देकादश स्युरशुभानि शुभे ततो द्वे ॥ २२ ॥

पुनर्यसुमृगशतताराधनिष्ठाहस्ताश्विपुष्याभिजिद्वेवतीसातीषु । रिक्ता-
भीमरहितेऽहि अश्वकृत्यं क्रयविक्रयशिक्षास्थापनभूषणादि प्रशस्तम् ।
अथाश्वचक्रमाह—तत्रेति । सूर्यनक्षत्रात् चन्द्रनक्षत्रं साभिजिद्रणयित्वा
तत्र पञ्चदश भानि शुभानि स्युः । तत एकादश भान्यशुभानि । ततो द्वे
शुभे । इदं चक्रमश्वारोहणे ज्ञेयम् ॥

गोविक्रयक्रयविधिर्वरुणाद्विद्वैव-

क्षिप्रान्त्यबन्धदितिवासवशाक्रभेषु ।

दध्नस्तु मन्यनविधिर्विधुमूलमित्र-

क्षिमाजपाद्भुविशाखजलान्तरौद्रे ॥ २३ ॥

गवां विक्रयो मूल्यप्रहणपूर्वकं दानम् । क्रयस्तु मूल्येन परस्माद्ग-
म् । तद्विधिः शततारकादिदशानक्षत्रेषु शुभः । तत्र द्विद्वैवं वि-
त्ता ॥ दधिमन्यनविधिस्तु मृगादिद्वादशभेषु शुभः ॥

रक्षा पशोश्च चरभे पशुयोनिभे वा

लग्ने शुभेऽष्टमविशुद्धियुते विधेया ।

रिक्ताष्टमीकुजहरिध्रुवतक्षभानि

त्यक्त्वोदितानि मुनिभिः स्थितिवेशनानि ॥२४॥

चरनक्षत्रे शुभे शुभस्वामिकेऽष्टमविशुद्धियुते लग्ने पशुरक्षा कर्तव्या ।
पशुयोनिभे वा । यथा—अश्वानां योनिभमश्विनी शततारा च । तत्र त-
पशो रक्षा विधेया । रिक्ता ४ । ९ । १४ अष्टमी ८ । कुशे

भामः । हारिः श्रवणः । ध्रुवाप्युत्तरात्रयरोहिष्यः । तक्षमं चित्रा । ५८-
नि त्यक्त्वा शेषेषु पशोः स्थितिवेशनानि गोष्ठादिस्थाननिवेशनानि उ-
निभिः प्रोक्तानि ॥

आनर्तादयस्त्रयो देशत्रिशोयाः । दिल्यदिती कश्यपपत्न्यौ । श्रीशो
विष्णुः । क्षौरकाले एषा स्मरणात्समप्रदोषा नश्यन्ति ॥

सेव्यसेवकविधिर्लघुमैत्रेऽर्केज्यशुक्रविदि योनिभमैत्र्याम् ।
लग्नैः शुभखगैर्दशमायस्यानगेऽम्बरमणौ रुधिरे वा ॥ ३३ ॥

लघुमैत्रे हस्ताश्विपुष्याभिजिन्मृगरेवतीचित्रानुराधामु । तथा रवि-
गुरुबुधवासरेषु । योनिश्च भं च योनिभे तयोर्मैत्र्यां स्वामिसेवकयोर्मैत्र्यां
तद्राशिस्वामिमैत्र्यां च सत्यामित्यर्थः । योनिमैत्री भूमैत्री च विवाहप्र-
करणे वक्ष्यति । शुभप्रहैर्लग्नैः सद्भिः अम्बरमणौ रवौ रुधिरे भौमे वा
दशमैकादशस्थे सति सेव्यसेवकविधिः । स्वामिसेवककृत्यं सेवालक्षणं
प्रशस्तम् ॥

सेवकभं सेव्यर्थादधमर्णर्क्षं तयोत्तमर्णर्क्षात् ।

यदि च भवति द्वितीयं सेवावैयर्थ्यमर्थनाशश्च ॥ ३४ ॥

सेव्यः स्वामी तन्त्रक्षत्रासेवकनक्षत्रं यदि द्वितीयं भवति तदा से-
वाया वैयर्थ्यं नैष्कल्यमेव । तथा ऋणं यः प्रयच्छति स उत्तमर्णः । यस्तु
गृह्णाति सोऽधमर्णः । उत्तमर्णनक्षत्रादधमर्णनक्षत्रं च द्वितीयं चेत्तदा
वित्तनाशः फलम् ॥

द्रव्यप्रयोगोऽदितिमैत्रपुष्पद्वीशाश्वनीस्वातिहरित्रये स्यात् ।

चरे तनौ धर्मसुताष्टशुद्धौ न सङ्गमेऽर्के न करे न वृद्धौ ॥ ३५ ॥

हरित्रयं श्रवणादित्रयम् । अदित्यादिद्वादशानक्षत्रेषु चरे तनौ मेघ-
कर्कतुलामकराणामन्यतमे लग्ने । धर्मो नवमे सुतः पञ्चमं अष्टावष्टमे
एतेषां शुद्धिर्नवपञ्चमयोः पापप्रहराहित्यं अष्टमे तु शुभपरापराहित्यमेवं-
रूपा । तस्यां द्रव्यप्रयोगः ऋणदानं शुभं स्यात् । सङ्गमे सङ्क्रान्ति-
दिवसे । अर्के रविवारे । करे हस्तनक्षत्रे । वृद्धौ वृद्धियोगे च न शुभम् ॥

भौमे श्रायं न ऋणं कुर्यादत्रादराटणच्छेदम् ।

न बुधे धनं प्रदेयं सङ्गृहीयाद्जनान्यत्र ॥ ३६ ॥

शतं शततारा । शेषं स्पष्टम् । शेषेषु एकोनविंशतिनक्षत्रेषु, स्थिरे वृष-
सिंहादौ धान्यानां यवादीनां छेदः कार्यः ॥

क्षीरवृक्षजनितं खलमध्ये स्तम्भकाष्ठमुचितेऽह्नि निखन्यात् ।
हस्तपिण्डकमलासनमूलस्वातिबुध्र्यमृगशौष्णभविष्यैः ॥ ५० ॥

हस्तादिनवनक्षत्रैः युक्तेऽहनि खलं धान्यमर्दनार्थमङ्गणं तत्र क्षीर-
तरुसम्भवं स्तम्भकाष्ठं रोपयेत् । कमलासनो रोहिणी ॥

धान्यानां मर्दनं ज्येष्ठामूलार्यममघाश्रुतौ ।

रेवतीरोहिणीभिन्नभाग्ये भाग्यवतां भवेत् ॥ ५१ ॥

भाग्यं पूर्वाफल्गुनी एषु भेषु दैवतां हिताय धान्यानां मर्दनं चण-
कादीनां विलुपीकरणं व्रीह्यादीनां कणिशेभ्यः पृथक्करणं च भवेत् ॥

धान्यस्य सङ्ग्रहः क्षिप्रमूलमैत्रचरध्रुवैः ।

सद्वारतिथिषु त्यक्त्वा मेपकर्कतुलास्तनौ ॥ ५२ ॥

मेपकर्कतुलास्त्यक्त्वा विशिष्टे लग्ने क्षिप्रादिषु च धान्यस्य सङ्ग्रह
एकत्रस्यले स्थापनं शुभम् ॥

धान्यवृद्धिध्रुवेज्येन्द्रद्वीशाश्विचरभे शुभा ।

विधिनाऽनेन धान्यानां धान्यैरन्यूनमालयम् ॥ ५३ ॥

ईज्यः पुष्यः । एतेषु त्रयोदशनक्षत्रेषु धान्यवृद्धिर्गहमेतावदान्यं
देहि मासद्रयानन्तरमेतत्सपादं सार्धं वा दास्यामीत्येवंरूपा धान्यस्य
वृद्धिः शुभा । अनेन धान्यानां विधिना आलयं गृहं धान्यैरन्यूनं
समृद्धं भवतीति विशेषः ॥

नवाक्षं सबले लग्ने मृदुक्षिप्रचरे दिवा ।

त्यक्त्वा विषघटीं नन्दां मधुपौपी कुजार्कजौ ॥ ५४ ॥

लग्ने सबले । शुभमहैर्युक्ते दृष्टे चेत्यर्थः । विषघटादिकं त्यक्त्वा न-
वान्नमक्षणं यमम् । विषघटस्तु प्रागुक्ताः ॥

धर्मक्रिया मित्रचरध्रुवर्क्षक्षिमेषु शुकेज्यरवीन्दुवित्त्सु ।
 बुधेज्यपङ्कगुते विलग्रे लग्ने गुरौ गोचरतोऽपि शुद्धे ॥ ५५ ॥

मित्रादित्रयोदशनक्षत्रेषु । शुक्रादिवारेषु । तत्र वित् बुधः । तथा
 बुधबृहस्पत्योः पङ्कगुविशिष्टे लग्ने सति । गुरौ च लग्नस्थे सति गोचर-
 तोऽपि 'गुरुः पञ्चविंशत्सप्तमसंस्थः' इति गोचरप्रकरणोक्तरीत्यापि
 गुरौ शुद्धे सति । धर्मक्रिया कोटिहोमादिरूपा । कथितेति शेषः ॥

स्याच्छान्तिकं चरलध्रुवमित्रपिच्य-

पौष्णे रवौ दशमगे धिपणे विलग्रे ।

चन्द्रे सुखे गुरुसिताभ्युदये विधेयं

नैमित्तिके रुजि च नास्तविचारणास्ति ॥ ५६ ॥

चरादिपञ्चदशनक्षत्रेषु तथा लग्नादशमगे रवौ सति गुरौ लग्नस्थे
 सति चन्द्रे चतुर्थगे सति तथा गुरुसिताभ्युदये गुरुशुक्रयोस्तादिरा-
 हित्ये शान्तिकं प्रहमखविनायकशान्त्यादिकं स्यात् ॥ नैमित्तिके घूम-
 केत्वाद्युत्पातादिनिमित्ते रोगे च सति अस्तविचारणा नास्ति ॥

वीराभिचारयोः सिद्धिर्मूलाद्रेंद्रुमयान्तके ।

शुद्धेऽष्टमे बुधे कुम्भलग्ने वन्धुगे सिते ॥ ५७ ॥

मूलादिपञ्चनक्षत्रेषु बुधे कुम्भलग्नस्थे सति शुके चतुर्थगे अष्टमे
 शुद्धे ग्रहरहिते सति । वीरस्य वीरकर्मणः अभिचारस्य च जारणादि-
 कर्मणः सिद्धिर्भवति ॥

अश्याधानं मृगान्त्यध्रुवगुरुबलभिन्मिश्रभैर्नाष्टमाङ्गे

केन्द्रत्रयायारिकोणेष्विनकुजगुरुचन्द्रेषु सौम्यायने स्यात् ।

लग्नांशौ नक्रकर्काण्डजघटघटितौ लग्नाौ चन्द्रशुक्रौ

रिक्तास्त्यवत्वास्तनीचारिष्टदगधिजितौश्चेन्दुभौमेज्यशुक्रान्

गुरुः पुष्यः । बलभिन्ज्येष्ठा । एतैर्मृगादिभिर्दशभिर्नक्षत्रैरश्याधान-
 मभिहोत्रारम्भः स्यात् । अष्टमाङ्गे आधानकर्तुर्जन्मराशेर्जन्मलग्नाद्वाऽष्टमे

लग्नेऽश्याधानं न कार्यम् । केन्द्राणि १ । ४ । ७ । १० श्यायायः ।
 ३ । ११ । ६ कोणं ९ । ९ एतेषु रविभौमगुरुचन्द्रेषु सन्तु । तथा
 सौम्यायने उत्तरायणे स्यात् । प्रशस्तमित्यर्थः । नक्रो मकरः । कर्कः
 प्रसिद्धः । अण्डजो मीनः । घटः कुम्भः । एतद्वटितं लग्नं नवांशं च
 त्यक्त्वा । तथा लग्नस्थं चन्द्रं शुक्रं च त्यक्त्वा । रिक्ताथ ४ । ९ ।
 १४ त्यक्त्वा । तथा चन्द्रभौमगुरुशुक्रानस्तंगतानीचगताञ्छत्रुस्थानस्थि-
 तान्महान्तरैर्वर्जिताथ त्यक्त्वा तद्विधेयमित्यर्थः । महविजयो महगणिते
 प्रसिद्धः ॥

धनुर्लग्ने गुरुभौमो मेघस्थः खे धुनेऽथवा ।

पद्भ्यायेऽर्कः शशी वा स्याद्यस्याधाने स यज्ञकृत् ॥५९॥

यस्य यजमानस्याधाने गुरुर्धनुर्लग्ने स्थितः । गुर्वधिष्ठितं धनुर्गुरुयं
 लग्नमित्यर्थः । अयमेको योगः ॥ अथ वा भौमो मेघस्थः । अयं द्वि-
 तीयो योगः ॥ अथ वा खे दशमे भौमः । अयं तृतीयो योगः ॥ यद्वा
 धुने सप्तमे भौमः । अयं चतुर्थः ॥ अथ वा पद्भ्याये ६ । ३ ।
 ११ रविः शशी वा । प्रत्येकं योगत्रयमेतत् ॥ एवंविधो योगः स्या-
 त्त्सि स आहिताग्निर्यज्ञकृत् । ज्योतिष्टोमादियागं करिष्यतीत्यर्थः ॥

होमाहुतिः सूर्यभतस्त्रिभंत्रिभं

गण्यं मुहुस्तत्र च चन्द्रभावधि ।

सूर्यज्ञशुक्रार्कजचन्द्रभूमिजा

जीवस्तमः केतुरसत्यसन्मुखे ॥ ६० ॥

सूर्याक्रान्तनक्षत्राचन्द्रनक्षत्रपर्यन्तं त्रयं त्रयं मुहुर्गणनीयम् । तत्र
 तेषु त्रिकेषु सूर्यज्ञशुक्रादयः क्रमेण ज्ञेयाः । तत्रासन्मुखे पापमहमुखे
 होमाहुतिरसत्यप्रशस्ता ॥ यथा—सूर्यनक्षत्रान्नक्षत्रत्रयमध्ये चन्द्रभे सति
 सूर्यमुखे होमाहुतिपातः स नेष्टः । ततो नक्षत्रत्रये बुधस्य मुखे ।
 तन्मध्ये शुक्रस्य । ततः शनेः । ततश्चन्द्रस्य । ततो भौमस्य । ततो
 गुरोः । ततो राहोः । ततः केतोरिति ॥

अथ यदिने होमश्चिकीर्षितस्तदिने वह्निनिवासपरीक्षां तत्फलं चाह
द्वाम्याम्—

शुक्लादितस्तिथिः सैका वारयुक्ताऽब्धिशेषिता ।

खे गुणे भुवि वासोऽग्नेर्ह्येकयोः स्यादघो दिवि ॥ ६१ ॥

शुक्लप्रतिपदमारभ्य वर्तमानतिथिरेकयुक्ता वर्तमानवारयुक्ता च क-
र्तव्या । ततोऽब्धिशेषिता चतुर्भिस्तथा शेषे शून्ये त्रये वा अग्नेर्भुवि वासः ।
द्विमिते शेषेऽधः पातालेऽग्निवासः । एकमिते शेषे दिवि स्वर्गेऽग्निवासः ॥

फलमाह—

सौख्याय होमो भौमेऽग्नावर्थप्राणहृदन्यतः ।

नायं विचारः संस्कारनित्यनैमित्तिकादिषु ॥ ६२ ॥

सौख्येति । होमदिने भूमावग्निवासे सति होमः सौख्याय
भवति । अन्यतः लोकान्तरेऽर्थप्राणहृत् । पातालस्थेऽग्नौ कर्तु-
र्थनाशः । स्वर्गस्थे तु प्राणनाश इत्यर्थः । अयमग्नेर्विचारः संस्कारादिषु
न कर्तव्यः । आदिना वैष्णवे प्रतिसावत्सरिके च कर्मणि । तदुक्तम्—
“संस्कारेषु विचारोऽस्य न कार्यो नापि वैष्णवे । नित्यनैमित्तिके कार्ये
न चान्दे मुनिभिः स्मृतः ॥” इति ॥

खेटसुप्तं रविं चन्द्राद्बुधान्मन्दं सितात्कुजम् ।

गुरोरगुं वसव्यप्यनवमं तस्यजुः परे ॥ ६३ ॥

परे केचिच्चन्द्राधिष्ठितराशेरष्टमराशिसं रविं खेटसुप्तसंज्ञं होमे
तस्यजुः । एवं बुधाच्चतुर्थं मन्दम् । शुक्रादष्टमं भौमम् । गुरोर्नवमं रा-
हुम् । खेटसुप्तं त्यजन्ति स्म । एतदपि नित्यादिषु न विचारणीयम् ॥

अथ तत्तज्जज्ञोत्पन्नज्वरनिवृत्तौ दिनसह्यामाह त्रिभिः—

ज्वरः पुण्यादितिब्राह्मबुध्र्यार्यमसु सप्तभिः ।

मूलाभ्यश्वेषु नवभिर्याम्यचित्राशतश्रुतौ ॥ ६४ ॥

रुद्रैर्वसुकरद्वीशे तिथिभिः पितृभे नखैः ।

त्रिंशद्भिर्दिवसैर्वैश्वान्द्रयोर्विनिवर्तते ॥ ६५ ॥

रेवसामनुराधायाम् भवेदस्थिगतो ज्वरः ।

पूर्वेन्द्रार्द्रामरुत्सार्पे मरणायैव केवलम् ॥ ६६ ॥

पुष्यपुनर्वसुरोहिण्युत्तराभाद्रपदोत्तराफल्गुनीषु ज्वर उत्पन्नः सप्तभि-
दिनैर्विनिवर्तते । एवं मूलकृत्तिकाश्विनीषु नवभिर्दिनैः । भरणीचित्रा-
शतताराश्रवणेषु एकादशभिः । धनिष्ठाहस्तविशाखासु पञ्चदशभिः ।
मघायां विंशतिदिनैः । उत्तरापादामृगशिरसोस्त्रिंशत्सङ्ख्याकैर्दिवसैर्विनि-
वर्तते । रेवत्यनुराधयोरुत्पन्नो ज्वरोऽस्थिगतो भवेत् । स्थिरस्तिष्ठेदित्यर्थः ।
पूर्वात्रयज्येष्ठार्द्रास्वात्याश्लेषासु केवलं मरणाय निश्चितः ॥

रोगश्चेद्रसुशतसार्पशात्रपूर्वा-

द्वीशार्द्राऽनलयमभेषु पापवारे ।

स्याद्रिक्ताहरिशिखिवाहनीयतिथ्यां

योगेऽस्मिन्मृतिरचिरेण रोगिणः स्यात् ॥ ६७ ॥

धनिष्ठादिनक्षत्रेषु पापवारे रिक्तादितिथ्यां च सत्यां एवंविधयिशिष्ट-
योगे यस्य रोगोत्पत्तिस्तस्य रोगिणः शीघ्रं मृतिः स्यात् । तत्र हरिर्द्वादशी ।
शिखिवाहनीयः स्कन्दस्तत्तिथिः पष्ठी ॥

सर्पस्य दंशः सार्पाद्रार्द्रामूलमिथमघान्तके ।

मरणायैव शीतांशुर्गोचरे बलवान्न चेत् ॥ ६८ ॥

आश्लेषादिनक्षत्रेषु सर्पस्य दंशो दृष्टपुरुषस्य मरणायैव भवति ।
यदि तस्य गोचरवशेन चन्द्रबलं न स्यात् ॥

अमृग्विमोक्षः शतमित्ररोहिणी-

मृगेन्द्रचित्रालघुकर्णवायुषु ।

रवीज्यभौमेषु तथा विरेचनं

वमिथ तेष्वेव विना बुधार्कजां ॥ ६९ ॥

इन्द्रो ज्येष्ठा । कर्णः श्रवणः । शततारादिनक्षत्रेषु रविगुरुमङ्गलवा-
रेषु असृग्निमोक्षः रुधिरवाहिन्याः शिरायाः सूक्ष्मशस्त्रवातेन ततः कु-
त्सितरक्तस्य विमोक्षणं विहितम् ॥ तथा बुधशनिवारी विनान्यवारेषु ।
तेषु पूर्वोक्तशततारादिनक्षत्रेषु विरेचनगौपधेन मलोत्सर्गः वमिर्वमनं च
विहितम् ॥

अथ रोगनिर्मुक्तस्नानमुद्धर्तमाह द्वाभ्याम्—

रोगान्मुक्तः शाङ्करमिश्रक्षिमेन्द्रमूलपूर्वासु ।

चित्रामित्रश्रोत्रत्रयमृगयाम्येऽर्कवित्कुजेज्याऽर्को ॥ ७० ॥

रिक्तायां चरलमे कण्टककोणायसंस्थितैः पापैः ।

गोचरचन्द्राशुद्धौ यः स्नायात्तस्य दूरतो रोगाः ॥ ७१ ॥

शाङ्करमार्द्रा तदादिनक्षत्रेषु । रविबुधभौमगुरुशनिवारेषु । रिक्ताया
४।९।१४ तिथी । चरलमे मेपकर्कतुलामकरास्थे । तथा पापग्रहेः
कण्टकानि १।४।७।१० कोणं ९।९ आयः ११ एषु स्थानेषु स्थितेः
सद्भिः । तथा गोचरचन्द्राशुद्धौ गोचरवशेन चन्द्रबलराहित्ये । रोगा-
न्मुक्तो यः स्नायात्तस्य रोगाः दूरतः । पुनर्न स्युरित्यर्थः ॥

विविधजलतटाकाऽरामदेवप्रतिष्ठा

ध्रुवलघुचरमैत्रैर्भौमरिक्तातिरिक्तैः ।

सहजरिपुभवस्थैश्चन्द्रपापैस्तदन्यै-

र्व्ययमृतिगृहवर्जैर्नैव याम्ये न कृष्णे ॥ ७२ ॥

विविधाः वापीकूपादयो जलतटाका जलाशयास्तेषां आरामस्योपव-
नस्य प्रतिष्ठोत्सर्गः । देवानां विष्ण्वादिमूर्तीनां प्रतिष्ठापनम् । ध्रुवादिपो-
डशानक्षत्रैः । भौमातिरिक्तैर्वारैः । रिक्तातिरिक्तैस्तिथिभिः । चन्द्रश्च
पापग्रहाश्च तैर्लग्नात्तृतीयपैष्टिकादशस्यानास्थितैः । तदन्यैः शुभग्रहैर्व्यय-
मृतिगृहवर्जैः द्वादशाष्टमस्यानव्यतिरिक्ताखिलस्थानस्थितैः सद्भिः प्रश-
स्ता स्यात् ॥ याम्ये दक्षिणायने कृष्णे कृष्णपक्षे च नैव कार्या ॥

तत्र मुरस्थापने विशेषमाह चतुर्भिः—

कार्यं मुरस्थापनमुत्तरायणे
तत्रार्कदेवीशविरिञ्चिविष्णवः ।
स्थाप्या हरिद्वयद्वन्द्वयुग्घटाङ्गना-
तनौ क्रमादीप्सितसिद्धये बुधैः ॥ ७३ ॥

सर्वेषां सुराणां स्थापनं उत्तरायणे कार्यम् । तत्रोग्रदेवतानां दक्षि-
णायनेऽपि स्थापनं वक्ष्यति । तत्रार्कदयः क्रमेण सिंहादिषु उग्रेषु अ-
भीष्टसिद्धये बुधैः स्थाप्याः । तथा—अर्कः सिंहे । देवी द्विस्वभावे
मिथुनादौ । ईशो मिथुने । विरिञ्चिः कुम्भे । विष्णुः कन्यायाम् ॥

गणेशयज्ञसर्पादीन्रेवसां स्थापयेत्सुधीः ।
ग्रहान्पुष्ये क्षुद्रदेवांश्चरलग्रे जिनं श्रुतौ ॥ ७४ ॥

गणेशो विनायकः । यज्ञः पुष्यजनो देवयोनिविशेषः । सर्पाः
वासुक्यादयः । आदिना भूतप्रमथादयस्तान् रेवतीनक्षत्रे स्थापयेत् ।
ग्रहांश्चन्द्रादीनष्टौ पुष्ये स्थापयेत् । क्षुद्रदेवान् चतुःपष्टियोगिन्यादीन्
चरलग्रे मेपकर्कोदौ । जिनं बुद्धं श्रुतौ श्रमणनक्षत्रे स्थापयेत् ॥

मातृभैरववराहवृत्सिंहान्वामनं च महिषामुरहन्त्रीम् ।
दक्षिणायनगते दिननाये स्थापयेद्य मनोरथसिद्धये ॥ ७५ ॥

मातृभैरवाद्या देवता मनोरथस्य सिद्धयै स्वाभिमतकलाप्तये दक्षिणा-
यनगेऽपि सूर्ये स्थापयेत् । तत्र मातरो ब्राह्म्यादयः । उक्तं च—“मा-
तृभैरवगाराहनारसिंहत्रिविक्रमाः । महिषामुरहन्त्री च स्थाप्या वै द-
क्षिणायने ॥” इति ॥

तिर्यांश्चराणां मयमोदिताना-
मुपासनास्थापनपूजनानि ।
तच्चत्तिथौ तत्र तुषाररश्मेः

स्युः पूर्णिमायां न कर्दाप्यमायाम् ॥ ७६ ॥

प्रथमप्रकरण उक्तानां तिथीश्वराणामभ्यादीनामुपासनादीनि तत्त-
त्तिथौ तत्तत्स्वामिकतिथ्यां स्युः ॥ यथा—अग्नेः प्रतिपदि । तत्रापि पञ्च-
दश्याः स्वामिनश्चन्द्रस्य पूर्णिमायां स्युः नत्वमावास्यायाम् । इदं च नक्ष-
त्रदेवतानामुपलक्षणम् । तथाहि—यस्य देवस्य प्रतिष्ठादि कर्तुमिष्टं त-
त्स्वामिके नक्षत्रे मुहूर्ते वा तत्कार्यम् । यथाऽश्विनोरश्विन्याम् ॥

ऋयक्रिया पौष्णशतानिलाश्विनी-

श्रवोभचित्रासु समस्तवस्तुनः ।

द्विदैवपूर्वात्रययाम्यकृत्तिका-

द्विजिह्वसंज्ञेष्वभिधायि विक्रयः ॥ ७७ ॥

रेवतीशततारास्वात्यश्विनीश्रवणचित्रासु समस्तवस्तुनः ऋयकर्म श-
स्तम् । विशाखादिसप्तनक्षत्रेषु विक्रयोऽभिधायि कथितः । आगम-
शास्त्रस्थानित्यत्वादडागमो न विवक्षितः । द्विजिह्व आश्लेषा ॥

अथ विक्रये लग्नशुद्धिमाह—

द्विकोणकेन्द्रेषु शुभैरूपान्त्यपद्-

त्रिगैः खलैः कुम्भमृते स सत्तिथौ ।

न विक्रयर्सेषु शुभा ऋयक्रिया

तथा ऋयर्सेषु न विक्रयः शुभः ॥ ७८ ॥

द्वितीयनवमपञ्चमप्रथमचतुर्थसप्तमदशमेषु शुभग्रहैः सद्भिः । खलैः
पापैरेकादशपष्टतृतीयगैः सद्भिः कुम्भं ऋते कुम्भलग्नं त्यक्त्वा स वि-
क्रयः सत्तिथौ रिक्तामारहिततिथौ कार्यः । अर्धं स्पष्टम् ॥ ननु ऋय-
विक्रयनक्षत्राणां भिन्नत्वादेकस्मिन्काले उभयविधमुहूर्तानुपपत्तिरिति चे-
त्सत्यम् । तथाऽपि विक्रेत्रा विक्रयमुहूर्ते प्राप्ते विक्रेयवस्तूनि पृथक्क्रि-
यन्ते तत्कर्मत्रि विक्रयशब्देन विवक्षितम् । क्रेता तु ऋयमुहूर्तप्राप्ती
विक्रेत्रे मूल्यं दत्त्वा पृथक्कृतं वस्तु गृह्णीयात्तत्कर्म ऋयशब्दवाच्यमिति
यथोक्तयंचित्समाधेयम् ॥

विहाय रिक्तापटलग्रभूस्रुतां-
 छुधुवर्षैर्विपणिः समैत्रभैः ।
 सिते सितांशौ च तनौ द्विलाभस्त्रे
 शुभैः खलैर्द्वादशमृत्युवर्जितैः ॥ ७९ ॥

रिक्तातिथिकुम्भलग्नभौमवारान् वर्जयित्वान्येषु तिथ्यादिषु । मैत्रभाति
 मृगचित्रानुराधारेयस्यः तत्सहितैर्लघुधुवर्षैः । लग्ने शुक्ले चन्द्रे च सति
 द्वितीयैकादशदशमेषु शुभैः द्वादशाष्टमवर्जितैः पापैः । विपणिः पण्यवी-
 यिकायाः सन्नतिं स्थित्वा क्रयविक्रयाख्यं कर्म ॥ शुभ इति शेषः ॥

मैत्री कार्या मित्रपुण्यभाग्येऽष्टद्वादशे तिर्यौ ।
 सद्दारे तैतिले दैत्यगुरुदृष्टयुते तनौ ॥ ८० ॥

मित्रमन्तुराधा । पुष्यः प्रसिद्धः । भाग्यं पूर्वाफल्गुनी । एषु भेषु ।
 अष्टद्वादशे अष्टम्यां द्वादश्यां च सद्दारे रविभौमशनिभिन्ने वासरे तैतिले
 चतुर्थकरणे । दैत्यगुरुणा शुक्लेण दृष्टे युते वा लग्ने मैत्री सख्यं कार्यम् ॥

राजाभिषेकमुहूर्तमाह पञ्चभिः—

राजाभिषेकः श्रुतिशाकमैत्र-
 क्षिमधुवर्षैरुदगुष्णरश्मौ ।
 त्यक्त्वाऽरिक्ताधिकचैत्ररात्री-
 श्चन्द्रेज्यशुक्राभ्युदये विधेयः ॥ ८१ ॥

श्रवणादित्रयोदशानक्षत्रैः । उष्णरश्मौ सूर्ये उदक् उत्तरायणगते
 सति । आरो भौमः रिक्ता ४।९।१४ अधिको मठमासः चैत्रः प्रसिद्धः
 रात्रिक्ष एतानि त्यक्त्वा शेषेषु वारादिषु । चन्द्रगुरुशुक्रास्ताराहित्ये राजा-
 भिषेकः कर्तव्यः ॥

अथ लग्नशुद्धिमाह—

पुष्टैर्भौमार्कलप्लेशदशाजन्मभलग्नपैः ।
 सौम्यैः पडष्टान्त्यवर्जैः खलैरुयायासिगैः शुभैः ॥ ८२ ॥

भौमार्कां प्रसिद्धी । लग्नेशोऽभिषेकलग्नाधिपः । दशापौ वर्तमानम-
हादशान्तर्दशास्वामिनी । जन्मभलग्नपौ जन्मराशिस्वामी जन्मलग्नस्वामी
च तैः पुष्टैः स्वस्थानादिवलयुक्तैः । दशाद्वयं तु जातके प्रसिद्धम् ॥
तथा सौम्यैः शुभग्रहेः षडष्टान्यवर्जैः । केन्द्रत्रिकोणायधनत्रिसंस्थैरिति-
यावत् । खलैः पापैस्तृतीयैकादशपष्ठगतैः शुभो ज्ञेयः ॥

लग्नं जन्मभलग्नाभ्यां त्रयायारिदशमं यदि ।

सौम्यैर्दृष्टं युतं श्रेष्ठं स्थिरं शीर्षोदयान्वितम् ॥ ८३ ॥

यद्यभिषेकलग्नं स्वजन्मराशेः स्वजन्मलग्नाद्वा तृतीयं एकादशं षष्ठं
दशमं वा स्यात् । तत्र सौम्यैः शुभग्रहैर्दृष्टं युतं वा श्रेष्ठं ज्ञेयम् । तत्रापि
स्थिरं वृषभादि श्रेष्ठम् । न तु चरं कर्कादि । यद्वा शीर्षोदयान्वितं
मिथुनकन्यातुलावृश्चिककुम्भानामन्यतमं लग्नं श्रेष्ठम् ॥

अथात्र फलविशेषानाह द्वाभ्याम्—

स्वान्त्ये नैस्व्यं मृतौ मृत्युर्व्योम्भ्यालस्यं तनौ गदः ।

पुत्रे पुत्रार्तिरस्तान्धौ पदच्युतिरसद्ग्रहैः ॥ ८४ ॥

स्वं द्वितीयं अन्यं द्वादशं तत्रस्थितैरसद्ग्रहैः पापैः नैस्व्यं दारिद्र्यं स्यात् ।
राज्ञ इति शेषः । मृतावष्टमे पापग्रहैर्मृत्युः स्यात् । व्योम्नि दशमे पापैरा-
लस्यं निरुयोगता । तनौ लग्ने गदो रोगः । पुत्रे षष्ठमे पुत्रपीडा ।
अस्तान्धौ सप्तमे चतुर्थे च पापैः पदच्युतिरैश्वर्यभ्रंशः । अस्यापवादस्तु
चिन्तामणी—“सर्वे शुभं केन्द्रगतैः शुभग्रहैः” इति ॥

गुरुः खतुर्ये रविजस्तृतीये

रविर्भवेऽसौ चिरराज्ययोग्यः ।

धीर्धर्मलग्नेषु गुरुः कविः खे

षष्ठे कुजश्चेदपरोऽपि तद्वत् ॥ ८५ ॥

खे दशमे चतुर्थे वा गुरुस्तृतीये रविजः शनिः । एकादशे रविः ।
असौ चिरराज्यकरो योग एकः । धियां षष्ठमे धर्मे नवमे लग्ने वा गु-

रुधेत् । खे दशमे कविः शुक्रधेत् । पष्ठे भीमक्षेदयमप्यपरो द्वितीयो
योगः तद्विस्तरराज्यकर इत्यर्थः ॥

वृत्सारम्भः पुष्यधात्रम्बुपार्क-

ज्येष्ठावस्वन्सोचरामित्रचान्द्रैः ।

लग्ने सौम्ये सौम्यखेटेश्वतुर्थे

सोमे सौम्यस्यालये सौम्यवारे ॥ ८६ ॥

धाता रोहिणी । अम्बुपः शततारा । उत्तरास्तिस्त्रोपि । पुष्यादिभि-
रेतैर्नक्षत्रैः लग्ने सौम्ये बुधे सति चतुर्थे सौम्यखेटैः शुभमहैः सद्भिः
सौम्यस्य बुधस्यालये गृहे मिथुने कन्यायां वा सोमे चन्द्रे सति तथा
सौम्यवारे शुभवासरे वृत्सारम्भः कार्यः ॥

दिव्यं करेन्द्रशतहर्षदितौ विलम्बे

द्वयङ्गे चरे सति कवीज्यभचन्द्रशुद्धौ ।

सकृत्वा रवीन्दुपुतमष्टममष्टभूत-

विष्ट्याकिभीमजनिमासभनाडशुद्धि ॥ ८७ ॥

करो हस्तः । इन्द्रो ज्येष्ठा । शतं शततारा । हरिः श्रवणः । अदि-
तिः पुनर्वसुः । एष्टु भेष्टु ॥ द्वयङ्गे द्विस्यभावे मिथुनादी चरे वा मे-
पादौ विलम्बे सति । कवीज्यभचन्द्रशुद्धौ शुक्रगुर्वस्तादिशुद्धौ ताराशुद्धौ
चन्द्रशुद्धौ च सत्याम् । रविपुक्तं चन्द्रपुक्तं वा जन्मराशेरष्टमं स्थानं
त्यक्त्वा । तथाष्टौ अष्टमी भूतखतुर्दशी विष्टिर्भद्राकरणं आर्किः शनिवारः
भीमो मङ्गलवारः । जनिमासभे जन्ममासो जन्मतारा च । नाडशुद्धि
नाडीनक्षत्राणि 'जन्माद्यं दशमं कर्म' इत्यादिना प्रागुक्तानि । एतानि
च त्यक्त्वा दिव्यं तप्तमापादिरूपं परीक्षेत् ॥

अथान्धादि नक्षत्राणि तत्कथनप्रयोजनं चाह त्रिभिः—

अन्धककेकरचिपिटस्त्रान्यृत्ताणि रोहिणिमुत्तानि ।

णनीयानि चतुर्धा सप्ताष्ट्या सहाभिजिता ॥ ८८ ॥

रोहिण्यादीनि ऋक्षाणि नक्षत्राणि अन्धक-केकर-चिपिट-स्वक्षानीनि चतुर्धा चतुःप्रकाराणि अभिजिता सह पुनः पुनः सप्ताहृत्या गण-नीयानि । तत्रान्धकं अन्धदृष्टि । केकरं मन्ददृष्टि । चिपिटं मध्यदृष्टि । स्वक्षं सम्पूर्णदृष्टि ॥ यथा—रोहिणी अन्धकम् । मृगशिरः केकरम् । आर्द्रा चिपिटम् । पुनर्वसु स्वक्षम् । एवं पुष्योन्धकम् । आश्लेषाकेकर-मिन्यादि ॥

अन्धेषु नष्टं धनमायु लभ्यं

प्रयत्नतः केकरसंज्ञकेषु ।

दूराच्छ्रुतिः स्याच्चिपिटेषु भेषु

स्वक्षेषु नैव श्रवणं न लाभः ॥ ८९ ॥

अन्धनक्षत्रेषु नष्टमपगतं धनं शीघ्रं लभ्यं भवति । केकरसंज्ञकेषु भेषु नष्टं धनं प्रयत्नतो लभ्यम् । चिपिटेषु भेषु दूराच्छ्रुतिः । त्वदीप्तं द्रव्यममुकेन हृतममुकस्यले तिष्ठतीति दूरतः श्रवणं स्यात् । लब्धिस्तु नास्ति । स्वक्षेषु न श्रवणं नापि लाभः ॥

प्रयाति पूर्वा दिशमन्धकर्ष-
स्तदक्षिणां केकरसंज्ञकैर्मः ।

दिशं प्रतीचीं चिपिटश्च धिष्ण्यैः

स्वक्षैरुदयतत्र गवेपणीयम् ॥ ९० ॥

अन्धरानक्षत्रैर्नष्टं वस्तु पूर्वा दिशं प्रयाति । उदक् उदीचीम् । तत्र तस्यां दिशि गवेपणीयं मृग्यम् ॥

तीक्ष्णोग्रमिथ्रध्रुवपातत्रिष्टयां

• नष्टं प्रयुक्तं च धनं न लभ्यम् ।

ब्रह्मार्यमद्रीशजलेन्धकला-

• अष्टं तु लभ्यं न पुनः प्रयुक्तम् ॥ ९१ ॥

तीक्ष्णादिपञ्चदशनक्षत्रेषु पाते व्यतीपातयोगे निष्ठया वा नष्ट चो-

रेण ह्येव स्वमेवापगत वा प्रयुक्त इत्यर्थे दत्त धनं न लभ्यम् । तत्र
 रोहिण्युत्तमपत्न्युर्न विरासापूर्वादादानां उक्तान्तर्गतवेऽप्यधिकत्वात्तत्र
 नष्टं तु लभ्यमेव प्रयुक्तं तु न लभ्यमिति विवेक इति ॥

यमदिग्गमनं मृतस्य दाहः

सदनाच्छादनशय्याकाविताने ।

श्लेषकुम्भगते विधौ सुधीभि-

र्न विधेयस्त्वृणकाष्टसङ्ग्रहोऽपि ॥ ९२ ॥

श्लेषकुम्भगते विधौ शीतकुम्भस्थिते चन्द्रे । धनिष्टोत्तरार्धादिपञ्चनक्षत्रे-

। यमदिग्गमनं दक्षिणदिग्पात्रा न कर्तव्या । तथा—मृ-

विधेयम् । यदि पञ्चक एव दाहप्राप्तिस्ताहि

प्रन्यान्तरतो द्रष्टव्यम् । रादना

लग्नं त्रिपद्दशमलाभगतं विलग्न-

चन्द्रश्च चेदुपचये शुभदृष्टयुक्तः ॥ ९४ ॥

यदि लग्नाद्वादशाष्टमगृहं शुद्धं प्रहरहितं यदि च जन्मलग्नात्सका-
शात्तृतीयः पष्ठो दशम एकादशो वा राशिस्तद्रूपं वर्तमानलग्नं स्यात्
विलग्नान्नोपचये त्रिपद्दशायेषु चन्द्रः शुभमहर्दृष्टो युक्तो वा तदा सर्व-
कर्मसु लग्नशुद्धिरुक्ता ॥

अथोर्ध्वमुखानि नक्षत्राण्यह द्वाभ्याम्—

ऊर्ध्वास्वानि ध्रुवार्द्रज्यवसुहर्यम्बुपानि च ।

तिर्यङ्मुखानि स्वायर्कादिसेन्द्राश्विमृदूनि च ॥ ९५ ॥

अधोमुखानि मूलाहिकूरसाधारणानि च ।

तत्र तत्र क्रियाः कुर्यादूर्ध्वतिर्यग्धोमुखीः ॥ ९६ ॥

ध्रुवादीनि नवोर्ध्वमुखानि । तत्र हरिः श्रवणः । अम्बुपं शततारा-
स्वात्यादीनि नव तिर्यङ्मुखानि । तत्रादिसं पुनर्वसुः । मूलादीनि नवा-
धोमुखानि । अहिराश्लेषा । क्रूराणि तिस्रः पूर्वाः भरणी मघा च ।
साधारणं विशाखा कृत्तिका चेति । तत्र तत्रोर्ध्वमुखादिषु क्रमादूर्ध्वमु-
खीस्तिर्यङ्मुखीरधोमुखीश्च क्रियाः कुर्यात् । तत्रोर्ध्वमुखकर्माणि राजा-
भिषेकादीनि । तिर्यङ्मुखकर्माणि बीजवापनादीनि । अधोमुखकर्माणि
कूपखननादीनि ॥

अथ शयप्रतिकृतिदाहे कालशुद्धिमाह चतुर्भिः—

दाहं पर्णशरादेशुरुशशिरविसौम्यवारेषु ।

नन्दामदनचतुर्दशदर्शविहीने तिथी कुर्यात् ॥ ९७ ॥

गुरुसोमरविशुभवारेषु । नन्दाः प्रतिपत्पष्ठचैकादश्यः मदनत्रयोदशी
चतुर्दश चतुर्दशी दशोऽनाघास्या रत्नद्विहीने तिथी । द्वितीयादितिथिषु
पर्णशरादेर्दाहं कुर्यात् । पर्णशरः पालाशवृन्तादिभिः प्रतिकृतिकल्पनम् ।
आदिशब्दादस्यग्रहः ॥

तीक्ष्णोग्रान्दशतर्क्षं त्रिपुष्करं मौढ्यपातपरिघसितान् ।

भद्रावैष्ट्यधिकान् हित्वा याम्पायनं च वर्षोर्ध्वम् ॥ ९८ ॥

तीक्ष्णानि आर्द्राश्लेषाज्येष्ठामूलानि । उग्राणि मघाभरण्यां पूर्वात्रयं च । अन्यं रेवती । शतर्क्षं शततारा । एतानि हित्वा । तथा त्रिपुष्करं प्रागुक्तं योगविशेषम् । मौढ्यं गुरुशुक्रयोरस्तम् । पातौ व्यतीपात-महापातौ । परिघं एकोनविंशं योगम् । सितं शुक्लपक्षम् । भद्रां विष्टिम् । वैष्टिं सप्तविंशं योगम् । अधिकं मलमासमेतांश्च हित्वा वर्षा-दूर्ध्वं तु याम्पायनं च हित्वा पर्णशरादेर्दाहं कुर्यात् ॥ द्विविधो हि प्रेनसंस्कारः । प्रत्यक्षशरीरस्यैकः प्रतिकृतेरन्यः । तत्र प्रत्यक्षशरीरसं-स्कारे दिननिचारो नास्त्येव । प्रतिकृतिसंस्कारे तु कालत्रयम् । आ-शीचमध्ये वर्षमध्ये वर्षोर्ध्वं चेति । तत्राशीचमध्ये यथासम्भवं दिनं शोध्यम् । आशीचविनिवृत्तौ तु संशोध्यैव दिनं प्राह्यम् । वर्षोर्ध्वं याम्पायनमपि निषिद्धम् । वर्षमध्ये तु याम्पायनेऽपि दाहः कार्य इत्यर्थः ॥

तत्रोत्तमोऽर्कशशभृद्गुरुषु मरुत्करहयश्रवोगुरुषु ।

मध्यो बुधे विशाखाध्रुवभगमित्रादितिद्विपादेषु ॥ ९९ ॥

तत्र रविशशिगुरुरारेषु । स्वातीहस्ताश्विनीश्रवणपुष्यनक्षत्रेषु । पर्ण-शरादीनां दाहः श्रेष्ठः । बुधवारे विशाखाद्येकादशनक्षत्रेषु मध्यमः । तत्र भगः पूर्वाफल्गुनी । द्विपादानि चित्राधनिष्ठाभृगशीर्षाणि ॥

चन्द्रेऽष्टतुर्यव्ययगे जन्मप्रत्यरितारयोः ।

कर्तुः पर्णशरादीनां कृतो दाहस्तदाधमः ॥ १०० ॥

कर्तुर्जन्मराशेरष्टमचतुर्थद्वादशराशिगते चन्द्रे सति तथा जन्मता-रायां कर्तुर्जन्मनक्षत्रे दशमीकोनविंशनक्षत्रे च प्रत्यरितारायां जन्मभा-ग्यश्चमचतुर्दशत्रयोदशनक्षत्रे पर्णशरादीनां दाहः कृतस्तर्हि अधमो ज्ञेयः ॥

कालान्तरगतामूर्त्तां कृता चेन्नोत्तराक्रिया ।

कर्तव्या क्षिप्रमूलार्द्राश्रोत्राश्लेषेन्दुवायुषु ॥ १०१ ॥

मृतानां श्राद्धाशुत्तरक्रिया कारणवशाद्द्वहसमये न कृता चेत्तर्हि कालान्तरे क्षिप्रादिनक्षत्रेषु कर्तव्या । श्रोत्र श्रवणः । इन्दुर्मृगः ॥

त्रिपुष्कराख्ये मरणं नरणां

द्विपुष्कराख्येऽपि शुभाय न स्वात् ।

भवेत्कदाचिद्यदि दैवयोगा-

द्गवां प्रदद्यात्त्रितयं द्वयं वा ॥ १०२ ॥

त्रिपुष्करे गवां त्रयं दद्यात् । द्विपुष्करे गोद्वयं दद्यात् । शेषं स्पष्टम् ॥

कविकण्ठीरवश्चक्रे ज्योतिर्वित्सरसात्मजः ।

रघुनाथो मुहूर्तानां प्रकीर्णानां निरूपणम् ॥ १०३ ॥

इति श्रीचित्तपावनजातीयशाण्डिल्यकुलमण्डनज्योतिर्वित्सरसात्मज-
रघुनाथकविकण्ठीरवविरचितायां मुहूर्तमालायां प्रकीर्णप्रकरणम् ॥ ३ ॥

स्पष्टम् ॥

इति सुखस्थानकरोपाद्भवभट्टरामचन्द्रसुतश्रीमन्महेश्वरभट्टरचितायां मुहूर्त-
मालाटीकायां सौन्दर्यबोधिन्यां प्रकीर्णप्रकरणं तृतीयम् ॥ ३ ॥

सङ्क्रान्तिप्रकरणम् ४

अथ सङ्क्रान्तिप्रकरणं व्याख्यायते । तत्र सङ्क्रान्तिलक्षणमाह—

पूर्वं परित्यज्य यदा ग्रहाणां

राशिं परम्पत्यनं स कालः ।

सङ्क्रान्तिवाच्योऽयमतिप्रशस्तः

ज्ञाने च दाने च रवेर्विशेषात् ॥ १ ॥

यदा यस्मिन्काले पूर्वं राशिं परित्यज्य परं राशिं प्रति ग्रहाणां सूर्यादीनां गमनं स कालः सङ्क्रान्तिशब्दवाच्यः । अयं सङ्क्रान्तिकालः ज्ञाने दाने चातिप्रशस्तः । तथापि रवेः सङ्क्रान्तिर्विशेषादतिप्रशस्ता ज्ञेया ॥

अथ शुभाशुभवारपरत्वेन सङ्क्रान्तिफलमाह—

शुभवारे नृपक्षेमं सुभिक्षं पापसङ्ख्यः ।

क्रूरवारेऽर्कसङ्क्रान्तावष्टध्यामयसङ्गराः ॥ २ ॥

शुभवारेऽर्कसङ्क्रान्ती सत्यां नृपक्षेमादीनि फलानि स्युः । पापानां विधर्मिणां सङ्ख्यः । तत्रापि गुरुवारे नृपक्षेमं शुभवारे सुभिक्षं सोमवारे पापसङ्ख्यः बुधवारे त्वनामयमध्याहार्यम् । क्रूरवारे भौमशानिरविवासरेषु क्रमादवृष्टघादयः स्युः । आमयो रोगः । सङ्गरो युद्धम् । एतच्च तत्तत्सङ्क्रान्तिमासे ज्ञेयम् ॥

अथ वारवशेन तस्याः संज्ञाविशेषानाह—

सङ्क्रान्तिरर्कस्यार्कादीं घोरा ध्वाह्वी महोदरी ।

मन्दाकिनी तथा मन्दा मिथ्रा राक्षस्यनुक्रमात् ॥ ३ ॥

अर्कस्य सङ्क्रान्तिरर्कादिवारे क्रमेण घोरादिसंज्ञिका स्यात् । यथा रवी घोरा । सोमे ध्वाह्वी । भौमे महोदरी । बुधे मन्दाकिनी । गुरौ मन्दा । शृगौ मिथ्रा । शनौ राक्षसी ।

उग्रक्षिमचरमृदुध्रुवमिश्रभदारुणैः ।

घोराद्या वा रवी ध्वाह्वी घोरा वाञ्छे महोदरी ॥ ४ ॥

उग्रदिनक्षत्रयुक्ते काले सूर्यसङ्क्रान्तिः क्रमाद्घोरादिनाम्नी स्यात् । यथा उग्रे घोरा । क्षिप्रे ध्वाह्वी । चरे महोदरी । मैत्रे मन्दाकिनी । ध्रुवे मन्दा । मिथ्रे मिथ्रा । तीक्ष्णे राक्षसी ॥ रवी सोमे च मतान्तरमाह—
रवाविति । अग्रे सोमे ॥

अथ क्रमेणैतन्फलान्याह—

शूद्रविद्चोरभूपालविप्रपश्वन्यजान् क्रमात् ।

मुखयस्य पुण्याः प्राक् पश्चान्नाड्यस्तु षोडश ॥ ५ ॥

घोरे शूद्रान् मुखयति । ध्वाह्वी धैर्यान् मुखयति । महोदरी चौरानित्यादि यथाक्रमम् ॥ अथ सङ्क्रान्ती साधारण्येन पुण्यकालपरिमा-

णमाह—अथेति । गणितमार्गेण यः सूर्यसङ्क्रमकाल आगतस्ततः प्राक्
पोडश पश्चाच्च पोडश घटिकाः पुण्याः । क्षानदानादिना पुण्यसम्पा-
दिका इत्यर्थः ॥

विषुवं तौल्यजे विष्णुपदं कुम्भालिगोहरौ ।

धनुःकन्यानृयुज्जमीने पडशीतिमुखं रवौ ॥ ६ ॥

तौलिस्तुला अजो मेषः । अत्र रवौ सति तत्सङ्क्रमणं विषुवसंज्ञम् ।
एवं कुम्भवृश्चिकवृषसिंहगते रवौ विष्णुपदसंज्ञं सङ्क्रमणम् । धनुःक-
न्यामिधुनमीनगे रवौ पडशीतिमुखसंज्ञम् ॥

स्यादक्षिणायनं कर्के मकरे तूत्तरायणम् ।

मध्यमाद्योत्तराद्योर्ध्वाः पुण्या नाड्यो यथाक्रमम् ॥ ७ ॥

कर्कस्थे रवौ दक्षिणायनं सङ्क्रमणम् । मकरस्थे तु उत्तरायणसं-
ज्ञम् ॥ क्रमेण विषुवादिषु अतिपुण्यदा घटीराह—मध्यमेति । यथा—
विषुवे मध्यमाः सङ्क्रान्तिकालात्प्रागाद्यौ पश्चादष्टाविति पोडश घट्यो-
ऽतिपुण्याः । विष्णुपदे आद्याः पोडश पुण्याः । अग्निमास्तु तथा न
भवन्ति । पडशीतिमुखे उत्तराः पोडश पुण्याः । दक्षिणायने त्वाद्याः ।
उत्तरायणे तु परा इति ॥

अथ दिनरात्रिविभागेन सङ्क्रान्त्यशुभफलमाह द्वाभ्याम्—

दिनस्य प्रथमे त्र्यंशे नृपतीन् मध्यमे द्विजान् ।

वैश्यान् तृतीये सूर्यास्ते शूद्रान् प्रातस्तु लिङ्गिनः ॥ ८ ॥

रात्रेश्चतुर्षु यामेषु पिशाचान् राक्षसान्नटान् ।

आभीरानर्कसङ्क्रान्तिः क्रमाद्धन्ति न शान्तिवतः ॥ ९ ॥

दिनमाने त्रिभिर्भक्ते त्र्यंशो भवति । तत्र प्रथमे त्र्यंशेऽर्कसङ्क्रान्ति-
नृपतीन् हन्ति । द्वितीये त्र्यंशे ब्राह्मणान् । तृतीये त्र्यंशे वैश्यान् ।
सूर्यास्तमये शूद्रान् । सूर्योदयसमये लिङ्गिनः पाखण्डान् । “पा-
खण्डाः सर्वलिङ्गिनः” इत्यभिधानात् । रात्रेः प्रथमप्रहरे पिशाचान् ।

द्वितीयग्रहरे राक्षसान् तृतीयग्रहरे नर्तकान् चतुर्थग्रहरे पशुपालान्
हन्ति । शान्तिः दानादिशान्ती कृतायां न हन्ति ॥

अथ जन्मनक्षत्रवशेन फलमाह—

स्वभे सङ्क्रान्तिपूर्वसति त्रिके पट्टे मुहुः फलम् ।

क्रमाद्गतिमुखास्वास्थ्यं वस्त्राप्तिरधनं धनम् ॥ १० ॥

सङ्क्रान्तिर्यस्मिन्नक्षत्रे स्यात् ततः पूर्वनक्षत्रात् त्रिके त्रये स्वजन्मन-
क्षत्रं चेत्तदा गतिः फलम् । ततः पट्टे सुखम् । ततस्त्रिकेऽस्वास्थ्यं श-
रीरपीडा । ततः पट्टे वस्त्राप्तिः । ततस्त्रिकेऽधनं दारिद्र्यम् । ततः
पट्टे धनम् । यथा—रोहिण्यां सङ्क्रमे कृत्तिकादित्रये स्वभं चेद्गतिः । तत
आर्द्रादिषट्के सुखम् । एवमुत्तरत्र ॥

अथ कीदृशो रविः सङ्क्रमते तं तत्फलं चाह द्वाभ्याम्—

सुप्तः सङ्क्रमतेऽर्कश्चतुष्पदे तैतिले नागे ।

गरपञ्चके निविष्टस्तिष्ठन् किंस्तुप्रकौलवे शकुनी ॥ ११ ॥

संविष्टोऽनिष्टफलं नेष्टमनिष्टं निविष्टोऽर्कः ।

श्रेष्ठं तिष्ठन् कुरुते वृष्टौ सृष्टौ च धान्यानाम् ॥ १२ ॥

चतुष्पदतैतिलनागाख्यकरणेषु रविः सुप्तः सङ्क्रमते राश्यन्तरं गच्छ-
ति । गरवणिजमद्रावत्रवालवेषु निविष्ट उपविष्टः सङ्क्रमते । शेषेषु तिष्ठन्
सङ्क्रमते । संविष्टः सुप्तः वृष्टौ धान्यानां सृष्टौ चानिष्टं फलं कुरुते ।
वृष्टयभावं महर्घतां च करोतीत्यर्थः । निविष्टोऽर्क इष्टमनिष्टं च न किन्तु
मध्यमं फलं कुरुते । श्रेष्टमिष्टम् ॥

अथाधिमासक्षयमासयोर्लक्षणमाह—

चान्द्रोऽधिमासोऽसङ्क्रान्तः क्षयमासो द्विसङ्क्रमः ।

अधिमासं सजेच्चान्द्रं क्षयमासं तु सावनम् ॥ १३ ॥

शुक्लप्रतिपदादिदर्शान्तधान्द्रो मासः स चेदसङ्क्रान्तः स्पष्टसङ्क्रान्त्या
रहितस्तदाधिमास उक्तः । स चान्द्रो मासो द्विसङ्क्रमः द्वौ सङ्क्रमौ

पस्मिन्नसौ क्षयमाससंज्ञकः—“आद्यन्तर्दशयोर्मध्ये भानोरेव तयोर्दश । सङ्क्रान्तिद्वितयं चेत्यात्क्षयमासः स उच्यते ॥”, इति वसिष्ठोक्तेः । क्षयमासस्तु कार्तिकादित्रये पतति नान्यत्र । ततः प्राक् पश्चाद्वाधिमासौ नियमेन भवतः । “क्षयः कार्तिकादित्रये नान्यथा स्यात्तदा र्ग्यमध्येऽधिमासद्वयं च” इत्युक्तेः । स कदा स्यादिति चेदुच्यते । “प्रागासीत्क्षयमासस्तु राम-खाष्टि १६०३ मिते शके । वेदार्णवा-ख्यष्टिमिते १७५४ भावी खाष्टधृता १८८० वपि ॥” इति । त्यागे विशेषमाह—अधिमासमिति । सावनं त्रिंशद्दिनात्मकं त्यजेत् । यात्रादि-कृत्येष्विति शेषः ॥

रवेः सङ्क्रमक्षात्परं सङ्क्रमर्क्षं
द्वितीयं तृतीयं सुभिक्षं ततः स्यात् ।
महर्घं यदा पञ्चमं वा चतुर्थं
भवेत्पष्टमसन्तदुर्भिक्षहेतुः ॥ १४ ॥

सष्टम् ॥

समं क्षिप्रकर्णत्रिपूर्वाश्रविष्ठा-
मघामित्रचित्रान्समूलाग्निचान्द्रम् ।
बृहद्गं विशाखाध्रुवादिसमाहु-
र्जघन्यं शताहीन्द्रयाम्याशुगैशम् ॥ १५ ॥

क्षिप्रादीनि पञ्चदश भानि समाख्यानि । तत्र श्रविष्ठा घनिष्ठा । विशाखादीनि षट् बृहत्संज्ञानि । आदित्यं पुनर्वसुः । शततारादीनि षट् जघन्यानि । आशुगः स्वाती ॥

अथ सङ्क्रमणकालमानमाह—

क्रमान्मुहूर्ताः खगुणाः शराब्धय-
स्तिथ्यः समादा रविसङ्क्रमे सति ।
समं समर्घं क्रमशोऽतिदुर्लभं
धान्यं वदेदित्यमपीन्दुदर्शने ॥ १६ ॥

समादिनक्षत्रे रविसङ्क्रमणे सति ऋषादेते सङ्क्रमणस्य मुहूर्ता ज्ञेयाः ।
 यथार्कसमसंज्ञके नक्षत्रेऽसङ्क्रान्ती खगुणाखिशान्मुहूर्ताः । बृहज्जक्षत्रे
 शराम्भयः पञ्चत्वारिंशत् । जघन्यभे तिथ्यः पञ्चदश मुहूर्ताः । फल-
 माह—सममिति । त्रिंशन्मुहूर्तायां सङ्क्रान्तौ सत्यां धान्यं समम् । न महार्घं
 नापि समर्घमित्यर्थः । पञ्चत्वारिंशन्मुहूर्तसङ्क्रान्तौ समर्घम् । पञ्चदश-
 मुहूर्तायां सङ्क्रान्तौ महार्घं दुष्प्रापम् । इत्थं चन्द्रदर्शनेऽपि वदेत् ।
 अयमर्थः । समभे चन्द्रदर्शने साम्यम् । बृहद्रे चन्द्रदर्शने समर्घम् ।
 जघन्यभे महार्घमिति ॥

अथ सङ्क्रमसमयोत्पन्नं वृष्टेः फलमाह साधेन—

क्रियमीनकर्ककन्याऽर्कसङ्क्रमे सर्वसौख्यदा वृष्टिः ।

घटसिंहचापमिथुने वृष्टिरवृष्टिं करोति भूपृष्ठे ॥ १७ ॥

वृष्टिस्तुलगोलिमृगे तस्कररोगाग्निदुर्भिक्षम् ।

क्रियो मेघः । शेषं स्पष्टम् ॥ तुलावृष्टिपृथिकमकरसङ्क्रमकाले वृष्टि-
 स्तस्करादिकं क्रमेण करोतीत्यर्थः ॥

योगवशेन पुण्याधिकमाह—

सितपक्षे सप्तम्यां सङ्क्रान्तिः सूर्यपर्वतोऽप्यधिका ॥ १८ ॥

सितेति ॥

अर्धोदितास्तात्प्रागूर्ध्वं सन्ध्याकार्कटिकात्रयम् ।

परपूर्वे दिने पुण्ये तत्र याम्योत्तरे रवौ ॥ १९ ॥

अर्कादर्धोदितादर्धास्ताच्च क्रमात्प्रागूर्ध्वं घटिकात्रयं सन्ध्याकालः
 स्यात् । अर्धोदितादर्कविम्बात् प्राक् त्रिनाडीमिता प्रातःसन्ध्या । तथा-
 ऽर्धास्तादुपरि त्रिनाडीमिता सायंसन्ध्येत्यर्थः । एतत्प्रयोजनमाह—परैति ।
 यदि प्रातःसन्ध्यायां याम्यायनप्रवृत्तिः । तदा सूर्योदयानन्तरं सम्पूर्णमहः
 पुण्यम् । यदि सायंसन्ध्यायामुत्तरायणप्रवृत्तिस्तदा सूर्यास्तापूर्वं सम्पू-
 र्णमहः पुण्यकाल इत्यर्थः । अनन्तरवचनस्यापवादोऽयम् ॥

अर्को यदा सङ्क्रमते च नक्र-

मस्तात्परस्तात्परमेव पुण्यम् ।

अर्कोदयात्प्राग्यदि कर्कमर्कः

प्रयाति पूर्वं दिनमत्र पुण्यम् ॥ २० ॥

यदा रविरस्तादुपरि नक्रं मकरं सङ्क्रमते तदोत्तरमेव दिनं पुण्यं न तु पूर्वम् । यद्यर्कोदयात्पूर्वमर्कः कर्कं प्रयाति तदा पूर्वमेव दिनं पुण्यं नोत्तरम् ॥

यद्यर्धरात्रेण समे समये रविसङ्क्रमः ।

दिनद्वयं तदा पुण्यमगण्यं तत्र यत्कृतम् ॥ २१ ॥

अर्धरात्रेण समे पूर्णनिशीथाभिन्ने समये रविसङ्क्रमणं चेत्तदा पूर्वं परं च दिनं पुण्यम् । तत्र खानदानादिकृतं सुकृतमगण्यं भवति ॥

यद्यर्धरात्राद्रविसङ्क्रमोऽर्वा-

वपुण्यं तदा पूर्वदिनोत्तरार्धम् ।

परत्र चेदुत्तरवासरस्य

पूर्वं दलं पुण्यमिति श्रुवन्ति ॥ २२ ॥

यद्यर्धरात्रात् प्राक् रविसङ्क्रान्तिस्तदा पूर्वदिनस्योत्तरार्धं पुण्यम् । यद्यर्धरात्रादुपरि सङ्क्रान्तिस्तदोत्तरदिनस्य पूर्वार्धमेव पुण्यमिति वदन्ति मुनयः ॥

विषुवायनयोः पूर्वं परं मध्यं दिनत्रयम् ।

सजेत्प्रागूर्ध्वमन्यत्र घटीः षोडश षोडश ॥ २३ ॥

विषुयं तुलामेपसङ्क्रमी । अयनं कर्कमकरी । तत्र पूर्वोत्तरमध्यलक्षणं दिनत्रयं त्यजेत् । शुभकर्मणीति शेषः । अन्यत्र वृषभादिसङ्क्रमेषु पूर्वं षोडश पश्चाच्च षोडश घटीस्यजेदित्यर्थः ॥

सङ्क्रान्तिघटिकास्त्याज्याः सूर्यादीनामनुक्रमात् ।

दन्ता द्वे नव चद् नागवसवो नव स्वाऽष्टयः ॥ २४ ॥

सूर्यादीनां क्रमेण शुभकर्मसु एताः सङ्क्रान्तिघट्यास्त्याज्याः । यथा—
रवेः सङ्क्रान्ती दन्ताः ३२ चन्द्रस्य सङ्क्रान्ती द्वे २ भीमस्य नव २

पुष्यस्य पट् ६ गुरोर्नागवस्यः ८८ मृगोर्नव ९ शनेः खाद्यः
१६० । अत्र रवेर्विपुनायनेषु विशेषः पूर्वश्लोके उक्त एव ॥

अथ सायनांशसङ्क्रान्तिनाह—

अथायनांशाः पष्टिघ्नाः स्पष्टार्कगतिभाजिताः ।

पुण्यदा चलसङ्क्रान्तिः प्राक् सङ्क्रान्तेर्दिनादिना ॥ २५ ॥

ज्येष्ठादिषु स्थितवतः' इत्यादिना प्रागुक्तया स्पष्टरविगत्या अय-
नांशाः पष्टिघ्ना गुणिताः स्पष्टरविगत्या भाजिताः कार्याः । लब्धौर्दिनघटी-
पलैर्मेषादिसङ्क्रान्तेः प्राक् चलसङ्क्रान्तिर्भवति । सा जपदानादौ बहुपु-
ण्यदा ज्ञेया । अत्र मकरव्यतिरिक्तैकादशसङ्क्रान्तिषु प्रागुक्तरीत्या मु-
ह्यसङ्क्रमकालवत् पुण्यकाला ज्ञेयाः । मकरे तु पूर्वा विंशतिर्घटिकाः
पुण्याः । निरयनमकरे तु परा विंशतिः पुण्याः । अयनांशा रविगतिश्च
कथिता द्वितीयप्रकरणे ॥

वृष्टेर्विशोपकाः कर्कसङ्क्रान्तेऽर्कादिवारतः ।

दिङ्मन्खाष्टार्कधृतष्टादशपञ्चाधिकाः शुभाः ॥ २६ ॥

सूर्यादिवारेषु कर्कसङ्क्रान्तौ सत्या क्रमादेते वृष्टेर्विशोपका ज्ञेयाः ।
यथा— रविवारे दश । सोमे विंशतिः । भौमेऽष्टौ । बुधे द्वादश । गुरुराष्टाद-
श । शनी च तथा । शनी पञ्च ॥ फलमाह— अधिकाः शुभाः । तद्यथा—
शनिवारे कर्कसङ्क्रान्तौ विशोपकानां स्वल्पसंख्यत्वाद्दशुभत्वम् । सोम-
वारे सर्वाधिकसंख्यत्वाद्दृष्टिरत्यन्तशुभा । एवं रविभौमादौ संख्यानुसा-
रेण फलमूह्यम् ॥

पञ्चकं ग्रहणहोलिकायन-

प्रेतदाहविधिभावुकादिनम् ।

तत्परं च करित्तंशकं दिनं

गार्हितं सकलकर्मसुभयम् ॥ २७ ॥

ग्रहणं चन्द्रसूर्योपरागः । होलिकादिनं फाल्गुनपूर्णिमा । अयनं

कार्कमकरसङ्क्रमणम् । प्रेतदाहविधिः शयसंस्कारस्तदिनम् । भावुका
वैशाखामावास्या तदिनं चेत्येतत्पञ्चकसंज्ञकं ज्ञेयम् । तत्परं तस्मात्पञ्चका-
दुत्तरं दिनं करिसंज्ञकं ज्ञेयम् । तदुभयं यात्रादिकर्मसु निन्द्यम् ॥

अथ रविसङ्क्रान्तेर्ववादिकरणवशेन वाहनादीन्याह सप्तभिः—

सिंहो व्याघ्रः सूकरो रासभश्च

इस्ती वाहद्विद् तुरङ्गस्तथा श्वा ।

मेपो गौर्वा कुकुटः सङ्क्रमेषु

ज्ञेयान्युष्णांशोर्ववाद्वाहनानि ॥ २८ ॥

उष्णांशोः सूर्यस्य सङ्क्रमेषु वयात् ववमारभ्यैकादशकरणेषु क्रमा-
देतानि वाहनानि स्युः । तत्र रासभो गर्दभः । वाहद्विद् महिपः । श्वा
हृक्कुरः । गौर्दृपः ॥

देवभूताऽहिविहगपश्वेणद्विजवाहुजाः ।

वैश्यः शूद्रः सङ्करजो जातयः स्युर्ववाद्वेः ॥ २९ ॥

रवेः रविसङ्क्रान्ते ववमारभ्य जातयः स्युः । अहिः सर्पः । पशुर्दृपः ।

एणो मृगः । सङ्करजोऽनुलोमजप्रतिलोमजरूपः ॥

श्वेतं पीतं च हरितं पाण्डु रक्तं च मेचकम् ।

धूम्रं चित्रं कम्बलो दिक् घनाभं ववर्तोऽथुकम् ॥ ३० ॥

पीतं हरिद्राभम् । हरितं पालाशम् । पाण्डु श्वेतरक्तम् । रक्तम-
लैक्तकवर्णम् । मेचकं श्यामम् । धूम्रं धूमाभम् । दिक् वस्त्राऽभावः ।
घनाभं मेघवर्णम् । एतद्ववमारभ्य सङ्क्रान्तेरंशुकं वस्त्रम् ॥

क्रमादन्नं पायसं स्वाद्रैक्ष्यापूपपयोदधि ।

चित्रान्नगुडमध्वाज्यसिता भक्ष्यं ववाद्वेः ॥ ३१ ॥

ववाद्वेर्भक्ष्यमेतत्क्रमात्स्यात् । भक्ष्यं भिक्षासमूहः । अपूपः तैलपक्व-
गैदः । चित्रान्न हरिद्रादिरञ्जितम् । सिता शर्करा ॥

१ भावुका ज्येष्ठावेतीति प्रसिद्धा तत्पूजनदिनं चेत्येतद्विधेर्वरुणं टीकायां पा-
टान्तरं पुस्तकान्तरं उपलभ्यते । २ लाक्षारसः अलिता इति भाषायां प्रसिद्धः ।

लेपो मृगमदकुङ्कुमचन्दनमृद्रोचनाऽलक्तम् ।
 ओतुमदोऽथ हरिद्रा कज्जलमगरुः सितांशुको ववतः ॥३२॥
 ववतः ववमारम्य मृगमदादिलेपो ज्ञेयः । मृगमदः कस्तूरी । मृत्
 मृत्तिका । रोचनं गोरोचनम् । अलक्तो लाक्षारसः । ओतुमदो वनमा-
 र्जारघर्मः । सितांशुकः कर्पूरः ॥

पुन्नागजातीवकुलाख्यकेतकी-
 बिल्वार्कदूर्वाजलजन्ममल्लिकाः ।

क्रमाद्बवात्पाटलिका जपाभिषा

पुष्पाणि भानोः कथितानि सङ्गमे ॥ ३३ ॥

ववमारम्य भानोः सङ्गमे पुष्पाणि कथितानि । पुन्नागं नागकेस-
 रपुष्पम् । जलजन्म कमलम् ॥

भृशुण्डिकागदाखद्गदण्डकार्मुकतोमराः ।

कुन्तपाशाशाङ्कुखाणि वाणोऽर्कस्यायुधं ववात् ॥ ३४ ॥

स्पष्टम् ॥

कचिद्वयोऽवस्था उक्ताः—“शिशुः कुमारी च गतालका युवा
 प्रौढा प्रगल्भा च ततश्च वृद्धा । वन्ध्यातिवन्ध्या च मुतार्थिनी च
 प्रव्राजिका चेति ववादितो वयः ॥” इति ॥

सङ्क्रान्तितारायाः पत्युर्यानं तत्स्पाद्रवेरपि ।

खश-वाहीक-वंगेषु परत्र करणोद्भवम् ॥ ३५ ॥

यस्मिन्नक्षत्रे सङ्क्रान्तिसदधिपतेर्यद्वाहनं तद्रविसङ्क्रान्तेरपि खशादि-
 देशत्रये वाहनं भवेत् । अन्यस्मिन् देशे तु वनादिष्करणोद्भवमेवेत्यर्थः ॥

तच्चन्नाशः सङ्गमे तीक्ष्णरश्मे-

र्नाशस्वत्तर्जीविनां मानवानाम् ।

अपुष्टिर्दो भेष्योद्दिष्ट्यर्ग-

न्कृता शान्तिं सौम्ययाम्ये विशेषात् ॥ ३६ ॥

तीक्ष्णरदमेः सूर्यस्य सङ्क्रमे यानि वद्वानवाहनादीन्यभिहितानि
तत्तन्नाशो ज्ञेयः । तत्तद्वस्त्रादिना ये जीवन्ति तेषां मानवानां च नाशः
फलम् । अत आयुषो वृद्धये शान्तिं कृत्वा ब्राह्मणान् भोजयेत् । एतच्च
कार्यमकारसङ्क्रमे आवश्यकमित्यर्थः ॥

कविकण्ठीरवश्चक्रे ज्योतिर्वित्तरसात्मजः ।

रघुनाथोऽर्केसङ्क्रान्तिशुभाऽशुभनिरूपणम् ॥ ३७ ॥

स्पष्टम् ।

इति मुखटाणकरोपाद्बभ्रुरामचन्द्रमुतमहेश्वरभट्टविरचितायां मुहूर्त-
मालाटीकायां सौन्दर्यत्रोधिन्यां सङ्क्रान्तिप्रकरणं चतुर्थम् ।

गोचरप्रकरणम् ५

अथ गोचरप्रकरणं व्याख्यायते । तत्र गोचरशब्देन प्रहचार
उच्यते इत्याह—

गौरादित्यस्तस्य चारचन्द्रादेरुपलक्षणात् ।

तत्फलं गोचरफलं ग्रहा यच्छन्ति जन्मभात् ॥ १ ॥

गोशब्देनादित्य उच्यते तस्य चरश्चार उपलक्षणादजहल्लक्षणाया
चन्द्रादेरपि चारो लक्ष्यते । एवमादित्यादिप्रहचारफलं गोचरफलम् । तच्च
जन्मराशेः सकाशात् ग्रहा यच्छन्ति ददति ॥

एतन्नादौ रविचारफलमाह—

सूर्यः स्थानविनाशं भयं श्रियं मानहानिमथ दैन्यम् ।

विजयं मार्गं पीडां सुकृतिर्हर्ति सिद्धिमायमथ हानिम् ॥२॥

जन्मराशिस्थः सूर्यः स्थानविनाशं करोति । जन्ममाहितीयो भयं
करोति । तृतीयः श्रियम् । एवं क्रमेण सर्वत्र जन्मप्रहात्करोति । इति
चतुर्थगतेनान्वयः । आयो लाभः ॥

चन्द्रचारफलमाह—

चन्द्रोन्नमधनं सौख्यं रोगं कार्यक्षतिं त्रियम् ।

स्त्रियं मृत्युं नृपभयं सुखमायं व्ययं क्रमात् ॥ ३ ॥

अधनं दारिद्र्यम् । कार्यक्षतिं कार्यनाशनम् । स्त्रियं स्त्रीसौख्यम् ।

मृत्युं तत्तुल्यं रोगादिदुःखम् ।

भौमचारफलमाह—

भौमोऽतिभीतिं धननाशमर्थं

भयं तथार्थक्षयमर्थलाभम् ।

धनात्ययं शत्रुभयं च पीडां

शोकं धनं हानिमनुक्रमेण ॥ ४ ॥

अतिभीतिं शत्रुतो भयम् । अर्थं धनम् । धनात्ययं धननाशम् ।

शुधस्तु बन्धं धनमन्यभीतिं

धनं जयं स्थानपथात्मपीडाम् ।

अर्थं रुजं सौख्यमथार्थलाभ-

मर्थक्षतिं जन्मग्रहात्करोति ॥ ५ ॥

अन्यभीतिं परतोभयम् । आत्मपीडां मनःश्लेशम् । रुजं रोगम् ॥

शुरुर्भयं धनं श्लेशं धननाशं घृष्टं शुचम् ।

मानं रोगं सुखं दैन्यं लाभं पीडां च जन्मभात् ॥ ६ ॥

शुचं शोकम् । मानं सकारम् । दैन्यं दारिद्र्यम् ॥

कविः शत्रुनाशं धनं सौख्यमर्थं

घुतांसि रिपोः गाध्वमं शोकमर्थम् ।

घृहद्वयलाभं विपात्तिं धनांसि

धनांसि तनोत्यात्मनो जन्मराशेः ॥ ७ ॥

सुतातिं पुत्रलाभम् । रिपोः साध्वसं शत्रुतो भयम् । बृहद्वस्त्रलाभं
महावस्त्रप्राप्तिम् ॥

सर्वनाशं शनिर्वित्तनाशं धनं
शत्रुदृष्टिं तथाऽर्थक्षतिं च श्रियम् ।
दोषसङ्घं रुजं द्रव्यनाशं तथा
दीर्मनस्यं धनं बह्वनर्थं क्रमात् ॥ ८ ॥

शनिरेवं फलं तनोति । तत्र अर्थक्षतिं धनक्षयम् । दीर्मनस्यं वैम-
नस्यम् ॥

राहुर्हानिं तथा नैस्व्यं धनं वैरं शुचं श्रियम् ।
कौलं व्यसुं च दुरितं वैरं सौरुयं शुचं क्रमात् ॥ ९ ॥
नैस्व्यं दारिद्र्यम् । व्यसुं मृत्युम् ॥

केतुः क्रमाद्भुजं वैरं सुखं भीतिं शुचं धनम् ।
गतिं गदं दुष्कृतं च शोकं कीर्तिं च शत्रुताम् ॥ १० ॥
गदं रोगम् । दुष्कृतं पापम् ॥

अत्र कार्यविशेषे आवश्यकं ग्रहविशेषबलमाह—

क्रमशः सूर्यादिवलं नृपदर्शनसर्वकार्ययुद्धेषु ।
शास्त्रकरग्रहयात्रादीक्षासूत्रं विशेषेण ॥ ११ ॥

नृपदर्शने सूर्यबलं विशेषेणोद्दाम् । सर्वेषु कार्येषु चन्द्रबलसूत्रम् ।
युद्धेषु भौमबलम् । शास्त्रं अध्येयमध्यापनं वा तत्र बुधबलम् । करप्रहो
विवाहः । यात्रा गमनम् । दीक्षा यागादि दीक्षणम् । तत्र क्रमेण गुरु-
शुक्रशनिबलमावश्यकम् । तत्तद्दारोपि तत्र शुभः ॥

अथ वेधमाह चतुर्भिः—

सूर्योऽरिदिक् ज्ञायगतोऽपि नेष्टो
व्ययाब्धिनन्देषु गतैर्नभोगैः ।

चन्द्रः कुसुमाङ्गशिवादिद्विस्यः

शरदिसूर्याष्टनवाब्धिसंस्थैः ॥ १३ ॥

पष्ठादिशुभस्थानस्थितोऽपि सूर्यः क्रमेण व्ययादिस्थानस्थितैः श-
निव्यतिरिक्तप्रहैर्विद्वो भवति । अनः शुभोऽपि नेष्टः । इषु पञ्चमस्थानम् ।
यथा—स्वजन्मरारोः सकाशात् पष्ठस्थाने रविः शुभः स यदि ज-
न्मरारोर्द्वादशस्थाने अन्ये प्रहाः स्युस्तदा विद्वः शुभोप्यशुभफलदः ।
तथा दशमः सूर्यश्चतुर्थस्थानस्थितैस्तृतीयो नवमस्थैरेकादशस्थः पञ्च-
मस्थैर्विद्वो ज्ञेयः । एवमेव चन्द्रादिवेधोऽपि क्रमेण वक्ष्यते । जन्मस्था-
नस्थितश्चन्द्रः पञ्चमस्थानस्थितैर्ग्रहैर्विद्वोऽपि क्रमेण वक्ष्यते । एवं सप्तमस्थो
द्वितीयस्थैः षष्ठो द्वादशस्थैः एकादशोऽष्टमस्थैः तृतीयो नवमस्थैः दश-
मश्चतुर्थस्थितैर्विद्वः ॥

बुधः स्वाब्धिपण्मृत्युदिग्ग्लामसंस्थः

सुतभ्यङ्गजन्माष्टमान्त्यस्थितैश्चेत् ।

गुरुः पञ्चवित्ताङ्गसप्ताऽयसंस्थो

युगान्त्याभ्ररामाऽष्टमस्थैश्च विद्वः ॥ १३ ॥

द्वितीयचतुर्थपष्ठाऽष्टमदशमैकादशस्थानस्थो बुधः क्रमेण पञ्चम-
तृतीयनवमजन्माऽष्टमद्वादशस्थितैश्चन्द्रव्यतिरिक्तप्रहैर्विद्वो ज्ञेयः । पञ्चम-
द्वितीयनवमसप्तमैकादशस्थो गुरुर्यथाक्रमं चतुर्थद्वादशैकादशतृतीयाऽष्ट-
मस्थानस्थितैर्विद्वः ॥

शुक्रो जन्मद्वित्रितुर्थपञ्चाऽष्टाऽङ्गान्त्यलाभगः ।

मृतिसप्तैकदिक्धर्मपञ्चोपान्त्यरिपुत्रिणैः ॥ १४ ॥

जन्माशुक्तस्थानस्थितः शुक्रोऽष्टमादिस्थैर्ग्रहैः क्रमेण विद्वः । एका-
दशपष्ठतृतीयस्थाः शनिराहुकुजाः पञ्चमनवमद्वादशस्थैर्विद्वः स्युः
एवमेव केतुरपि । तत्र शनेः सूर्यातिरिक्तवेधो ज्ञेयः । तदेवाह—नेति ।
रिमन्दयोश्चन्द्रसौम्ययोश्च परस्परं वेधो नास्तीत्यर्थः ॥

शनिराहुकुजालाभपट्टिगाः पञ्चगोऽन्त्यगैः ।

केतोस्तु राहुवद्वेषो नांकार्कियोर्निन्दुसौम्ययोः ॥ १५ ॥

एकादशपष्ठतृतीयस्थाः शनिराहुकुजाः पञ्चमनवमद्वादशस्थैर्विद्धाः
स्युः । एवमेव केतुरपि । तत्र शनेः सूर्यातिरिक्तैर्वेधो ज्ञेयः । तदे-
वाह—नेति । रविमन्दयोश्चन्द्रसौम्ययोश्च परस्परं वेधो नास्तीत्यर्थः ॥

शुक्लपक्षे शशी श्रेष्ठो धनधर्मसृतेष्वपि ।

पष्ठाष्टमचतुर्थस्थैर्यदि विद्धो न खेचरः ॥ १६ ॥

द्वितीयनवपञ्चमगतश्चन्द्रः शुक्लपक्षे श्रेष्ठः । अत्रापि वेधमाह—पष्ठेति ।
अत्रापि बुधातिरिक्तैरिति ज्ञेयम् ।

अथ वेधमाह—

एवमेव विपरीतवेधतो

वामवेधविधिरुच्यते बुधैः ।

तत्र दुष्टफलदोऽपि खेचरः

सम्पद्यच्छति फलं शुभं नृणाम् ॥ १७ ॥

एवमेव पूर्वोक्तक्रमेणैव विपरीतवेधक्षेत्रद्वामवेध उच्यते । तत्र वामवेधे
दुष्टोऽपि खेचरः शुभफलदो भवति । यथा सूर्यो द्वादशे दुष्टफलदोपि
पष्ठस्थानस्थितैः शनिवर्जितैर्महैर्विद्धः सन् शुभो भवति । एवमुत्तर-
स्थानेषु स्थितो ग्रहः प्राक्पठितस्थानस्थितैः क्रमेण विद्धः शुभ इति
ज्ञेयं सर्वत्र ॥

अस्मिन्वेधे देशभेदगणनायां मतभेदं चाह—

हिमाद्रिविन्ध्ययोर्मध्ये वेध इत्याह कश्यपः ।

जन्मभाद्वेधकं केचिद्गहाधिष्ठितभात्परं ॥ १८ ॥

हिमाचलविन्ध्याचलयोर्मध्यवर्तिन्येव देशेऽयं वेधो ज्ञेयो न सर्वदेशे-
ष्विति कश्यप आह । तथा च तद्वचनम्—“हिमाद्रिविन्ध्ययोर्मध्ये
वेधजं तद्गहालयात्” इति । उक्तं द्विविधं वेधकं केचिन्नागदादयः

लज्जावतीकुण्डलाभियङ्गुभि-

र्मुस्ताख्यसिद्धार्थहरिद्रदारुभिः ।

पुङ्गेन लोभ्रेण युतैर्जलेर्नरः

स्नायात्सवित्रादिकवैकृतच्छिदे ॥ २५ ॥

लज्जावती औषधिविशेषः । प्रियङ्गुः फलिनी । सिद्धार्थाः सर्पपाः ।
दारुर्दारुहरिद्रा । पुङ्गः शरपुङ्गः । शेषं प्रसिद्धम् । एतैरौषधैर्युतैर्जलेर्नरः
सूर्यादिवैकृतपारेहाराय स्नायात् ॥

गौः शङ्खो रक्तवृषः स्वर्णं पीताम्बरं सिताश्वथ ।

असिता गौश्च महासिद्धागः सूर्यादिदक्षिणाः क्रमशः २६

एताः क्रमेण सूर्यादिभ्यो दक्षिणाः । तत्र सूर्याय गौर्धेनुः । च-
न्द्राय शङ्खः । सिताश्वः श्वेतहयः । असिता गौः कृष्णा धेनुः । महा-
सिर्महाखड्गः । छागो मेघः ॥

अथ चन्द्रावस्थागणनोपायमाह—

खरसगुणं गतमृक्षं मुक्तघटीसंयुतं चतुर्गुणितम् ।

शरयुगभक्तं रविभिस्तष्टमवस्थाः क्रियादिन्दोः ॥ २७ ॥

अश्विनीमारभ्य गतनक्षत्रं खरसैः पष्टया गुण्यं वर्तमाननक्षत्रस्य
मुक्तघटीभिः संयुतं तत्पुनश्चतुर्गुणितं कार्यम् । शरयुगैः पञ्चचत्वारिं-
शता भाज्यम् यदुत्थं ता गतावस्थाः यच्छेषं तद्वर्तमानावस्थासम्बन्धि ज्ञे-
यम् । तत्र लब्धाङ्गस्य द्वादशाधिक्ये द्वादशभिर्भागः यच्छेषं ताश्चन्द्रस्य
गता अवस्थाः स्युः । ता अवस्था मेपरशेः पुंसः प्रवासादिसंज्ञाः ।
वृषराशेर्नाशादिसंज्ञाः । एवं मिथुनादिदशराशिषु विपदादिसंज्ञा द्वाद-
शावस्थाः क्रमेण भवन्तीत्यर्थः ॥

अथास्तामवस्थानां अन्वयसंज्ञा आह—

प्रोपितनाशविपज्जयहासरतिक्लीडसुप्तभुक्ताख्याः ।

ज्वरकम्पितस्थिराख्या द्वादश चन्द्रस्य मेपतोऽवस्थाः २८
स्पष्टम् ॥

चन्द्रः शुक्लाद्यतिथौ शुभोऽशुभो वा तथा सपक्षोपि ।

व्यत्यासेन च कृष्णे चन्द्रबलं सङ्कटे महति बुध्येत् ॥२९॥

शुक्लपक्षस्याद्यतिथौ प्रतिपदि चन्द्रः शुभश्चेत्सम्पूर्णः शुक्लपक्षः शुभः ।
अशुभश्चेत्तदा सम्पूर्णः पक्षोऽशुभः । कृष्णे कृष्णपक्षे चैतत् व्यत्यासेन
वैपरित्येन ज्ञेयम् । यथा—कृष्णपक्षप्रतिपदि दुष्टे चन्द्रे सति सम्पूर्णाः
कृष्णपक्षः शुभः । समीचीने चन्द्रे सम्पूर्णः पक्षोऽयमशुभ इति । इदं-
चन्द्रबलं महति सङ्कटे जानीयात् ॥

अथ प्रसङ्गाद्ग्रहणफलमाह—

स्वजन्मराशेर्ग्रहणं रवीन्द्रोः

शुभाय कर्मत्रिपटायसंस्थम् ।

स्यान्मध्यमं धर्मधनदुनस्यं

कष्टाय जन्माष्टसुहृत्सुतान्त्यम् ॥ ३० ॥

स्वजन्मराशिमारभ्य दशमतृतीयपष्टैकादशराशिस्थ सूर्यचन्द्रग्रहणं
शुभाय भवति । नवमद्वितीयसप्तमस्यं मध्यमं स्यात् । जन्माष्टम-
चतुर्थपञ्चमद्वादशेषु स्थितमशुभाय स्मृतम् । मुहूर्तचिन्तामणौ परिहारो-
प्युक्तः—“जन्मक्षे निधनं ग्रहे जनिमतो घातः क्षतिः श्रीर्च्यथा चि-
न्तासौख्यकलत्रदीस्थमृतयः स्युर्माननाशः सुखम् । लाभोपाय इति
क्रमात्तदशुभध्वस्यै जपस्वर्णगोदानं शान्तिरथो ग्रहं त्वशुभदं नो वी-
क्ष्यमाहुः परे ॥” इति ॥

असत्संस्थानगौ खेटौ सदसद्वीक्षितौ यदि ।

निःफला स्तस्तथा यस्तु निजशत्रुनिरीक्षितः ॥ ३१ ॥

दुष्टस्थानस्थितो ग्रहः शुभग्रहैरवलोकितश्चेन्निष्फलः स्यात् । शुभ-
स्थानस्थितोऽपि पापग्रहैरवलोकितोऽथवा निजशत्रुनिरीक्षितो निष्फल
इत्यर्थः ॥

अस्तङ्गतो नीचगतस्तथा शत्रुगृहं गतः ।

शुभं वाप्यशुभं विद्वान्न तस्य फलमादिशेत् ॥ ३२ ॥

स्पष्टमिदम् ॥

जन्मसम्पद्विपत्क्षेमप्रसरिः साधका वधः ।

मैत्रातिमैत्रा स्युस्तारास्त्रिराष्टर्या स्वजन्मभात् ॥ ३३ ॥

यदिने ताराबलं विचार्यते तदिनतारा स्वजन्मनक्षत्रात्रिराष्टर्या पुनः
पुनरावृत्तिव्रयेण गणनीयाः ताश्च क्रमेण जन्मादिसंज्ञिकाः स्युः । जन्म-
नक्षत्रादिननक्षत्रे गणिते नवभिर्भक्तेऽवशिष्टतारायाः शुभमशुभं वा ना-
मानुसारं फलं वाच्यमिति फलितोऽर्थः । तत्र प्रथमतारा जन्माख्या ।
द्वितीया सम्पत् । एवं समान्या च शुभा ॥

अथावश्यककृत्ये दुष्टतारापरिहारमाह—

जन्मत्रिपञ्चसप्तारख्यतारादोषे यथारुमम् ।

शाकं गुडं च लवणं तिलस्वर्णं समर्पयेत् ॥ ३४ ॥

जन्मतारायां शाकं वास्तूकवृन्ताकादि समर्पयेत् । विपत्तारायां गुडं
दद्यात् । प्रत्यरितारायां लवणं दद्यात् । वधताराया तिलयुक्तं स्वर्णं स-
मर्पयेत् । ब्राह्मणायेति शेषः ॥

विना चन्द्रबलं शुक्ले कृष्णे ताराबलं विना ।

कार्यं न कार्यं किं वाच्यमुभयत्रोभयं न चेत् ॥ ३५ ॥

उभयत्र पक्षद्वये उभयं चन्द्रबलं ताराबलं च नास्ति चेत् । कार्यं
न कर्तव्यमिति किं वाच्यम् । शेषं स्पष्टम् ॥

प्रथमे पर्यये त्याज्या दुष्टा तारा न चान्तिमे ।

मध्ये वधारिविपदां त्याज्योऽद्विरुयन्धिभूमितः ॥ ३६ ॥

प्रथमे पर्यये प्रथमावृत्तौ दुष्टा वधप्रत्यरिविपद्रूपा तारा समप्रा प-
ष्टिघटिकात्मिकापि त्याज्या । अन्तिमे पर्यये तृतीयावृत्तौ एतत्तारात्रयं
नैव त्याज्यं पष्टिघटिकात्मिकमपि शुभमित्यर्थः । मध्ये पर्यये द्वितीया-

वृत्तौ वधतारायास्तृतीयध्वरणः प्रत्यरितारायाश्चतुर्थध्वरणः विपत्ताराया भूमितो भूमिसङ्घचः प्रथमस्वराज्य इत्यर्थः । जन्मतारा तु पर्यायत्रयेऽपि समग्रा त्याज्येत्यर्थात्सिद्धम् ॥

कविकण्ठीरवश्चक्रे ज्योतिर्वित्तरसात्मजः ।

रघुनाथो गोचरस्थं तुपत्फलनिरूपणम् ॥ ३७ ॥

गोचरस्थं गोचरप्रकरणे विद्यमानं दिवि सीदन्ति गच्छन्ति द्युसदो ब्रह्मास्तेषां फलं तस्य निष्पन्नं चक्रे कृतवान् ॥

इति सुखठाणकरोपाह्वभट्टरामचन्द्रसुतमहेश्वरभट्टविरचितायां मुहूर्त-
मालाटिकायां सौन्दर्यबोधिण्यां गोचरप्रकरणं पञ्चमम् ॥

संस्कारप्रकरणम् ६

संस्कारहीना भटमारवन्नरा

जात्या भवन्त्युत्तमवंशजा अपि ।

संस्कारशास्त्रोक्तमतो निपेकतः

केशान्तपर्यन्तमनेहसं श्रुवे ॥ १ ॥

अथ संस्कारप्रकरणं व्याख्यायते ॥ संस्क्रियते पुरुषोऽनेन श्रीतेन स्मार्तेन वा कर्मणेति संस्कारः कर्मविशेषः । लक्षणया तदुपयुक्तदिन-
शुद्ध्यादिकं संस्कारशब्देनोच्यते । तेन हीना नरा जात्या उत्तमवंशजा
अपि भटमारसंज्ञकाः केरलदेशे प्रसिद्धाः ब्रह्मबन्धवस्तद्भवन्ति ।
अतः संस्कारशास्त्रोक्तं निपेकतो गर्भाधानमारभ्य केशान्तपर्यन्तमनेहसं
समयं श्रुवे ॥

तत्र गर्भाधानसंस्कारो रजस्वलाधीनः । तत्र प्रथमरजोदर्शने शुभा-
शुभफलमुक्तं अस्तिष्ठतिदिमित्वादेतदाह त्रिभिः—

आद्यं रजोदर्शनमन्यमार्ग-

नभस्तपोमाधवमासि शुक्रे ।

मृदुध्रुवक्षिप्रचरेषु वारे

लग्ने च सौम्यस्य तदुत्तमं स्यात् ॥ २ ॥

आद्यमिति । अन्त्यः फाल्गुनः । मार्गो मार्गशीर्षः । नभाः श्रावणः ।
तपो माघः । माघवो वैशाखः । एतस्मिन्मासि । तथा शुक्ले शुक्लपक्षे
मृदादिषोडशक्षत्रेषु सौम्यस्य शुभग्रहस्य सोमबुधगुरुशुक्ररूपस्य वारे
लग्ने च वृषभादौ यत्प्रथमं रजोदर्शनं तदुत्तमं स्यात् ॥

मध्यमं कृत्तिका मूलविशाखादित्यपित्र्यभे ।

अधमं भरणीज्येष्ठाऽशेषपूर्वाऽऽर्द्रकाम्बु च ॥ ३ ॥

मध्येति । आदित्यं पुनर्वसुः । पितृभ्यं मघा । अशेषपूर्वाः पूर्वा
यम् । शेषं स्पष्टम् ॥

रिक्तादर्शाष्टमीषष्ठीद्वादशीग्रहणे रुजि ।

सन्ध्याविष्वोर्दुष्टयोगे निद्रायां सङ्गमे न सत् ॥ ४ ॥

रिक्तेति । रिक्तादिषु आद्यं रजोदर्शनं न सत् । रुजि रोगे ॥

अथ रजस्वलास्नानमुहूर्तमाह—

स्नानं कुर्याद्दत्तुमती स्वात्यर्काश्विनसुभ्रुवे ।

शक्रमित्रमृगान्त्येषु सङ्गप्रतियिवासरे ॥ ५ ॥

स्वात्याद्युक्तद्वादशक्षत्रेषु । सङ्ग्रे चन्द्रबुधगुरुशुक्रस्वामिके लग्ने ।
सत्तिथौ रिक्तामारहिततिथौ । सद्दारे च ऋतुमती रजस्वला स्नानं कु-
र्यात् ॥ दाक्षिणात्यास्तु चतुर्थदिन एव स्नानं कुर्वन्ति । अन्ये तु विहि-
तदिने कुर्वन्तीति देशाचाराद्वयवस्था ॥

अथ गर्भाधानमुहूर्तमाह—

गर्भाधानं ध्रुवाकेंदुमित्रस्वातीश्रुतित्रये ।

गृभं चित्राऽद्वितीज्याश्वे मध्यं शेषेषु च्चाधमम् ॥ ६ ॥

गर्भेति । उत्तरात्रयरोहिणीहस्तामृगानुराधास्वातीश्रवणधनिश्राशन-

तारासु गर्भाधानं शुभम् । चित्रापुनर्वसुपुष्याश्विनीषु मध्यमम् ।
शेषेषु भरणीकृत्तिकार्द्राऽश्लेषामघापूर्वाफल्गुनीविशाखाज्येष्ठाभूलपूर्वाषा-
ढापूर्वाभाद्रपदारवतीश्वभमम् । मुहूर्ततत्त्वाद्दौ तु मघारेवतीमूलाख्यं
नक्षत्रत्रयमेव त्यक्तम् ॥

दिगर्कविश्वद्विशरामिभूहयै-

र्मिते तिथौ नाद्यनिशाचतुष्टये ।

अयुग्मरात्रिष्वपि नो न सन्ध्य-

योर्दिने न पित्रोर्न दिने न पर्वणि ॥ ७ ॥

दिगिति । दशमीद्वादशीत्रयोदशीद्वितीयापञ्चमीतृतीयाप्रतिपत्सप्त-
मीषु गर्भाधानं शुभम् । प्रथमरात्रिचतुष्टये । विपमरात्रिष्वपि । तथा
सन्ध्ययोः प्रातःसन्ध्यायां सायंसन्ध्यायां च । दिने दिवा । पित्रो-
र्दिने मातापित्रोः श्राद्धदिने । “चतुर्दश्यष्टमी कृष्णा अमावास्या च
पूर्णिमा । पर्वाण्येतानि चत्वारि रविसङ्क्रमणं तथा ॥” इति उक्ते पर्वणि
च गर्भाधानं न कार्यमित्यर्थः ॥

सद्दिने केन्द्रकोणस्थसद्दिस्त्यायारिगैः खलैः ।

विलम्बे पुंग्रहैर्दृष्टे चन्द्रे पुरुषभांशगे ॥ ८ ॥

सद्दिन इति । सद्दिने सोमबृधगुरुशुक्रवारे । केन्द्रकोणस्थितैः शुभैः ।
तृतीयैकादशपष्ठगतैः पापैः सद्भिः । तथा पुंग्रहैः सूर्यभीमगुरुभिर्दृष्टे
विलम्बे । तथा पुरुषभांशगे विपमराशीनां नवांशगे चन्द्रे सति । गर्भा-
धानं कार्यमित्यर्थः ॥

वैधृतिं पापभं भद्रामुत्पातं वधजन्मभे ।

गण्डान्तमष्टमं लग्नं व्यतीपातं च वर्जयेत् ॥ ९ ॥

वैधृतिमिति । पापभं पापग्रहयुक्तं लग्नम् । भद्रां विष्टिम् । उत्पातं
दिव्यभौमान्तरिक्षभेदेन त्रिविधम् । वधजन्मभे वधतारां जन्मतारां च ।

गण्डान्तं तिथिनक्षत्रादिसन्धिविशेषं पूर्वोक्तम् । जन्मराशेर्जन्मलप्राक्षा-
ऽष्टमं लग्नम् । वैयृतिं व्यतीपातं च गर्भाधाने वर्जयेत् ॥

अथ गर्भिणीमासेश्वरान् स्त्रीणां चन्द्रबलं चाह—

मासेश्वराः शुक्रकुजेज्यमूर्य-

चन्द्रार्कविलग्नपचन्द्रमूर्त्याः ।

बलं विधोर्गर्भविधौ बधूनां

ज्ञेयं ततोऽन्यत्र च भर्तुरेव ॥ १० ॥

मासेति । गर्भिण्याः प्रथमादिमासानां क्रमेणेश्वरा ज्ञेयाः । तत्रार्कैः
शनिः । धित् बुधः विलग्नपो गर्भाधानलग्नाधिपतिरेवाष्टममासाधिप इ-
त्यर्थः । गर्भत्रिधौ गर्भसंस्कारे बधूनां स्त्रीणां विधोर्बलं गोचरप्रकरणो-
क्तरीत्या चन्द्रबलमानस्यकम् । ततोऽन्यत्र तु कर्मणि भर्तुरेव चन्द्र-
बलं प्राह्यम् ॥

अथ सीमन्तमुहूर्तमाह सार्धेन—

सीमन्तकर्म मृगपुष्यकरधुवान्त्य-

मूलादितिश्रवणभेऽष्टमपष्टमासे ।

त्यक्त्वा शनोर्दिनममानवपक्षरन्ध्रं

केन्द्रत्रिकोणशुभैस्त्रिपट्टायगान्यैः ॥ ११ ॥

मासाधिपे बलिनि रिःफपट्टवर्जे

चन्द्रेऽष्टशुद्धिसहिते पुरुषांशालमे ॥

सीमन्तेति । मृगादिनक्षत्रे । अष्टमे पष्टे वा मासि । शनोर्दिनं
शनिवारं अमाममावास्यां नव नयमीं पक्षरन्ध्रं 'युग्मास्त्याज्याः पक्ष-
रन्ध्रं द्वितीया दशमीं पिना' इति प्रागुक्तं तिथिपञ्चकं च त्यक्त्वा ।
केन्द्रत्रिकोणमीः शुभैः त्रिपट्टेकादशगैरन्यैः पापैः । सीमन्तकर्म सीम-
न्तीक्षणनाह्वयः संस्कारः कार्यः । मासाधिपेति । गर्भमासाधिपे बलिनि

सति । द्वादशपष्टाष्टमस्थानरहिते चन्द्रे । तथाष्टमशुद्धिसहिते पुरुषां-
शल्लभे त्रिषमराशिरूपे नवांशे लग्ने च सीमन्तः कार्य इत्यर्थः ॥

अथ पुंसवनविष्णुबलिमुहूर्तमाह—

तेनैव पुंसवनकर्म तृतीयमासे

मासेऽष्टमे गुरुकविष्णुषु विष्णुपूजा ॥ १२ ॥

तेनैवेति । तेनैव सीमन्तकर्मण्युदितेनैव नक्षत्रादिना तृतीयमासे
पुंसवनकर्म पुंसवनाख्यः संस्कारः कार्यः ॥ तथाऽष्टमे मासे गुरुक-
विष्णुषु पुष्यरोहिणीश्रवणनक्षत्रेषु विष्णुपूजा कार्या ॥

जातकर्मादिकं पर्वरिक्तारिक्ते शुभे दिने ।

एकादशे द्वादशे वा चरक्षिप्रमृदुध्रुवैः ॥ १३ ॥

पर्वाणि चतुर्दश्यादीनि रिक्ताश्वतुर्ध्यायास्ताभिश्च रिक्ते रहिते । शुभे
दिने शुभवारे । तथा एकादशे द्वादशे वा दिने । चरक्षिप्रादिनक्षत्रेषु
जातकर्म आदिशब्दानामकर्म च कार्यम् ॥ यद्यपि जातकर्म जन्मा-
नन्तरमेव विहितं तथापि पित्राद्यसन्निधानेन व्यतीपातादिसङ्गावेन वा
न कृतं चेत्तदा मुहूर्तविचारेण कार्यम् ॥ प्राप्तकालेऽपि व्यतीपाता-
दिवर्जनमाह गर्गः—“व्यतीपाते च सङ्क्रान्ती ग्रहणे वैधृतावपि । श्राद्धं
विना शुभं कर्म प्राप्तकालेऽपि नाचरेत् ॥” इति ॥

अथ सूतिकास्नानमुहूर्तमाह—

सूतीस्तानं ध्रुवाकेंन्दुमित्रस्वात्यन्त्यभाश्विभे ।

षडष्टरविरिक्तोनतिथौ भौमेज्यभानुषु ॥ १४ ॥

सूतीति । उत्तरात्रयोरोहिणीहस्तमृगानुराधास्वातिरेवत्यश्विनीषु । ष-
ष्टषष्टमीद्वादशीरिक्ताभिर्वर्जिते तिथौ । भौमगुरुरनिवारेषु । सूत्याः प्रसू-
तायाः स्नानं विहितम् ॥

अथ प्रसङ्गात्प्रथमादिमासोत्पन्नदन्तफलमाह—

आत्मानुजस्वस्तमात्रग्रजान्मासेषु पञ्चसु ।

दन्तोत्पत्तिः क्रमाद्भवन्ति शिशोः पष्टादिपूतमा ॥ १५ ॥

आत्मेति । शिशोर्जन्मानन्तरं प्रथमादिषु पञ्चसु मासेषु दन्तोत्पत्तिः क्रमेण आत्मादीन् हन्ति । यथा प्रथमे मासि दशनोत्पत्तिः आत्मानं बालं हन्ति । द्वितीये कनिष्ठभ्रातरम् । तृतीये भगिनीम् । चतुर्थे मा-
तरम् । पञ्चमे ज्येष्ठभ्रातरम् । पष्टादिषु मासेषूत्तमा शुभा ॥

जन्मन्येवोर्ध्वपङ्क्तौ वा पितृमातृसघातिनी ।

गजनौस्वर्णपीठस्थं स्रपयेच्छान्तिमाचरेत् ॥ १६ ॥

जन्मेति । जन्मकाल एव दन्तोत्पत्तिश्चेदथवा जन्मानन्तरं विहिते निपिन्नेऽपि काले प्रथममूर्ध्वपङ्क्ती दन्तजननं चेत्तदा पित्रादीन् हन्ती-
त्यर्थः । परिहारमाह—गजेति । गजपृष्ठं तं नौस्थं स्वर्णपीठस्थं वा
बालं सर्वापधादिसामग्र्या स्रपयेत् । शान्तिस्तु प्रमिताक्षरायां द्रष्टव्या ॥

चतुर्ध्वङ्घ्रिषु मूलस्य पितृमातृघनापदः ।

जातः शिशुः क्रमाद्भवन्ति व्युत्क्रमात्सार्पभस्य च ॥ १७ ॥

चतुर्ध्वङ्घ्रिष्विति । मूढनक्षत्रस्य चतुर्ध्वङ्घ्रिषु जातः शिशुः क्रमेण
पित्रादीन् हन्ति । द्वितीये मातरं तृतीये धनं चतुर्थे आपदं हन्ति ।
चतुर्थः शुभ इत्यर्थः । सार्पभस्य आश्लेषानक्षत्रस्य व्युत्क्रमाद्विपरीत्येन
फलं ज्ञेयम् । यथा—आश्लेषायाः प्रथमे चरणे जातः शिशुरापदं हन्ति ।
प्रथमधरणः शुभ इत्यर्थः । द्वितीये धनं हन्ति । तृतीये मातरं चतुर्थे
पितरमिति ॥

अशुक्तमूलं तत्माहुः सन्ध्यां यद्वटिकाष्टम् ।

रेवत्यश्विभयोः सार्पमघयोरैन्द्रमूलयोः ॥ १८ ॥

अमुक्तेति । रेवत्याश्विन्योराश्लेषामघयोर्षेष्टामूलयोश्च सन्धौ यद्वटि-

काष्ठकं यथा ज्येष्ठाया अन्ते चतस्रः मूलस्याद्याश्चतस्र एवं घटिकाष्टकं
-तत् अमुक्तमूलं प्राहुः । यथाऽह वसिष्ठः—“भुजङ्गपौरन्दरपौष्ण-
भानां तदप्रभानां च यदन्तरालम् । अमुक्तमूलं प्रहरप्रमाणं त्यजेत्सुतं
तत्रभवं सुतां च ॥” इति । त्रिष्वप्यमुक्तमूलेषु ज्येष्ठामूलयोः सन्धि-
रतितरां निषिद्ध इति स एव प्रायेण प्रसिद्धः ॥

ज्येष्ठामूलान्तरालस्थघटीमेकां गुरुर्जगौ ।

केचिज्ज्येष्ठान्तिमाः पञ्च मूलाद्यष्टौ तद्चिरे ॥ १९ ॥

ज्येष्ठेति । गुरुर्वृहस्पतिः । तथा च तद्वचनम्—“ज्येष्ठान्त्यघटि-
कार्थं च मूलादौ घटिकार्थकम् । तयोस्तर्गता नाडीसमुक्तमूलमुच्यते ॥”
इति ॥ केचिद्राचार्याः यथाहुः—“ज्येष्ठान्त्या घटिकाः पञ्च मूलाद्या
वमुनाडिकाः । अमुक्तमिति तज्ज्ञेयं तत्र जातं शिशुं त्यजेत् ॥” इति ॥

तस्माद्यायाः सन्निहितास्तास्ता निन्द्या व्यवस्थया ।

तत्रोत्पन्नं त्यजेद्वाष्टवर्षं पश्येत्पिता न तम् ॥ २० ॥

तास्मद्या इति । अनेकमतव्यवस्थया ज्येष्ठान्ते मूलादौ च या
याः सन्निहिताः समीपे विद्यमाना घटिकास्तास्ता अनीव निन्द्या इति
ज्ञेयम् । तत्रामुक्तमूले उत्पन्नं शिशुं त्यजेत् । कस्मैचित्सजातीयाय
दद्यात् । अथ वा पिता तमष्टवर्षपर्यन्तं न पश्येत् ॥

भाद्राश्विनशुचिमाघे स्वर्गे मार्गोन्त्यशुकराधेऽधः ।

मूलं भूमौ श्रावणमधूर्जपौषेषु तत्फलं तत्र ॥ २१ ॥

भाद्रेति । भाद्रपदाश्विनापादमाघमासेषु मूलं स्वर्गे वर्तते । मार्ग-
फाल्गुनज्येष्ठशैशाखमासेषु मूलमधः पाताले तिष्ठति । श्रावणचैत्रका-
श्विनपौषेषु भूमौ मूलम् । तत्फलं तत्र ज्ञेयम् । भूमौ । मूले सन्धेवाधि-
रुमशुभमित्यर्थः ॥

व्याघ्रातवज्रपरिव्यतिपातगण्ड-

शूलाख्यवैद्यतिषु सङ्गमदग्धमृत्यौ ।

गण्डान्तविष्यवमकृष्णचतुर्दशीषु

दर्शेन्द्रपातपितृभेषु न जन्म शस्तम् ॥ २२ ॥

व्याघातेति । व्याघातादयो योगाः प्रसिद्धाः । सङ्क्रमः सूर्यसङ्क्रम-
णपुण्यकालः । दग्धयोगो 'दग्धा—विपा' इत्यादिना स्याज्यप्रकरणे
उक्तः । मृत्युयोगः 'मृत्युयोगो रवौ मित्रम्' इत्यादिना तत्रैवोक्तः ।
गण्डान्तं तिथिनक्षत्रलग्नानां सन्धिः प्रागुक्तः । विष्टिर्भद्रा । अवमस्ति-
धिक्षयः । कृष्णचतुर्दशी प्रसिद्धा । दशोऽमावास्या । इन्द्रो ज्येष्ठानक्ष-
त्रम् । पातो महापातः । पितृभं मातापित्रोर्जन्मनक्षत्रम् । एषु निमि-
त्तेषु शिशोर्जन्म न शस्तम् । अनिष्टकृदित्यर्थः । तत्परिहारस्तु शौ-
नकादिग्रन्थेषु द्रष्टव्यः ॥

स्तन्यपानं मृदुक्षिमधुब्रमेषु हितं शिशोः ।

त्यक्त्वा रिक्तां कुजं विष्टिं व्यतीपातं च वैधृतिम् ॥२३॥

अथ दुग्धपानम् । स्पष्टम् ॥

दोलारोहोर्केदिग्दन्तधृतिभूपैर्मिते दिने ।

मृदुक्षिमधुब्रवारे सतां सत्तिथिषु स्मृतः ॥ २४ ॥

दोलारोह इति । अर्कां द्वादश । दिक् दश । दन्ता द्वात्रिंशत् ।
धृतिरष्टादश । भूपाः षोडश । एतैर्मिते दिने मृदुधुवक्षिप्रमेषु शुभवारे
रिक्ताऽमारहिततिथौ दोलारोहो दोलायां बालस्य स्थापनं कार्यम् ॥

दोलाचक्रमाह—

तच्चक्रमर्कभात्पञ्चपञ्चपञ्चेषुसप्तभिः ।

नीरोगमृतिदौर्बल्यव्याधिसौख्यानि च क्रमात् ॥ २५ ॥

तच्चक्रमिति । यस्मिन्दिने दोलायां स्थाप्यते तदिननक्षत्रे सूर्याक्रान्त-
नक्षत्राद्गणिते सति प्रथमपञ्चनक्षत्रैर्नीरोगता । तदग्रिमपञ्चनक्षत्रैर्मृतिः ।

ततः पञ्चभिर्दिवित्यं कार्श्यम् । ततः पञ्चभिर्व्याधिः । ततः संस्रभिः सी-
ख्यमिति क्रमात्कल्मम् । शिशोरेवैतत् ॥

शिशोर्निष्क्रमणं गेहाद्वादशेऽहि समाचरेत् ।

मासे तृतीये तुर्ये वा यात्राशास्त्रोदितेऽहनि ॥ २६ ॥

शिशोरिति । शिशोर्गेहान्निष्क्रमणं गृहाद्वहिर्गमनं द्वादशेऽहि द्वा-
दशे दिनेऽथवा तृतीये तुर्ये वा मासि यात्राप्रकरणोक्तदिने समाचरेत् ॥

सूत्या सलिलं पूज्यं करहरिमित्रादितीज्यमूलेन्दौ ।

गुरुबुधचन्द्रेऽहि विनामध्वधिपौषद्वितीयमासास्तम् ॥ २७ ॥

सूत्येति । करो हस्तः । हरिः श्रवणः । इन्दुर्मृगः । हस्तादिनक्ष-
त्रेषु सूत्या सूतिकया जलं पूजनीयम् । चैत्राधिकपौषमासान् द्वितीय-
मामं गुरुशुक्रयोरस्तं च वर्जयित्वा । अर्थात्प्रथमतृतीयादिमासाः प्र-
शस्ताः ॥

अन्नप्राशनमद्रिविश्वहुतभुक्पूर्णाद्वितीयामु स-

न्मैत्रक्षिप्रचरध्रुवैः सितबुधेन्द्रीज्याहि पदज्यायगैः ।

पापैर्विक्रमकेन्द्रकोणभगतैः सद्रिर्विहायाष्टपद्-

लयेन्दुं क्षपमेपष्टधिकतनुं जन्मर्षलग्नाष्टमम् ॥ २८ ॥

अन्नप्राशनमिति । सप्तमीत्रयोदशीतृतीयापञ्चमीदशमीपूर्णिमाद्विती-
यामु । मैत्रक्षिप्रादिषोडशमेषु । शुभवारे । पट्टिलभगतैः पापैः ।
तृतीयकेन्द्रनवपञ्चमस्थानगतैः ध्रुवैः । अन्नप्राशनं बालस्य प्रथमभो-
जनं सत् प्रशस्तम् । अष्टमे पष्टे लये चेन्दुम् । मीनमेपष्टधिकरूपं लग्नम् ।
जन्मराशेर्जन्मलग्नाच्चाष्टमं लग्नं च विहाय त्यक्त्वा ॥

पष्टात्समे शिशोरोजे कन्याया मासि पञ्चमात् ।

केन्द्रत्रिकोणरिःफाष्टस्थानान्यतमसंस्थितैः ॥ २९ ॥

रविक्षीणेन्दुपूर्णेन्दुकुजज्ञेज्यास्फुजिद्यर्षः ।

कुष्ठभिक्षायज्ञपित्तज्ञानायुर्भोगरोगभाक् ॥ ३० ॥

पष्टादिति । पष्टात् पष्टमासमारभ्य पुत्रस्य ममे मासि । कन्यायाः पञ्चमादोजे मासि विषममासेऽन्नप्राशनं कार्यम् । अथान्नप्राशने स्थानत्रशात्प्रहफलमाह—केन्द्रेति । केन्द्रत्रिकोणद्वादशाष्टमस्थानमध्ये कास्मिन्क्षितस्थाने रव्यादिषु सन्सु क्रमेण कुष्टादिफलानि ज्ञेयानि । अत्र केन्द्राणि दशमरहितानि १।४।७ “दशमे शुद्धिसंयुक्ते” इति नारदोक्तेः । उक्तस्थानमध्ये रवौ स्थिते बालः कुष्ठभाक् । क्षीणेन्दौ स्थिते भिक्षाभाक् । पूर्णेन्दौ यज्ञकृत् । भौमे पित्तभाक् । बुधे ज्ञानी । गुरानायुष्मान् । शुक्रे भोगी । शनौ रोगभाक् । वातरोगीत्यर्थः । राहुकेत्वोरस्येतदेन फलम् ॥

अथ क्षीणेन्दुपूर्णेन्दुलक्षणमाह—

शुक्लाष्टम्यूर्ध्वदलाद्यावत्कृष्णाष्टमीदलं पूर्वम् ।

पूर्णश्चन्द्रः पूर्वेः प्रोक्तः क्षीणस्तस्तोऽन्यत्र ॥ ३१ ॥

शुक्लाष्टमिति । शुक्लाष्टम्या उत्तरार्धमारभ्य कृष्णाष्टमीपूर्वार्धपर्यन्तं पूर्णश्चन्द्रः पूर्वेः प्रोक्तः । ततोऽन्यत्र कृष्णाष्टम्या उत्तरदलमारभ्य शुक्लाष्टमीपूर्वदलपर्यन्तं क्षीणश्चन्द्र इत्यर्थः ॥

अथ भूम्युपवेशनमाह—

धरावराहावभिपूज्य पञ्चमे

मासे धरायामुपवेशयेच्छिशुम् ।

शुभेऽद्दि वद्धा कटिसूत्रमैन्दव-

क्षिमेन्द्रमित्रभुवभैरवले ॥ ३२ ॥

धरेति । पञ्चमे मासि शुभसारे मृगशीर्षादिनक्षत्रैः सद्भिः । भौमवले च सति । पृथ्वी वराह चाभिपूज्य कटिसूत्र कटौ वद्धा शिशुं पृथिव्यामुपवेशयेत् । तत्र मन्त्रास्तु पद्मपुराणे प्रसिद्धाः ॥

वस्त्रं शस्त्रं पुस्तकं च स्वर्णं रूप्यं तदग्रतः ।

स्थाप्यं गृह्णाति यद्बालस्तेन तद्गृह्णीमादिशेत् ॥ ३३ ॥

वस्त्रमिति । जीविकापरीक्षार्थं भूम्युपवेशनकाले तस्य बालस्याग्रतः
वस्त्रादि स्थापनीयम् । तत्र बालो यद्गृह्णाति तेन तस्य जीविका कथयेत् ॥

ताम्बूलं ध्रुवमृदुलघुहरिवसुमूलादितीन्द्रवातेषु ।

वृषमीनयुग्मकन्याघटमृगलग्रे ससूर्यसद्वारे ॥ ३४ ॥

ताम्बूलमिति । ध्रुवाद्युक्तनक्षत्रेषु वृषाद्युक्तलग्रे सूर्यवारे शुभवारे च
बालकाय ताम्बूलं दद्यात् । एतत्सार्धमासद्वयमितसमये प्रोक्तम् ॥

कर्णवेधस्तु कर्णद्वयाऽदित्यभ-

क्षिप्रमैत्रैः शुभः शोभनानां दिने ।

रिक्तरिक्ते तिथौ मासि पङ्कस्वगै-

र्जन्मतः सूर्यभूपमिते वा दिने ॥ ३५ ॥

कर्णवेध इति । पङ्कस्वगैर्मिते पष्ठेऽष्टमे सप्तमे वा मासि । जन्मदि-
नमारभ्य द्वादशे षोडशे वा दिने । रिक्तरिक्ते रिक्तारहिते तिथौ । शु-
भप्रहाणां वारे । श्रवणधनिष्ठापुनर्वसुलघुमृदुनक्षत्रैः कर्णवेधः शुभः ॥

केन्द्रकोणत्रिलाभेषु सद्भिः खलै-

र्लाभपदत्रिस्थितैः स्याद्विशुद्धेऽष्टमे ।

चैत्रपौषाऽवमाञ्जन्ममासोडुनी

युग्मवर्षं हरिस्वापमत्र त्यजेत् ॥ ३६ ॥

केन्द्र इति । केन्द्रादिषु सद्भिः शुभैर्लाभादिषु स्थितैः पापैः । अष्टमे
स्थाने विशुद्धे ग्रहरहिते च सति । कर्णवेधः शुभः स्यात् ॥ अत्र क-
र्णवेधे चैत्रपौषाधिकमासान् जन्ममासं जन्मनक्षत्रं च युग्मवर्षं द्वितीय-
चतुर्थ्यादिकं समवर्षं हरिस्वापं आपाटशुक्लैकादशीमारभ्य कार्तिकशुक्लै-
कादशीपर्यन्तं मासचतुष्टयं त्यजेत् ॥

चौलमुहूर्तमाह पञ्चभिः—

चौलं लघुचरान्त्येन्द्रचिन्नाचान्द्रेषु सद्दिने ।

न पर्षपष्ठीरिक्ताद्ये न समासु समासु च ॥ ३७ ॥

चौलमिति । लघ्यादिद्वादशानक्षत्रेषु सद्दिने शुभवारे चौलं स्यात् ॥
पर्षाणि 'चतुर्दशष्टमी' इत्यादिपूर्वोक्तानि । आद्या प्रतिपत् । उपलक्ष-
णादष्टमी द्वादशी च । आसु तिथिषु चौलं न कार्यम् । समासु समासु
द्वितीयचतुर्थादिषु समवर्षेषु न कार्यम् । "हायनोऽस्त्री शरत्समाः"
इत्यमरः ॥

विचैत्रमित्रोदग्याने शुभलग्ननवांशयोः ।

शुद्धेऽष्टमे तनौ नेष्टं जन्मलग्नभतोऽष्टमम् ॥ ३८ ॥

विचैत्रेति । विचैत्रे चैत्रमासरहिते मित्रस्य सूर्यस्य उदग्याने उत्त-
रायणे शुभप्रहाणा लग्ने नवांशे च अष्टमे तनौ शुद्धे सति चौलं-का-
र्यम् ॥ अत्र तनुशब्दस्य क्लीबत्वेन व्यवहारः प्रसिद्धः । जन्मलग्नाज्जन्म-
राशेश्चाष्टमं लग्नं नेष्टम् ॥

त्रिपढाये खलैः केन्द्रे सद्भिः स्यादथ केन्द्रगैः ।

कुजाकिंक्षीणचन्द्रार्कैर्वधपङ्क्तुमृतिज्वराः ॥ ३९ ॥

त्रिपढाय इति । त्रिपढायस्थाने खलैः पापग्रहैः-। केन्द्रे सद्भिः शु-
भग्रहैः चौलं स्यात् । अथ केन्द्रगैः कुजादिभिः वधादि फलम् ।
यथा—केन्द्रस्ये भौमे वधः । शनी पङ्क्तुता । क्षीणचन्द्रे मृतिः । रवी
ज्वरः ॥

अथ मातरि गर्भिण्या विशेषमाहा—

आपञ्चमासाद्गर्भिण्यां मातरीष्टं तदूर्ध्वतः ।

पञ्चवर्षाधिकस्यैव व्रतबन्धेन वा सह ॥ ४० ॥

आपञ्चेति । संस्कार्यस्य मातरि गर्भिण्या सत्यां पञ्चममासमभिव्याप्य
चौलमिष्टम् । तदूर्ध्वतः पञ्चमासेभ्य ऊर्ध्वं तु पञ्चवर्षाधिकस्योत्प्लव्हितार-

अवर्षस्य संस्कार्यस्येष्टम् । न तु ततो न्यूनस्य ॥ अथ वा व्रतबन्धेन सह तदिष्टम् ॥

मलिन्यां सूतिकायां वा शिशोर्मातरि नाचरेत् ।

चौलं व्रतं विवाहं च महानारुयादिकं तथा ॥ ४१ ॥

मातरि मलिन्यां रजस्वलायां सूतिकायां जातापत्यायां वा शिशोश्चौ-
लादिकं नाचरेत् ॥

अक्षरारम्भमाह द्वाभ्याम्—

अक्षराणि विलिखेच्छ्रुतिचित्रा-

द्रान्यलघ्वदितिभिन्नमरुत्सु ।

द्वित्रिपञ्चरसदिग्रविशैवा-

ख्ये तिथौ शशिवुधेज्यसितेऽहि ॥ ४२ ॥

अक्षराणीति । श्रवणादिदशनक्षत्रेषु । तत्र मरुत्स्वाती । तथा द्वि-
तीयापञ्चमीपष्ठीदशमीद्वादश्येकादश्याख्ये तिथौ । शुभवारेऽक्षराणि वि-
लिखेत् ॥

चरवर्जे सतां लग्ने पञ्चमाब्दे रवाबुदक् ।

पूजयित्वा गणपतिं विष्णुं वाग्देवतां रमाम् ॥ ४३ ॥

चरेति । चरं वर्जयतीति तथाभूते सतां शुभग्रहाणां लग्ने । वृषमि-
थुनकन्याधनुर्मीनाख्ये इति यावत् । तथा पञ्चमाब्दे पञ्चमवर्षे रवाबुदक्
उत्तरायणस्थे सति गणपत्यादीन्पूजयित्वाऽक्षराणि लिखेत् ॥

अथ चत्वारिंशता व्रतबन्धप्रकरणमुच्यते—

व्रतबन्धोऽग्निपित्र्येन्द्रद्वीशयाम्याम्बुपं विना ।

कुजार्का च विना कार्यो द्वित्रीप्वर्केशदिवित्यौ ॥ ४४ ॥

व्रतबन्ध इति । कृत्तिकामघाज्येष्टाविशाखाभरणीशततारकास्त्यक्त्वा

शेषेष्वेकादशतिनक्षत्रेषु । तथा भौमशनिवारी त्यक्त्वा शेषे रविवारादौ ।
तथा द्वितीयातृतीयापञ्चमीद्वादस्येकादशीदशमीतिथौ । व्रतबन्धः कार्यः ।
तत्र तृतीयाद्वादस्यौ प्रदोषाभावे ब्राह्मे ।

आप्येन्द्रयोः केचिदूचुः कार्यस्तस्मादसम्पदि ।

वारुणं गोलकादीनां शुभमित्यपरे जगुः ॥ ४५ ॥

अपांनिरूप्यो वरुणः स देवता यस्य तदाप्यं शततारा । इन्द्रो ज्येष्ठा
तयोः केचिन्द्गीपत्यादयः व्रतबन्धमूचुः । तस्मात्तत्र सोऽसम्पदि सङ्कटे
कार्यः । अपरे केशवदैवज्ञादयो गोलकादीनां व्रतबन्धे वारुणं शुभ-
मित्युचुः ॥

पुनर्वसौ कृतो विप्रः पुनः संस्कारमर्हति ।

इत्युचे राजमार्तण्डस्तन्निर्मूलमुपेक्षितम् ॥ ४६ ॥

पुनर्वसौ कृतो विप्रः पुनः संस्कारमर्हति । इत्युच इति स्पष्टम् ॥

जन्मतो गर्भतो वाऽब्दे विप्राणां पञ्चमेऽष्टमे ।

पष्ठैकादशयो राज्ञां सप्तमे द्वादशे विशाम् ॥ ४७ ॥

जन्मत इति । जन्मतो जन्मदिनमारभ्य गर्भदित्तमारभ्य वा पञ्चमे-
ऽष्टमे वा वर्षे विप्राणां व्रतबन्धः कार्यः । तत्रापि पञ्चमे षाम्योऽष्टमे
नित्य इति ज्ञेयम् । एवमुत्तरत्रापि ॥ “ब्रह्मवर्चसकामस्य कार्यं विप्रस्य
पञ्चमे । राज्ञो बलार्थिनः पष्ठे वैश्यस्यार्याधिभिनोऽष्टमे” इति मनुस्मृतेः ॥
एवं राज्ञां क्षत्रियाणां जन्मतो गर्भतो वा पष्ठैकादशे वाब्दे कार्यः ।
विशां वैश्यानां सप्तमे द्वादशे वाब्दे कार्यः ॥

कालोऽथ द्विगुणो गौणस्तदूर्ध्वं ब्राह्म्यतां व्रजेत् ।

सान्मायपञ्चके त्यक्त्वा कृष्णान्त्यत्रिलवद्वयम् ॥ ४८ ॥

काल इति । अथ विप्रादीनां अष्टवर्षादिको यः काल उक्तः स द्वि-
गुणश्चेद्गौणः । मुख्यकालातिक्रमे ब्राह्मणस्य षोडशवर्षपर्यन्तं क्षत्रियस्य

द्वाविंशतिवर्षपर्यन्तं वैश्यस्य चतुर्विंशतिवर्षपर्यन्तमुपनयनं गौणमित्यर्थः । तदूर्ध्वं गौणकालादुपरि त्रास्यतां पतितसावित्रीकालं ब्रजेत् ॥ अथ मा-
सशुद्धिमाह—स्यादिति । माघपञ्चमे माघफाल्गुनचैत्रवैशाखज्येष्ठेषु ।
कृष्णपक्षस्य अन्त्यं त्रिलवद्वयं तिथिदशकं त्यक्त्वा स्यात् । विहि-
तमासानां कृष्णपक्षस्य पञ्चमीपर्यन्तं व्रतबन्धः स्यादित्यर्थः ॥

अथ सप्तशलाकाचक्रे वेधमाह—

ऊर्ध्वं तिर्यग्रेखिकाः सप्त सप्त

लेख्या लेख्यान्यग्निभाद्रानि तत्र ।

विद्धं खेटेनैकरेखास्थितेन

यत्तत्प्राज्यं साभिजित्यत्र चक्रे ॥ ४९ ॥

ऊर्ध्वमिति । ऊर्ध्वं तिर्यक् च सप्त सप्त रेखा लेख्याः । तत्रेशान
दिशमारम्य रेखाप्रेषु अग्निभात् कृत्तिकाक्षत्रमारम्याष्टाविंशतिनक्षत्राणि
लेख्यानि । अत्राभिजित्सहिते सप्तशलाकाचक्रे एकरेखास्थितेन ग्रहेण
यन्नक्षत्रं विद्धं तत्प्राज्यम् । स्वस्वनक्षत्रेषु ग्रहान्विन्यस्य यस्मिन्नक्षत्रे ग्रहो
वर्तते तन्नक्षत्ररेखायाः प्रान्तस्थं नक्षत्रं तेन ग्रहेण विद्धमित्यर्थः । यथा—
कृत्तिकास्थेन ग्रहेण श्रवणो विद्धः । श्रवणस्थेनापि कृत्तिका विद्धेति ॥

अथ चरणवेधमाह—

तत्राद्यतुर्ययोर्वेधः पादयोर्द्वित्रितुर्ययोः ।

असद्विद्धं त्यजेत्सर्वं सद्विद्धं त्वद्भिगं क्वचित् ॥ ५० ॥

तत्राद्येति । यथा—प्रथमचरणस्थे ग्रहे चतुर्थचरणो विद्धः । चतुर्थे
च प्रथमो विद्धः । एवं द्वितीयचरणस्थे ग्रहे तृतीयचरणो विद्धः । तृती-
यस्थे च द्वितीय इति ॥ असद्विद्धः पापैर्ग्रहैर्विद्धं नक्षत्रं सर्वं त्यजेत् ।
सद्विद्धः सौम्यग्रहैर्विद्धं तु अद्भिगं पादमात्रं त्यजेत् । अत्र क्वचिच्छब्देन
कैश्चित्पापग्रहेऽपि चरणवेध उक्त इति सूचितम् ॥ उक्तं च—
“अक्षं सौम्यग्रहैर्विद्धं पादमात्रं परित्यजेत् । क्रूरस्तु सकलं त्याज्यमितिः

वेधस्य निश्चयः ॥ वेधमाद्यन्त्ययोरङ्घ्रघोरन्योन्यं द्वित्रितोययोः । कुरैरपि
त्यजेत्पादं केचिदूर्ध्वहर्षयः ॥” इति ॥

अथोदेशपूर्वकं पद्वर्गफलमाह—

गृहहोराद्रेष्काणाङ्कांशांशार्कांशास्तथा त्रिंशः ।

पडिमे कथिता वर्गाः शुभांशुभाः स्युः शुभाशुभान्वयतः ५१

गृहोरेति । गृहं राशिः । होरा राश्यर्थम् । द्रेष्काणछयंशः । अ-
ङ्कांशो नवांशः । अर्कांशो द्वादशांशः । त्रिंशच्चिंशांशः । इमे पद्वर्गाः
कथिताः ॥ तेच शुभाशुभान्वयतः शुभाशुभप्रहयोगात् शुभाशुभाः
स्युः । शुभप्रहयोगाच्छुभा अशुभप्रहयोगादशुभा इत्यर्थः ॥

अथोदिष्टान्वर्गानाह—

भेशा भौमास्फुजिज्जेन्द्रिनबुधकविभौमेज्यसौर्यर्कजेज्या-
रुयंशाः किष्कङ्कपानां क्रियमृगतुलकीटादिगोशोर्कभागः ।
स्वस्माच्चिंशाः सितज्ञेज्यरविजकुभुवां पञ्चसप्ताष्टपञ्चा-
क्षांशा युज्यन्ययौजेयुजिशशिरविहोराऽन्यथौजेऽङ्गवर्गः ५२

भेशा इति । भौमादयो भेशा राशिस्वामिनः । यथा—मेपस्य भौमः
स्वामी । शृपस्यास्फुजिच्छुक्रः । मिथुनस्य ज्ञो बुधः । कर्कस्येन्दुधन्द्रः ।
सिंहस्येनः सूर्यः । कन्याया बुधः । तुलायाः शुक्रः । वृश्चिकस्य भौमः ।
धनुषो गुरुः । मकरस्य कुम्भस्य च शनिः । मीनस्य गुरुरिति गृहा-
रुयो वर्गः ॥ किष्कङ्कपानां प्रथमपञ्चमनवमाधिपानां त्र्यंशा ज्ञेयाः ।
राशेः प्रथमछयंशः प्रथमराश्यधिपस्यैव । द्वितीयछयंशः पञ्चमराशीश्वर-
स्य । तृतीयछयंशो नवमराशीश्वरस्येत्यर्थः । यथा—मेपराशी प्रथमो
भौमस्य द्वितीयो रवेस्तृतीयो गुरोरिति द्रेष्काणाद्यो वर्गः । एवं शृपम-
राशी प्रथमः शुक्रस्य द्वितीयो बुधस्येत्यादि ॥ गोशो नवांशः—क्रियमृग-
तुलकीटादि यथा स्यात्तथा ज्ञेयः । अत्रादिहन्दः प्रत्येकं सम्बन्धते ।
क्रियो मेपस्तदादिको मेपराशेर्नवांशः । मकरादिर्द्वयमस्य । तुलादिर्नि-

थुनस्य । कर्कादिः कर्कस्य । एवं मेपादिः सिंहस्य । मकरादिः कन्यायाः । इत्यादि पुनरपि योज्यम् । अयं नवांशाख्यो वर्गः ॥ अर्क-
भागो द्वादशांशः स्वस्मात्स्वराशित एव ज्ञेयः । मेपस्य मेपादितो वृषभस्य
वृषभादित इत्यादिरित्यर्थः । यथा—मेपस्य प्रथमो द्वादशांशो भौमस्य ।
द्वितीयः शुक्रस्य । तृतीयो बुधस्येत्यादि । एवं वृषभराशौ शुक्रबुधादि-
क्रमेण । अयं द्वादशांशाख्यो वर्गः ॥ युजि समराशौ पञ्चसङ्ख्याका-
ह्रिंशाः सितस्य शुक्रस्य । ततः सप्त बुधस्य । ततोऽष्टौ गुरोः । ततः
पञ्च शनेः । ततः पञ्चांशा भौमस्य । ओजे विपमराशौ अन्यथा अ-
स्माद्विपरीतं गणनीयम् । यथा—आदौ पञ्च भौमस्य । ततः पञ्च शनेः ।
ततोऽष्टौ गुरोः । ततः सप्त बुधस्य । ततः पञ्च शुक्रस्य । अयं त्रिंशांश-
संज्ञो वर्गः ॥ युजि समराशौ शशिरविहोरा । प्रथमा होरा चन्द्रस्य ।
द्वितीया सूर्यस्य । ओजे विपमराशौ अन्यथा । प्रथमा सूर्यस्य द्वि-
तीया चन्द्रस्येत्यर्थः । अयमङ्गवर्गः पदुर्यः । कथित इति शेषः ।
अत्रैकस्य राशेर्भागार्ह्रिंशत् । दशभागमितो द्रेष्काणः विंशतिलिह्यधि-
कभागप्रयमितो नवांशः । सार्धभागद्वयमितो द्वादशांशः । एकभागमि-
तार्ह्रिंशः । पञ्चदशभागमिता होरा भवति ॥

अथेष्टसमये लग्नानयनमाह—

लग्नस्येष्टनवांशात्पूर्वनवांशान्दशगुणान्कृत्वा ।

भवत्वा त्रिभिर्लवाद्यं गतराशियुतं तनु स्पष्टम् ॥ ५३ ॥

लग्नस्येति । पूर्वश्लोकोक्तप्रकारेण लग्नस्य य इष्टो नवांशोऽङ्गीकृतस्त-
स्मात्पूर्वं नवांशा यावन्तः स्युस्तान् दशगुणान्कृत्वा त्रिभिर्भक्त्या यल्लब्धं
तल्लवाद्यम् । अंशकला विकलात्मकं भुक्तराशियुतं स्पष्टं तनु स्यात् ॥
यथा—सिंहस्य लग्नस्येष्टनवांशः पष्टः सौम्यदेवताकः । तस्मात्पूर्वनवांशाः
९ दशगुणाः ९० त्रिभिर्भक्ताः १६।४०।० इदमंशाद्यं गतराशिभि-
र्युक्तं ४।१६।४०।० जातं स्पष्टं लग्नम् ॥

अथ मेयादीनां स्वोदयानाह—

गजतुरगयमा नवाङ्कदस्ता

दहनरदाः स्युरजात्क्रमोत्क्रमस्याः ।

तदनु चरदलैः क्रमोत्क्रमस्थै

रहितयुता उदयाः पलानि मेयात् ॥ ५४ ॥

एते उदया अजान्मेपात्क्रमोत्क्रमस्थाः स्युः ॥ यथा—मेपस्य गज-
तुरगयमाः २७८ वृषस्य नवाङ्कदस्ताः २९९ मिथुनस्य दहनरदाः
३२३ क्रमस्था एते उत्क्रमस्था विपरीताक्षेर्कर्कादीनां स्युः । कर्कस्य
३२३ सिंहस्य २९९ कन्यायाः २७८ ॥ तदनु पश्चात् एते क्रमो-
त्क्रमस्थैस्त्रिभिश्चरखण्डैर्हीना युताश्च कार्याः । चरखण्डानि तु प्रागु-
क्तानि । यथास्मदेशे चरखण्डानि ३५।२८।१२ एतैः क्रमेण रहिताः ।
मेपस्य २४३ वृषस्य २७१ मिथुनस्य ३११ उत्क्रमस्थैश्चरखण्डैः १३।
२८।३५ युताः । कर्कस्य ३३५ सिंहस्य ३२७ कन्यायाः ३१३
एत एवोत्क्रमेण तुलादीनां स्युः । तुलायाः ३१३ वृश्चिकस्य ३२७ ध-
नुषः ३३५ मकरस्य ३११ कुम्भस्य २७१ मीनस्य २४३ एते मे-
पादीनां पलात्मकाः स्वोदयाः स्युः ॥

अथ लग्नादिष्टकालानयनमाह—

सायनांशरविभोग्यलवघ्नः

स्वोदयोऽभ्रगुणहृद्रविभोग्यः ।

लग्नभुक्तसमयेन तदन्त-

स्योदयैश्च युत इष्टपलानि ॥ ५५ ॥

सायनेति । अयनांशसहितस्य रवेर्ये भोग्याशास्त्रैर्गुणितः स्वोदयो-
ऽभ्रगुणहृद्रविभोग्यः । लब्धं रविभोग्यकालः पलात्मको भवति । एवमेव
लग्नस्य भुक्तकालः साध्यः अनेन रविभोग्यकालो युक्तः तदन्तस्योदयै
सायनरविलग्नान्तरालोदयैश्च युतः इष्टपलानि सैष्टकालः पलात्मको भ-

वतीत्यर्थः । यथा—रविः १।४।३०।१३ अयनांशाः २१।१ सायनां-
 शो रविः १।२५।३१।१३ अस्य भोग्यांशाः ४।२८।४७ एभिः स्वो-
 दयो वृषभाख्यो २७१ गुणितः १२१४।०।१७ त्रिंशद्भक्तः ४०
 जातो रविभोग्यः पलात्मकः । अथ लग्नं ४।१६।४०।० सायनं ५।
 ७।४१।० अस्य मुक्तांशाः ७।४१।० एभिः स्वोदयः कन्याख्यो ३१३
 गुणितः २४०४।५३।० त्रिंशद्भक्तः ८० अयं लग्नमुक्तः समयः प-
 लात्मकः अनेन रविभोग्यो ४० युक्तः १२० अयमन्तस्थोदयोर्मिथुन-
 कर्कसिंहाख्यैर्युक्तः १०९३ इमानीष्टपलानि पष्टिभक्तानि चेज्जाता इ-
 ष्टघटिकाः १८।१३ अयमिष्टदिने सिंहलग्नस्य कन्यांशे मुक्तकालो ज्ञेयः॥

लग्नार्को सायनावेकगृहे चेदुदयास्तयोः ।

अन्तरघ्नः खान्निभक्तः कालः सूर्योदयोत्तरम् ॥ ५६ ॥

लग्नार्काविति । सायनलग्नं सायनरविश्चैकराशी चेत्तर्हि तयोर्लग्नार्क-
 योरन्तरघ्नः विच्छेपेण हतः स्वोदयः खान्निभक्तः सूर्योदयोत्तरमिष्टकालः
 स्यात् ॥ यथा—सायनलग्नं १।२७।४१।० सायनार्कः १।२५।३१।
 १३ अनयोरन्तरं २।९।४७ अनेन वृषभोदयो २७१ गुणितः ५८६
 खान्निभक्तः १९ जातः सूर्योदयोत्तरमिष्टकालः पलात्मकः ॥

अत्र विशेषमाह—

न्यूनं यदाऽर्कतो लग्नमर्वाक् सूर्योदयात्तदा ।

रात्रौ तु पङ्कयुक्ताकार्दिष्टकालो भवेदिति ॥ ५७ ॥

न्यूनमिति । यदाऽर्कतः सायनसूर्यात् सायनलग्नं न्यूनं तदा 'अ-
 न्तरघ्नः' इत्यादिना साधित इष्टकालः सूर्योदयात् प्राक् ज्ञेयः । अय-
 मर्थः—आगत इष्टकालः प्राग्दिनीयरात्रिमानमध्ये शोध्यः प्राग्दिनीयसू-
 र्यास्तान्तरभेदावानिष्टकालः स्यात् । यथा—सायनार्कः १।२५।३१।
 १३ सायनलग्नं १।२२।११।० इदमेकराशी रवितो न्यूनमतस्तयोः
 'अन्तरघ्नः' इत्यादिना साधित इष्टकालः पलानि ३० अयं पूर्वरात्रि-

माने २८।६ पातितः २७।३६ जातः पूर्वरात्रौ सूर्यास्तादिष्टकालः ।
अथ रात्रौ विशेषमाह—रात्राविति । रात्रौ पद्भ्युक्ताकार्त् पद्माशियु-
तात्सायनसूर्यादिष्टकालः इत्येवं प्रकारेण ॥ एवमानीते इष्टकाले पञ्च-
पलानि योज्यानीति सम्प्रदायः ॥

यानवेशननृपासनचूडामौंजिवन्धनकरग्रहणादौ ।

यन्त्रशङ्कुचरताम्रघटीभिः साधयेदखिलकर्मणि कालम् ॥५८॥

यानवेशनेति । यानं यात्रावेशनम् । नृपासनं राजाभिषेकः । इ-
त्यादावखिलकर्मणि तुरीययन्त्रादिभिः कालं साधयेत् । ताम्रघटीस्था-
पनमाह नारदः—“ताम्रपात्रे जलैः पूर्णे गन्धपुष्पैरलङ्कृते । तण्डुलस्थे
रत्नयुते शुचिभूमावहर्षितैः ॥ मण्डलार्धोदयं वीक्ष्य जलयन्त्रं विनिक्षि-
पेत् ॥” इति ।

अथ व्रतबन्धे लग्नमङ्गयोगानाह—

वर्ज्याः पष्ठाष्टमस्थाने लग्नेन्द्रीज्यभार्गवाः ।

लग्नाष्टपञ्चगाः पापाः शुक्रेन्दू व्ययगावपि ॥ ५९ ॥

वर्ज्या इति । लग्नात्पष्ठाष्टमस्थाने लग्नाधिपतिचन्द्रगुरुभार्गवा वर्ज्याः ।
लग्नेऽष्टमे पञ्चमे च पापा वर्ज्याः । द्वादशे शुक्रेन्द्री वर्ज्या ॥

अथ लग्नशुद्धिमाह—

व्रते ग्राह्या द्वादशाष्टपञ्चवर्ज्याः शुभखेचराः ।

पापाहयायारिगाः शुक्रे गोकर्कगस्तनौ विधुः ॥ ६० ॥

व्रत इति । व्रतबन्धे द्वादशाष्टमपष्टस्थानानि वर्जयित्वा स्थानान्तरे
शुभखेचरा ग्राह्याः । तृतीयैकादशषष्ठस्थाः पापग्रहा ग्राह्याः । शुक्रेष्वे
तनौ लग्ने वृषकर्कस्थचन्द्रो ग्राह्यः ॥

अथ वर्णशानाह—

विमाधीशावीज्यशुक्रौ क्षत्रेशावर्कभूमिजौ ।

वैश्यशूद्रान्त्यजाधीशाश्चन्द्रज्ञानयः क्रमात् ॥ ६१ ॥

क्षत्रेशी क्षत्रियाधीशौ सूर्यमीमी । वैश्याधीशश्चन्द्रः । शूद्राधीशो
बुधः । अन्यजाधीशः शनिः ॥

अथ शाखेशानाह—

ऋगादीशा जीवशुक्रारज्ञास्तद्वारलग्नयोः ।

शस्तो वेदेशसूर्येन्दुजीवेषु सबलेष्वपि ॥ ६२ ॥

ऋगादीनामीशा जीवादयो यथा—ऋग्वेदेशो गुरुः । यजुर्वेदेशः
शुक्रः । सामवेदेशो भीमः । अथर्वेशो बुधः ॥ अथत्रैतत्प्रयोजनमाह—
तद्वारेति । स्वस्ववर्णेश्वेदेशयोर्वारे लग्ने च व्रतबन्धः शस्तः । तथा
वेदेशस्य सूर्यशशिगुरूणां च बले व्रतबन्धः शुभ इत्यर्थः ॥

अथ वेदविशेषेण नक्षत्राण्याह द्वाभ्याम्—

ऋग्वेदिनां मूलपूर्वाश्लेषाद्रेन्दुकरत्रये ।

यजुर्विदां ध्रुवान्सेज्यमित्रादित्सेन्दुहस्तभे ॥ ६३ ॥

व्रतबन्धः शस्त इति पूर्वेणान्यथः ॥ तत्र पूर्वास्तित्तः । करत्रयं हस्त-
चित्रास्वात्यः । आदित्यं पुनर्वसुः ॥

सामगानामुत्तराश्विनस्त्रीज्येशकरश्रुतौ ।

अथर्वणां च वसन्त्यलघुमूलादितिन्दुभे ॥ ६४ ॥

उत्तरास्तित्तः । ईश आर्द्रा । करो हस्तः ॥

अथानध्यायानाह—

अनध्यायाः स्मृता भूतत्रयाष्टम्पर्कसङ्गमः ।

शुक्लद्वीशार्कदिकृतिथ्यः शुक्रपौषतपः शुचेः ॥ ६५ ॥

भूतत्रयं चतुर्दशीपूर्णिपाप्रतिपदः । अमावास्यापि तन्मध्ये वर्तते ।
अष्टमी रविसङ्क्रान्तिश्चानध्यायाः । शुक्रादिमासानां शुक्लपक्षे क्रमेण द्वी-
शादितिथयोऽनध्यायाः । यथा—ज्येष्ठस्य शुक्ले द्वितीया । पौषस्य शुक्ले
एकादशी । माघशुक्ले द्वादशी । आपाढस्य दशमीति ॥

जन्मस्यो दशमश्च पूजामर्हति । पूजाविधानेन शुभ इत्यर्थः । इतरत्र चतुर्थाष्टमद्वादशस्थानेषु स्थितोऽतिनिन्द्योऽतिनिषिद्धः ॥

अथ गुरुदोष्ट्यापवादमाह—

स्वमित्रभवनांशेषु स्वोच्चे वर्गोत्तमे गुरुः ।

गोचरेऽनिष्टगोपीष्टोऽन्यथा त्विष्टोऽप्यनिष्टकृत् ॥ ७२ ॥

गोचरे गुरुरनिष्टगश्चतुर्थानिष्टस्थानस्थितोऽपि स्वमित्रभवनांशेषु स्वस्य मित्रस्य च भवनेष्वंशेषु च स्थित इष्टः । तत्र स्वस्य भवने धनुर्मीनाख्ये मित्रस्य मङ्गलादेर्भवने मेघादौ तदंशे च स्थितः शुभ इत्यर्थः । तथा स्वोच्चे कर्के तथा वर्गोत्तमे यथा वृषभराशौ वृषभनवांशौ वर्गोत्तमस्तत्र स्थित इष्टः । वर्गोत्तमलक्षणं तु—“वर्गोत्तमा नवांशाश्चरद्विषु प्रथममध्यान्त्याः” इति । अन्यथा शत्रुभवने नीचभवने च स्थितः इष्टोऽप्यनिष्टकृत् । द्वितीयादिस्थानस्थितोऽप्यशुभ इत्यर्थः । तत्र नीचभवनं मकरः शत्रुभवनं मिथुनादि ॥

अथ भेषादिके लग्ने सति क्रमेण फलमाह—

मूकः श्रुतिमान्वक्ता मूढः क्रूरो धनान्वितो गुणवान् ।

क्रूरः पूज्यः पिशुनः प्रेष्यो धीमानजादिके लग्ने ॥ ७३ ॥

भेषलग्न उपनीतो बटुर्भ्रूको वचनविफलः । वृषे श्रुतिमान् भ्रवणतं-पन्नः । पिशुनः खलः । प्रेष्यः सेवकः ॥

केन्द्रस्थानां सूर्यादीनां क्रमेण फलमाह—

राजसेवी वणिगृत्तिः शस्त्रध्वन्वेदपाठकः ।

भाङ्गोऽर्थवात्रीचसेवी केन्द्रस्थैर्भास्करादिभिः ॥ ७४ ॥

स्पष्टम् ॥

अथ सूर्यांशफलमाह—

क्रूरलडपाषिपट्टः पद् कर्मपरः क्रूरज्ञतो मूर्खः ।

भवति बटुर्यदि लग्ने नवमांशा भास्करादीनाम् ॥ ७५ ॥

पदकर्मणि यजनयाजनाध्ययनाध्यापनदानप्रतिग्रहास्तत्र तत्परः ।
पदकर्मपरः । ऋतूजतो दीक्षितः । शेषं स्पष्टम् ॥

शुक्रजीवशशिनश्च भानुना भूमिजेन शशिना शुभेन वा ।
संयुता यदि भवन्ति निर्गुणः क्रूरनिर्घृणपदुर्वदुः क्रमात् ॥७६॥

शुक्रो गुरुः शशी वा सूर्येण संयुतश्चेद्भवति तदा बटुर्निर्गुणः स्यात् ।
भौमेन संयुतश्चेत्क्रूरः स्यात् । शशिना संयुतश्चेन्निर्घृणो निर्लज्जः स्यात् ।
शुभेन शुभग्रहेण युक्तश्चेत्पटुर्विद्यानिपुणः स्यात् ॥

गुरौ लग्ने चन्द्रे वृषतुलनवांशे सति सिते
त्रिकोणे या विद्या जगति सकलास्तस्य वशगाः ।
यदा योगेऽप्यस्मिन्मकरकलशांशे शशधर-

स्तदा विद्याहीनः स तु परमदीनत्वमयते ॥ ७७ ॥

लग्न गुरौ सति वृषतुलनवांशस्थे चन्द्रे सति त्रिकोणस्थे शुके सति
जगति याः सर्वा विद्यास्तास्तस्य बटोर्वशा भवन्ति । अस्मिन्योगे स-
त्यपि यदा तु मकरांशे कुम्भांशे वा चन्द्रस्तर्हि स बटुर्विद्याहीनः सन्
परमदीनत्वं गच्छति ॥

मूढनीचविजितारिगृहस्थान्वेदवर्णपतिभार्गवजीवान् ।
वर्जयेन्निजगृहोच्चनवांशस्थायिनः पुनरमी न च वर्ज्याः ॥७८॥

वेदपतिः शाखेशो बृहस्पत्यादिः प्रागुक्तः । वर्णपतिः गुरुशुक्रादिः
प्रागुक्तः । भार्गवः शुक्रः । जीवो बृहस्पतिः एतान्मूढानस्तंगतान् तथा
नीचस्थाने स्थितान् तथा विजितान् युद्धे पराजितान् तथा अरिगृहे
शत्रुस्थाने स्थितान् व्रतग्रन्थे वर्जयेत् । बह्वृचादीनां भार्गवजीवग्रहणे-
नैत्र त्र्येण्ड्राख्येऽग्रहणे सिद्धे प्रथमग्रहणं सामगादीनां भौमादिग्रहणा-
र्थम् । अमी वेदेशादयः स्वगृहस्य स्वोच्चस्य वा नवांशे तिष्ठन्ति चेन्नैव
वर्ज्या इत्यर्थः ॥

रात्रौ लग्नात्पद्भिर्गोऽर्को भवत्यङ्घ्रि दशायगः ।

श्रेयानुपचयेष्वर्कः कथमुक्तः परैर्व्रते ॥ ७९ ॥

अर्कः सूर्यः लग्नात् पष्ठतृतीयस्थानस्थितः रात्रौ भवति । न तु दिवा । दशमैकादशस्थाने तु दिवा तिष्ठति । एवं सति परैः केशवदैवज्ञादिभिः उपचयेषु पट्ट्यादिस्थानेषु स्थितोऽर्कः श्रेयानिति कथमुक्तम् । तच्चिन्त्यमित्यर्थः ॥

पैरष्टपष्ठगः शुक्रो व्रते नेष्ट इतीरितम् ।

द्वादश्यां ग्रहणे किं तैः पारणा न व्यवस्थिता ॥ ८० ॥

यैर्देवशैरष्टपष्ठस्थानस्थितः शुक्रः व्रते नेष्ट इत्युक्तं तस्यापराह्वात्सू-
वेमसंभवात् तैर्हेतुभूतैः कृत्वा द्वादश्यां ग्रहणे निमित्ते सति उपोषणस्य
पारणा न व्यवस्थिता किम् । सर्वथैतद्दुर्घटमित्यर्थः ॥

अथ कथमपि गतिर्वक्तव्येति चेद्गतिमाह—

इत्याद्यत्याहिते कालातिक्रमे वा व्यवस्थितम् ।

पुनः संस्कारविषये किं वैतदुपपद्यते ॥ ८१ ॥

इत्यादि पूर्वश्लोकद्वयोक्तप्रकारादिकं अतिसंकटे मुख्यकालातिक्रमे
वा व्यवस्थितम् । अथवा पुनःसंस्कारविषये तद्युज्यते । पुनःसंस्कार-
स्य नैमित्तिकत्वेन निमित्तानन्तरमेव रात्रावपि प्राप्तेः ॥

चन्द्रे पापांशगते भवति दरिद्रः शुभांशगे विद्वान् ।

दुःखी बटुर्निजांशे श्रोत्रादितिभे सुखी निजांशेऽपि ॥ ८२ ॥

यस्मिन्कस्मिन्नाशौ चन्द्रो यदि पापग्रहराशिनवांशे स्थितस्तदा
बटुर्दरिद्रः स्यात् । शुभग्रहराशिनवांशे चेत्तदा बटुर्विद्वान् स्यात् ।
यदि चन्द्रो निजांशे कर्कांशे चेत्तदा बटुर्दुःखी स्यात् । निजांशगत-
स्यापवादमाह—श्रोत्रेति । कर्कांशेऽपि चन्द्रे श्रवणपुनर्वसुनक्षत्रयोरुपन-
यनं चेद्बटुः सुखी स्यात् । श्रवणस्य पुनर्वसोश्च चतुर्थचरणः कर्कांशो
भवति तत्रेत्यर्थः ॥

चेद्दृष्टिश्चाद्धतोऽप्यूर्ध्वं जननी पुष्पिता भवेत् ।

नेष्टाश्चौलव्रतोद्वाहाः शान्साः कार्या असम्पदि ॥ ८३ ॥

वृद्धिश्चाद्धतः नान्दीश्चाद्धाप्यूर्ध्वं संस्कार्यस्य जननी पुष्पिता पुष्प-
वती भवेचेत् तदा चौलव्रतबन्धविवाहाः असम्पदि मुहूर्तान्तरभावे ध-
र्मशास्त्रोक्तगान्त्या कार्याः । अन्यथा नेष्टाः । उक्तं च—“अलाम्बे
सुमुहूर्तस्य रजोदोषे ह्युपस्थिते । श्रियं सम्पूज्य विधिवत्ततो मङ्गलमा-
चरेत्॥” इति ॥

अथ छुरिकाबन्धनमुहूर्तमाह—

छुरिकाबन्धनं राज्ञां स्यात्समावर्तनोत्तरम् ।

व्रतोक्तसमये त्यक्त्वा चैत्रभौमास्तभूमिजान् ॥ ८४ ॥

राज्ञां क्षत्रियाणां समावर्तनोत्तरं विवाहतः पूर्वं छुरिकायाः अल्पश-
स्त्रविशेषस्य बन्धनम् । कथ्यामिति शेषः ॥ तच्चैत्रमासं भौमास्तं भौम-
वारं च वर्जयित्वा व्रतोक्तसमये व्रतबन्धोक्तमासतिथिगारनक्षत्रादी स्यात् ॥

अथ गोदानमुहूर्तमाह—

केशान्तकर्म किल चौलनियुक्तकाले

युक्तं व्रतोक्तसमयेऽथ समावृत्तिश्च ।

इत्थं वसिष्ठमुखशिष्टवरैः प्रदिष्टं

संस्कारकर्म सुतशर्म करोति पुंसाम् ॥ ८५ ॥

चौलनियुक्तकाले चौलकर्मण्युक्तमासतिथ्यादी केशान्तकर्म गो-
दानाख्यः संस्कारः स्यात् । तच्च ब्राह्मणस्य षोडशवर्षे विहितम् । अथ
समावृत्तिः समावर्तनम् । ‘वृजू वरणे’ इत्यस्मात् क्तिन् ॥ व्रतोक्तसमये
व्रतबन्धोक्ततिथिमासादौ स्यात् । इत्थमुक्तप्रकारेण वसिष्ठनारदादिशि-
ष्टवरैः कथितं संस्कारकर्म पुंसां सुतशर्म पुत्रकल्याणं करोति ॥ शर्म-
शब्दः प्रकरणान्ते मङ्गलार्थः ॥

कविकण्ठीरघुश्रे ज्योतिर्वित्सरसात्मजः ।

संस्कारोक्तमुहूर्तानां रघुनाथो निरूपणम् ॥ ८६ ॥

स्पष्टम् ॥

इति मुखस्थानकरोपाह्वमद्वयमचन्द्रमुतश्रीमन्महेश्वरमद्विरचितायां
मुहूर्तमालाटीकायां सौन्दर्यबोधिन्यां संस्कारप्रकरणं पष्ठम् ६

विवाहप्रकरणम् ७

अथ विवाहप्रकरणं व्याख्यायते । तत्र सर्वाश्रमाणामुपकाररत्नास-
मावर्तनानन्तरं गृहस्थाश्रम एव मुख्यः स च मुशीलभार्यया मिच्छति
मुशील च विवाहमुहूर्तार्थिनं अनो मुहूर्तशुद्धिं प्रतिजानाते—

हेतुर्धर्मार्थकामानां भार्या सच्छीलशालिनी ।

विवाहकालशुद्धया सच्छीलं तस्माद्भवीमि ताम् ॥ १ ॥

सच्छीलेन भर्त्रादीनामनुद्वलत्वभावेन शालते शोभते एवशीला
भार्या धर्मार्थकामानां त्रिर्गस्य हेतुः साधनं भवति । सच्छीलं तु वि-
वाहकालशुद्धया गिष्यते । अतस्तां काठशुद्धिं प्रसीमि ॥ यदाह सन्या-
चार्यः—“शुभक्षणक्रियारम्भजनितापूर्वमम्भताः । सग्नदः सर्वलोकानां
ज्योतिस्तत्र प्रयोजनम् ॥” इति ॥

अथाष्टवृटान्युरिदानी—

वर्णो वदर्य तारा योनिर्ग्रहमित्रता च गणशुद्धिः ।

राश्योः कूटं नाडीयष्टावैवे गुणाधिकाः क्रमशः ॥ २ ॥

राश्योरिति द्विनचनं शूब्रराश्यभिप्रायेण । राशिचूटमित्यर्थः । एते
वर्णादयोऽष्टौ क्रमशो गुणाधिकाः एकैकगुणेनाधिकाः स्युः । यथा—
वर्णादिस्ये एको गुणः । वदर्ये द्वाभिन्यादि ॥

तत्रादी वर्णकूटमाह—

अलिङ्गपकर्का विमास्तदनु क्षत्रा विशः शुद्राः ।

अनुलोमाः शुभफलदा न प्रतिलोमा वधूवरयोः ॥ ३ ॥

वृश्चिकमीनकर्का ब्राह्मणाः । तदनु तदनन्तरं धनुर्भेषतिहा, क्षत्रियाः । तदनु मकरवृषकन्या वैश्याः । कुम्भमिथुनतुला, रक्षाः । अत्रानुलोमा वर्णा वधूवरयोः शुभफलदाः । वधूवरराशयोर्वर्णां ज्ञात्वा हीनवर्णा सद्वर्णा वा वधू, प्रशस्तेति ज्ञेयमिति भावः । प्रतिलोमा वरवर्णादिपिकु-वर्णा न शुभफलदा । उत्तमवर्णे वरे एको गुणः । सद्वर्णोऽर्धगुण । हीनवर्णे वरे गुणाभावः ॥

वश्यकूटमाह—

सिंहं विना नृणां सर्वे वश्या भक्ष्याश्च तोयजाः ।

सिंहस्य वश्यास्त्वत्वाल्लिं सर्वेऽन्यद्व्यवहारतः ॥ ४ ॥

नृणां नरराशीना मिथुनकन्यातुलानां सिंहं विना मेपादाः सर्वे रा-शयो वश्याः । ननु जलचराणां सहानुस्थानात्कथं वश्यत्वमत्राह—तो-यजा भक्ष्या इति । नरराशीना मकरकुम्भमीनकर्का भक्ष्याः । किं पुन-र्वश्या इत्यर्थः । सिंहस्य वृश्चिकं विना सर्वे वश्याः । अन्यदनुक्तं चतु-ष्पदानां जलचराणां च वश्यावश्यत्वं व्यवहारतो लोकव्यवहारसंज्ञेयमि-त्यर्थः । यथा—नरराशेर्वृषो वश्य इति । अत्र वरराशे, स्त्रीराशी वश्ये सति गुणद्वयम् । भक्ष्ये सति एको गुणः । वैपरीले गुणाभावः ॥ राशिरूपं बृहज्जातकादवगन्तव्यम् ॥

ताराकूटमाह—

ताराकूटं वरभात्कन्याभं वरभयत्र कन्याभात् ।

गणयेन्नवभिस्तष्टं त्रिपञ्चसप्तोन्मितं न शुभम् ॥ ५ ॥

१ मत्स्यौ घटी नृमिथुनं सगद् सवीण चापी नरोऽश्वत्रयनो मरुतो मृगास्यः । तीर्थी सप्तस्यदहना प्लवगा च कन्या शेषा स्वनामसदृशाः क्षत्राश्च सर्वे ॥१॥

देवमनुष्यगणयोर्दम्बयोर्मध्यमा प्रीतिः स्यात् । देवराक्षसगणयोर्वैरम् । मानवराक्षसगणयोर्मृत्युः । 'प्रबलो दुर्बलं हन्ति' इति न्यायेन मानवगणस्यैव नाशः । तत्रापि "क्षौगणः पुमान् चैत्यात्कन्या भवति मानवा । केऽपीच्छन्ति तदोद्वाहं व्यस्तं कोऽपीह नेच्छति ॥" इति विशेषोक्षेपः । अत्र नरराक्षसयोर्महद्वैरं तत्र गुणामात्रः । देवराक्षसयोर्वैरं तत्रैको गुणः । देवमनुष्यत्वे पद्य । गणैकत्वे पद्य ॥

राशिकूटमाह—

स्त्रीराशेः पतिराशिथेद्वादशः पद्ययोऽष्टमः ।

व्यसयो वा तदा नैस्व्यमप्रजत्वं मृतिः क्रमात् ॥ १३ ॥

स्त्रीराशेः पतिराशिद्वादशथेतदा नैस्व्यं दारिद्र्यम् । पद्यमथेदप्रजन्तमपसराहिसम् । अष्टमथेनमृतिर्मृत्युः । व्यसयो वा । पतिराशेरपि स्त्रीराशिद्वादशः पद्यमोऽष्टमथेतदापि दारिद्र्यमप्रजत्वं मृतिः क्रमात्कथम् । कचिन्तु "विगमात्कन्यकाराशेः पद्यं पद्याष्टमं न सत् । समान्यद्यं तुभं ज्ञेयमष्टपद्यं मृत्वं द्वयात् ॥" इति विशेषोक्ति द्विद्वादशादिदुष्टभङ्गे गुणामात्रः । सद्रकूटे सप्त गुणाः ॥

अथ नाडीकूटमाह दाम्भ्याम्—

अनामिकायां मध्यायां तर्जन्यां च पुनः पुनः ।

आरोहेणावरोहेण न्यसेद्गान्यधिभात्क्रमात् ॥ १४ ॥

अनामिकायामध्यायांतर्जनीषु अधिन्यादिगजत्राणि क्रमादारोहावरोहान्यां पुनःपुनर्यसेत् । यथा—अनामिकायामधिर्जनीं मध्यायां भरणीं तर्जन्यां कृत्तिनीं न्यस्य पुनस्तर्जन्यां रोहिणीं मध्यायां मृगशिरः अनामिकायामध्यायां पुनस्तानिकायां पुनर्मृगशिरादिक्रमेण पुनः पुनर्यसेत् । एतैरेकैकत्वाद्दुस्तं नशकनशकं पतति ॥

एकस्मिन्नशके स्पातां दम्पसोर्जन्मभे यदि ।

एकनाडीनि निन्देयं मध्यनाडी तु मृत्युदा ॥ १५ ॥

इतरपादजौ वधूनरौ क्रमात्तद्वशुरौ हतः । श्वश्रूथ श्वशुरथ श्वशुरी । आ-
 श्लेषान्त्यचरणत्रयजाता कन्या वरो वा श्वशुरपती हन्ति । मूद्राद्यपाद-
 त्रयोत्पन्नौ तु तौ श्वशुरं हत इत्यर्थः । तथा ज्येष्ठान्त्यचरणोत्पन्नौ वधू-
 वरी अन्योन्यस्याप्रजं हतः । कन्या पत्यप्रजं हन्ति । वरस्तु भार्याप्रज-
 मित्यर्थः । तथा विशाखान्त्यपादजौ तौ परस्परस्यानुजं हतः । उ-
 क्त च—“मूढान्त्यपादजौ श्रेष्ठौ तथाऽश्लेषाद्यपादजौ । द्वीशान्त्यपादजौ
 दृष्टौ तथा ज्येष्ठान्त्यपादजौ” इति ॥

अज्ञातजन्मभानां तु व्यावहारिकनामभात् ।

विचारयेद्विदं सर्वं सङ्करो मरणप्रदः ॥ २३ ॥

न ज्ञात जन्मनक्षत्रं येषां तेषां व्यवहारिकं यन्नाम तस्मिन् नक्ष-
 त्रादिदं सर्वं वर्णनस्यादिकं राशिघटितं योनिमैत्र्यादि नक्षत्रघटितं च
 विचारयेत् । जन्मतो नक्षत्रं गृहीत्वा नामतो राशिं गृह्णाति नामतो
 नक्षत्रं गृहीत्वा जन्मतो वा राशिं गृह्णाति चेत्सङ्करः । स तु दुःखप्रदः ॥

इत्थं मिथः स्याद्घटितार्थचिन्तने

निन्द्यो गुणैः षोडशभिः करग्रहः ।

मध्यो नखैस्तत्त्वमितैस्तथोत्तम-

स्ततोऽधिकश्रेत्पुनरुत्तमोत्तमः ॥ २४ ॥

इत्थं परस्परं घटितार्थचिन्तने लब्धैर्वर्णनस्यादीनां षोडशभिर्गुणै-
 र्निनाहो निन्द्यः । षोडशगुणपर्यन्तं न कर्तव्यं इत्यर्थः । तत उपरि नखै-
 र्षोडशभिर्गुणैर्मध्यः । ततस्तत्त्वमितैः पञ्चविंशतिगुणैरुत्तमः । ततोऽधि-
 कैस्तु गुणैः परमोत्तम इत्यर्थः । गुणाधिक्यलाभेऽपि एकनाट्या स्त्री-
 पुरुषयोः क्रमादसुरमनुष्यत्वे च सति विनाहो नैव कार्यं इत्याहुर्न्ये ॥

विना गुरुबलं कन्या विना रविवलं वरः ।

विना चन्द्रबलं जातु न विवाहावुभावपि ॥ २५ ॥

स्पष्टम् ॥

न ज्येष्ठयोर्विवाहः स्यान्मिथो ज्येष्ठे विशेषतः ।

ज्येष्ठेऽप्यन्यतरस्य स्यात्कृत्तिकार्कं विनाऽपदि ॥ २६ ॥

ज्येष्ठयोर्वधुवरयोर्मिथो विवाहो न स्यात् । ज्येष्ठे मासे तु ज्येष्ठयो-
विवाहो विशेषतो न स्यात् । नैत्र कर्तव्य इत्यर्थः । अन्यतरस्योमयो-
र्मध्ये एकतरस्य ज्येष्ठस्य सतो ज्येष्ठमासेऽपि स्यात् । आपदि सङ्कटे
तु कृत्तिकास्यं सूर्यं त्यक्त्वा ज्येष्ठमासेऽपि ज्येष्ठतरस्य ज्येष्ठकन्यायाश्च
विवाहः शुभ इत्यर्थः ॥

वाङ्मिथुनं सचित्रावसुहयहरिभिर्विवाहर्क्षैः ।

पुण्याहे शशिशुद्धौ कुर्यात्प्रथमं विवाहाङ्गम् ॥ २७ ॥

चित्राधनिष्ठाश्विनीश्रवणयुक्तैर्विवाहनक्षत्रैः ध्रुवमृगस्वात्यनुराधारेवती-
मगामूलहस्तीः शुभमासरे चन्द्रबले च सति विवाहाङ्गं वाङ्मिथुनं प्रथमं
कुर्यात् ॥

कन्यावृत्तिं वासवकर्णकृत्तिका

पूर्वास्तु पाणिग्रहणोक्तभेषु वा ।

कुर्याद्द्वरस्यापि वृत्तिं स्वशक्तितः

पूर्वात्रयाग्निधुवर्भैः शुभे दिने ॥ २८ ॥

धनिष्ठादिनक्षत्रेषु विवाहनक्षत्रेषु वा कन्यावृत्तिं वस्त्रालङ्कारफल-
पुष्पादिभिस्तोषणपूर्वकं कन्यावरणं वरभ्रात्रादिः कुर्यात् । तथा पूर्वा-
त्रयवृत्तिकामधुवनक्षत्रैः शुभे वारे स्वशक्तितः वस्त्रयज्ञोपवीनादिना वधू-
भ्रात्रादिर्यत्रस्यापि वृत्तिं वरणं कुर्यात् ॥

पौषचैत्रौ विना मार्गशीर्षाद्यष्टसु दोर्ग्रहः ।

आषाढशुक्लदशमीपर्यन्तं न ततः परम् ॥ २९ ॥

पौषचैत्रातिरिक्तेषु मार्गशीर्षाद्यष्टसु मासेषु दोर्ग्रहो विवाहः । शुभ
इति शेषः । तत्रापि आषाढशुक्लदशमीपर्यन्तमेव । ततः परं न स्यात् ॥

मामि सौरे कैश्चिदुक्तः कैश्चिच्चान्द्रे करग्रहः ।

उत्तमो यत्र सम्पातो मासयोश्चान्द्रसौरयोः ॥ ३० ॥

कैश्चिद्गर्गादिभिः सौरे मासि विवाह उक्तः । कैश्चिन्नारदादिभि-
श्चान्द्रे मासि विवाह उक्तः । परं यस्मिंश्चान्द्रमौरयोर्भयोरपि लाभः स
विवाह उत्तमः । अर्थादेकतरपक्षाश्रयणे मध्यमः ॥

कार्तिकपूर्णापमधुष्वपि वृश्चिकमकराजगो रविर्ग्राह्यः ।

मीनस्थितोऽपि फाल्गुनमासेऽयं मध्यमः पक्षः ॥ ३१ ॥

कार्तिके वृश्चिकस्यः पौषे मकरस्थधैत्रे मेषस्यो रविर्विवाहविषये ग्राह्यः ।
इदं सौरमासिना मतम् । फाल्गुनमासे मीनस्थितोऽपि ग्राह्यः । इदं चा-
न्द्रमासप्राहिणा मतम् । अयमेतच्छ्लोकोक्तः पक्षो मध्यमः । एकतरमना-
श्रयणात् ॥

विवाहः स्यात्तियौ दर्शरिक्तारिक्ते शुभे दिने ।

स्वातीपित्रेन्दुमित्रान्त्यधातृमूलोत्तरार्कभैः ॥ ३२ ॥

दर्शोऽमावास्या । रिक्ताः ४ । ९ । १४ एतदतिरिक्ते तियौ । शुभे
दिने सौम्यग्रहवासरे । स्वातीमघामृगशीर्षानुराधारेवतीरोहिणीमूलोत्त-
रात्रयहस्तनक्षत्रैर्विवाहः स्यात् ॥

जन्ममासर्क्षतिथिषु ज्येष्ठे मामि च दोर्ग्रहः ।

न भवेदाद्यगर्भाणामितरेषां तु सौख्यदः ॥ ३३ ॥

जन्ममासादावाद्यगर्भाणां पुत्राणां कन्यानां च विवाहो न भवेत् ।
इतरेषामनाद्यगर्भाणां सौख्यदः । अत्र ज्येष्ठे मासि निषेधेन 'ज्येष्ठेऽप्य-
न्यतरस्य' इति प्रागुक्तस्वागतिविषयकत्वं ज्ञेयम् ॥

भुवनमितं सूर्यर्क्षाद्भुक्तं भोग्यं ह्यधिष्ठितं पापैः ।

दिव्यान्तरिक्षभौमैरुत्पातैर्दूषितं च भं साज्यम् ॥ ३४ ॥

सूर्यनक्षत्राद्भुवनमितं चतुर्दश नक्षत्रं त्याज्यम् । तथा पापग्रहैरा-
क्रान्त तत्पूर्वं तत्परं च नक्षत्रं त्याज्यम् । तथा त्रिभिधैरुत्पातैर्दूषितं च

नक्षत्र स्याज्यम् । प्रागुक्तस्यापि कस्यापि कस्यचित्पुनरुक्तिर्ज्ञातित्युप-
स्थित्यर्थम् ॥

पञ्चशलाकाचक्रमाह द्वाभ्याम्—

तिर्यगूर्ध्वं पञ्च रेखा द्वे द्वे कोणेषु च न्यसेत् ।

कोणद्वितीयरेखातः कृत्तिकादीनि साभिजित् ॥ ३५ ॥

तिर्यगूर्ध्वं प्रागायना उदगायताश्च पञ्च पञ्च रेखा लिखित्वा कोणेषु
द्वेद्वे रेखे न्यसेत् । तत्रेशानकोणस्थद्वितीयरेखाभारम्भ्य साभिजित्यथा
स्यात्तत्रा कृत्तिकादीनि भागि न्यसेत् ॥

एतत्पञ्चशलाकाख्यं चक्रं सप्तशलाकिकम् ।

पूर्वमुक्तं तदुभयोर्वेधश्चिन्त्योऽत्र पूर्ववत् ॥ ३६ ॥

इदं पञ्चशलाक चक्रम् । सप्तशलाक तु पूर्वं सर्वप्रकरण उक्त न-
शोरुभयोर्वेधोऽत्र त्रिसाहे पूर्ववत् नतवन्धोक्तरीत्या चिन्त्य । यथा—
तत्तत्रश्चरस्थितग्रहेऽपि तत्र न्यस्तेषु रेखादिस्थितेन ग्रहेण समानरे-
खाग्रन्थ नक्षत्र निद्ध्यते । यथा—रोहिणीस्थे ग्रहेऽभिजिद्विद्धा । अभि-
जितिस्थितेन रोहिणी विद्धा । एव सर्वत्र ॥ तथा चतुर्थचरणस्थे ग्रहे
समानरेखाश्चनक्षत्रस्य प्रथमपादो विद्धः । एव प्रथमपादस्थेऽपि च-
तुर्थ पादो विद्ध । एवमेव द्वितीयस्थे तृतीयस्तृतीयस्थे द्वितीय इति ।
तत्र पापैर्विद्ध समस्त न्यजेत् । शुभैर्विद्ध तु पादमात्र न्यजेत् । चक्रद्व-
यस्य व्यग्रस्थामाह श्रीपति —“वधूप्रवेशने दाने वरणे पाणिपीडने ।
वेधे पञ्चशलाकाऽप्योऽन्यत्र सप्तशलाकाक ॥” इति । त्रैविद्विवाहेऽपि
सप्तशलाकावेधो वर्ज्य इत्याहुः ॥

नैस्वयं मृत्युश्चामजसं दौर्भाग्यं च सपन्नता ।

प्रत्रज्येन्दौ युतेऽर्काद्यैः कैश्चिज्ज्ञेज्ययुते शुभम् ॥ ३७ ॥

१ ऊर्ध्वं तिर्यग्रेखिणा सप्त मतेत्तुक्तम् ।

इन्दौ सूर्यादिभिर्युक्ते क्रमेणैतत्फलम् । यथा—सूर्ययुक्ते चन्द्रे नैख्यं .
दारिद्र्यम् । भौमयुक्ते मृत्युः । बुधयुक्तेऽप्रजत्वं सन्तानग्रहिन्यम् । गुरु-
युक्ते दौर्भाग्यम् । भृगुयुक्ते सपत्नता मातरः । शनियुक्ते प्रव्रज्या वैरा-
ग्यम् । कैश्चिच्छ्रीपत्यादिभिर्बुधगुरुर्योगे सौख्यमुक्तम् ॥

द्व्याद्यैः खलैर्युते चन्द्रे मृत्युः मद्भिः प्रवासिता ।

चन्द्रे स्वमित्रक्षेत्रोच्चे न दोषो ग्रहदोषजः ॥ ३८ ॥

द्व्याद्यैः खलैः पापद्वयेन पापत्रयेण वा युक्ते चन्द्रे मृत्युः । द्वाद्यैः
सद्भिः युक्ते प्रजासः फलम् । अध्यास्य परिहारमाह—चन्द्र इति । स्व-
ग्रहे मित्रग्रहे उच्चे वा चन्द्रे सति महयोगजन्यो दोषो नास्ति ॥

कर्तरी स्याद्जनान्यस्थौ खलौ चेद्वक्रिमार्गिणौ ।

परिणीतौ तदाक्रान्तलम्ने भ्रमभनोरथौ ॥ ३९ ॥

द्वितीयस्थाने पापो वक्रगः द्वादशे पापो मार्गगः । एवं चेत्कर्तरीदोषः ।
तदाक्रान्ते लम्ने तन्मध्यगते लम्ने परिणीतौ दम्पती शोकदारिद्र्यादिना
भ्रमाभिलाषी स्तः ॥

अथ महापातसम्भवमाह—

अजासिंहे झपकन्ये कुम्भतुले मृगवृषे धनुर्मिथुने ।

अलिकर्के शशिभान्वाः क्रान्तेः साम्यं सजेद्विवाहादां ४०

मेरायुक्तद्वयेषु पाठक्रमेण व्युत्क्रमेण वा स्थितयोः शशिसूर्ययोः
क्रान्तेः साम्यं महापाताख्यं सम्भवति । तदानयनं सूर्यसिद्धान्ते द्रष्ट-
व्यम् । तद्विवाहादी शुभे त्यजेत् ॥

वैभृतिगण्डहर्षणशूलव्यतिपातसाध्यानाम् ।

यदुडु स्पृशति विरामं तदशेषं पातदूषितं त्याज्यम् ॥४१॥

वैभृत्यायुक्तयोगानां विरामं अन्तं यदुडु स्पृशति तदशेषं पातेन च-
ण्डायुधाख्येन दूषितमनन्याज्यम् । उक्तयोगान्ते स्थितं नक्षत्रं त्यजे-
दित्यर्थः ॥

विष्कम्भादिनिषिद्धेष्वपि चैद्योगेषु दोग्रहस्तत्र ।

रविभाद्रिपमं चान्द्रं खार्जूरं तत्सहाभिजिच्याज्यम् ॥४२॥

विष्कम्भगण्डातिगण्डशूलादिदुष्टयोगेषु पूर्वोक्तदुष्टघटिकास्त्वक्त्वा
विवाहोऽपेक्षितक्षेत्रे सूर्यनक्षत्राच्चन्द्रनक्षत्रमभिजित्सहितं विपमं चेत्खा-
र्जूरसंज्ञं तत्त्याज्यम् ॥

लत्तादोषमाह—

लत्तयन्ति शनिसूर्यकुजेज्या वस्त्रिनत्रिपडुडूनि पुरस्तात् ।

पृष्ठतोऽगुसितपूर्णशशिज्ञा गोशराकृतिनगममितानि ॥४३॥

शनिः स्वामान्तनक्षत्रादष्टमं नक्षत्रं पुरस्ताद्दत्तयति । एवं सूर्यो
द्वादशं भौमस्तृतीयं गुरुः षष्ठम् । राहुशुक्रादयस्तु स्वामान्तनक्षत्रात्पृष्ठतो
लत्तयन्ति । तत्र राहुः पृष्ठतो नवमम् । शुक्रः पृष्ठतः पञ्चमम् । एवं
पूर्णचन्द्रो द्वाविंशम् । बुधः सप्तमम् । राहोः सदा वक्रत्वाच्छुक्रादि
वैलक्षण्येन लत्ता ज्ञातव्या । यथा—अश्विन्यां स्थितो राहुराश्लेषां लत्त-
यतीत्येवं लत्तितं नक्षत्रं त्याज्यम् ॥

उपग्रहोऽर्कभात्पञ्च नागदिडभनुसप्तमम् ।

अतिष्टस्यस्तिधिर्षुसः प्रकृतेः पञ्च भानि च ॥ ४४ ॥

अर्कभात्सूर्योक्तान्तनक्षत्राच्चन्द्रनक्षत्रं पञ्चममष्टमं दशमं चतुर्दशं स-
प्तमं एकोनविंशं पञ्चदशमष्टादशं एकविंशं द्वाविंशं त्रयोविंशं चतुर्विंशं
पञ्चविंशं चोपग्रहोनाम दोषः ॥

देशभेदेन परिहारमाह—

लत्तां सौराष्ट्रशाल्वेषूपग्रहं कुरुवाहिके ।

कलिद्रवङ्गयोः पातं वेधं सर्वत्र वर्जयेत् ॥ ४५ ॥

पातं वैधृतिगण्डेत्यादिनोक्तम् । वेधं पञ्चशलाकजम् । शेषं स्पष्टम् ॥

अथ लग्नादिस्थाननशादिष्टग्रहानाह—

त्रिपष्टाष्टस्वर्कः सहजधनगोऽब्जः क्षितिमुत्-
स्त्रिपष्टस्थो ज्ञेज्यां व्ययनिधनवर्ज्यां भृगुमृतः ।
द्वितीयाब्धीष्वङ्काभ्रतनुपु रिपुञ्चष्टमु शनि-
स्तमः केतुश्चापे भवति मुखहेतुश्च मकलः ॥ ४६ ॥

अर्कस्त्रिपष्टाष्टमेषु शुभः । अञ्जक्षन्द्रस्तृतीयद्वितीयगतः शुभः । कै-
श्चित्तुर्येऽपि शुभ उक्तः । भौमस्तृतीये पष्टे स्थितः शुभः । बुधगुरु
द्वादशेऽष्टमे च वर्ज्या । अर्थाहृन्नादिपष्टपर्यन्तेषु नवमे दशमे च शुभौ
शुक्रो द्विचतुःपञ्चनवमदशमेषु लग्ने च शुभः । शनिराहुकेतवः पष्ट-
तृतीयाष्टमे शुभाः । आये दशमे सर्वेऽपि ग्रहः मुखहेतुर्भवति ॥

अथ लग्नभङ्गयोगमाह—

रविलग्नौ चन्द्रस्तनुरिपुमृत्तिस्यः क्षितिमुतो-
ऽष्टलग्नाभ्रे ज्ञेज्यां निधन उशनारुयष्टरिपुपु ।
गनिलग्नान्त्यस्थस्तनुपतिरथार्यष्टमगृहे
विवाहे स्युः सर्वे मदनमदने नैव शुभदाः ॥४७॥

लग्ने रविः । लग्ने पष्टेऽष्टमे च चन्द्रः । अष्टमे लग्ने दशमे च
भौमः । अष्टमे बुधगुरु । तृतीयाष्टमपष्टेषु शुक्रः । लग्ने द्वादशे च
शनिः । पष्टेऽष्टमे च लग्नाधिपः । सप्तमे सर्वे सूर्यादयः । एते विवाहे
शुभदा नैव स्युः ॥

इष्टैः पञ्चभिरिष्टैः स्यात्तरनिष्टमनिष्टैः ।

ततोऽधिकैः स्यादधिकं न्यूनैर्न्यूनं फलं ग्रहैः ॥ ४८ ॥

‘त्रिपष्टाष्टस्वर्कः’ इत्यादिनोक्तैः पञ्चभिरिष्टैर्ग्रहैर्विवाहे इष्टं स्यात् ।
विवाहः कर्तव्य इत्यर्थः । अनिष्टस्थानस्थितैस्तैः । पञ्चभिरनिष्टम् । विवाहो
न स्यादित्यर्थः । ततः पञ्चभ्योऽधिकैः फलमधिकस्याधिकं स्यात् ।

न्यूनैस्तु न्यूनं फलम् । 'रविलग्नै' इत्यादिनोक्ते लग्नभङ्गकरे त्वेकस्मि-
न्नपि ग्रहे विवाहो नेष्ट इत्यवधेयम् ॥

अष्टमलग्नदोषं सापवादमाह—

जन्मराशेर्जन्मलग्नाद्राशिर्नेष्टोऽष्टमस्वनौ ।

पत्यैके पतिसख्ये वा नैष दोषः करग्रहे ॥ ४९ ॥

दम्पत्योर्जन्मराशेर्जन्मलग्नाद्वाऽष्टमो राशिस्तनौ लग्ने नेष्टः । तद-
भिन्नं लग्नं नेष्टमित्यर्थः । जन्मराशिजन्मलग्नयोर्मध्ये यस्मादष्टमं तस्य
च विवाहलग्नस्य च स्वाम्यैक्ये सति स्वामिमैत्र्यां वा सत्यां एषोऽष्टम-
लग्नसम्बन्धी दोषो विवाहे नास्ति ॥

जनिभतनुभ्यां व्ययभं तदंशपति वा तनौ न सौख्याय ।

चन्द्रे तौलिमृगस्थे चरलग्ने नो चरांशको योज्यः ॥ ५० ॥

जन्मराशेर्जन्मलग्नाद्वादशो राशिस्तदंशस्तःपतिर्वा तनौ लग्ने सौख्याय
न स्यात् । अंशश्च पतिश्च अंशपती तयोः समाहारोऽंशपति । तस्य व्यय-
भस्यांशपति तदंशपतीति विग्रहः । तौलिमृगस्थे तुलामकरस्थे चन्द्रे सति
चरलग्ने विहिते चरांशको न योज्यः ॥

अथ वर्गोत्तममाह—

नवमांशोऽनुक्रमतश्चरस्थिरद्विस्वभावेषु ।

वर्गोत्तमाभिधानः स्यात्प्रथमः पञ्चमो नवमः ॥ ५१ ॥

चरराशौ प्रथमः स्थिरराशौ पञ्चमः द्विस्वभावराशौ तु नवमो न-
वांशो वर्गोत्तम इत्यर्थः ॥

अष्टमभवननवांशस्तदधिपतिर्वा तनौ भवेन्न शुभः ।

न शुभश्चरमनवांशो लग्ने वर्गोत्तमं विहायात्र ॥ ५२ ॥

अष्टमभवननवांशो यदि लग्ने स्यात् अथवा अष्टमभवनस्वामी लग्ने स्यात्
तदा न शुभः । लग्ने विहितोऽप्यन्यनवांशो वर्गोत्तमं विना न शुभः ।

जामित्रमाह—

लप्राचन्द्रात्मसप्तमश्चेच्छुभो वाप्यशुभो ग्रहः ।

जामित्रमंशो दोषोऽयं विवाहे बर्जयेत्सदा ॥ ५३ ॥

विवाहलप्राचन्द्राद्वा सप्तमस्ये ग्रहे जामित्रदोषस्त विवाहे त्यजेत् ॥

वस्त्रापवादभूतं सूक्ष्मजामित्रमाह—

तत्रापि पञ्चपञ्चाशत्तवांशस्यौ मिथो यदि ।

ग्रहेन्दु ग्रहलग्ने वा जामित्रं तन्मृतिमदम् ॥ ५४ ॥

ग्रहाधिष्ठितनाराशमारभ्य पञ्चाधिकपञ्चाशन्निननारास्थे चन्द्रे लग्ने वा सूक्ष्म जामित्रं स्यादित्यर्थः । यथा—मेघस्य पञ्चमनवाशे भौमोऽस्ति ततस्तुलायाः पञ्चमनवाशे लग्नं चन्द्रो वा निषिद्धः । तदा चन्द्राधिष्ठिताशाहृत्प्रांशाद्वा तावन्मित एव ग्रहाधिष्ठितनवाशोऽपि भवतीति निय इत्युक्तम् ॥

अथेष्टग्रहाणां विशोपकानाह—

सार्धत्रयः पञ्च च सार्धमेकं द्वावग्नयो द्वावथ सार्धसार्धे ।

विशोपका विशातिराजुबुल्यादर्कादिकानामगुवत्तु केतोः ५५

सूर्यादीनामानुबुल्यादेते क्रमेण विशोपकाः स्युः । यथा—सूर्यस्यानुबुल्ये सार्धत्रयः । चन्द्रस्य पञ्च । भौमस्य सार्धैकम् । बुधस्य द्वौ । गुरोस्त्रयः । मृगोर्द्वौ । शने सार्धैकम् । राहोः सार्धैकम् । एवं सहस्य विशातिः । केनोरपि राहुवञ्चैयम् । कस्मान्कः कित्यानधिक इति ज्ञानार्थमिदम् ॥

क्रमाद्दरवधूसम्पत्पुत्रमुद्धर्मवेश्मनाम् ।

बलाबलाभ्यां विज्ञेये सूर्यादीनां शुभाशुभे ॥ ५६ ॥

सूर्यादीनां बलाबलाभ्यां भर्त्रादीनां शुभाशुभे फले क्रमाद्विज्ञेये ।

यथा—सूर्यस्य बलाद्गुरुः शुभः फलम् । चन्द्रबलाद्बुधः शुभम् । भौ

मस्य वलात्सम्पदो धनस्य । बुधवलात्पुत्रस्य । गुरुवलात्मुदो हर्षस्य ।
शुक्रवलाद्धर्मस्य । शनिवलाद्गृहस्य । एवमेषां निर्बलत्वात्तस्य तस्याशुभं
ज्ञेयम् ॥

विवाहेऽन्त्येशशास्त्रेभ्यः पद्मद्वादशनवोद्भुपु ।

वधूप्रीतिर्मिथः प्रीतिर्वरप्रीतिरनुक्रमात् ॥ ५७ ॥

अन्त्यादिवतीमारभ्य पदसु नक्षत्रेषु विवाहे वधूप्रीतिः वधूः प्रीणानि ।
अत्र विवाहशब्देन वधूवरसमागमो राज्ञामन्तःपुरस्थनवस्त्रीसमागमश्चो-
पलक्ष्यते । आर्द्रमारभ्य द्वादशसु वधूवरयोर्मिथः प्रीतिः ज्येष्ठामारभ्य
नवसु वरप्रीतिः ॥

अथोदयास्तशुद्धिमाह चतुर्भिः—

अंशपेनेक्षितयुतौ लग्नांशौ पतिसौरुयदौ ।

अंशास्तपेन चांशास्तलग्नास्ते चेत् स्त्रियाः शुभौ ॥ ५८ ॥

अंशपेन नवाशस्त्रामिना ईक्षितौ युतौ वा लग्नांशौ लग्नमंशो वा तौ
पतिसौरुयदौ भवतः । यथा—मेपलगे मिथुनाशस्तत्स्वामी बुधो मकरे
स्थितो लग्नमीक्षते लग्ने तिष्ठति वा । यद्वा स एव बुधस्तुलायां तिष्ठन्मि-
थुनांशं पश्यति मिथुने वा तिष्ठति तदा तेनेक्षितयुतौ लग्नांशौ स्तः ।
एवमुदयशुद्धेः प्रकारद्वयमुक्तम् । अस्तशुद्धेरपि प्रकारावाह—अंशास्त-
पेनेति । अंशान्नवमांशादस्तं सप्तमनवांशास्तदधिपो अंशास्तपः तेन अं-
शास्तलग्नास्ते अंशात्सप्तमनवांशो लग्नात्सप्तमस्थानं वा ईक्षितं युतं वा
वध्वाः शुभमित्यर्थः । यथा—मिथुननवांशात्सप्तमो धनुरंशास्तदधिपो गु-
हमेपे तिष्ठन् धनुरंशं पश्यति तत्र तिष्ठति वा । अथ वा गुरुः कर्के
तिष्ठन् धनुरंशं न पश्यति किं तु लग्नात्सप्तमस्थानं तुलां पश्यति तदा
वध्वाः शुभम् । तदुक्तं कश्यपेन—“स्वस्वैशेनोदयास्तांशौ वीक्षितौ वाऽथ
संयुतौ । लग्नं वाऽस्तगृहं तत्तदंशैशेनेक्षितं युतम् ॥” इति ॥

अंशेश्वरोंऽंशं तनुपस्तनुं वा पश्येन्मिथो वा शुभदो वरस्य ।

वध्वाः शुभायास्तपतिस्तथास्तमंशास्तमंशास्तपतिर्मिथो वा

अंशस्वामी अंशं पश्येत् लग्नस्वामी च लग्नं पश्येत् अथ वा मिथः परस्परं अंशस्वामी लग्नं पश्येद्दृग्प्रस्वामी अंशं च पश्येत्तदा वरस्य शुभं स्यात् । एवमस्तपतिर्लगात्सप्तमावीशोऽस्तं लग्नात्सप्तमभवनं पश्येत् । अंशास्तपतिर्नवांशात्सप्तमनवांशस्वामी अंशास्तं अंशात्सप्तमनवांशं पश्येत् । अथ वा मिथः । अस्तपतिरंशास्तं पश्येदंशास्तपतिरस्तं च पश्येत्तदा वध्वाः शुभाय स्यात् ॥

अंशेशमित्रं सौम्यश्चैदंशं वा लग्नमीक्षते ।

शुभो वरस्य वध्वास्तु ज्ञेयमस्तांशपादिति ॥ ६० ॥

अंशेशो नवमांशस्वामी तस्य मित्रं सौम्यः शुभप्रहश्चेत्स्यात् स चैदंश नवांशं लग्नं वेक्षते तदा वरस्य शुभो ज्ञेयः । इत्येवंप्रकारेणास्तांशपादध्वाः शुभं ज्ञेयम् । लग्नसम्बन्धिनवांशात्सप्तमनवांशाधिपस्य मित्रभूतः शुभप्रहोऽस्तनवांशमस्तभवनं वा वीक्षते चेद्दध्वाः शुभमित्यर्थः ॥

इत्थं विचिन्त्योदयशुद्धिमादौ

चिन्त्यास्तशुद्धिर्बहुशुद्धिमद्भिः ।

तदन्यथात्वे तु वरस्य वध्वाः

क्रमाद्भवन्त्युत्क्रमणान्यमूनाम् ॥ ६१ ॥

इत्थमुदयशुद्धिमादौ विचिन्त्य पथादस्तशुद्धिर्बहुशुद्धिमद्भिश्चिन्त्या । तदन्यथात्वे तयोरुदयास्तशुद्धयोरभावे क्रमाद्वरस्य वध्वा अमूना उत्क्रमणानि भवन्ति । श्लोकत्रयोक्तप्रकारमन्ये कथञ्चिदुदयशुद्धयभावे वरस्य प्राणोत्क्रमणम् । अस्तशुद्धयभावे वध्वाः प्राणोत्क्रमणमित्यर्थः ॥

नवमांशा धनुर्मानकन्यामिधुनर्तोलिनः ।

विवाहलग्ने यस्याः स्युः मा वधूः स्यात्पतिव्रता ॥ ६२ ॥

सष्टम् ॥

अथ पञ्चकमाह—

लग्नयुगततिथिर्नवतष्टा नाग्नेत्रयुगतर्ककुशिष्टा ।

रोगवह्निवृषदस्युमृतिभ्यो भीतये भवति दक्षिणवाणः ६३

शुक्लप्रतिपदमारभ्य गततिथिर्लग्नयुक् वर्तमानलग्नेन युक्ता नवभि-
स्तष्टा अष्टसङ्ख्ये शेषे रोगाख्यो वाणः । नेत्रशेषे वह्निवाणः । चतुः-
सङ्ख्ये शेषे राजवाणः षट्सङ्ख्ये चोराख्यः । एकशेषे मृत्युसंज्ञकः ।
दक्षिणदेशे प्रसिद्धत्वादक्षिणवाणोऽयं तत्तत्संज्ञया रोगादिभ्यो भीतये
भवति ॥

अथ प्राचां मतेन वाणमाह—

सङ्क्रान्तियातांशमितिस्तु पञ्चधा

स्थाप्याङ्गरामेन्दुगजाब्धिभिर्युता ।

नवोद्धृता यत्र च पञ्चशेषकं

वाणः परोऽत्रापि रुगादिकं क्रमात् ॥ ६४ ॥

सङ्क्रान्तेर्यातांशाना मितिः । सूर्यभुक्ताशसङ्ख्येति यावत् । सा लि-
त्यादिकमुपेक्ष्य पञ्चधा स्थाप्या । क्रमेण पङ्क्तिभिरैकेनाष्टभिश्चतु-
र्भिर्युता प्रत्येकं नवभिस्तष्टा यत्र स्थाने पञ्चसङ्ख्यं शेषं स्यात्तत्र पूर्वो-
क्तक्रमेण तत्तत्संज्ञोऽयमन्यो वाणः स्यात् ॥ यत्र पङ्क्तिर्युक्ता तत्र प-
ञ्चसङ्ख्ये शेषे रोगवाणः । यत्र त्रिभिर्युक्ता तत्र पञ्चमिते शेषे वह्नि-
वाण इत्यादि । अत्रापि रुक् रोगस्तदादिकं मयं क्रमात् ॥ अयं वाणः
शल्यरहितोऽतः स्वल्पबलो ज्ञेयः ॥

अथ सशल्यवाणमाह—

विशेषस्तत्र शेषैक्यं नवतष्टं भवेद्यदि ।

पञ्चशेषं सशल्योऽयं वाणस्त्याज्यः प्रयत्नतः ॥ ६५ ॥

विशेषस्तु तत्र यानि शेषाप्यागतानि तेषामैक्यं नवभिस्तष्टं पञ्च-

सङ्घर्षं शेषं यत्र तत्तथा यदि भवेत्तदा सशल्यः शल्येन लोहाग्नेण सहितो बाणः स्यात् । अयं प्रबलत्वात्प्रयत्नतस्त्याज्यः ॥

अथ कार्यभेदेन वारभेदेन समयभेदेन च बाणपरिहारमाह द्वाभ्याम्—
 मौञ्जीगृहाच्छादनराजसेवायात्राविवाहे क्रमतश्च कैश्चित् ।
 रोगो रवौ ज्ञे मृतिरग्निचोरो भौमे शनौ राजशरः परैश्च ६६
 मौञ्ज्यां रोगाख्यो बाणः गृहाच्छादने वह्निसंज्ञः राजसेवाया नृपाख्यः
 यात्रायां चोराख्यः विवाहे मृत्युसंज्ञख्याज्य इति कैश्चित् ॥ परैस्तु रवि-
 वारे रोगस्त्याज्यः बुधे मृत्युसंज्ञः भौमे वह्निचोरो शनौ राजबाण
 इत्युक्तम् ॥

रात्रौ चोररुजौ राजा दिने मृत्युस्तु सन्ध्ययोः ।

सदा वह्निशरस्त्याज्यः प्रोक्तः कैश्चिन्मनीषिभिः ॥ ६७ ॥

चोरो रोगश्च रात्रौ त्याज्यी । दिने राजाख्यः सन्ध्याद्वये मृत्युसंज्ञः ।

वह्निबाणस्तु सदा त्याज्यः । कैश्चिमुधीभिः प्रोक्तः ॥

अथ दशयोगदोषमाह—

रवीन्दुभयतिर्हृतोडुभिरिहाभ्रभूवेदपद्-

दशेशतिययो धृतिस्त्वतिधृतिः कृतिः शेषकम् ।

भवेद्यदि मरुदनाग्निनृपचोरमृत्यामया-

ऽशनिक्षतकलिक्षतीति दशयोगदोषः क्रमात् ॥ ६८ ॥

सूर्यनक्षत्रचन्द्रनक्षत्रयोर्युतिः कर्तव्या । सा सप्तविंशत्या भक्ता यदिह शेषकं तदभ्रभूवेदादिमितं चेद्भवेत्तदा मरुदनादिसंज्ञो दशयोगदोषः स्यात् । यथा अभ्रं शून्यं तस्मिंश्शेषे मरुत् वाताख्यो योगः । एकशेषे घनो मेघाख्यो योगः चतुःशेषेऽग्निः । पट्टसु शेषे राजा । दशसु चोरः । एकादशसु मृत्युः । पञ्चदशसु रोगः । अष्टादशसु धनक्षतम् । एकोनविंशती कलहः । विंशती क्षतिर्धनक्षयः । अत्र क्षत्यन्तानां द्वन्द्वसमाहारी । वातयोगे वातादोष एवं सर्वत्रोद्यम् ॥

अथाष्टमभौमादीनामपवादमाह—

कुजोऽष्टमः सितः पृष्ठश्चन्द्रोऽष्टान्त्यारिगोऽपि चेत् ।

अस्तारिनीचे न त्याज्यस्तद्वत्कर्तरिकारकौ ॥ ६९ ॥

लग्नादष्टमो भौमस्तथा षष्ठः शुक्रस्तथाष्टमद्वादशपष्ठगश्चन्द्रोऽपि अस्तारिनीचे अस्तगतः शत्रुक्षेत्रे गतो नीचगृहगतो वां चैत्तदा न त्याज्यः कर्तरिकारकौ पापग्रहौ च तद्वदस्तारिनीचस्थितौ नैव त्याज्यौ ॥

अथ वर्षमासाद्यनेकदोषाणामपवादमाह—

गुरुशुक्रविदामेको यदि केन्द्रत्रिकोणगः ।

शशी वर्गोत्तमे पूषोपान्त्ये वाशेषदोषनुत् ॥ ७० ॥

वित् बुधः पूषा सूर्य उपान्त्ये एकादशे अशेषदोषानुदति परिहरतीति तथा । शेषं स्पष्टम् ॥ मुहूर्तचिन्तामणौ—“अब्दायनर्तुतिथिमासभपक्षदग्धतिथ्यङ्गकाणवधिराङ्गमुखाश्च दोषाः । नश्यन्ति विद्वुरसितेष्विह केन्द्रकोणे तद्वच्च पापत्रिधुयुक्तनवांशदोषाः॥” इति ॥

विवाहलग्नाष्टमराशिनाथः शुभेक्षितः केन्द्रगतो यदि स्यात् ।

अपाकरोत्यष्टमलग्नदोषं प्रतापलङ्केश इव त्रिदोषम् ॥७१॥

विवाहलग्नादष्टमराशेः स्वामी यदि शुभग्रहेणेक्षितः केन्द्रगतः स्यात्तदा जन्मराशेर्जन्मलग्नाद्वाष्टमे लग्ने सति यो दोषस्तमपाकरोति । यथा प्रतापलङ्केशो नाम वैद्यके प्रसिद्धो रसविशेषत्रिदोषं कफवातपित्तविकारं हन्ति ॥

वर्गोत्तमे तनुश्चन्द्रो लाभे वा लाभकेन्द्रयोः ।

लग्नपांशपयोरेकः सोऽपि दोषापवादकः ॥ ७२ ॥

वर्गोत्तमे स्वनवांशे तनुर्लग्नं अथवा लाभे एकादशे चन्द्रः यद्वा ग्रहे केन्द्रे वा लग्नपतिर्नवांशपतिर्वा स्थितः सोऽपि दोषाणां दुर्मुहूर्तकुनवांशादीनामपवादकः परिहारकः ॥

खार्जूरपातजामित्रलतोपग्रहकर्तरि ।

उदयास्ते च न त्याज्ये चन्द्रार्कौ बलिनौ यदि ॥ ७३ ॥

यदि चन्द्रार्कौ बलिनौ खोच्चमित्रादिस्थानस्थितत्वेन सबली यदि । तदा खार्जूरादयो दोषा न त्याज्याः । उदयो लग्नं अस्तं सप्तमस्थान तेच न त्याज्ये । स्वामिदृष्टिराहिन्यादिना तत्र दोषः स च । न त्याज्य इत्यर्थः ॥

अथ लत्तादिदोषाणामपवादमाह—

लत्तितार्द्धिं त्यजेत्तुल्यं लत्तयद्ग्रहभाङ्गिणा ।

पातोपग्रहखार्जूरभाङ्गिं च रविभाङ्गिणा ॥ ७४ ॥

लत्तयन् लत्ताकारी प्रहो यत्सङ्ख्ये नक्षत्रचरणे तिष्ठति तत्समसङ्ख्याक लत्तितनक्षत्रचरणं त्यजेदित्यर्थः । पातक्षण्डायुधाख्यः प्रागुक्तः । उपग्रहखार्जूरी च प्रागुक्ती । तत्र रविर्यास्मिश्चरणे तिष्ठति तत्सममङ्ख्यमेव तेषां नक्षत्रचरणं त्यजेत् ॥

अथ गोधूलिकालमाह—

पिण्डीभूतेऽर्धास्ते पूर्णास्तेऽर्के क्रमेण गोधूलिः ।

शस्ताखिलेषु मार्गचित्रान्नभसश्चतुर्षु मासेषु ॥ ७५ ॥

मार्गशीर्षाच्चतुर्षु मासेषु अर्के सूर्ये पिण्डीभूते पिण्डसदृशे सायसन्ध्याया नीहारारुतत्वेन गतप्रभ इत्यर्थः । तस्मिन्समये गोधूलिर्ज्ञेया । तथा चैत्राच्चतुर्षु मासेषु अर्धास्ते अर्धत्रिंशस्य दृश्यत्वे गोधूलिः । नभसश्चायणाच्चतुर्षु पूर्णमस्तमदर्शनं यस्य तादृशेऽर्के सति गोधूलिः कालः । इयं गोधूलिर्विनाहादिसकलशुभकार्येषु शस्ता । अस्याः कालपरिमाणं तु घटिकादलनिष्ठमाहुरिति केशनाकेणोक्तम् ॥

लग्नाष्टपष्टमं चन्द्रं कुजे लग्नमदाष्टम् ।

क्रान्तिमाम्यं च कुलिकं गोधूल्यां यत्रतस्त्यजेत् ॥ ७६ ॥

पट्टत्रयेऽपि यच्छुभं तदत्र शुभमुक्तमिति पट्टत्रयं पृथगनुक्त्वा तत्सङ्ग्रहः
कृत इति ज्ञेयम् ॥

दलनकण्डनमुहूर्तमाह—

दलनं कण्डनं वेदीं हरिद्रादिकमाचरेत् ।

विवाहोक्तोडुभिर्न प्राक्वित्पण्णवमिते दिने ॥ ८१ ॥

आदिना मण्डपादिकं गृह्यते । विवाहोक्तैरुडुभिर्नक्षत्रैराचरेत् ।

इदं विवाहात्पूर्वं तृतीये पष्ठे नवमे वा दिने नाचरेत् ॥

अथ मण्डपस्तम्भनिवेशने विशेषमाह—

स्तम्भः स्थाप्यः क्रमादकं वृपराशेस्त्रिभे त्रिभे ।

आग्नेय्यां च तथेशान्यां वायव्यां निर्ऋतेर्दिशि ॥ ८२ ॥

वृपमिथुनकर्कस्थेऽर्के आग्नेय्यां स्तम्भः स्थाप्यः सिंहकन्यातुलास्थि-
तेऽर्के ईशान्यां वृश्चिकधनुर्गर्करस्थे वायव्यां कुम्भमीनस्थे नैर्ऋत्यां स्तम्भः
स्थाप्यः ॥

वेदीलक्षणमाह—

वेदीं कुर्यात्स्वगेहस्य वामे मण्डपमण्डिताम् ।

हस्तोच्छ्रितां चतुर्हस्तां चतुःस्तम्भविभूषिताम् ॥ ८३ ॥

हस्तोच्छ्रितां हस्तमात्रोच्चां दैर्घ्ये विस्तारे च चतुर्हस्तामत एव चतु-
रस्तां चतुर्धु, कोणेषु चतुर्भिः स्तम्भैर्विभूषितामुपरिमण्डपेन मण्डितां
वेदीं वधूवरोपवेशनार्थं स्वलविशेषं स्वगृहस्य वामभागे कुर्यात् ॥

अथ प्रागुक्ताखिलदोषेभ्य एकाविंशतिमहादोषानवश्यवर्जनार्थमुद्ध-
रति त्रिभिः—

पञ्चाङ्गशुद्धिराहित्यमशुद्धिरुदयास्तयोः ।

सङ्क्रान्तिः पापपद्मर्गो भृशः पष्टः कुजोऽष्टमः ॥ ८४ ॥

तिथिवारनक्षत्रयोगकरणानि पञ्चाङ्गानि प्रसिद्धानि तच्छुद्धिराहित्य
विहिततिथ्यादिराहित्यमित्यर्थः । उदयास्तायोरशुद्धिः 'अंशपेनैक्षितयुतौ'

इत्यादिनोक्ताया उदयास्ताशुद्धे राहित्यम् । सङ्क्रातिः सूर्यसङ्क्रमकालः ।
पापपङ्कगः गृहहोरादि पङ्कगमध्ये पापवर्गाधिक्यम् । भृगुर्लम्बात्पठः ।
भौमो लग्नादष्टमः ॥

गण्डान्तं कर्तरी रिःफपडष्टेन्दुश्च सग्रहः ।

अष्टमाङ्गं विपद्यटी दुर्गुहूर्तश्च वारजः ॥ ८५ ॥

गण्डान्तं तिथिनक्षत्रलग्नानां सन्धिविशेषः । कर्तरी द्विर्द्वादशस्थ-
वक्रमार्गगपापग्रहौ । रिःफपडष्टेन्दुः लग्नाह्वयये पष्टेऽष्टमे वा चन्द्रः ।
सग्रहः सूर्यादिग्रहयुक्तश्चन्द्रः । अष्टमाङ्गं जन्मराशेर्जन्मलग्नाद्वाष्टमं लग्नम् ।
विपद्ययादिकं व्याज्यप्रकरण उक्तम् । वारजः कुलिकार्थयामादिः ॥

खार्जूरिकं ग्रहणभोत्पातमं क्रूरवेधितम् ।

क्रूरयुक्तं दुर्नवांशो महापातश्च वैधृतिः ॥ ८६ ॥

खार्जूरिकं 'विष्कम्भादिनिषिद्धेषु' इत्यादिनोक्तम् । ग्रहणमं ग्रह-
णनक्षत्रम् । उत्पातमं भूकम्पाद्युत्पातसम्बन्धि नक्षत्रम् । क्रूरवेधितं प-
ञ्चशलाकाचक्रे विद्धम् । क्रूरयुक्तं पापग्रहाधिष्ठितं नक्षत्रम् । दुर्नवांशो
दुष्टनवांशः । महापातः क्रान्तिसाम्यं व्यतीपातश्च । वैधृतिः प्रसिद्धः ॥

इत्येकविंशतिस्त्राज्या महादोषा मनीषिभिः ।

सर्वदा सर्वकार्येषु विवाहे तु विशेषतः ॥ ८७ ॥

एवमेकविंशतिर्महादोषाः सर्वदा सर्वेषु शुभकार्येषु मनीषिभिस्त्रा-
ज्याः । विवाहे त्वेते विशेषेण त्राज्या इत्यर्थः ॥

मुण्डनं मण्डनाच्चौलं व्रतात्कन्याविनिर्गमः ।

वधूप्रवेशात्पण्मासं न स्यात्त्रिपुरूपान्तरे ॥ ८८ ॥

त्रिपुरूपस्य मध्ये पुत्रस्य कन्याया वा मण्डनाद्विवाहात् मुण्डनं
चौलोपनयनादि पण्मासमध्ये न स्यात् । शाङ्गीयि—'व्रतं समावर्त-
नकां सचौलं केशान्तमेतानि वदन्ति तज्ज्ञाः । क्षौरं पुरस्कृत्य भवन्ति
यस्माच्चत्वारि तस्मादिह मुण्डनानि ॥' इति । तथा, व्रताद्भवन्धात् प-

पन्मासं त्रिपुरुषमप्ये चौलं न स्यात् । तथा बधूप्रवेशात्कन्याविनिर्गमः ।
पण्मासं त्रिपुरुषान्तरे न स्यात् ॥ “पुत्रोद्वाहः प्रवेशाख्यः कन्योद्वाहस्तु
निर्गमः” । इति शाङ्गयि ॥

कश्चित्त्रिपुरुषान्तथेन्ध्रियते निश्चयोत्तरम् ।

मासादूर्ध्वं विवाहः स्याच्छान्त्यार्वागपि कैचन ॥ ८९ ॥

निश्चयोत्तरं वाग्दानानन्तरं कन्याया वरस्य वा त्रिपुरुषान्तः पुरुष-
त्रयमध्ये कश्चित्सपिण्डो त्रियते चेत्तदा मरणदिनमारभ्य त्रिंशद्दिनं प्र-
तिकूलम् । तत ऊर्ध्वं विनायकशान्त्या विवाहः स्यात् । केचन आ-
शौचनिर्गमे मासादूर्वागपि शान्त्या विवाहमिच्छन्ति । पित्रादिप्रतिकूले
विशेषः—“पितुराशौचमब्दं स्यात्तदूर्ध्वं मासुरेव च । मासत्रयं तु
भार्यायास्तदूर्ध्वं भ्रातृपुत्रयोः ॥” इति ॥

सोदराणां न पण्मासं मङ्गलं न शुभे स्वधा ।

पण्मासाभ्यन्तरेऽपि स्यादब्दभेदो भवेद्यदि ॥ ९० ॥

सोदराणामेकोदरप्रसूतानां मङ्गलं व्रतबन्धादिसमानसंस्कारः पण्मासं
न स्यात् । तथा शुभे मङ्गलमध्ये स्वधा श्राद्धकर्म न कार्यम् ॥

नैप दोषो यमलयोर्यतस्तावेकनालकौ ।

नैव सोदरयोर्द्वये भ्रात्रोः सोदरकन्यके ॥ ९१ ॥

एष सोदराणा समानसंस्कारनिषेधलक्षणो दोषो यमलयोर्नास्ति ।
तत्र हेतुर्यत इति । एकोदरयोर्भ्रात्रोरेकोदरकन्ये च न द्वये कदापि ॥

अथ बधूप्रवेशमुहूर्तमाह द्वाभ्याम्—

बधूप्रवेशः पितृमैत्रमूलक्षिप्रश्रुतिस्वातिवसुध्रुवेषु ।

आपोडशाहं नवपञ्चमसप्तमेऽङ्घ्रि हित्वा रविर्भौमरिक्ताः ९२

मघाशुक्लपोडशनक्षत्रेषु आपोडशाहं विनाहदिनमारभ्य पोडशादिन-
मध्ये नरमे पञ्चमे सप्तमे दिने तथा सप्तमेऽङ्घ्रि द्वितीयचतुर्थपञ्चाष्टमादि-
सप्तदिने रविभौमव्यप्ररिक्तानिधीर्वर्जयित्वा बधूप्रवेशः स्यात् ॥

ततः परस्ताद्विपमे वर्षे मासे दिने भवेत् ।

विवाहात्पञ्चवर्षान्ते विचारोऽग्रे यदृच्छया ॥ ९३ ॥

ततः परस्तात्षोडशदिनानन्तरं विवाहात्पञ्चवर्षान्ते पञ्चवर्षमध्ये वि-
पमे वर्षे विपममासे विपमदिने च विहितनक्षत्रादौ वधूप्रवेशो भवेत् ।
अग्रे पञ्चवर्षानन्तरं यदृच्छया स्वच्छन्दतया विचारः विपमवर्षादिनियमो
नास्तीत्यर्थः । किन्तु तिथिनक्षत्रादिनियमोऽस्ति ॥

अथ प्रथमवर्षे ज्येष्ठमासादौ विशेषमाह द्वाभ्याम्—

पत्युर्ज्येष्ठं ज्येष्ठे श्वशुरं पीपे शुचौ श्वश्रुम् ।

पतिमधिके क्षयमासे हन्त्यात्मानं गृहे स्थिता पत्युः ॥९४॥

ज्येष्ठमासे पत्युर्गृहे स्थिता वधूः पत्युर्ज्येष्ठभातरं हन्ति । तथा पीपे
भर्तुर्गृहे स्थिता श्वशुरं हन्ति । शुचावापाढे तु श्वश्रूं पत्युर्मातरम् ।
अधिके मासे पतिम् । क्षयमासे तु आत्मानं निजशरीरं हन्ति ॥

हन्ति नवोढा पितरं पितृसदने संस्थिता चैत्रे ।

फलमेतत्प्रथमेऽब्दे दोषो नैव द्वितीयादौ ॥ ९५ ॥

नवोढा वधूः चैत्रमासे पितृगृहे स्थिता पितरं हन्ति । एतत्पत्यु-
र्ज्येष्ठ इत्यादिनोक्तं फलं प्रथमेऽब्दे प्रथमवर्षसंबन्धिज्येष्ठमासादौ जा-
नीयात् । द्वितीयवर्षादौ तु नैव दोषः ॥

अथ द्विरागमनमुद्धर्तमाह—

स्याद्विरागमनमोजहायने मूलमैत्रलघुचञ्चलध्रुवैः ।

मेपवृश्चिकघटस्थिते रवौ गोतृयुग्मपतुलाङ्गनातनौ ॥ ९६ ॥

ओजहायने प्रथमतृतीयादिविपमवर्षे मूलमृदुक्षिप्रचरध्रुवनक्षत्रैः
लौ मेपवृश्चिककुम्भस्थिते सति वृषमिथुनमीनतुलाकन्याख्ये लग्ने द्विरा-
गमनं स्यात् । वधूप्रवेशानन्तरं परावृत्त्य पितृगृहं प्राप्ताया वध्याः पुनर्भू-
र्गृहप्रवेशो द्विरागमनशब्दवाच्यः ॥

गोचरे रविवलं वरस्य चेद्योपितः सुरगुरोर्बलं यदि ।

संमुखो न न च दक्षिणो भृगुः स्यात्तदोभयमुदे द्विरागमः ९७

गोचरप्रकरणोक्तरीत्या वरस्य रविवलं स्यात् चेत् । तथा कन्यका-
याः सुरगुरोर्बलं यदि स्यात् । तथा भृगुः शुक्रो गन्तव्यदिगभिमुखो
न स्यात् नापि दक्षिणो गच्छन्त्या कन्या दक्षिणभागे स्थितस्तदा तद्वि-
रागमनमुभयप्रीत्यै स्यात् ॥

अथ प्रतिशुक्रापवादमाह—

दुर्भिक्षदेशव्यसनादिभीतिविवाहतीर्थामरदर्शनेषु ।

नवोदवध्वा अथवा युवत्या न चैकपुर्या प्रतिशुक्रदोषः ॥९८॥

दुर्भिक्षदेशोपद्रवादिभये विग्रहोद्देशेन यात्राया तीर्थयात्राया देव-
दर्शने च नवोदवध्वा नूतनपरिणीताया वध्वाः प्रवेशे च युवत्यास्त-
रुण्याः कुचपुण्योत्पत्त्यनन्तरमिति यात्रत् । तथैकपुर्या च प्रवेशे प्रति-
शुक्रदोषो नास्ति ॥

कविकण्ठीरवश्चक्रे ज्योतिर्वित्सरसात्मजः ।

विवाहोक्तमुहूर्तानां रघुनाथो निरूपणम् ॥ ९९ ॥

इति श्रीचित्तपावनजातीयशाण्डिल्यकुलमण्डनज्योतिर्वित्सरसात्मजर-
घुनाथकविकण्ठीरवविरचिताया मुहूर्तमालायां विवाहप्रकरणम् ॥

सप्तम् ॥

इति सुखटाणकरोपाद्भद्ररामचन्द्रमुतश्रीमन्महेश्वरभद्रविरचितायां मु-
हूर्तमालायाष्टिकाया सौंदर्यनोधिण्या विग्रहप्रकरण सप्तमम् ॥

यात्राप्रकरणम् ८

अथ यात्राप्रकरणं व्याख्यायते । तत्र किञ्चित्कार्यमुद्दिश्य देशान्तर-
गमनं यात्रा । सा द्विविधा । तत्र परराष्ट्रे विजयार्थं नृपयात्रा समरवि-
जया एका । तद्भिन्ना निखिलयात्रासामान्याद्या अपरा । तत्र विहित-

तिथिवासरदावारब्धाभिमतफलदा भवति सामान्या । समरविजययात्रायां तु जन्मलग्नप्रश्नलग्नादिभिर्भाविशुभाशुभफलज्ञानमावश्यकमतस्तज्ज्ञात्वैव यात्रासमयं कथयेदित्याह—

यात्रायां जनिलग्नान्छुभमशुभं प्रश्नलग्नाद्वा ।

विज्ञाय वा निमित्तर्यात्रासमयं जयाजयौ च दिशेत् ॥ १ ॥

जनिलग्नान्जन्मकालसम्बन्धिलग्नवशात् प्रश्नलग्नाद्वा शकुनादिनिमित्तर्या भाविशुभमशुभं च विज्ञाय नृपाणां जयाजयौ यात्रासमयं च दिशेत् ॥

जन्मकालान्छुभाशुभज्ञानं जातकशास्त्रे द्रष्टव्यं तदज्ञाने तु प्रश्नलग्नवशान्छुभाशुभज्ञानमाह पद्भिः—

जन्मलग्नं जन्मराशिस्तत्पतिः प्रश्नलग्नगः ।

ततहयायारिमध्यं वा प्रश्नलग्नं तदा जयः ॥ २ ॥

जन्मसम्बन्धिलग्नं जन्मराशिर्वा यदि प्रश्नलग्नगः प्रश्नलग्ने विद्येत । जन्मलग्नाद्यभिन्नं प्रश्नलग्नमिति यावत् । तदा प्रतुर्जयः स्यात् । अथ वा तत्पतिर्जन्मलग्नस्वामी जन्मराशिस्वामी वा प्रश्नलग्नगतः स्यात् तदापि जयः स्यात् । यद्वा ततस्तस्मान्जन्मलग्नान्जन्मराशेशेर्वा यत्तृतीयमेकादशं षष्ठं दशमं वा स्थानं तत्प्रश्नलग्नं यदि स्यात्तदापि जय एव ॥

रिपुजनुस्तनुभे अभि तत्पती

उपचयश्च ततो द्विबुके धुने ।

तनुगतो जयकृच्छिरसोदितः

प्रवसतामथ वा शुभवर्गकः ॥ ३ ॥

यं चेतुस्त्रिबुक्तिः सत्यं रिपेर्लभुस्तनुभे जन्मलग्नं जन्मराशिर्वा ततः प्रश्नलग्नाद्विबुके चतुर्थे धुने सप्तमे वा स्यात् तदा प्रवसतां परदेशं गच्छतां राज्ञां जयः स्यात् । अथ वा तत्पती तयोः शत्रुसम्बन्धिजन्मलग्नजन्मराश्योः पती स्वाग्निनौ प्रश्नलग्नाद्विबुके धुने वा स्यातां तदापि

वारशूलः सौरिसोमौ प्राच्यामीज्यस्तु दक्षिणे ।

रविशुक्रौ प्रतीच्यां स्यादुदीच्यां बुधमङ्गलौ ॥ ११ ॥

शनिवारसोमवारौ प्राच्यां दिशि वारशूलः । दक्षिणे गुरुवारः ।
प्रतीच्यां रविशुक्रौ । उत्तरस्यां बुधभौमौ । तत्तद्वारे तत्तदिशि न
गच्छेत् ॥

नक्षत्रशूलः प्राग्ज्येष्ठा दक्षिणस्यामर्जैकपात् ।

पश्चिमायां ब्राह्ममुदगार्यम्णं तत्र तं त्यजेत् ॥ १२ ॥

प्राक् पूर्वस्यां ज्येष्ठानक्षत्रं नक्षत्रशूलः । एवं दक्षिणस्यां पूर्वाभाद्र-
पदा । प्रतीच्यां रोहिणी । उदगुत्तरस्यां उत्तराफल्गुनी । तत्र तस्यां
दिशि तं शूलं त्यजेत् ॥

अथ निपिद्धनक्षत्राणा वर्जनीयघटिका आह—

यमपूर्वाग्निमघानां नगभूपप्रकृतिशूलिनः क्रमशः ।

घटिकास्त्याज्या गमने मनवो द्वीशेन्द्रसार्पमरुतां च ॥ १३ ॥

यमो भरणी तस्याः प्रथमाः सप्त घटिकास्त्याज्याः । एवं पूर्वात्र-
यस्य षोडश । अग्निः कृत्तिका तस्या एकाविंशतिः । मघाया एकादश ।
विशाखाज्येष्ठाऽऽश्लेषास्वातीनां मनवधतुर्दश घटिका गमने त्याज्याः ।
अर्धाद्रोहिण्यादीन्यवशिष्टानि मध्यमानि ॥

स्वातीषित्र्याग्निपूर्वार्धं चित्राऽऽश्लेषान्तकोत्तरम् ।

त्यजेद्याने मघां स्वातीं सम्पूर्णांमुशनोमते ॥ १४ ॥

उशनसः शुक्रस्य मते स्वात्यादीनां पूर्वार्धं चित्रादीनामुत्तरार्धं मघा
स्वाती च सम्पूर्णां याने त्यजेत् ॥

अथ योगिनीमाह—

पूर्वोत्तराग्निनिर्ऋतीयमपाशिवायु-

शैव्यो दिशः प्रतिपदादिषु च द्विवारम् ।

स्थाप्या अमान्तमिति योगिनिचक्रमेत-

द्व्यूते गमे त्यजत सम्मुखवामभागे ॥ १५ ॥

प्रतिपदादिष्वमावास्यान्तासु षोडश तिथिषु पूर्वोत्तराग्निनिर्ऋतिदक्षिणपश्चिमवायव्येशानाख्या दिशो द्विवारं स्थाप्याः । यथा प्रतिपन्नवम्योः पूर्वा द्वितीयादशम्योरुत्तरेत्यादि । इतीदं योगिनीचक्रं ज्ञेयम् । एतद्व्यूते गमने च सम्मुखे वामभागे च त्यजत । यथा—पूर्वस्यां गन्तुः प्रतिपन्नवम्योर्योगिनी सम्मुखेऽस्ति । दक्षिणस्यां गन्तुर्वामभागे सा त्याज्या एवमुत्तरत्रोह्यम् ॥

अथ कालशूलमाह द्वाभ्याम्—

दिनस्य प्रथमे त्र्यंशे ध्रुवैर्मिश्रैश्च न व्रजेत् ।

तीक्ष्णैर्मध्येऽन्तिमे क्षिप्रैरथ त्र्यंशे निशोऽपि न ॥ १६ ॥

दिनस्य प्रथमे त्र्यंशे । पूर्वाह्न इति यावत् । ध्रुवैर्मिश्रैश्च नक्षत्रैर्न व्रजेत् । मध्यमे त्र्यंशे तीक्ष्णैर्दारुणनक्षत्रैर्न व्रजेत् । अन्तिमे त्र्यंशे क्षिप्रैर्न व्रजेत् । एवं रात्रेरपि प्रथमादित्र्यंशे मृद्वादिनक्षत्रैर्न व्रजेत् ॥

प्रथमे मृदुभैरुग्रैर्मध्यमे चरमे चरैः ।

श्रुत्यर्कमृगपुण्यैस्तु व्रजेदेतन्न चिन्तयेत् ॥ १७ ॥

चरमेऽन्तिमे त्र्यंशे चरनक्षत्रैर्न व्रजेत् । अत्र प्रतिप्रसवमाह—श्रुतीति । श्रवणहस्तमृगपुण्यैः सर्वदा व्रजेत् । एतत्कालशूलं न चिन्तयेत् ॥

आश्विने शुक्लदशमी विजयाख्याखिले शुभा ।

प्रयाणेषु विशेषेण किं पुनः श्रवणान्विता ॥ १८ ॥

स्पष्टम् ॥

अथ नक्षत्राणां जीवपक्षादिसंज्ञाः सफला आह चतुर्भिः—

त्रयोदशमितास्तारा भुक्ता भोग्याश्च राहुणा ।

प्रथमो जीवर्षक्षः स्यान्मृतः पक्षस्तथापरः ॥ १९ ॥

राहुणा सदा वक्रगेण भुक्ताखयोदशसङ्घास्तारा जीवपक्षः स्यात् ।

जीवपक्षसंज्ञाः स्युः । तथा राहुणा भोग्यास्तारास्त्रयोदश मृतपक्षसंज्ञाः ।
यथा—राहुर्हस्तनक्षत्रेऽस्ति तदा तेन शुक्तानि चित्रास्वातीप्रमुखानि
पूर्वाभाद्रपदान्तानि त्रयोदश जीवपक्षः । तद्भोग्यानि उत्तराफल्गुनीपूर्व-
फल्गुनीमघाऽऽश्लेषादीनि रेवत्यन्तानि त्रयोदश मृतपक्षः ॥

राहुभं कर्तरीसंज्ञं ग्रस्तं पञ्चदशं ततः ।

मृतभाद्रस्तभं श्रेष्ठं ग्रस्तभात्कर्तरी शुभा ॥ २० ॥

राहुणाऽत्रान्तं नक्षत्रं कर्तरीनिंशम् । यथा हस्तस्थे राहौ हस्त-
कर्तरीसंज्ञः । ततः कर्तरीसंज्ञकापञ्चदशं भं ग्रस्तसंज्ञम् । यथाप्रोत्तरा-
भाद्रपदाख्यम् । मृतभान् मृतपक्षाख्यनक्षत्राद्ग्रस्तभं यात्रायां श्रेष्ठम् ।
प्रस्तमाच्च कर्तरी शुभा ॥

जीवे शशी मृते सूर्ये शुभः स्याद्व्यत्ययोऽधमः ।

द्वौ जीवेऽपि शुभौ तौ चेन्मृते स्यातां मृतिप्रदी ॥ २१ ॥

जीवे शशी मृते सूर्ये शुभः स्याद्व्यत्ययोऽधमः ।
जीवे शशी मृते सूर्ये शुभः स्याद्व्यत्ययोऽधमः ।
जीवे शशी मृते सूर्ये शुभः स्याद्व्यत्ययोऽधमः ।
जीवे शशी मृते सूर्ये शुभः स्याद्व्यत्ययोऽधमः ।
जीवे शशी मृते सूर्ये शुभः स्याद्व्यत्ययोऽधमः ।
जीवे शशी मृते सूर्ये शुभः स्याद्व्यत्ययोऽधमः ।
जीवे शशी मृते सूर्ये शुभः स्याद्व्यत्ययोऽधमः ।
जीवे शशी मृते सूर्ये शुभः स्याद्व्यत्ययोऽधमः ।
जीवे शशी मृते सूर्ये शुभः स्याद्व्यत्ययोऽधमः ।
जीवे शशी मृते सूर्ये शुभः स्याद्व्यत्ययोऽधमः ।

जीवे चन्द्रे यापिजयो जीवे स्यापिजयो रवी ।

उभौ जीवे सन्धिकरावुभयोरशुभौ मृते ॥ २२ ॥

जीवपक्षे चन्द्रे सनि यात्रायां यापिजयः वैरिणमुदिरय जिगमि-
पुर्वापी तस्य जयः । रवी जीवपक्षे सनि स्यापिजयः स्वदेशे दुर्गं
हत्वा स्थितः म्यापी तस्य जयः । उभौ शशितूर्या जीवपक्षे स्थितौ
उभयोर्मायिस्थायिनोः सन्धानवतो । मृतपक्षे स्थितौ तूमयोरशुभौ
पराजयकरो ॥

अथ पथि राहुचक्रमाह द्राम्याम्—

शुभ्येऽशविष्यद्वय मोक्षमार्गेऽन्त्येन्दुर्कविभार्यमधावृत्तोऽयम् ।

इत्थं पुमर्षेषु निधाय भानि प्रोक्तं सरसं पथि राहुचक्रम् २३

अथ रेवत्यादीनि गोक्षमार्गे लेख्यानि । इत्थं पुरुषार्थस्थानेषु भागि
निधाय न्यस्य स्वरशास्त्रज्ञैः पथि राहुचक्रं प्रोक्तम् ॥

धर्मेऽश्विपुण्याहिशतश्रविष्ठाद्रीशानुराधर्षमथार्थमार्गे ।

याम्यानिलेन्द्रादितिपिञ्चयूपूमाश्रवोऽथ कामे भगतक्षमूलम् २४

अश्विन्याद्युक्तसप्तनक्षत्राणि धर्मे धर्ममार्गे लेख्यानि । धर्ममार्गसंज्ञा-
नीत्यर्थः । तत्राहिराश्लेया । श्रविष्ठा धनिष्ठा । अथेत्यनन्तरं भरण्याद्यु-
क्तनक्षत्राणि अर्थमार्गे लेख्यानि । तत्र पूमा पूर्वाभाद्रपदा । अथ
पूर्वादीनि काममार्गे लेख्यानि । तत्र तक्षा चित्रा विधिरभिजित् ॥

अथास्य चक्रस्य फलमाह—

चेद्धर्मेऽर्केऽर्थमोक्षस्थश्चन्द्रोऽर्थे धर्ममोक्षगः ।

कामे धर्मार्थमोक्षस्थो मोक्षे धर्मगतः शुभः ॥ २५ ॥

अर्के धर्मे धर्ममार्गस्ये सति चन्द्रोऽर्थमोक्षस्यः अर्थमार्गे मोक्ष-
मार्गे वा तिष्ठति चेच्छुभः । अथार्थेऽर्थमार्गेऽर्के सति चन्द्रो धर्ममो-
क्षगः धर्ममार्गे मोक्षमार्गे वा स्याच्छुभः । अथ काममार्गे रवी सति
चन्द्रो धर्मार्थमोक्षस्यः धर्मेऽर्थे मोक्षे वा तिष्ठति तदा शुभः । अथ
मोक्षेऽर्के सति चन्द्रो धर्मगतः शुभः । अर्थाद्विपरीतस्थितयोः सूर्या-
चन्द्रमसोरशुभकारत्वं ज्ञेयम् ॥

अथ कुलाकुलादिगणान्सफलैर्नाह त्रिभिः—

पूर्वाश्वीज्येन्द्रमघाचित्राश्रीन्दुश्रुतिद्विशाः ।

मन्वर्काष्टचतुर्थ्यः कविकुजवारौ गणः कुलाख्योऽयम् २६

पूर्वात्रयमश्विनीपुष्यज्येष्ठामघाचित्राकृत्तिकाशृगध्रवणविशाखानश्रवा-
णि । चतुर्दशीद्वादश्याष्टमीचतुर्थ्यस्तिथयः । शृगुभीमवारी चेत्ययं गणः
प्रत्येकं कुलसंज्ञकः ॥

ध्रुववाताहिधनिष्ठाभिन्नादिसान्तहस्तयाम्यानि ।

विपमास्तिथ्यः शनिरविशशिशुख्वारा गणो भवेद्दकुलः २७

उत्तरात्रयरोहिणीस्वात्याश्लेषाधनिष्ठानुराधापुनर्वसुरेयतीहस्तमरुष्यो न
क्षत्राणि । पिपमास्तिथयः प्रतिपत्तृतीयादयः शन्यादयो वाराधेति प्रत्ये-
कमकुलसंज्ञो गणो भवेत् ॥

मूलशतार्द्राविधिभं दशपद्द्विदिधिः कुलाकुलो ज्ञथ ।

स्थायी जयति कुलाख्ये यायी त्वकुले कुलाकुले सन्धिः २८

विधिभमभिजित् । मूलादि प्रसिद्धम् । दशमी षष्ठी द्वितीया च
तिथिः । ज्ञो बुधवारश्च प्रत्येकं कुलाकुलसंज्ञोऽयं गणः । फलमाह—स्वा-
यीति । कुलाकुलसंज्ञके नक्षत्रादौ युद्धारम्भे च सति स्थायी राजा
जयति । अकुलसंज्ञके नक्षत्रादौ युद्धारम्भे यायी राजा जयति । कुला-
कुलसंज्ञके युद्धं कुर्वतोः स्थायियायिनोः परस्परसन्धिः स्यात् ॥

पौषादिचैत्रान्तमकालवृष्टिस्तस्यां न धीमान्दिनसप्तकान्तः ।

नीहारविद्युत्स्तनितेऽपि तद्द्वन्द्वच्छेदकृच्छ्रागमनं यदीच्छेत् २९

पौषमासमारभ्य चैत्रमासपर्यन्तमासचतुष्टयमध्ये वृष्टिश्चेदकालवृष्टि-
ज्ञेया तस्यां सत्यां दिनसप्तकमध्ये न गच्छेत् । यदि मुखेन पुनरागमन-
मिच्छेत् । तद्द्वन्द्वकालवृष्ट्याविवाकालनीहारादौ च दिनसप्तकं न गच्छेत् ॥
तत्र नीहारस्तुपारः । स्तनितं धनगर्जितम् ॥

यद्यम्बुना गोष्पदपूर्तिमात्रमकालवृष्टिः किल तत्र जह्यात् ।

आवश्यकेऽहानि च पौषतस्त्रिद्व्येकानि चैत्रे घटिकाद्वयं च ३०

अम्बुना गोष्पदपरिमितखातस्य पूर्तिमात्रमकालवृष्टिश्चेत्तत्रोक्तं दिन-
सप्तकं जह्यात् । तत्राप्यावश्यके कार्ये तु पौषेऽकालवृष्टौ त्रीण्यहानि
जह्यात् । माघे द्वे अहनी जह्यात् । फाल्गुने एकमहः । चैत्रे तु घ-
टिकाद्वयम् ॥

अत्यावश्यकत्वे परिहारमाह—

अत्यावश्यकयात्रायां गर्जितेऽकालवर्षणे ।

सूर्येन्दुविम्बे सौवर्णे दत्त्वा गच्छेद्दिजातये ॥ ३१ ॥

अत्यन्तावश्यकगमने तु अकालगमिंतेऽकालवर्षणे च सुवर्णनिर्मिते सूर्यचन्द्रबिम्बे ब्राह्मणाय दत्त्वा गच्छेत् ॥

अथायनशूलमाह द्राम्याम्—

सौम्यायने सूर्यचन्द्रौ ब्रजेत्प्राचीं तथोत्तराम् ।

दक्षिणायनगौ तौ चेत्पश्चिमां दक्षिणां ब्रजेत् ॥ ३२ ॥

सूर्यचन्द्राबुदगयने स्थितौ चेत्पूर्वामुत्तरां वा गच्छेत् । न त्वितराम् ।

तौ सूर्यचन्द्रौ दक्षिणायनगौ चेत्पश्चिमां दक्षिणां वा ब्रजेत् ॥

भिन्नायनत्वेऽथ तयोः सूर्यायनदिशी दिवा ।

चन्द्रायनदिशौ रात्रौ व्यत्ययेऽत्याहितं भवेत् ॥ ३३ ॥

अथ तयोः सूर्यचन्द्रयोरयनभेदे सति दिवा गम्यते चेत्सूर्यायनस्य दिशी गच्छेत् । उदगयने सूर्यश्चेदुत्तरां पूर्वां वा दक्षिणायने चैदक्षिणां पश्चिमां वा गच्छेदित्यर्थः । अथ रात्रौ गम्यते चेच्चन्द्रायनदिशी चन्द्र उदगयनस्ये प्राचीमुत्तरां वा दक्षिणायने चेत्प्रतीचीं दक्षिणां वा गच्छेदित्यर्थः । मकरादिपट्टमुत्तरायणं कर्कादिपट्टं दक्षिणायनम् ॥

अथ त्रेधा सम्मुखशुक्रदोषमाह—

दिशि यत्रोदेति यत्र याति गोलभ्रमेण च ।

यत्र याति द्वारभेषु शुक्रस्तां न दिशं ब्रजेत् ॥ ३४ ॥

शुक्रो यत्र प्राच्यां प्रतीच्यां वा दिशि कालांशवशेनोदेति उदयं प्राप्नोति तत्र गन्तुः पुंसः शुक्रः सम्मुखो भवति । अतस्तां दिशं न यायात् । अथ वा गोलभ्रमेण उत्तरदक्षिणगोलभ्रमवशेन यत्रोत्तरस्यां दक्षिणस्यां वा याति तत्र गन्तुः पुंसः शुक्रः सम्मुखः भेषादिपट्टे उत्तरगोलः तुलादिपट्टे दक्षिणगोलः । अथ वा यत्र यस्यां दिशि द्वारभेषु कृत्तिकादिद्वारनक्षत्रन्यासवशेन याति तत्र दिशि गन्तुः सम्मुखः शुक्रः स्यात् । द्वारनक्षत्राणि तु वक्ष्यति । “सप्त सप्तान्निभाद्धानि न्यसेत्प्राच्यादिषु क्रमात्” इति ॥

न व्रजेत्सम्मुखे ज्ञेऽपि पृष्ठसंस्थे जयेद्विपून् ।

प्रतिशुक्रादिचिन्ताऽऽद्यगमे युधि च नान्यथा ॥ ३५ ॥

एवं ज्ञे बुधेऽपि सम्मुखे सति न व्रजेत् । पृष्ठदिक्तसंस्थे बुधे रिपून् जयेत् । इयं प्रतिशुक्रादिचिन्ता सम्मुखशुक्रसम्मुखबुधवक्रादिविचारणा आद्यगमे प्रथमयात्रायां राज्ञां तु युधि समरयात्रायामेव ज्ञेया । अन्यथा द्वितीययात्रादौ चिन्ता न कार्येत्यर्थः ॥

शुक्रान्धोन्साश्वियाम्यस्थे कृत्तिकाद्याङ्घ्रिगे विधौ ।

तदा न दुष्टफलभावसम्मुखो दक्षिणोऽपि सन् ॥ ३६ ॥

अन्साश्वियाम्यस्थे रेवत्यादिनक्षत्रत्रयस्थे चन्द्रे तथा कृत्तिकाद्याङ्घ्रिगे कृत्तिकाप्रथमचरणस्थे चन्द्रे सति शुक्रोऽन्धो ज्ञेयः । दृष्टोऽपि दर्शनकार्यं न करोतीत्यर्थः । अतस्तदा सम्मुखः सन् दक्षिणभागस्थो वा दुष्टफलदो न भवति ॥

जीवः शुक्रः शशाङ्को वा मार्गमध्येऽस्तगो यदि ।

तत्रैव निवसेद्राजा यावदभ्युदितो भवेत् ॥ ३७ ॥

स्पष्टम् ॥

रविशुक्रारराहर्किचन्द्रेज्ञेज्या दिगीश्वराः ।

दिगीशो केन्द्रगे गच्छेन्न तु लालाटिनि क्वचित् ॥ ३८ ॥

एते दिशां प्राच्यादीनां स्वामिनः । यदिग्गमनमिष्टं तदिवस्वामिकेन्द्रस्थे गच्छेत् । लालाटिनि तु क्वचिन्न गच्छेत् । यदि लालाटिव्यतिरिक्तकेन्द्रस्थाने दिगधीशस्थितस्तर्हि यात्रा शुभाऽन्यथा त्वशुभेत्यर्थः ॥

अथ लालाटिकानाह—

लग्नेऽन्त्याये दशमे नवमृत्सां सप्तमे द्विपट्पुत्रे ।

हियुके त्रिधने प्राच्याः क्रमशो लालाटिका दिशामीशाः ३९

प्राच्यादिदिक्षु क्रमेण लग्नादेतेषु स्थानेषु स्थिता दिगीशा लालान उच्यन्ते । यथा—लग्ने सूर्यः पूर्वस्थां गन्तुर्लालाटिकः । एवं शुक्रो

• व्यये लाभे च आग्नेय्याम् । दशमस्यो भौमो दक्षिणस्याम् । नवाष्ट-
मस्यो राहुर्नैर्ऋत्याम् । शनिः सप्तमे पश्चिमायाम् । चन्द्रः पष्ठे पञ्चमे
वायव्याम् । बुधश्चतुर्थे उत्तरस्याम् । गुरुस्त्रिद्वितीये ईशान्याम् ॥

अथ पर्युपितयात्रायोगत्रयमाह—

प्रस्थाय हस्तैन्दवमित्रभेषु

स्थित्वा भरुत्वाष्ट्रशिषेन्द्रभेषु ।

गच्छेद्विदेवादितिमूलभेषु

ग्रामाद्बहिर्दिग्विजयाय राजा ॥ ४० ॥

स्वगृहाद्गन्तव्यदिगभिमुखं कस्यचिदिष्टस्य गृहे हस्तनक्षत्रे प्रस्थाय
गत्वा स्वातीचित्रयोस्तत्रैव स्थित्वा विशाखायां तद्गृहं त्यक्त्वा राजा दि-
ग्विजयाय ग्रामाद्बहिर्गच्छेदयमेको योगः । एवमेव मृगशीर्षे गत्वा आ-
र्द्राया तत्र स्थित्वा पुनर्वसौ गच्छेदयं द्वितीयो योगः । तथा अनुरा-
धायां प्रस्थाय ज्येष्ठायां स्थित्वा मूले गच्छेदयं तृतीयो योगः । योगत्र-
यस्य विजयः फलम् ॥

सूर्यभाच्चन्द्रभं गण्यं पक्षादितिथिवारयुक् ।

नवासं सप्तशेषं चेद्दीवरं गमने हितम् ॥ ४१ ॥

सूर्याधिष्ठितनक्षत्रानित्यनक्षत्रं गणयित्वा प्रतिपदादितिथियुक्तं वार-
युक्तं च कृत्वा नवभिर्भिज्य शेषं सप्तगितं चेत् हीवराख्यो योगो
यात्रायां हितकर इत्यर्थः ॥

अथ सर्वाङ्कज्ञानमाह—

शुक्रादितिथिवारर्क्षयोगोऽश्वैरष्टभिस्त्रिभिः ।

त्रिस्थस्ताष्टोऽवशिष्टश्चेत्सर्वाङ्कः सार्वकामिकः ॥ ४२ ॥

शुक्रप्रतिपदादितिथिवारनक्षत्राणां योगः स्यान्नत्रये स्थाप्यः । क्रमेण
सप्तभिरष्टाभिस्त्रिभिश्च तष्टः कार्यः सर्वत्राङ्कोऽवशिष्टश्चेत्सार्वकामिकः ।
जपादिकामना सिद्ध्यतीत्यर्थः ॥

आदिमध्यावसानेषु शून्यं तत्र भवेद्यदि ।

ऋमाद्भवन्ति यात्रायां दुःखदारिद्र्यमृत्यवः ॥ ४३ ॥

तत्र तद्येषु तेषु योगेष्व्यादिस्याने शून्यशेषे यात्राया दुःखम् । द्वितीयस्थाने शून्यशेषे दारिद्र्यम् । चरमस्थाने शून्ये सति मृत्युरित्यर्थः ॥

रविभादिन्दुभं सप्ततष्टं चैत्खद्विशेषकम् ।

आडलः पद्विशेषं चेद्भ्रमणं चोभयं सजेत् ॥ ४४ ॥

सूर्यनक्षत्राच्चन्द्रनक्षत्रं गणयित्वा सप्तभिर्मत्तं कार्यम् । शून्य द्वि-
मित वा शेषं चेत् आडलौख्यो योगः । पष्मिन्तं त्रिमितं वा शेषं
चेद्भ्रमणाख्यो योगः । एतदुभयं यात्रायां त्यजेत् ॥

अथैकदिनसाध्ये निर्गमप्रवेशरूपे कार्ये किं विचार्यमित्यत आह—

यद्येकस्मिन्नेव दिने पुराद्गच्छेत्पुरान्तरम् ।

प्रावेशिकी कालशुद्धिस्तदा ज्ञेया न यात्रिकी ॥ ४५ ॥

स्वपुराच्छत्रुपुरं यद्येकस्मिन्नेव दिने गच्छेत्तदा शत्रुपुरं प्रति प्रवे-
शार्थं प्रावेशिकी कालशुद्धिश्चिन्त्या न तु यात्रिकी ॥

ऋक्षशूलं वारशूलं प्रतिशुक्रं च योगिनीम् ।

विचारयेन्नैकदिने प्रवेशो निर्गमोऽपि चेत् ॥ ४६ ॥

एकदिन एव पुरान्निर्गमः पुरान्तरे प्रवेशोऽपि चेत्तत्र नक्षत्रशूला-
दिकं न विचारयेत् ॥

प्रवेशान्निर्गमो नेष्टः प्रवेशो निर्गमादपि ।

जिष्णोः कदापि नवमे धिष्ण्ये वारे तिथी तथा ॥ ४७ ॥

जिष्णोर्जयशीलस्य । जयकाङ्क्षिण इति यावत् । गृहप्रवेशानक्षत्रान्तरमे
नक्षत्रे निर्गमो नेष्टः । निर्गमनक्षत्राच्च प्रवेशो नवमे नेष्टः । तथा गम-

१ स्वनाममद्वयशून्यो योगः प्रवसना प्रवासनितोषकः । २ अयमपि वि-
कीर्णितप्रवासादधिकप्रवासकारको योगः स्वनाममद्वयम् ।

नवारान्नवगे प्रवेशः प्रवेशवाराच्च नवमे गमनं निषिद्धम् । एवं गमन-
तिथेर्नवमतिथौ प्रवेशः प्रवेशतिथेर्नवमे गमनं च निषिद्धम् ॥

अथ नौकायाने विशेषमाह—

नौकायानं जलचरराशौ लग्ने तदंशे वा ।

दिग्विजयाय निरुक्तं यात्रोक्तं ज्ञेयमन्यनु ॥ ४८ ॥

जलचरराशौ मकारकुम्भमीनकर्करूपे लग्ने सति अथ वा तदंशे
जलचरनवांशे सति नौकया गमनं दिग्विजयाय कथितम् । अन्यत्ति-
थिशुद्धयादिकं तु यात्रोक्तं ज्ञेयम् ॥

नौकाचक्रमाह—

नौकाचक्रेऽर्कभात्तीणि पद् त्रयोदश पद् क्रमात् ।

अशुभानि शुभानि स्युरशुभानि शुभानि च ॥ ४९ ॥

सूर्यनक्षत्राच्चन्द्रनक्षत्रे गणिते प्रथमानि श्रीप्यशुभानि । ततः पद्
शुभानि । ततस्त्रयोदशाशुभानि । ततः पद् शुभानि । अत्राभिजित्स-
हितं गणनम् ॥

पूर्वादिदिक्षु मेपाद्याः क्रमात्त्रिः परिवर्तनात् ।

दिग्द्वारराशयस्तत्र यात्रायां रात्रिनायकः ॥ ५० ॥

सम्मुखो दक्षिणः श्रेष्ठः पृष्ठे वामेऽतिनिन्दितः ।

मेपाद्या राशयः पूर्वादिदिक्षु त्रिवारं परिवर्तनादिग्द्वारराशयो भ-
वन्ति । यथा—मेपः पूर्वस्यां वृषो दक्षिणस्यां मिथुनं पश्चिमायां कर्क
उत्तरस्यां एवं पुनः सिंहादयो घनुरादयश्च पूर्वादिषु ज्ञेयाः । तत्र स्थितो
रात्रिनायकश्चन्द्रो यात्रायां सम्मुखो दक्षिणश्च श्रेष्ठः । वामे पृष्ठे वाऽति-
निन्दितः । यथा—मेपस्थश्चन्द्रः पूर्वस्यां गन्तुः सम्मुखं उत्तरस्यां गन्तु-
र्दक्षिणो भवति ॥

लग्ने यदिग्द्वारराशिस्तां दिशं व्रजतां जयः ॥ ५१ ॥

यदिग्द्वारराशिः यां दिशं जिगमिपति तस्या दिशो द्वारराशिर्यदि

लग्नेऽस्ति तर्हि तां दिशं गच्छतां जयः स्यात् । यथा—मेघलग्ने पूर्वस्यां गन्तुर्जयः ॥

दिग्ग्राशितस्वृतीयश्चेद्राशिलग्नौ न तां व्रजेत् ।

प्रातर्मध्याह्नगोधूलीनिशीथं पूर्वतस्त्यजेत् ॥ ५२ ॥

दिग्द्वारराशेश्चतुर्थो राशिलग्नौ स्थितश्चेत्तां दिशं न व्रजेत् । यथा—
मिथुनलग्ने पूर्वस्यां न गच्छेत् । प्रातः प्रातःसमयं पूर्वस्यां त्यजेत् । म-
ध्याह्नमभिजिन्मुहूर्ते दक्षिणस्यां त्यजेत् । गोधूलिसमयं पश्चिमायाम् ।
अर्धरात्रमुत्तरस्याम् ॥

परिघदण्डमाह—

सप्त सप्ताग्निभाद्भानि न्यसेत्प्राच्यादिषु क्रमात् ।

अग्निवायुदिशोर्दण्डः परिघस्तं न लङ्घयेत् ॥ ५३ ॥

अग्निभात् कृत्तिकातः सप्त भानि पूर्वस्याम् । मघातः सप्त दक्षिण-
स्याम् । अनुराधातः सप्त पश्चिमायाम् । धनिष्ठातः सप्तोत्तरस्यां न्यसेत् ।
तत्राग्नेयवायव्यकोणमभ्योपनिबद्धा रेखा परिघो दण्डः स्यात् । तं सर्वथा
नोलङ्घयेत् । धनिष्ठायास्त्रेयान्तचतुर्दशानक्षत्रैर्दक्षिणां पश्चिमां वा न ग-
च्छेत् । मघादिश्रवणान्तचतुर्दशानक्षत्रैरुत्तरां पूर्वां वा न गच्छेदित्यर्थः ॥

अथ विदिक्षु गमने क्रममाह—

प्राग्भैरवोर्दिशं गच्छेद्याम्यभैर्नैर्ऋतीं दिशम् ।

पाश्चात्यभैस्तु वायव्यामैशानीं भैरुदग्भवैः ॥ ५४ ॥

प्राग्भैः कृत्तिकादिसप्तनक्षत्रैराग्नेयीं दिशं गच्छेत् । याम्यभैर्मघादि
सप्तभैर्नैर्ऋतीं गच्छेत् । पाश्चात्यभैरनुराधादिभिः वायव्यां गच्छेत् । उ-
दग्भवैर्धनिष्ठादिसप्तनक्षत्रैरैशानीं गच्छेत् ॥

अथावश्यके परिघापरादमाह—

दिग्लग्नशुद्धौ परिघमुल्लङ्घयावश्यके विधौ ।

व्रजेद्यदा चारशूलमृत्तशूलं च नो भवेत् ॥ ५५ ॥

आवश्यकेऽगतिके विधौ कार्ये दिग्मन्त्रशुद्धौ यां दिशं गच्छेत् त-
द्विमाशीनां पूर्वोक्तानां शुभफलदातृप्रहानुकूल्यसाहित्ये सति वारशूलन-
क्षत्रशूलराहित्ये परिघमुल्लङ्घ्यापि गच्छेदित्यर्थः ॥

सर्वदिग्द्वारिकं विष्णुपुष्पपौष्णकराश्विभम् ।

वसुमित्रेन्दुभं तत्र परिधादि न दुष्पति ॥ ५६ ॥

श्रवणपुष्याद्युक्तनक्षत्राष्टकं सर्वदिग्द्वारिकसंज्ञम् । तत्सर्वदिक्षु शु-
भम् । अतस्तत्र परिधादिदोषो नास्ति ॥

वर्गोत्तमगतं लग्नं वर्गोत्तमगतः शशी ।

प्रयाणसमये यस्य तस्य स्याद्विजयः सदा ॥ ५७ ॥

प्रयाणसमये वर्गोत्तमनवांशस्थं लग्नं वर्गोत्तमनवांशस्थश्चन्द्रोऽपि
विजयकर इत्यर्थः ॥

अथ लग्ने प्रह्वलमाह—

प्रयाणे शुभाः केन्द्रकोणेषु शस्ता

खलाह्यायपदखेप्वनिष्टः शनिः खे ।

कविः सप्तमे ग्लौः पडष्टान्यलग्ने

विलग्नैश्वरोऽप्यस्तपष्टाष्टमान्ये ॥ ५८ ॥

केन्द्रे १ । ४ । ७ । १० कोणे ९ । ९ च शुभप्रहाः प्रयाणे
यात्रायां शस्ताः । खलाः पापास्तृतीयैकादशपष्टदशमेषु स्थिताः शस्ताः।
तत्र खे दशमे शनिरनिष्टः । तथा सप्तमे भृगुरनिष्टः । ग्लौश्चन्द्रः पडष्ट-
द्वादशेषु लग्ने च नेष्टः । लग्नाधिपतिरपि सप्तमपष्टाष्टमव्ययेषु नेष्टः ॥

केन्द्रे वक्री वक्रिवर्गो लग्ने वारश्च वक्रिणः ।

कुम्भः कुम्भनवांशश्च लग्ने त्याज्याः प्रयत्नतः ॥ ५९ ॥

केन्द्रस्थाने वक्री प्रहस्त्याज्यः । तथा लग्ने वक्रिप्रहस्य पड्वर्गस्त्या-
ज्यः । वक्रिप्रहस्य वारोऽपि त्याज्यः । तथा कुम्भलग्नं लग्ने कुम्भनवां-
शश्च त्याज्यः ॥

मीनलग्ने तदंशे वा यातुर्मार्गोऽतिदुःखदः ।

लग्ने जनुर्लग्नभेशौ सद्ग्रहौ चेच्छुभस्तदा ॥ ६० ॥

मीनलग्ने मीनांशे वा यातुर्मार्गोऽनिष्टदः । जनुर्लग्नभेशौ जन्मलग्न-
जन्मराश्योः स्वामिनौ शुभप्रहौ लग्ने चेद्भवतस्तदा मार्गः शुभः ॥

लग्ने जनुस्तनुभतोऽष्टमं तत्पतिरत्र वा ।

शत्रुलग्नमतः पष्टं तत्पतिर्वा मृतिप्रदः ॥ ६१ ॥

जनुस्तनुमतः जेतव्यशत्रोर्जन्मलग्नतो जन्मराशितो वा पष्टं स्थानं
तत्स्वामी वा अत्र लग्ने स्थितश्चेन्मृतिप्रदो गन्तुरिति शेषः ॥

अथो भृगोर्वक्रास्तादिदोषमाह—

वक्रास्तनीचोपगते विवर्णे विजिते सिते ।

शत्रुक्षेत्रे तदंशे वा तद्दृष्टे गमनं न सत् ॥ ६२ ॥

सिते शुक्रे वक्रोपगते अस्तोपगते नीचोपगते विवर्णे वर्णरहिते वि-
जिते युद्धपराजिते शत्रुस्थानगते शत्रुक्षेत्रांशगते वा शत्रुनिरीक्षिते वा
सति गमनं न सत् ॥

यज्जन्मकाले यो भावः शुभयुक्तः स चेत्तर्ना ।

यात्राकाले भवेत्तस्य विजयः स्यान्न संशयः ॥ ६३ ॥

यस्य जन्मकाले लग्नादिद्वादशस्थानेषु यो राशिः शुभग्रहयुक्तः स
राशिस्तस्य यात्रायां लग्ने स्थितश्चेद्विजयः स्यात् संशयो नास्ति ॥

जन्मन्यर्काक्रान्तराशोर्द्वितीयो वेशिसंज्ञितः ।

स चेद्यात्रालग्नगतस्तदानीं व्रजतां जयः ॥ ६४ ॥

जन्मकाले सूर्याधिष्ठितराशितो द्वितीयो राशिर्वेशिसंज्ञितः । स चे-
द्यात्रालग्नगतस्तदानीं व्रजतां जयः स्यात् ॥

उक्तानुवादपूर्वकं वक्ष्यमाणयोगयात्रां प्रतिजानीते—

इत्यन्यसामान्यजनोपकृत्यै

यात्रामुहूर्ताः कतिचिन्निरुक्ताः ।

अथार्थसिद्धौ नृपतेर्जिगीषो-

रेपमयन्नः समरोद्यतस्य ॥ ६५ ॥

एवं राज्ञामन्येषां च सामान्यजनानामुपकाराय कतिचिद्रमनमुहूर्ताः कथिताः । अथ समरोद्यतस्य जेतुमिच्छोर्नृपतेरेवार्थसिद्धये एष वक्ष्यमाणः प्रयत्नः क्रियत इति शेषः ॥

अथैकैकश्लोकेनैकैकयोगमाह—

चन्द्रोऽष्टमे गुरुर्लगे पष्ठेऽर्को यस्य गच्छतः ।

तस्याग्रे न समर्था स्यात्स्थातुं मत्पार्थिवाहिनी ॥ ६६ ॥

यस्य गच्छतो नृपतेः यात्रायां लग्नादष्टमे चन्द्रः लग्ने गुरुः पष्ठे रविरेवंविधो योगश्चेत्तस्य पुरतः स्थातुमपि शत्रुसेना न शक्नोति । शत्रुसेना पराजिता भवेदित्यर्थः ॥

गुरुर्लगे कुजः पष्ठे रविराये शनिस्त्रिगः ।

तदा जयत्यरीत्राजा यदि शुक्रो न सम्मुखः ॥ ६७ ॥

स्पष्टम् ॥

लग्ने गुरुः परे लाभधनस्था यदि गच्छतः ।

खलमैत्रीव तस्याग्रे न तिष्ठेच्छत्रुवाहिनी ॥ ६८ ॥

यदि गच्छतो राज्ञः लग्ने गुरुः स्यात् । अन्ये ग्रहा एकादशद्वितीय-स्थाश्चेत्तदा तस्याग्रे शत्रुसेना दुर्जनमैत्रीव न तिष्ठेत् । व्यर्था स्यादित्यर्थः ॥

इन्दुर्दृग्ने रविलगे धने ङ्गुरुभार्गवाः ।

ईदृग्योगे व्रजव्राजा न चिरेण जयत्यरीन् ॥ ६९ ॥

दूने सप्तमे । न चिरेण किन्तु शीघ्रतया जयति ॥

बुधो धनेऽर्कः सहजे शुक्रो लग्ने भवेद्यदि ।

तदा यातुः प्रतापाम्नौ शलभीयन्ति शत्रवः ॥ ७० ॥

एवंविधे योगे यातुर्नृपस्य प्रतापलक्षणेऽग्नौ शलभा इव नश्यन्तीत्यर्थः ॥

शनिः पष्ठे रविलभे चन्द्रमा दशमे यदि ।

लयं धनिकमैत्रीव तस्य याति द्विपञ्चमूः ॥ ७१ ॥

तस्य द्विपञ्चमूः शत्रुसेना धनिकस्य मैत्रीव लयं याति । एवंविधे योग
यातुर्विजयः स्यादित्यर्थः ॥

लग्ने शनिकुजौ मध्ये रविर्दशमलाभगः ।

शुक्रयोरन्यतमस्तदानीं व्रजतो जयः ॥ ७२ ॥

मध्ये दशमे रविः । बुधशुक्रयोर्मध्ये कश्चिदशमलाभगः । शेषं
स्पष्टम् ॥

लाभत्रिरिपुगो भौमशन्योरन्यतमो यदि ।

भृगुज्ञेज्याश्च बलिनो योगेऽस्मिन्गच्छतो जयः ॥ ७३ ॥

भौमशन्योर्मध्ये कश्चिद्भ्राभत्रिपट्सु स्थितः यत्र कुत्रापि स्थिता भृ-
गुबुधगुरवो बलिनः स्युरेतस्मिन्योगे गच्छतो राज्ञो जयः ॥

तुर्थे शुक्रबुधौ लग्ने गुरुरस्ते च चन्द्रमाः ।

खलास्त्वृतीये योगोऽयं विजयाय महीभुजाम् ॥ ७४ ॥

स्पष्टम् ॥

गुरुस्तनौ रविलभे तृतीये शानिमङ्गलौ ।

शुक्रज्ञौ खे शशी दूने जययोगोऽतिदुर्लभः ॥ ७५ ॥

अयं जयदायकयोगोऽतिदुर्लभो ज्ञेयः ॥

बुधो बुद्धौ रविः शत्रौ शनिरभ्रे कविः मृत्वे ।

लग्नेऽन्यतम ईज्येन्द्रोर्योगोऽयं रामवाणवत् ॥ ७६ ॥

बुद्धौ पञ्चमे बुधः पष्ठे रविः दशमे शनिः चतुर्थे शुक्रः गुरुचन्द्र-
योर्मध्ये एको लग्नेऽयं योगो रामवाणवज्जयकरः ॥

लग्ने बली बुधः केन्द्रे गुरुर्निर्वलचन्द्रमाः ।

धर्मत्रिपह्वयगतो योगोऽयं जयकृद्गणे ॥ ७७ ॥

निर्वलचन्द्रमा नीचादिस्थानस्थित्या बलरहितश्चन्द्रो धर्मत्रिपङ्क्त्य-
यगतो नवमपष्टद्वादशानामन्यतमे स्थितः ॥

अनवाष्टमदे पापा हिद्युकत्र्यायगः कविः ।

केन्द्रस्थगुरुणा दृष्टो योगोऽयं धनलाभकृत् ॥ ७८ ॥

पापग्रहा अनवाष्टमदे नवमाष्टमसप्तमव्यतिरिक्तस्थाने स्थिताः केन्द्र-
स्थेन गुरुणा दृष्टः शुक्रश्चतुर्थतृतीयैकादशस्थानगतस्तथाविधोऽयं योगो
धनलाभकरः स्यात् ॥

लग्नारितुर्यकर्मस्थो बुधः सद्ग्रहवीक्षितः ।

अव्ययास्ततनौ पापा योगोऽयं विजयप्रदः ॥ ७९ ॥

यदि लग्नपष्टचतुर्थदशमस्थो बुधः शुभमहैरबलोकितः पापग्रहा
व्ययसप्तमतनुस्थानरहितास्तर्ह्ययं योगो विजयप्रदः ॥

अथ योगद्वयमाह—

जीवस्तनौ खलाः कर्मलाभगा विजयप्रदाः ।

बुधशुक्रौ मदे चन्द्रश्चतुर्थे विजयप्रदः ॥ ८० ॥

लग्ने गुरुः दशमैकादशस्थाः पापाः एतद्योगादेते ग्राहा विजयप्रदाः।
द्वितीयं योगमाह बुधेति—मदे सप्तमे ॥

शुक्रः पष्टे गुरुर्लग्ने चन्द्रमा अष्टमे यदि ।

योगेऽस्मिन्त्रजतां राज्ञां विजयः स्यात्पदे पदे ॥ ८१ ॥

सष्टम् ॥

हिद्युके बुधशुक्रौ चेत्सप्तमे यदि चन्द्रमाः ।

योगोऽयं हन्त्यरिकुलं ब्रह्मद्वेषः कुलं यथा ॥ ८२ ॥

यथा प्रसेद्वेषः कुलं हन्ति तथाऽयं योगः शत्रुसमूहं हन्ति ॥

चतुर्थे चन्द्रमाः शुक्रबुधाभ्यां यदि संयुतः ।

लयं याति तदा शत्रुः कृतघ्नेषु यथा कृतम् ॥ ८३ ॥

लयं नाशम् । कृतं रिताचरणम् ॥

कुजः पष्ठे बुधस्तुर्ये गुरुरस्ते सितस्तनी ।

शनिस्तृतीये योगोऽयं देशसागाय वैरिणाम् ॥ ८४ ॥

अस्ते सप्तमे ॥

शुक्रोऽष्टमे रविः पष्ठे बुधोऽस्ते सहजे कुजः ।

जीवस्तनी क्षितिपतोर्विपक्षक्षयकारकः ॥ ८५ ॥

अस्ते सप्तमे । तनी लग्ने । अयं योगो विपक्षक्षयकारकः शयुना-
शकः ॥

गुरुमूर्यसितास्तुर्यतृतीये शनिमङ्गला ।

पष्ठस्थितौ तदा गन्तुर्विजयः स्यान्न संशयः ॥ ८६ ॥

यदा चतुर्थतृतीयस्थानस्थाः गुरुरविशुक्राः पष्ठस्थितौ शनिमङ्गला
तदा गन्तुर्विजयः स्यात् ॥

गुरुवारे पद्विकर्मपङ्कलग्नहिवुकायगाः ।

क्रमेण यदि सूर्याद्या ग्रहाः सप्तातिदुर्लभाः ॥ ८७ ॥

बृहस्पतिवासरे यदि पष्ठे रविस्तृतीये चन्द्रः दशमे भौमः पष्ठे बुधः
लग्ने गुरुः चतुर्थे शुक्रः एकादशे शनिः एवं स्थिताः सप्त ग्रहा अति
दुर्लभाः । अतोऽस्मिन्योगे विजयः स्यादेव ॥

अथ साभिधानं योगत्रयमाह—

योगः स्याज्ज्ञेज्यशुक्राणां यद्येकः केन्द्रकोणगः ।

उभौ चेदधियोगश्चेत्सर्वे योगाधियोगकः ॥ ८८ ॥

बुधगुरुशुक्राणां मध्ये यद्येको बुधो वा गुरुर्वा शुक्रो वा केन्द्रको-
णगः स्यात् । तदा योगाख्यो योगः स्यात् । उभौ चेद्बुधगुरु बुध-
शुक्रौ गुरुशुक्रौ वा स्थानैक्येन स्थानभेदेन वा केन्द्रकोणगौ स्याताम् ।
तदधियोगाख्यो योगः । सर्वे चेद्बुधगुरुशुक्राः केन्द्रकोणगाः स्युस्तदा
योगाधियोगाख्यो योगः ॥

एषां फलमाह—

क्षेमं योगेऽधियोगे स्यात्क्षेमं शत्रुजयस्तथा ।

योगाधियोगे भवति क्षेमं शत्रुक्षयः क्षितिः ॥ ८९ ॥

योगे गच्छतो रङ्गः क्षेमं स्यात् । अधियोगे गच्छतः क्षेमं शत्रुक्ष-
यश्च फलम् । योगाधियोगे गच्छतः क्षेमं शत्रुनाशो भूमिलाभश्च भ-
वति ॥

रिपुजन्मभलग्नाभ्यामष्टमो यदि लग्नगः ।

यात्राकाले नरपतेः करपञ्जरगो रिपुः ॥ ९० ॥

रिपुजन्मभलग्नाभ्यां स्वरात्रोर्जन्मराशितो जन्मलग्नाद्वा योऽष्टमो
राशिः सचेद्यात्राकाले लग्नोपगतः स्यात् । तदा रिपुर्नरपतेर्हस्तगतः
स्यात् ॥

शशी मध्ये बुधस्तुर्ये गुरुर्लगे सितः सुते ।

रविस्त्वृतीये भौमार्कां पष्ठे योगोऽयमुत्तमः ॥ ९१ ॥

मध्ये दशमे । सुते पञ्चमे । शेषं स्पष्टम् । अन्येऽपि बहवो योगाः
प्रमिताक्षरायां द्रष्टव्याः ॥

ननु क्षीणस्याष्टमस्य च चन्द्रस्याशुभत्वात्कथमत्र 'चन्द्रोऽष्टमे
गुरुर्लगे' इत्यादौ तस्य शुभत्वमुच्यत इत्याशङ्क्याह—

क्षीणोऽष्टमोऽपि चन्द्रः शुभफलदो योगमाहात्म्यात् ।

विपमपि जीवनहेतुर्भवति भिषग्भिर्महारसे क्षिप्तम् ॥ ९२ ॥

क्षीणोऽप्यष्टमोऽपि चन्द्रो योगमाहात्म्यादत्र शुभफलदः स्यात् ।
अत्रार्थान्तरन्यासः । विपमपि वत्सनाभादि भिषग्भिर्वैदीर्महारसे क्षिप्तं
सजीवनहेतुर्भवति ॥

पार्थिव्येन खगानां फलमन्यद्योगजं चान्यत् ।

पीतापि पश्य हरिद्रा ताम्राभा सौधचूर्णयोगेन ॥ ९३ ॥

आदित्यादिप्रहाणां पृथक्त्वेन फलं भिन्नम् । योगवशाच्च फलं भि-

सद्वाक्यं कार्यसिद्धिरस्त्वित्यादि वचनम् । आदर्शो दर्पणः । समुतखी पुत्रयुक्ता । वाद्यं मर्दलादि ॥

विप्राः पूर्णघटान्नवस्त्रशिविकापद्मान्यशोकं शवं

रिक्तः सन्ननुलोमगामिकलशः पुष्पं च वेदध्वनिः ।

गीतं वद्धपशुः सुवस्त्ररजकोडीसाग्नि गोरोचना-

नीत्याद्याः शकुनाः प्रयाणसमये दृष्टाः पुरोऽभीष्टदाः ॥

विप्रौ च विप्राश्च विप्राः न त्वेकः । अशोकं लोकोदरहितं शवं मृतकशरीरम् । रिक्तो जलरहितः अनुलोमगामी स्वपश्चाद्भागगामी कलशो घटः । वद्धपशुः रज्ज्वादिना बद्धो वृषभादिः । सुवस्त्ररजकः शोभनानि निर्मलानि वस्त्राणि यस्य तादृशो रजकः । उदीप्ताग्निर्जाग्व-
ल्यमानोऽग्निः । शेषं प्रसिद्धम् । इत्याद्याः शकुनाः । आद्यशब्दात्सुवा-
सिन्यादयः प्रयाणसमये पुरो दृष्टा अभीष्टफलदाः स्युः ॥

अथापशकुनानाह द्वाभ्याम्—

नम्रासृग्धधिरान्धकुञ्जविधवावन्ध्यापरिव्राजक-

ह्रीवन्ध्याधितमुक्तकेशपतितोन्मत्तधुधार्तोरगाः ।

तैलाभ्यक्तरजस्रलाऽऽर्द्रवसनव्यङ्गासुहृद्भिणी-

कुद्धाङ्गारतुपेन्धनास्थिलवणं शिङ्गावसाकर्दमाः ९८

नम्रोऽपरिहितवासाः कुगारव्यतिरिक्तः । असृग्धधिरम् । परिव्राजकः संन्यासी । ह्रीवो नपुंसकः । व्याधितोऽचिकित्स्यरोगवान् । मु-
क्तकेशोऽबद्धकेशः । पतितो मयपानादिना भ्रष्टः । उरगः सर्पः ।
तैलाम्यक्तः कृन्तैलाम्यङ्गः । आर्द्रवसनोऽशुष्कवस्त्रः । व्यङ्गशिञ्जना-
सिकादिः । अनुहृद्वैरी । कुद्धः कुपितः । इन्धनं काष्ठम् ॥

वस्त्रादिस्त्रलनं कुटुम्बकलहो मार्जारयुद्धं वृणं

कापायी सरठः स्वगेहदहनं तर्कं गुहश्चर्म च ।

तैलं मुण्डित औषधं च जटिलस्तूलं वमिर्दुर्वचः

कृष्णं धान्यमिति प्रयाणसमये दृष्टं पुरः कष्टदम् ॥९९॥

वस्त्रादेः वस्त्रकमण्डलुच्छत्रादेः स्वलनं स्वहस्तात्पतनम् । कापायो रागविशेषः तेन रक्तं वस्त्रं कापायं तद्वान्कापायी । सरठः कृन्डलासः । मुण्डितो मुण्डितशिरस्कः । जटिलो जटावान् । तूलं कार्पासम् । वमिर्वमनम् । दुर्वचः स्वमुखोत्थं परमुखोत्थं वा दुष्टं वाक्यम् । कृष्णं धान्यं मापादि । शेषं प्रसिद्धम् । इति गमनसमये पुरो दृष्टं कष्टदं स्यात् ॥

अथान्यानपि शकुनापशुनानाह—

गोधाकोलशशाहीनां नामग्रहणमुत्तमम् ।

न दर्शनं न च रतं व्यस्यः कपिन्नक्षयोः ॥ १०० ॥

गोधा सरठाकारः प्राणिविशेषः । कोलः सूकरः । शशः प्रसिद्धः । अहिः सर्पः । एषां नामग्रहणं स्वमुखेन परमुखेन वा नामोच्चारणं शुभम् । तेषां दर्शनं न शुभं रतं शब्दश्च न शुभः । कपिर्यानरः ऋक्षोऽच्छमल्लः तयोर्व्यस्यः । कीर्तनं निषिद्धम् । दर्शनं रतं च शुभमित्यर्थः ॥

दक्षिणे भासकाकर्षरुवानरकुङ्कुराः ।

वामे तु पिङ्गलापल्लीशिवादुर्गापिकाः शुभाः ॥ १०१ ॥

भासः पक्षिविशेषः । काकः प्रसिद्धः । ऋक्षोऽच्छमल्लः । रुरुर्मृग-
विशेषः । धानरः प्रसिद्धः । कुङ्कुरः श्वा । एते यातुर्दक्षिणभागे उ-
त्तमाः । पिङ्गला पक्षिविशेषः । पल्ली प्रसिद्धा । शिवा सृगाली । दुर्गा
पोतकी । पिकः कोकिलः । एते गन्तुवामि प्रशस्ताः ॥

दक्षिणे पक्षिणः श्रेष्ठाश्चरन्तो रुरुवर्जिताः ।

मृगाश्च विपमास्ते चेद्दन्त्या वामे खरस्वनः ॥ १०२ ॥

पक्षिणो रुरुवर्जिता मृगाश्च दक्षिणभागे चरन्तो गच्छन्तः श्रेष्ठा
उत्तमाः । तत्रापि मृगा विपमास्त्रिपञ्चसप्तादयश्चेद्दन्त्या अत्युत्तमाः स्युः ।
तथा वामभागे खरस्वनो गर्दभशब्दः श्रेष्ठः । क्रियतां देशकालभेदेन

नैष्कल्यमाह वराह —“न ग्रामेऽरण्यजो प्राह्यो नारण्ये ग्रामजः क-
चित् । दिवाचरश्च नो रात्रौ न च रात्रिचरो दिवा ॥ इन्द्ररोगादितत्र-
स्तकलहामिपत्राङ्घ्रिण । आपगान्तरिता मत्ता न प्राह्या. शकुना. क-
चित् ॥” इत्यादि ॥

अथावश्यमकार्येऽपशकुनपरिहारमाह—

कुलदेवतां प्रणम्य स्वर्णं साज्यं द्विजातये दत्त्वा ।

अपशकुनेऽपि कदाचिद्गच्छेदावश्यके कार्ये ॥ १०३ ॥

स्पष्टम् ॥

अपशकुनेऽपि प्रथमे गच्छेत्प्राणत्रयं स्थित्वा ।

प्राणांश्च पद्द्वितीये न लङ्घयेद्देहलं तृतीयेऽस्मिन् ॥१०४॥

आवश्यकं कार्यं सत्यपशकुने जाते प्राणत्रयं प्राणायामत्रयमात्रं
स्थित्वा गच्छेत् । पुनरप्यपशकुने जाते प्राणायामपट्टं स्थित्वा गच्छेत् ।
ततोऽप्यपशकुने नैव गच्छेदित्यर्थः ॥ उक्तं च कश्यपेन—“यायी वि-
रुद्धं शकुनमादौ दृष्ट्वा प्रयत्नतः । प्राणायामत्रयं कुर्याद्वितीये द्विगुणा-
श्वरेत् ॥ तृतीये पुनरावृत्त्यं शान्त्या यायादिनान्तरे” इति ॥

भये प्रवेशे समरे नष्टार्थस्य गवेपणे ।

नद्युत्तारे च शकुनोऽशुभोऽपशकुनः शुभः ॥ १०५ ॥

भये भयसम्बन्धिनि कार्ये पलायनादिके प्रवेशे गृहप्रवेशे समरे
ऽङ्गामसमये नष्टार्थस्य गवेपणे सनीक्षणे नद्युत्तारे नद्युत्तरणसमये यो
भारद्वाजमयूरः इत्यादिना प्रागुक्तं शकुनं सोऽशुभः । यश्चापशकुनो
नग्रासृग् इत्यादिनोक्तः स शुभः । अथ शिङ्गाया विशेषमाहनारदः —
‘सर्वदिक्षु क्षुतं नेष्टं गोक्षुतं मरणप्रदम् । अफलं तल्लतं यत्तु वृद्धपी-
नसकैतने ॥ औषधे वाहनारोहे निराहे शयनासने । दिधारम्भे वी-
जरापे क्षुतं सप्तसु शोभनम् ॥” इति ॥

क्षीरं पञ्चदिनं पूर्वं दुग्धं तु दिवसनयम् ।

प्रयाणदिवसे त्याज्यं मधुतैलं जिगीषुणा ॥ १०६ ॥

जिगीषुणा जेतुमिच्छुना राज्ञा यात्रादिनात्पूर्वं पञ्चदिनं क्षीरं त्याज्यम् । क्षीरं तु दिनत्रयं त्याज्यम् । न पातव्यमित्यर्थः । मधु तैलं च प्रयाणदिवसे त्याज्यम् । मधु न भक्ष्यं तैलं न लापनीयमित्यर्थः ॥

भुक्त्वा तैलं गुडं क्षीरं मासं गच्छन् स रोगभाक् ।

अवमान्य स्त्रियं मान्यं विभ्रं मृत्युमवाप्नुयात् ॥ १०७ ॥

प्रयाणसमये तैलं तैलपकं गुडं क्षारं मासं वा भुक्त्वा यो गच्छति स रोगभाग्भवति । स्त्रियं मान्यं पुरुषं ब्राह्मणं वाऽपमान्य एतेषामपमानं धिक्कारादिना कृत्वा गच्छन् मृत्युं प्राप्नुयात् ॥

अथ यात्रानिवृत्तौ गृहप्रवेशमुहूर्तमाह—

प्रवेशस्तत्परावृत्तावुत्तमो मैत्रभध्रुवे ।

चरक्षिप्रे मध्यमोऽग्निद्वीशतीक्ष्णोऽग्रभेऽधमः ॥ १०८ ॥

तत्परावृत्तौ तस्या यात्रायाः परावृत्तौ सत्या प्रवेशो मैत्रभध्रुवे मृगवती चित्रानुराधा रोहिष्युत्तरात्रये उत्तरः । चरक्षिप्रे स्वातीपुनर्वसुश्रवणत्रय हस्ताश्विपुष्येषु प्रवेशो मध्यमः । शेषेष्वधम इत्यर्थः । लग्नादि-
निचारस्तु वास्तुप्रकरणमथगृहप्रवेशे वक्ष्यमाणो ब्राह्मः ॥

प्राच्यां गजं दक्षिणस्यां रथं पश्चात्तुरङ्गमम् ।

उत्तरस्यां तु शिविकामारुह्य व्रजतां जयः ॥ १०९ ॥

सष्टम् ॥

अथ गमनसमये विधिमाह—

• उद्धृत्य दक्षिणाङ्गं द्वात्रिंशत्पदमितां महीं गत्वा ।

तिलघृतसुवर्णपात्रं दत्त्वा विप्राय यानमारोहेत् ॥ ११० ॥

गन्ता राजा गमनसमये प्रथमतो दक्षिणाङ्गिमुद्धृत्य गृहाद्बहिर्द्वा-

त्रिंशत्पदमितां भूमिं गत्वा भीहूर्तिंकाय विप्राय तिलघृतसुवर्णसहित
पात्रं दत्त्वा गजादियानमारोहेत् ॥

अथावश्यककार्यादिना गमनस्य विलम्बे सति तस्मिन्समुहूर्ते स्थ-
लान्तरे वस्तुविशेषस्थापनमाह—

यज्ञोपवीतं विभेण शस्त्रं क्षत्रेण मासिकम् ।

वैश्येन शूद्रेण फलं प्रस्थाप्यं वा स्थलान्तरे ॥ १११ ॥

क्षत्रेण क्षत्रियेण शस्त्रं प्रस्थापनीयम् । अभीष्टं वस्तु वा प्रस्थाप-
येत् । तदाह वसिष्ठः—“श्वेतातपत्रध्वजचामराश्वविभूषणोष्णीपगजा-
म्बराणि । आन्दोलिकारत्नमथाश्ववाराञ्छय्यासनायं मनसस्त्वभीष्टम् ॥”
इति ॥

राजा दशाहं सामन्तः सप्ताहमितरो जनः ।

पञ्चाहमेकत्र वसेत्प्रस्थितो न कदाचन ॥ ११२ ॥

राजा भूमिपालः प्रस्थितः कृतप्रस्थानो दशदिने एकत्र न वसेत् ।
सामन्तो मण्डलाधिपः प्रस्थितो न सप्ताहमेकत्र वसेत् । तदितरो
जनो ब्राह्मणादिः ॥

अथ प्रस्थाने दिग्विशेषेण दिननियममाह—

सप्त पञ्च गुण नेत्र सम्मिता-

न्वासरान् हरिदिगादिषु क्रमात् ।

प्रस्थितोऽपि निवसन्वसुन्धरा-

धीश्वरे जयति वैश्वदिग्नीम् ॥ ११३ ॥

हरिदिगादिषु प्राच्यादिदिक्षु क्रमेण यथा—पूर्वस्यां प्रस्थितः सप्त
दिनानि दक्षिणस्यां पञ्च प्रतीच्यां त्रीणि उत्तरस्यां द्वे दिने निवसन्
राजा शत्रुसेनां जयति ॥

अथ प्राचां मतभेदेन प्रस्थानपरिमाणमाह—

गेहाद्रेहान्तरं गर्गः सीमन्तः सीमान्तरं मृगुः ।

वाणक्षेपं भरद्वाजो वसिष्ठस्तु पुराद्बहिः ॥ ११४ ॥

स्वगृहाद्रेहान्तरं परगृहमतिसमीपवर्त्यपि तत्प्रस्थानावधिभूतमाह गर्ग इत्यर्थः अथ वा स्वग्रामसीमानमुल्लङ्घ्य सीमान्तरं ग्रामान्तरसीमां प्रस्थानावधिमाह मृगुः । अथ योधा स्वत्रलेन क्षिप्यमाणो वाणो यावदूरं गच्छति तावन्मात्रं प्रस्थानं स्यादिति भरद्वाजः कथयति । वसिष्ठस्तु स्वनगराद्बहिर्गमनं प्रस्थानमाहेत्यर्थः ॥

धनुःपञ्चशतीं केचिद्यात्रां तद्विशतीं परे ।

अन्ये पुराद्गृहाद्वा तद्दशकं गम्यदिङ्मुखम् ॥ ११५ ॥

केचिद्धनुषां पञ्चशतीं यात्रां वदन्ति । चतुः करमितं धनुः । परे तेषां धनुषां द्विशतीं शतद्वयं तावन्मितं गमनप्रस्थानमित्याहु रित्यर्थः । अन्ये तु स्वपुरास्वगृहाद्वा तेषां धनुषां दशकं प्राहुः । एतत्प्रस्थानं गम्यदिङ्मुखं गन्तव्यदिगभि मुखं कार्यम् । यस्यां दिशि गमनं चिकीर्षितं तस्यां दिश्याभिमुख्येन प्रस्थानं कर्तव्यमित्यर्थः ॥

स्त्रीसङ्गं सप्तरात्रं प्राग्यात्राहात्परिवर्जयेत् ।

यात्रा दिने तु रोगार्तः सन्निवर्तेत वा न वा ॥ ११६ ॥

यात्रादिनात्पूर्वं सप्तरात्रपर्यन्तं स्त्रीसङ्गं परिवर्जयेत् । अत्यन्तकामवशात्स्त्रीसङ्गं त्यक्तुमशक्तो यात्रादिने वा त्यजेत् । यात्रादिने तु स्त्रीसङ्गमाचरन् रोगार्तस्सन् देशान्तरगन्निवर्तेत न वा निवर्तेत किन्तु त्रियेतेत्यर्थः ॥

अथ नक्षत्रादीनां दोहदमाह सप्तभिः—

कुल्माषाँस्तण्डुलतिलान्मापान्दधि घृतं पयः ।

मृगमांसं मृगासृक् पायसं चापकं मृगम् ॥ ११७ ॥

वृतीयश्लोकान्ते हयादिति वर्तते । तत्र हयादश्विनीमारभ्यैतान्यदार्थान् क्रमेण तत्तन्नक्षत्रदोहदरूपाञ्जानीयादिति शेषः । यथा—अधिन्यां कु-

ल्मापान् धान्यविशेषान् । भरण्यां तण्डुलयुक्ततिलान् । कृत्तिकायां
मापान् । रोहिण्यां दधि । मृगे घृतम् । आर्द्रायां क्षीरम् । पुनर्वसौ
मृगमांसम् । पुष्ये मृगरुधिरम् । आश्लेषायां पायसम् । मघायां चापकः
पक्षिविशेषस्तन्मांसम् । पूर्वाफल्गुन्यां मृगमांसम् ॥

शशमांसं पष्टिकान्नं प्रियङ्गुकमपूपकम् ।

चित्राण्डजं फलं कौर्म सारिं गोधां च शल्यकीम् ॥ ११८ ॥

उत्तराफल्गुन्यां शशमांसम् । हस्ते पष्टिको धान्यभेदस्तदन्नम् ।
चित्रायां प्रियङ्गुकम् । स्वात्यामपूपम् । विशाखायां चित्राण्डजं विचि-
त्रपक्षिमांसम् । अनुराधायां फलमात्रादिकम् । ज्येष्ठायां कूर्ममांसम् ।
मूले सारिकाख्यपक्षिमांसम् । पूर्वाषाढायां गोधामांसम् । उत्तराषाढायां
शल्यकीमांसम् ॥

हविष्यं कृसरान्नं च मुद्गान्नं यवपिष्टकम् ।

मत्स्यान्नं चित्रितान्नं च दध्यन्नं दोहदं हयात् ॥ ११९ ॥

अभिजिति हविष्यं मुद्गादि । श्रवणे कृसरान्नं तिलौदनम् । धनि-
ष्ठायां मुद्गौदनम् । शततारायां यवानां पिष्टकम् । पूर्वाभाद्रपदायां म-
त्स्यमिश्रमोदनम् । उत्तराभाद्रपदायां चित्रवर्णमन्नम् । रेवत्यां दध्योदनं
दोहदं जानीयात् ॥

रसालां पायसं काञ्चीं शृतदुग्धं तथा दधि ।

दुग्धं तैलोदनं भक्ष्यं रवितो वारदोहदम् ॥ १२० ॥

रवितो रविवारमारम्य एतद्वारदोहदं भक्ष्यं भोक्तुं योग्यं जानीयात् ।
यथा—रवौ रसालां दधिशर्करादिभिः संसृष्टां शिखरिणीति देशभाषया
प्रसिद्धाम् । सोमवारे पायसम् । भौमे काञ्चीम् । बुधे तप्तक्षीरम् । गुरु-
वारो दधि । शुक्रौ दुग्धम् । शनौ तैलोदनम् ॥

अथ तिथिदोहदमाह—

अर्कपत्रं तण्डुलाम्बु घृतं श्राणा हविष्यकम् ।

स्वर्णाम्बुपूपरुचकमम्बु गोमूत्रितं यवाः ॥ १२१ ॥

प्रतिपदादितिथिषु क्रमेणैतत्तिथिदोहदं ज्ञेयम् । यथा—प्रतिपदार्कपत्रं
 वृक्षनिशेषस्य दलम् । द्वितीयायां प्रक्षालितनण्डुलजलम् । तृतीयायां
 घृतम् । चतुर्थ्यां यवागूः । पञ्चम्या मुद्गादिहविष्यम् । षष्ठ्यां प्रक्षालितस्वर्णजलम् । सप्तम्यामषूपम् । अष्टम्यां बीजपूरफलम् । नवम्यां जलम् । दशम्यां गोमूत्रम् । एकादश्यां यवाः ॥

पायसं गुडमखं च मुद्गान्नं तिथिदोहदम् ।

घृतं तिलान्नं मत्स्यश्च दुग्धं प्राच्यादिदोहदम् ॥ १२२ ॥

द्वादश्यां परमान्नम् । त्रयोदश्यां गुडम् । चतुर्दश्यां रक्तम् । पञ्चदश्यां मुद्गौदनम् । अथ दिग्दोहदमाह घृतमिति—प्राच्यां घृतम् । दक्षिणस्या तिलान्नम् । प्रतीच्यां मत्स्यः । उत्तरस्यां क्षीरम् ॥

नन्वैतद्दोहदं किं कार्यमित्यत्राह—

भक्ष्यमभक्ष्यं लभ्यमलभ्यं यद्विग्वासरतिथिऋक्षाणाम् ।

शुक्ला स्पृष्ट्वा दृष्ट्वा दत्त्वा गच्छेद्दोहदमुक्तम् ॥ १२३ ॥

द्विग्वासरादिदोषे सति तद्विग्वासरतिथिनक्षत्राणां उक्तं दोहदं तद्विध्यं यदि तत्रापि भक्ष्यं भोक्तुं योग्यं चेत् दधिदुग्धादिकं तद्विदुक्त्वा यद्भक्ष्यं तस्पृष्ट्वा वा दृष्ट्वा वा दत्त्वा वा यदलभ्यं तस्पृष्ट्वा वा गच्छेत् । ननु दुष्टनक्षत्रादिषु दोहदभक्षणादिना दोषापाकरणं युक्तं विहितनक्षत्रादिषु तत्कथनं व्यर्थमिति चेन्न । आवश्यककाले महादोषाणामपि पारिघट्टणवारशूलयोगिन्यादीनामपाकरणाय दोहदोक्तेः सार्थक्यात् ॥

कविकण्ठीरवश्चक्रे ज्योतिर्वित्सरसात्मजः ।

यात्राशास्त्रमुहूर्तानां रघुनाथो निरूपणम् ॥ १२४ ॥

यात्राशास्त्रसम्बन्धिमुहूर्तानां निरूपणं चक्रे कृतवान् ॥

इति मुखठाणकरोपाहभट्टरामचन्द्रमुतश्रीमन्महेश्वरभट्टविरचितायां मुहूर्तमालायाष्टिकायां सौन्दर्यबोधिण्यां यात्राप्रकरणं समाप्तमष्टमम् ॥

वास्तुप्रकरणम् ९

अथ वास्तुप्रकरणं व्याख्यायते ॥ तत्रादी गृहनिर्माणस्य प्रयोजनं
तथयन्तत्प्रकरणं प्रतिजानीते—

गृहस्थस्य क्रियाः सर्वाः स्वसत्ताकं गृहं विना ।

न सिद्ध्यन्ति यतस्तस्माद्गृहप्रकरणं ब्रुवे ॥ १ ॥

न्वस्य सत्ता यत्र तत्स्वसत्ताकं स्वनीयमित्यर्थः । शेषं स्पष्टम् ॥

अथ यत्र नगरे गृहनिर्माणमिष्यते तत्र स्वस्य शुभाशुभविचारं ताव-
त्तद्—

स्वनामराशेः पुरनामराशि-

द्व्यङ्केशादिवपथमितो हिताय ।

स्यान्निर्बलेऽर्कोऽडुपभार्गवेज्ये

क्रपात्सयोपित्पुस्तवित्तहानिः ॥ २ ॥

अत्र पुरराशेः प्रामस्याप्युपलक्षणम् । स्वनामराशेः स्वस्य व्यावहारि-
प्रनामराशितः पुरस्य नामराशां द्वितीयो नरम एकादशो दशमः प-
ञ्चमो वा स्यात्तर्हि तत्पुरं हिनाय स्यात् । यथा—चूडामणिमंङ्ककद्विजना-
गराशेर्मेपादाराणसीपुरराशिर्दृष्यते द्वितीयो भवति तन्मन्तनगरं तस्य वा-
स्तवयोग्यम् । यथा वा—नीलकण्ठनामराशेर्दृशिकाचरणाद्रिभंङ्ककप्रामरा-
शिर्मानाद्यः पञ्चमोऽनधरणाद्रिर्नीलकण्ठस्य हिताय स्यात् । अथ गृ-
हारम्भे सूर्यादीनां दीर्घ्यं निषेधति—स्यादिति । अर्कं निर्वले सति गृ-
हारम्भे न्यस्य हानिः स्यात् । उडुपथन्द्रमस्मिन्निर्वले स्त्रीहानिः । भा-
र्गवे निर्वले सुखहानिः । गुरौ निर्वले वित्तहानिः । एषां निर्वल्यं गो-
चरान्तराहित्यं नाचस्थानादिगत्यं च ॥

अथ प्रानामनोरुत्तमर्णाधमर्णव्यमाह—

द्विजः स्वर्गः पुरवर्गयुक्त-

स्ताष्टोऽष्टभिर्व्यत्ययनश्च शेषम् ।

यस्याधिकः सोऽत्र ऋणीति मैत्री

सेवा विवाहेष्वपि काकिणीयम् ॥ ३ ॥

वर्गा अकचटतपयशास्याः 'ताश्चोतुसिंह' इत्यादिना विवाहप्रकरणे प्रागुक्तास्तत्र स्ववर्गः स्वस्य गृहस्वामिनो वर्गो गरुडादिर्यत्सङ्ख्याको भवति स द्विगुणः । तत्सङ्ख्या द्विगुणा कार्येत्यर्थः । ततः पुरवर्गयुक्तः पुरवर्गस्य सङ्ख्या युक्तः कार्यः । ततोऽष्टभिस्तष्टोऽवशेषितः कार्यः । एव व्यत्ययतश्च पुरवर्गसङ्ख्यां द्विगुणां स्ववर्गसङ्ख्या युक्तां च कृत्वाऽष्टभिर्भजेदित्यर्थः । एवमुभयथा यत्क्षेपमित्यं काकिणी ज्ञेया । यस्य शेषमधिकं सोत्र ऋणी स्यात् । इतरस्तु धनी ज्ञेयः । यथा—नीलकण्ठस्य वर्गः सर्पः तत्सङ्ख्या ९ द्विगुणा १० चरणाद्वैवर्गः सिंहस्तत्सङ्ख्या ३ युक्ता १३ अष्टभिस्तष्टा शेषं नीलकण्ठस्य काकिण्यः ९ एवं ग्रामवर्गसङ्ख्या ३ द्विगुणा ६ नीलकण्ठवर्गसङ्ख्या ९ युक्ता ११ अष्टभिस्तष्टा शेषं ३ ग्रामस्य काकिण्यः । अत्र नीलकण्ठस्य शेषमधिकमतः स ऋणी । अत्र एवास्य द्रव्यहानिरित्यर्थः । उक्तं च—“स्ववर्गं द्विगुणीकृत्य परवर्गेण योजयेत् । अष्टभिस्तु हरेद्भागं योऽधिकः स ऋणी भवेत् ॥” इति । इयं काकिणी मैत्र्यां सेवायां विवाहे च चिन्तनीया । यस्तु ऋणी स्वात्तस्य हानिरितरस्य तु लाभ इत्यर्थः ॥

अथ म्वराशिवशाःपुरनिगसे निषिद्धस्थानान्याह—

पुरस्य मध्ये वृषयुग्मसिंह-

नक्रं वनेनैव ततः क्रमेण ।

न पूर्वतो वृश्चिकपीनकन्या-

कर्काश्च जूकाजपटा वसेयुः ॥ ४ ॥

वस्तुनिष्ठस्य पुरस्य प्रकीर्णप्रकरणोक्तवस्त्रविभागवन्नयथा विभागं कृत्वा मध्ये मध्यभागे वृषयुग्मसिंहनक्रं नैव वसेत् । वृषमिधुनसिंहमकरादिमन्तः पुरया न वसेयुरित्यर्थः । ततः पूर्वतः पूर्वावष्टदिशु क्रमेण वृश्चिकादिरादिमन्तः पुरया न वसेयुः । यथा—पूर्वस्यां वृश्चिकराशि-

मान् । आग्नेय्यां मीनः । दक्षिणस्यां कन्या । नैऋत्यां कर्कः । प्र-
तीच्यां धनुः । वायव्यां तुला । उत्तरस्यां मेषः । ऐशान्यां कुम्भः ॥

अवर्गाद्याः क्रमाद्द्वर्गाः पूर्वादिषु बलान्विताः ।

तेन तत्पञ्चमदिशि वासो द्वारं च नोचितम् ॥ ५ ॥

अकचटतपयशवर्गाः पूर्वादिषु क्रमाद्बलान्विताः । यथा पूर्वस्या-
मवर्गः आग्नेय्यां कवर्ग इत्यादि । तेन हेतुना तच्छत्रुभूतस्य पञ्चमव-
र्गस्य दिशि वासो द्वारं वा नोचितम् । यथा—नीलकण्ठस्य तवर्गः प-
श्चिमायां बलान्वितोऽतः पञ्चमदिशि पूर्वस्यां द्वारं वासो वा नोचितः ॥

अथ गृहादीनां नक्षत्रकल्पनामाह—

विवाहवत्स्वव्यवहारनाम्न-

स्तदिष्टं येन भकूटशुद्धिः ।

कल्प्यं गृहद्वारपुरादिकानां

विनिर्मितौ बुद्धिमता विचिन्त्य ॥ ६ ॥

स्वव्यवहारनाम्नः स्वकीयव्यावहारिकनामनक्षत्रस्य विवाहवत् विवा-
हप्रकरणोक्तरीत्या येन नक्षत्रेण सह भकूटशुद्धिः राशिकूटादिशुद्धिर्न-
र्तते तन्नक्षत्रं बुद्धिमता विचिन्त्य गृहादीनां विनिर्मितौ कल्पनीयम् ।
यथा—नीलकण्ठस्य नामनक्षत्रमनुराधाख्यं तस्य रोहिण्या सह भकू-
टशुद्धिः सम्भवतीति कल्पितमिष्टनक्षत्रं रोहिणी ॥

अथेष्टायकल्पनार्थं क्रमादायानाह—

ध्वजधूमसिंहकुङ्कुरष्टपत्नरगजवायसा अष्टौ ।

आयास्तेषां विषमः श्रेष्ठस्तं कल्पयेद्दिष्टम् ॥ ७ ॥

कुङ्कुरः श्वा । खरो गर्दभः । शेषाः प्रसिद्धाः । तेषामष्टानां मध्ये
ध्वजसिंहादिर्विषम आयः श्रेष्ठः । अतो वास्तुनिर्माणे विषमेषु कंचिदि-
ष्टमायं कलायेत् ॥

अथेष्टायनक्षत्राम्यामिष्टभूमेर्विस्तारादिसाधनार्थं क्षेत्रफलमाह—

व्येकेष्टभग्ना यमपञ्चचन्द्रा-

चन्द्रोनितेष्टायर्हतः कुनागैः ।

युताः सहात्यष्टिभिरष्टिचक्षु-

स्ताष्टा भवेत्क्षेत्रफलं तदिष्टम् ॥ ८ ॥

यमपञ्चचन्द्राः १९२ व्येकेष्टभग्नाः एकोनितेष्टनक्षत्रेण गुणिताः कार्याः चन्द्रोनिताष्टा येन एकरहितेष्टायसहस्रया हतैः कुनागैः ८१ युताः कार्याः । ते चात्यष्टिभिः सप्तदशभिः सह संयुता इत्यर्थः । ततोऽष्टिचक्षुभिः २१६ तष्टा अत्रशेषिता इष्टं क्षेत्रफलं तस्यात् । यथा—इष्टभं रोहिणी तसहस्रया ४ इष्टभं व्येकं ३ अनेन यमवाणचन्द्राः १९२ गुणिताः ४९६ इष्टायः सिंहः कल्पितः तसहस्रया ३ चन्द्रोनिता इष्टायः २ अनेन कुनागैः ८१ हतैः १६२ युताः ६१८ अत्यष्टिभिः १७ युताः ६३९ अष्टिचक्षुभिः २१६ भक्ताः शेषं २०३ इदं क्षेत्रफलं ज्ञेयम् ॥

अथ क्षेत्रफलाद्गृहस्य दीर्घादिसाधनमाह—

फलं विस्तृतिर्हृद्वैर्घ्यं दीर्घ्यहृद्विस्तृतिः फलम् ।

फलं तदष्टभिस्तष्टमिष्टायः स्याद्भूजादिकः ॥ ९ ॥

फलं क्षेत्रफलं विस्तृतिहृत् इष्टमिस्तारेण भक्तं गृहस्य दीर्घ्यं स्यात् । तथा दीर्घ्यहृत् इष्टदीर्घ्येण भक्तं फलं विस्तारः स्यात् । यथा—गृहस्वामि-हृत्मेन कल्पितविस्तारः ७ अनेन फले २०३ भक्ते २९ इदं दीर्घ्यम् । अथवा कल्पितदीर्घ्येण २९ भक्ते फले विस्तृतिरियम् ७॥ अथ कल्पिताय-साधनमाह—फटमिति । त फटमष्टभिरवशेषितं भूजादिः कल्पित आयः स्यात् । यथा फलं २०३ अष्टभिर्भक्तं शेषं ३ अयं कल्पित आयः मिष्टः । कल्पितनक्षत्रसाधनं तु फटमष्टगुणं कृत्वा सप्तविंशत्या तष्टं कार्यम् । यथा—फलं २०३ अष्टगुणं १६२४ सप्तविंशत्या तष्टं ४ इदं कल्पितनक्षत्रसाधनं ज्ञेयम् । तत्रैव महाशतुनिर्माणमपेक्षितं ध्येयोऽदशा-

धिकद्विशत्या हतेन इष्टाङ्केन क्षेत्रफलं युक्तं कार्यम् । यथा—इष्टाङ्कः
२ षोडशाधिकद्विशत्या २१६ हतः ४३२ अनेन फलं २०३ युक्तं
कृतं ६३९ अतो दैर्घ्यादिकं साध्यम् ॥

प्रकल्पितैर्विस्तृतिदैर्घ्यहस्तै-

र्यद्यायशुद्धं न फलं गृहस्य ।

युक्तं प्रकुर्यादथवा वियुक्त-

मभीप्सितायेन फलं स्फुटं स्यात् ॥ १० ॥

अभीष्टैर्विस्तृतिदैर्घ्ययोर्हस्तैर्यदि कदाचिदभीष्टायशुद्धं गृहस्य फलं न
स्यात् तर्हि अभीष्टायेन तत्फलं युक्तं वियुक्तं वा कुर्यात् । तेन फलं
स्फुटं स्यात् । तस्मादिष्टविस्तारादिना दैर्घ्यादिकं साध्यम् । अथवाभी-
ष्टहस्तागकदैर्घ्यविस्तारहतिः क्षेत्रफलं तदष्टभिरवशेषित ध्वजादिरायः
स्यात् । इष्टायसिद्धी फलाजक्षत्रं च प्रसाध्य तेन स्वनामनक्षत्रस्य रा-
शिकूटादिवटितं विचार्य प्रशस्तं चेत्तदैर्घ्यादिकमङ्गीकार्यम् ॥

ध्वजे द्वारं सर्वदिक्षु सिंहे पूर्वयमोत्तरे ।

वृषे प्राच्यां गजे प्राचीयाम्ययोः स्यात्सुखप्रदम् ॥ ११ ॥

ध्वजाख्ये आये सर्वदिक्षु दिक्चतुष्टयेऽपि द्वारं सुखप्रदं स्यात् ।
सिंहाख्ये आये पूर्वदक्षिणोत्तरदिक्षु द्वारं कार्यम् । न तु प्रतीच्याम् ।
वृषाये पूर्वस्यां द्वारम् । गजाये पूर्वदक्षिणदिशोः ॥

कैश्चित्पश्चादुदक्पूर्वदक्षिणस्यां द्विजादितः ।

द्विजचिदशूद्रराजन्यभद्वारं पूर्वतः परैः ॥ १२ ॥

द्विजादितो ब्राह्मणादिवर्णक्रमेण पश्चिमादिमुखं गृहं कैश्चिदुक्तम् ।
यथा—द्विजराशीनां कर्कवृश्चिकमीनराशिमतां पुंसां पूर्वदिशि एवं वै-
श्यराशीनां दक्षिणदिशि । शूद्रराशीनां पश्चिमदिशि राजन्यभानामुत्त-
रदिशि ॥

अग्निमित्रात्पितृवसोः सप्तस्विन्दौ तथेऽष्टमे ।

न कर्तव्ये क्रमाद्वारे प्राक्परे दक्षिणोत्तरे ॥ १३ ॥

अग्निः कृत्तिका मित्रमनुराधा तस्मात्सप्तसु कृत्तिकादिसप्तनक्षत्रेषु अनुराधादिसप्तनक्षत्रेषु वा इन्दो चन्द्रे सति तथेष्टमे गृहस्य दीर्घद्विस्तार-वशादुत्पन्नेष्टनक्षत्रे तेषु स्थिते सति प्राक्परे द्वारे न कर्तव्ये पूर्वद्वारं पश्चिमद्वारं च न कर्तव्यम् । तथा पितृवसोः सप्तसु मघादिसप्तसु धनिष्ठादिसप्तसु च चन्द्रनक्षत्रे इष्टनक्षत्रे वा सति दक्षिणद्वारमुत्तरद्वारं च न कार्यमित्यर्थः । तत्र हि चन्द्रो गृहनक्षत्रं च पुरः पृष्टस्थितं भवति तन्निषिद्धम् ॥

शालाधुवाङ्काः पूर्वादिद्वाःसु कुद्वियुगाहयः ।

मैकाङ्कयोगसद्व्याकं गृहनाम धुवादिकम् ॥ १४ ॥

पूर्वादिद्वारेषु एते क्रमाच्छालाधुवाङ्काः । यथा—पूर्वस्यां द्वारे चिक्ती-पिंते शालाधुवाङ्कः एकः । दक्षिणस्यां द्वौ । पश्चिमायां चत्वारः । उत्तरस्यामष्टौ । अथ सैकः एकयुतः योऽङ्कयोगः दिक्पक्षत्वेन यावन्ति द्वाराणि चिक्तीपिंतानि एकं द्वे त्रीणि चत्वारि वा तत्रतां शालाधुवाङ्कानां योगः तत्तद्गुणकं धुवादिकं गृहनाम स्यात् । यथा पूर्वस्यां पश्चिमायां च द्वारे चिक्तीपिंते तत्र शालाधुवौ १।४ अनयोर्योगः ५ सैकः ६ पष्टे गृहनाम जानं कान्तमिति । एतं पूर्वदक्षिणोत्तरदिक्षु शालाधुवाणां १।२।८ योगः ११ सैकः १२ धनदाख्यं गृहं जातम् । दिक्चतुष्टये तु विजयार्यं षोडशं भवति ॥

धुवादिसंज्ञा आह सार्धेन—

धुवं धन्यं जयं नन्दं सरं कान्तं मनोरमम् ।

सुसुखं दुर्मुखं क्रूरं विपक्षं धनदं क्षयम् ॥ १५ ॥

आक्रन्दं विपुलाख्यं च विजयं चेति षोडश ।

एताः षोडशान्वर्धसंज्ञाः ॥

अथायत्रशाब्दुवादिसंज्ञकं गृहमाह—

चतुर्गुणक्षेत्रफलमष्टितष्टं ध्रुवादिकम् ॥ १६ ॥

चतुरिति । चतुर्भिर्गुणितं क्षेत्रफलं षोडशभिरवशेषितं ध्रुवादिकं स्यात् ॥

अथैवं शालाध्रुवाङ्गयोगादुत्पन्नगृहसंज्ञा अनाथासेन ज्ञातुं स्फुटमाह चतुर्भिः—

ध्रुवाख्यमूर्ध्वद्वारं स्याद्धन्यं प्राग्द्वारमालयम् ।

जयाख्यं दक्षिणद्वारं नन्दं प्राग्दक्षिणामुखम् ॥ १७ ॥

खराख्यं पश्चिमद्वारं कान्तं प्राक्पश्चिमामुखम् ।

मनोरमपश्चिमपश्चात्सुमुखं प्रागपाक्परम् ॥ १८ ॥

दुर्मुखाख्यमुदग्द्वारं क्रूरं स्यात्प्राग्दक्षिणामुखम् ।

विपक्षं दक्षिणोदग्यद्द्वारं प्रागपाग्दक्षिणम् ॥ १९ ॥

क्षयं प्रतीच्युदग्द्वारमाक्रन्दं प्राक्परोत्तरम् ।

विपुलं स्याद्विनापूर्वां विजयं सर्वदिग्मुखम् ॥ २० ॥

यदूर्ध्वद्वारं तद्गुवाख्यं गृहं प्रथमम् । एयं पूर्वद्वारं गृहं धन्यं द्वितीयम् । प्राग्दक्षिणयोर्मुखे द्वारे यस्य तत् । अवाक्पश्चात् दक्षिणपश्चिममुखं मनोरमाख्यम् । प्रागपाक्परं पूर्वदक्षिणपश्चिममुखं सुमुखसंज्ञम् । यदक्षिणोदक् दक्षिणोत्तरमुखं तद्विपक्षम् । पूर्वां विना दक्षिणपश्चिमोत्तरद्वारमित्यर्थः । सर्वदिग्मुखं चतुर्दिग्द्वारम् ॥

अथ व्ययादिकमाह—

व्ययोऽष्टतष्टमिष्टर्क्षं नेष्टः स्यादायतोऽधिकः ।

गेहे गेहेशयोरेकमृक्षं चेत्कुर्वते क्षयम् ॥ २१ ॥

येन सह स्वनामनक्षत्रस्य घटितं विचारितं गृहविस्तारादिवशादुत्पन्नं तदिष्टनक्षत्रं अष्टमिष्टतष्टं व्ययः स्यात् । स चेदिष्टायादधिकस्तदा नेष्टः । यथा—रोहिणीभम् । अयं व्ययः ४ इष्टायाम्निहादधिकोऽनो

नेष्टः । गेहस्य गृहस्वामिनश्च नक्षत्रमेकमेव चेत्क्षयं गृहस्वामिनाशं कुरते । यत्प्रागुक्तमिष्टर्क्षं तदेवेह गेहनक्षत्रं ज्ञेयम् ॥

व्ययान्वितं क्षेत्रफलं समेतं

ध्रुवादिनामाक्षरसङ्घयया च ।

तष्टं त्रिभिः शक्रकृतान्तराजः

स्युरंशकास्तत्र न सन्कृतान्तः ॥ २२ ॥

प्रागुक्त क्षेत्रफलं व्ययेन युक्तं ध्रुवादिनामाक्षरसङ्घयया च समेतं युक्त त्रिभिरवशेषित कार्यम् । एकद्वित्रिशेषे क्रमेण शक्रश्च कृतान्तश्च राट् च शक्रकृतान्तराजः इन्द्रयमभराजसंज्ञनास्त्रयोशाः स्युः । तत्र कृतान्तसंज्ञकोशो न सन् प्रशस्तो न स्यात् । यथा—क्षेत्रफलं २०३ व्ययान्वितं २०७ फान्तगृहस्य नामाक्षरसङ्घयया २ समेतम् २०९ त्रिभिस्तष्टं शेषम् २ अथ कृतान्तो नेष्टः । अथ धनदगृहाक्षरैः समेतं २१० त्रिभिस्तष्टं ३ राजसंज्ञोऽयमंशः शुभः ॥

अथ केषाचिन्मतेन गृहस्यायुरादिनयमाह पञ्चभिः—

नागनवादिनवादिपुगाङ्गव्यष्टतं नवधा फलमिष्टम् ।

स्वार्कगजैस्तिथिसप्तभभाङ्कैरष्टभिरुष्णकरैरथ तष्टम् ॥ २३ ॥

नवधा स्थापितमिष्टफलं क्षेत्रफलं क्रमानागादिभिरद्वैर्गुणितं क्रमात्स्वार्कादिभिस्तष्टं सत् गृहस्य आयुरादिक्रमेण सिद्ध्यति । यथा—इष्टं क्षेत्रफलं २०३ नागैः ८ गुणितं १६२४ स्वार्कैः १२० भक्तं शेषम् ६४ इदं गृहस्यायुः । एवं नवभिर्हतं गजैस्तष्टमायः ३ सिंहायो जातः । अहयोऽष्टौ तैर्हतं तिथिभिः १५ तष्टम् ४ तिथिधनुर्था । नवभिर्हतं सप्तभिस्तष्टम् ७ धारः शानिः । अष्टभिर्हतं सप्तविंशत्या तष्टम् ४ नक्षत्रं रोहिणी । चतुर्भिर्हतं भेः २७ तष्टम् २ योगः प्रीतिनामा । अष्टैः ६ हतं अद्वैर्भक्तं शेषम् ५ नयाशोऽयम् । एवं त्रिभिः

हैतमष्टभिस्तष्टं १ ऋणमिदम् । अष्टभिर्हतं द्वादशभिस्तष्टम् ४ इदं धनम् ॥

तदेव क्रमेण निर्दिशति—

आयुरायस्तिथिर्वारो भं योगोऽशक्रणं धनम् ।

आयुर्गृहस्याय ओजस्तिथी रिक्ताममां विना ॥ २४ ॥

आयुर्वर्षात्मिका स्थितिः । आयो ध्वजादिः । तिथिः प्रतिपदादिः । एवं ज्ञेयम् । अथात्र शुभानाह—आयुर्गृहेति । गृहस्येति प्रत्येकं सम्ब-
ध्यते । गृहस्य यथा यथाधिकमायुः श्रेष्ठम् । अत्राधिकपदमध्याहार्यम् ।
आयो ध्वजसिंहादिरोजो विषमः श्रेष्ठः । तिथिस्तु रिक्तामारहिता श्रेष्ठा ॥

सूर्यारवारौ तद्भांशौ विना वारोऽथ तारका ।

विपदादिं विना योगो दुष्टयोगान्विनांशकः ॥ २५ ॥

सूर्यभौमवारौ विना तद्भांशौ च विना वारः श्रेष्ठः । यदि क्षेत्रफलात्सू-
र्यवारोऽथवा भौमवार आगतस्तर्हि तं वारं तद्भांशं च वर्जयेदित्यर्थः ।
तत्र सूर्यवारस्य राशिः सिंहः स च सिंहनवांशश्च लग्ने निपिद्धः । एवं
भौमवारश्चेत्तद्राशी मेघवृश्चिकौ तदंशौ च लग्ने निपिद्धाविति ज्ञेयम् ।
अथ तारका विपदादिं विना श्रेष्ठा । आदिशब्दात्प्रत्यरिनिधनतारे
ग्राह्ये । अयमर्थः—गृहस्वामिनक्षत्राद्गृहभं गणयित्वा नवभिस्तष्टं का-
र्यम् । शेषं त्रिपञ्चसप्तमितं चेत्तद्गृहमशुभम् । दुष्टयोगान्व्यतीपातादी-
न्विना योगः श्रेष्ठः ॥

सन्नवांशो धनाधिक्यं श्रेष्ठं निन्द्यमृणाधिकम् ।

अभीष्टांशादिसिध्यर्थं प्रक्षिप्यात्राङ्गुलादिकम् ॥ २६ ॥

सतां शुभग्रहाणां नवांशो यत्र तादृशोऽशकः श्रेष्ठः । अथ मृगशी-
र्षादिगृहनक्षत्रमागतं चेत्तद्राशिनिर्णयश्चास्मान्नवांशादेव कर्तव्यः । ऋ-
णापेक्षया धनाधिक्यं श्रेष्ठम् । ऋणाधिक्यं तु निन्द्यम् । निन्द्यक्षेत्रफले-

ऽभीष्टांशादिकं न सिध्यति चेत्कथमित्याशङ्क्याह—अभीष्टेति । अत्र क्षेत्रफलेऽभीष्टांशादिसिद्ध्यर्थमङ्गुलादिकं परिमाणमधिकं प्रक्षिप्य वा-
ऽथवा विशोध्य न्यूनं कृत्वा बुधैः प्रयत्नतः क्षेत्रफलं साध्यमित्यन्वयः ॥

विशोध्य वा क्षेत्रफलं बुधैः साध्यं प्रयत्नतः ।

इत्यायुरादिनवकं सन्ननः केचिद्दूचिरे ॥ २७ ॥

इत्येवंप्रकारेण सन्ननो गृहस्यायुरादिनवकं केचिदाचार्या ऊचिरे
उक्तवन्तः ॥

अथ गृहारम्भे मासशुद्धिं दर्शयंस्तद्वशेन द्वारनियमं चाह—

पूर्वपश्चान्मुखं कर्कसिंहनक्रघटे रवौ ।

याम्योत्तरमुखं कुर्याद्दृपमेपतुलालिगे ॥ २८ ॥

कर्कसिंहमकरकुम्भगते रवौ पूर्वमुखं पश्चिममुखं वा गृहं कार्यम् ।
दृपमेपतुलादृशिकगते रवौ दक्षिणमुखमुत्तरमुखं वा कार्यम् ॥

व्यत्ययो न शुभः शेषराशिस्थे नैव निर्मितिः ।

सहस्रहस्र राधान्त्यश्रावणेऽपि शुभं यतः ॥ २९ ॥

व्यत्ययो न शुभः वैपरीत्यमनिष्टम् । मिथुनकन्यादिशेषराशिस्थे
रवौ गृहस्य निर्मितिर्निर्माणं नैव कर्तव्यम् । तत्रापि सहा मार्गशीर्षः
सहस्रः पीपः राधो वैशाखः अन्यः फाल्गुनः श्रावणः प्रसिद्धः एते-
ष्वेव गृहं शुभम् ॥

यत्रैवयं तद्दिनं प्राद्यं विरोधे चान्द्रमार्गयोः ।

कैश्चिच्चैत्रेऽपि मेपेऽर्के ज्येष्ठे दृपगते शुभम् ॥ ३० ॥

यतः कारणान्तौरचान्द्रमासयोर्विरोधे सति यस्मिन्दिने तयोदभ-
योरेवयं संभवति तदेव दिनं प्राद्यम् । अतश्चान्द्रेषु पश्येव हिता इ-
त्यर्थः । कैश्चिदाचार्यैर्मैत्रस्येऽर्के चैत्रमासेऽपि दृपगतेऽर्के ज्येष्ठेऽपि शु-
भमुक्तम् ॥

शुचौ कर्कगते भाद्रे सिंहेऽश्वयुजि तौलिने ।

सक्त्वा कन्यार्कमूर्जेऽपि चापार्कं पौषमाघयोः ॥ ३१ ॥

तथा कर्कगतेऽर्के शुचावापाढेऽपि सिंहस्थेऽर्के भाद्रपदेऽपि तौ-
लिने तुलायामर्केऽश्वयुजि आश्विनेऽपि तथा कन्यार्कमात्रं त्यक्त्वोर्जे
कार्तिकेऽपि चापार्कं धनुर्मासं त्यक्त्वा पौषमाघयोः शुभमुक्तम् । ननु
कार्तिके कन्यार्कनिषेधो माघे चापार्कनिषेधश्च नोपपद्यते तत्र तयोः
कदाप्यसम्भवादिति चेन्न । कृष्णादिमासस्य विवक्षितत्वात् । चान्द्रमा-
सो हि द्विविधः । शुक्लादिः कृष्णादिश्च । तत्र शुक्लप्रतिपदमारभ्यामावा-
स्यान्तः शुक्लादिः । कृष्णपक्षप्रतिपदमारभ्य पूर्णिमान्तः कृष्णादिः ।
उभयथापि शास्त्रे व्यवहारः । पृथ्वीचन्दोदये ब्राह्मे—“अश्वयुकृष्णप-
क्षस्य चतुर्दश्यां विधूदये । तिष्ठतैलेन कर्तव्यं स्नानं नरकभीरुणा ॥”
इति शुक्लादित्वं प्रसिद्धम् । निर्णयामृते भविष्योत्तरे तु—“कार्तिके
कृष्णपक्षे तु चतुर्दश्यां विधूदये । अवश्यमेव कर्तव्यं स्नानं नरकभी-
रुभिः ॥” इत्यादि कृष्णादित्वे प्रमाणम् । अत एवाश्विनपूर्णिमामारभ्य
कार्तिकपूर्णिमान्तं कार्तिकव्रतं प्रसिद्धम् । तत्र कन्यार्कस्य संभवान्निषेध
उपपद्यते । एकमेव माघेऽपि धनुर्कसम्भवान्निषेधसार्थक्यम् ॥

अथ तिथिपरत्वेन द्वारनिषेधमाह—

पौर्णमास्यादितिथिषु नवपण्णवपदसु च ।

गृहाणि प्राशुदक्पश्चाद्दक्षिणाभिमुखानि च ॥ ३२ ॥

पूर्णिमाद्यष्टम्यन्तनवतिथिषु प्राञ्जुखं गृहं निषिद्धम् । एवं कृष्णनव-
मीमारभ्य चतुर्दश्यन्तपट्टतिथिषु उदञ्जुखं न कार्यम् । अमावास्यामा-
रभ्य शुक्लाष्टम्यन्तनवतिथिषु पश्चिममुखं न शुभम् । शुक्लनवम्यादिचतु-
र्दश्यन्ततिथिषु दक्षिणमुखं न कुर्यात् ॥

अथ पञ्चाङ्गशुद्धिमाह—

न दर्शरिक्ताप्रथमाष्टमीषु नार्कारवारे न चरे विलम्बे ।

न दुष्टयोगे नच दुर्निमित्ते गृहं न कुर्याद्ददपञ्चकेऽपि ३३

दर्शोऽभावात्स्या । रिक्ताः ४।९।१४ प्रथमा प्रतिपत् एतास्वष्टम्यां च गृहारम्भं न कुर्यात् । अर्कारसारे रश्मिभौमसारे न कुर्यात् । नापि चरे लग्ने भेषककोदी न च दुष्टयोगे व्यतीपातादौ दुर्निमित्तमकालविद्युदादि तत्र तथा गदपञ्चके विवाहप्रकरणोक्ते रोगादिपञ्चके गृहं न कुर्यात् ॥

खलस्त्रिपष्टायगतैः शुभैश्च
व्ययाष्टवर्जैरथ भूमिशुद्धौ ।

मृदुधुवार्कैज्यशतश्रविष्ठा-

स्वातीषु नव्यालयनिर्मितिः स्यात् ॥ ३४ ॥

लग्नास्त्रिपष्टायगतैः पापग्रहैः व्ययाष्टमरहितैः शुभग्रहैरुपलक्षिते लग्ने तथा खननादिना कीटास्यादिराहित्येन च भूमिशुद्धौ सत्यां मृदुधुवहस्तपुष्यशतताराधनिष्ठास्वातीषु नव्यालयनिर्मितिर्नूतनगृहनिर्माणं शुभं स्यात् ॥

अथ वास्तुचक्रमाह—

नेष्टानि सप्त सूर्यर्क्षादिष्टान्येकादशाष्टमात् ।

दश शिष्टानि नेष्टानि चक्रे स्युर्दृषवास्तुनि ॥ ३५ ॥

सूर्यर्क्षासूर्याधिष्ठितनक्षत्रमारम्य सप्त नक्षत्राणि नेष्टानि । सूर्यर्क्षादष्टमनक्षत्रमारम्य एकादशभानि प्रशस्तानि । ततः परमवशिष्टानि दश भानि दृषवास्तुचक्रे नेष्टानि स्युः । उक्तं च—“त्रिवेदेवेदाम्निपुगाग्निवेदत्रिकेषु भानोः शशिभे गृहेषु । दाहो विनाशः स्थिरता धनं क्षीः शूल्यं च दारिद्र्यमृती क्रमेण ॥” इति ॥

सूतीगेहमदित्यां नैर्ऋत्यां ककुभि भूमिपालानाम् ।

इतरेषां तु विधेयं सुधिषा पूर्वोक्तभेष्वेव ॥ ३६ ॥

भूमिपालानां राज्ञां सूतीगेहं सूतिकागृहं गृहस्य नैर्ऋत्यां दिशि पु-

नवमुनक्षत्रे विधेयम् । इतरेषां नृपातिरिक्तानां सूतीगृहं तु पूर्वोक्तन-
क्षत्रेष्वेव सुधिया कर्तव्यम् ॥

अथ दिक्पख्वेनोपकरणगृहाण्याह—

स्नानपाकशयनास्त्रभुजीनां
धान्यकोशपरुतां गृहमेन्द्र्याः ।
तद्विदिक्षु मथनाज्यपुरीषा-
धीतिरोदनरतौपधसर्वम् ॥ ३७ ॥

ऐन्द्र्याः ऐन्द्री पूर्वा तामारभ्याष्टदिक्षु क्रमेण स्नानार्थगृहाणि का-
र्याणि । यथा—पूर्वस्यां स्नानगृहम् । आग्नेय्यां पाकगृहम् । दक्षिणस्यां
शयनगृहम् । नैर्ऋत्यां शस्त्रगृहम् । पश्चिमायां भोजनगृहम् । वायव्या
धान्यगृहम् । उत्तरस्यां कोशो भाण्डारगृहम् । ईशान्यां मरुतो गृहं
देवमन्दिरमित्यर्थः । तद्विदिक्षु तासां पूर्वादीनामष्टानां विदिक्षु मथना-
दीना गृहाणि कार्याणि । अत्र विदिक्शब्देन दिग्विदिशोर्मध्यभागो गृ-
ह्यते । यथा—पूर्वाभ्योर्मध्ये मन्थनं दध्यालोडनमित्यर्थः । अग्निदक्षिणयो-
र्मध्ये आज्यगृहम् । दक्षिणनिर्ऋत्योर्मध्ये पुरीषं विष्टास्थानम् । निर्ऋ-
तिपश्चिमयोर्मध्येऽध्ययनस्थानम् । पश्चिमवायव्ययोर्मध्ये रोदनस्थानम् ।
वायव्योत्तरयोर्मध्ये रतं सम्भोगस्थानम् । उत्तरेशानयोर्मध्ये औपधस्था-
नम् । ईशानपूर्वयोर्मध्ये सर्वं पूर्वोक्तवस्तुव्यतिरिक्तसर्ववस्तूनां गृहं का-
र्यमित्यर्थः ॥

अथ देवालयादी विचार्य राहुमुखमाह द्वाभ्याम्—

विदिक्ष्वीशदिशो वामं मीनार्त्तिसहाहृषांन्मृगात् ।

त्रयं त्रयं देवगृहे गृहे वेद्यां जलाशये ॥ ३८ ॥

न्यसेत्क्रमाद्रवेस्तुर्यविदिशि प्रथमं न्यसेत् ।

यस्माद्राहोर्मुखं मध्यं पुच्छमाद्यं विदिक्त्रये ॥ ३९ ॥

देवालये रवेर्मीनाद्ययं त्रयं ईशदिशो वामं ईशानदिशः सकाशादि-

लोमं विदिक्षु न्यसेत् । एवं मनुष्यगृहे सिंहसङ्गमात्रयं त्रयमीशानीतो विलोमं विदिक्षु न्यसेत् । एवं वेद्यां वृषार्कात् जलाशये मकरात् क्रमेण न्यसेत् । ततश्चतुर्थदिशि प्रथमं खनेत् । यस्मात्पूर्वविधिवन्नये राहोर्मुखं मध्यं पुच्छं च क्रमेण वर्तते । यथा—देवालयप्रारम्भे मीनमेघवृषराशिषु रवौ सति ईशानदिशि राहोर्मुखं वायव्यां मध्यं नैर्ऋत्यां पुच्छं अत आग्नेयां प्रथमं खनेत् । एवं मिथुनादित्रयं रवौ सति वायव्या राहुमुखं ततः कारणादीशानदिशि प्रथमखातारम्भः कार्यः । एवं कन्यादित्रयेऽर्के नैर्ऋत्यां राहुमुखं धनुर्मकरकुम्भस्येऽर्के आग्नेयां राहुमुखं ततश्चतुर्थदिक् निर्ऋतिस्तत्र खनेत् । एवं मनुष्यगृहे सिंहादित्रयेऽर्के सति ईशानदिशि राहुमुखं वृश्चिकादित्रये वायव्यदिशि कुम्भादित्रये निर्ऋतिदिशि । वृषादित्रये आग्नेयां राहुमुखम् । राहुमुखाच्चतुर्थदिशि खातारम्भः । एवं वेद्यारम्भे वृषादित्रयेऽर्के ईशानदिशि सिंहादित्रये वायव्यामित्यादि । वेदिरग्निहोत्रादौ परिष्कृता भूमिः । एवं जलाशये मकरादिनिराशयवस्थितेऽर्के ईशानादितो विलोमं राहुमुखम् ॥

अथ खाताचारम्भे विशेषमाह—

खातं शिलान्यासमधोमुखैर्भैः

पट्टादिकान्यूर्ध्वमुखैर्विदध्यात् ।

घातायनद्वारकपाटमार्गा-

स्तिर्यङ्मुखैर्वास्तुमुखाय धीमान् ॥ ४० ॥

अधोमुखैर्भूमलाश्लेषामिश्रोर्भ्रैर्नक्षत्रैः खातारम्भं सूत्रघातशिलान्यासं च वास्तुमुखसिन्धुर्ध्वं धीमान् विदध्यात् । तयोर्ध्वमुखैरार्द्रांपुष्यभ्रजत्रयध्रुवैः पट्टिकादिकं विदध्यात् । तिर्यङ्मुखैर्गृहहस्तस्वातीपुनर्वसुज्येष्ठाश्विनीभिर्गणाक्षादिकं कुर्यात् ॥

न नैर्ऋत्यां न वायव्यां नाग्नेयां न च दक्षिणे ।

न मध्ये वास्तुनः कार्यं कूपस्य खननं बुधैः ॥ ४१ ॥

वास्तुनो गृहभूमेर्नैर्ऋत्या दिशि वायव्यां वा आग्नेय्यां दक्षिणस्यां
वा गृहमध्ये वा कूपस्य खननं कुंभैर्न कार्यम् ॥

अथ गृहारम्भे योगविशेषी तत्फलं चाह—

तनुसुखरिपुसप्तमत्रिसंस्थे
गुरुकविस्वर्यबुधार्कजे क्रमेण ।

तनुदशभवकण्टकेऽपि शुक्र-

शरविगुरौ शतमायुरालयस्य ॥ ४२ ॥

लभे गुरुश्वतुर्थे शुक्रः पष्ठे रविः सप्तमे बुधः तृतीये शनिः । एवं-
क्रमेण प्रहपञ्चके स्थिते सति गृहस्य वर्षशतमायुः स्यात् । अयमेको
योगः । अथ वा लभे शुक्रः दशमे बुधः एकादशे रविः केन्द्रे गुरुरेव-
विधे योगेऽपि शतमायुर्गृहस्य ॥

अथान्ययोगद्वयं सफलमाह—

रविकवीज्यकुजे सहजोदया-

त्मजरिपौ शरदां द्विशती क्रमात् ।

गुरुकुजार्कविधौ तु सुहृद्भवा-

यदशमे तदशीतिरुदाहता ॥ ४३ ॥

तृतीये रविः लभे भृगुः पञ्चमे गुरुः पष्ठे भौमः एवंविधे योगे
प्रारब्धस्य गृहस्य वर्षशतद्वयमायुः स्यात् । अयमेको योगः । अथापरः ।
चतुर्थे गुरुः एकादशे भौमः एकादशे शनिः दशमे शशी एवंविधे
योगे आयुर्वर्षाणामशीतिरुदाहता ॥

अथान्ययोगत्रयमाह—

शुक्रस्तनौ गुरुर्वन्धौ शनिर्लाभे निजोच्चगः ।

एकोऽपि लक्ष्मीं तनुते किं पुनर्द्वौ त्रयोऽपि वा ॥ ४४ ॥

तनौ लभे निजोच्चगः शुक्रः । लभभूतमीनस्यः शुक्र इत्यर्थः । अय-
मेको योगः । अथवा बन्धी चतुर्थे निजोच्चगः कर्कस्यो गुरुरयं

द्वितीयो योगः । अथत्रैकादशे तूलास्यः शनिरयं तृतीयो योगः ।
फलमाह—एक इति । अत्रैकोऽपि योगो लक्ष्मी तनुते तत्र योगद्वयं
योगत्रयं वा लक्ष्मीं कुर्यादिति किमुत वक्तव्यमित्यर्थः ॥

अथ योगवशाद्ग्रहस्य परहस्तगामित्वमाह—

दूनेऽम्बरे वा सबलोऽपि खेटः

शत्रोर्नवांशे यदि वर्षमध्ये ।

तदा गृहं तत्परहस्तसंस्यं

बलेन हीनो यदि वर्णनाथः ॥ ४५ ॥

सबलेऽपि अत्युत्कृष्टशुभफलदातापि खेटो ग्रहः शत्रोर्नवांशे शत्रु-
स्वामिकनवांशे स्थितः सन् सप्तमे दशमे वा तिष्ठति चैतदा तद्गृहं व-
र्षमध्ये परहस्ते संस्था स्थितिर्यस्य तथाभूतं स्यात् । यदि वर्णनाथो ब्रा-
ह्मणादिवर्णस्वामी शुक्रादिर्वलेन हीनो निर्बलस्तर्ह्येव तथा स्यात् । यदा
तु वर्णनाथः सबलस्तदा परहस्तगामित्वं न स्यादित्यर्थः ॥

अथ द्वारचक्रमाह—

अब्ध्यष्टाष्टगुणाब्धिषु भास्करभान्निर्मितं द्वारम् ।

शुभमशुभं शुभमशुभं शुभं क्रमाद्द्वारचक्रमिदम् ॥ ४६ ॥

भास्करभात्सूर्याधिष्ठितनक्षत्रादब्धिषु चतुर्षु दिननक्षत्रेषु रचितं द्वारं
शुभम् । ततोऽष्टसु भेष्वशुभम् । ततोऽष्टसु शुभम् । ततस्त्रिष्वशुभम् ।
ततश्चतुर्षु शुभमितीदं द्वारचक्रम् ॥

अथ निषिद्धयोगान्तरमाह—

मङ्गलाधिगतरेवतीमघाहस्तपुष्यजलमूलभेषु यत् ।

मङ्गलस्य दिवसेऽपि यत्कृतं मङ्गलं भवति तत्र न कश्चित् ॥ ४७ ॥

भौमाधिष्ठितरेवत्याशुक्लनक्षत्रेषु भौमस्य वारेऽपि यद्गृहं कृतं तत्र म-
ङ्गलं कश्चिन्न भवति । अत्र जलं पूर्वायादा भौमयुक्तरेवतीमघादिषु यो
भौमवारस्तत्र कृतं गृहं कल्याणकारि न स्यादित्यर्थः ॥

बुधयुक्तेषु हस्ताश्विचित्रार्यमविरिञ्चिषु ।

सुतायुःसुखसम्पत्त्यै यत्कृतं बुधवासरे ॥ ४८ ॥

बुधाधिष्ठितेषु हस्तादिप्रोक्तभेषु यो बुधवासरस्तत्र यद्गृहं कृतं तत्सु-
तायुःसुखवृद्धये स्यात् ॥

गुरुणाधिष्ठितेष्वीज्यध्रुवेन्द्रम्बुविष्णुषु ।

गुरुवारे यदारब्धं तत्रोत्पन्नः सुतो नृपः ॥ ४९ ॥

गुरुणा युक्तेषु पुष्यध्रुवमृगशीर्षाश्लेषापूर्वाषाढाश्रवणेषु यो गुरुवार-
स्तत्र यदारब्धं गृहं तत्रोत्पन्नः सुतो नृपसदृशो भवति ॥

शुक्राधिष्ठितवस्वीश तक्षद्वीशाश्विपाशिषु ।

आरब्धं शुक्रवारे यत्तद्गृहं धनधान्ययुक् ॥ ५० ॥

शुक्रयुक्त धनिष्ठाऽऽर्द्राचित्राविशाखाऽश्विनीशततारकासु शुक्रवारे
यदारब्धं तद्गृहं धनधान्ययुक्तं स्यात् ॥

शनियुक्तपुरन्दराजपाद्भरणीबुधसमीरमित्रभे ।

रचितं शनिवासरेऽपि तत्सदनं भूतपिशाचदूषितम् ॥ ५१ ॥

शनैश्चराधिष्ठिते ज्येष्ठापूर्वाभाद्रपदास्वात्यनुराधानक्षत्रे शनिवासरे च
रचितं गृहं भूतपिशाचदूषितं स्यात् । अत्रायं निष्कृतोऽर्थः—पूर्वं गृ-
हारम्भनक्षत्राण्यवधेयानि ततो वृषवास्तुचके विचार्याणि पश्चादिदं योग-
पञ्चकं विचार्य कृतो गृहारम्भोऽतीव शुभफलदो भवेत् ॥

केवलैस्तृणकाष्ठैर्या भवनस्य विनिर्मितिः ।

न तत्र मासदोषः स्यादन्यत्सर्वं तु पूर्ववत् ॥ ५२ ॥

तृणकाष्ठैरेव न तु पापाण्येष्ट्यादिभिर्या गृहस्य निर्मितिस्तत्र मासदो-
षो न स्यादितरन्तिथिनक्षत्रादिकं पूर्ववज्ज्ञेयम् । उक्तं च—“पापाण्ये-
ष्ट्यादिगेहानि निन्द्यमासे न कारयेत् । तृणदारुगृहारम्भे मासदोषो न
विद्यते ॥” इति ॥

अथ गृहप्रवेशमुहूर्ते विवक्षुस्तावत्प्रवेशस्य त्रैविध्यमाह—

अपूर्वसंज्ञो नवनिर्मिते गृहे

यात्रानिवृत्तौ तु सुपूर्वसंज्ञकः ।

द्वन्द्वाभयोऽध्यादिभयोर्ध्वनिर्मिते

गृहप्रवेशो मुनिभिस्त्रिधोदितः ॥ ५३ ॥

अत्र प्रवेशस्त्रिविधः अपूर्वप्रवेशः सुपूर्वप्रवेशो द्वन्द्वाभयप्रवेशश्चे-
ति । तत्र नवं गृहं निर्माय यः प्रथमः प्रवेशः सोऽपूर्वसंज्ञकः । यस्तु
नृपतेर्यात्रानिवृत्त्यनन्तरं गृहप्रवेशः स सुपूर्वसंज्ञकः । अध्यादिभयोर्ध्वनि-
र्मिते अग्निभयवृष्टिभयादेरनन्तरं निर्मिते पुनः सम्पादिते गृहे प्रवेशो
द्वन्द्वाभय उच्यते । एवं गृहप्रवेशो मुनिभिर्वसिष्ठादिभिस्त्रिधा कथितः ॥

तत्रादावपूर्वसुपूर्वयोर्मासशुद्ध्यादिकमाह—

अपूर्वं सुपूर्वं च कुर्यात्प्रवेशं

तपःफाल्गुनज्येष्ठवैशाखमासु ।

विना दर्शरिक्तार्कभौमान्स्थिरेऽङ्गे

दशापस्त्रिपष्ठे जनुर्लग्नभाभ्याम् ॥ ५४ ॥

माघफाल्गुनज्येष्ठवैशाखमासेषु अपूर्वं सुपूर्वं च प्रवेशं कुर्यात् ।
दर्शोऽमावास्या । रिक्ताश्रुतुर्थानवमीचतुर्दश्यः । अर्कवारो भौमवारश्च
एतान्विना । एतदतिरिक्ततिथ्यादावित्यर्थः । जनुर्लग्नभाभ्यां जन्मलग्नजन्म-
राशिभ्यां यद्दशमैकादशतृतीयपष्ठस्थानं तस्मिन्नेह लग्नगते । स्थिरे वृ-
षसिंहवृश्चिककुम्भान्यतमे लग्ने तं प्रवेशं कुर्यात् ॥

यद्दिग्गृहद्वारमिहोड्भिस्तेर्मृदुध्रुवक्षान्यतमेषु कुर्यात् ।

क्षिप्रैश्चरैः स्यात्परहस्तयातं तीक्ष्णोग्रमिथैर्मरणं प्रवेष्टुः ॥ ५५ ॥

यस्यां दिशि गृहद्वारं इहास्यां दिशि यान्युद्भूनि तीरुडुभिः । अयम-
र्थः । यस्मिन्गृहे प्रवेशाधिकीपितस्तास्य गृहस्य द्वारं यस्यां दिशि वर्तते
तस्यां दिशि यानि नक्षत्राणि 'सप्त सप्ताग्निभात्' इत्यादिना यात्राप्रक-

रणे कथितानि तेषु गृदुधुवनक्षत्रेषु च प्रवेशं कुर्यात् । क्षिप्रैश्वरैः प्रवेशे तद्गृहं परहस्तगतं स्यात् । तीक्ष्णोपमिश्रनक्षत्रैः प्रवेशे प्रवेष्टुर्नाशः स्यात् ॥

गृहेशः प्रविशेत्पूर्णा नन्दाभद्राजयासु च ।

गृहाणि प्रागपाकपश्चादुदगद्वाराण्यनुक्रमात् ॥ ५६ ॥

गृहस्वामी प्रागादिद्वाराणि गृहाणि क्रमात्पूर्णादितिथिषु प्रविशेत् । यथा—पूर्णायां प्राग्द्वारं गृहं प्रविशेत् । नन्दायां दक्षिणद्वारमित्यादि ॥

लग्नशुद्धिगाह—

त्रिपडाये खलैः सद्भिः पडष्टच्ययवर्जितैः ।

शुद्धेम्बुरन्ध्रे च तनी विजनुर्लग्नभाष्टमे ॥ ५७ ॥

खलैः पापग्रहैस्त्रिपडेकादशे स्थितैः । तथा सद्भिः शुभग्रहैः पडष्टद्वादशरहितैः अर्थात्केन्द्रत्रिकोणसहजायधनस्थितैरुपलक्षिते तथा शुद्धे सर्वग्रहरहितेऽम्बुरन्ध्रे चतुर्याष्टमे स्थाने सति तथा विजनुर्लग्नभाष्टमे विगतो जनुर्लग्नभाष्यामष्टमो राशिर्यत्र स्वजन्मलग्नात्स्वजन्मराशेश्चाष्टमराशिः प्रवेशलग्नगतो माभूदित्यर्थः । तादृशे तनी लग्ने प्रवेशं कुर्यात् ॥

अथ रवेर्वागतिज्ञानमाह—

रविर्वामोऽष्टमात्पुत्राद्धनाल्लाभाच्च पञ्चसु ।

स्थानेष्वन्यतमस्थश्चेत्प्राङ्मुखत्वादि विशेद्गृहम् ॥ ५८ ॥

यस्मिंलग्ने गृहप्रवेशश्चिकीर्षितस्तस्मादष्टमं यत्स्थानं ततः पञ्चसु स्थानेषु मध्ये कुत्रचित्स्थितश्चेद्रविः प्राङ्मुखे गृहे प्रवेष्टुर्वामो भवति । ततस्तत्र प्राङ्मुखं गृहं प्रविशेत् । एवं पुत्रात्पञ्चमस्थानात्पञ्चसु स्थानेषु रविस्तिष्ठति चेदक्षिणाभिमुखं गृहं प्रविशेत् । यतस्तत्र प्रवेष्टुः स वामः स्यात् । एवं लग्नतो यद्द्वयं द्वितीयं ततः पञ्चसु रवौ सति पश्चिमाभिमुखं गृहं प्रविशेत् । लग्नाद्यदेकादशं ततः पञ्चसु रवौ उदङ्मुखं गृहं विशेदित्यर्थः ॥

अथ प्रवेशे कलशचक्रमाह—

मृत्तिगतिधनलाभवैरिशोक-

स्थिरसुखिताः क्रमशोऽर्कभात्मवेशे ।

कुयुगयुगयुगाब्धिवेदरामा-

त्रिभिरुडुभिर्घटवास्तुचक्रमेतत् ॥ ५९ ॥

रविभासूर्याकान्तनक्षत्रात् कुयुगोलादिसह्यपाकैरुडुभिर्दिननक्षत्रैः प्रवेशे क्रमान्मृत्तिगतीत्यादिकलं स्यात् । यथा—सूर्याधिष्ठितनक्षत्रेण प्रवेशे मृत्तिः । ततश्चतुर्भिर्गमनम् । ततश्चतुर्भिर्धनम् । ततश्चतुर्भिर्लाभः । ततश्चतुर्भिर्वैरम् । ततश्चतुर्भिः शोकः । ततस्त्रिभिः स्थैर्यम् । ततस्त्रिभिः सौख्यम् । एतद्दृढात्मकावास्तुचक्रं ज्ञेयम् ॥

अथ द्वन्द्वाभयप्रवेशामाह—

द्वन्द्वाभयान्यकृतजीर्णगृहप्रवेशा-

स्तेष्वेव मासतिथिवासरलग्नभेषु ।

सेज्याभ्युपानिलवसूर्जनभःसहस्यु

नावश्यमत्र पुनरस्तविचारणास्ति ॥ ६० ॥

द्वन्द्वाभयगृहप्रवेशोऽन्यदृत्तगृहप्रवेशो जीर्णगृहप्रवेशश्चेति त्रयोऽपि प्रवेशाः । ईज्यः पुष्यः । अशुभः शततारा । अनिलः स्वाती । यमुर्धनिष्ठा । ऊर्जः कार्तिकमासः । नभाः श्रावणमासः । सदा मार्गशीर्षः । एतैः सहितेषु तेषु नूतनप्रवेशप्रकरणोक्तेष्वेव मासतिथिवासरलग्ननक्षत्रेषु स्युः । अत्र पुनरवश्यमस्तविचारो नास्ति । तदुक्तम्—“ निग्ययाने गृहे जीर्णे प्राशने परिधानके । यूप्रवेशमाद्गत्ये न मीढ्यं शुभशुक्रयोः॥” इति ॥ अत्र द्वन्द्वाभयगृहप्रवेशादिना नष्टे सति पुनरपि नूतनीकृतम् । अन्यदृत्तं परमज्ञानम् । जीर्णं प्रसिद्धम् ॥

अत्राल्यन्तनिषिद्धमाह—

चैत्रे कुजे चरे लग्ने रिक्तायामुग्रतीक्ष्णभे ।

वृदाशुद्धां तर्नां नेष्टं भाष्टमे न विशेषदृष्टम् ॥ ६१ ॥

उत्तरायणस्य प्राशस्त्येऽपि चैत्रमासे गृहं न विशेषत् । एवं कुजे भौमवारे चरे मेपकर्काद्यन्यतमलम्ने रिक्तायां तिथौ ४।९।१४ उग्र-
तीक्ष्णनक्षत्रे च गृहं न विशेषत् । तथा कूटाशुद्धी स्वनामनक्षत्रस्य गृ-
हनक्षत्रेण सह राशिकूटाशुद्धी तथा जन्मभाष्टमे लग्ने गृहं न विशेषत् ॥

अथ वास्तुशान्तौ नक्षत्रशुद्धिमाह—

वास्तुपूजनविधिर्विधीयते पूर्वमेव विधिवत्प्रवेशतः ।

क्षिप्रमैत्रचरनैर्ऋतध्रुवैः पुत्रपौत्रधनधान्यवृद्धये ॥६२॥

प्रवेशतो गृहप्रवेशदिनात्पूर्वमेव विधिवद्दसिष्ठोक्तप्रकारेण क्षिप्रादि-
नक्षत्रैः पुत्रपौत्रादिष्टुद्धये वास्तुपुरुषस्यार्चनविधिः कियते ॥

अथ नूतनप्रवेशादावपि साधारणं वसिष्ठवचनमुदाहरति—

कृत्वा शुक्रं पृष्ठतो वामतोऽर्कं

विप्रान्पूज्यानग्रतः पूर्णकुम्भम् ।

रम्यं हर्म्यं तोरणस्रग्वितानै-

स्त्रीभिः स्रग्वी गीतवाद्यैर्विशेत्तत् ॥ ६३ ॥

पूर्वप्रकरणोक्तरीत्या शुक्रं पृष्ठतः कृत्वा 'रविर्वामे' इत्याद्युक्तरीत्याऽर्कं
वामतः कृत्वा पूज्यान्विप्रान्पूर्णाकलशं च पुरतः कृत्वा स्रग्वी भूत्वा
तोरणादिभिर्भनोहरं तद्गृहं स्त्रीभिः सुवासिनीभिर्गीतवाद्यैश्च सह विशेषत्तत् ॥

अथात्र ग्रन्थे पूर्वग्रन्थेभ्यो विशोपोऽस्ति तं विभावयितुं प्रार्थयते—

मुहूर्तचिन्तामणिरत्रमाला *

मुहूर्तमार्तण्ड मुहूर्ततलम् ।

इत्यादिशास्त्राणि जयन्ति तेभ्यः

सभ्यैर्विशोपोऽत्र विभावनीयः ॥ ६४ ॥

जयन्ति उत्कर्षेण वर्तन्ते । तेभ्यो मुहूर्तग्रन्थेभ्योऽत्र मुहूर्तमालायां
यो विशेषः स तु सभ्यैर्भवद्विर्विभावनीयो ज्ञातव्यः । शेषं स्पष्टम् ॥

विशेषमेव दर्शयति—

कविताचातुरी कैश्चिच्छन्दसां चातुरी परैः ।

खल्पाक्षरैः प्रस्फुटार्थप्रकृतार्थोऽत्र दर्शितः ॥ ६५ ॥

कैश्चित्कविभिः कविताचातुरी कवित्वचातुर्यमेव दर्शितम् । परैस्तु
छन्दसां नानावृत्तानां चातुरी दर्शिता । मया त्वत्र मुहूर्तमालयां खल्पा-
क्षरैः प्रस्फुटार्थोऽभिधेयो यस्य तादृशः प्रकृतार्थः प्रस्तुतपदार्थो दर्शितः ॥

अथ कनिर्ग्रन्थान्ते स्वदेशकुलकथनपुरस्सरमात्मानं कथयति चतुर्भिः—

अस्ति स्वस्तिमदेकमास्पदमिह श्रीविद्ययोर्नारधे-

स्तीरे दाल्भ्यपुरादपाग्दिशि पुरं श्रीपालसेनाभिधम् ।

रामस्थापितचित्तपावनकुलोत्पन्नः सतामग्रणीः

शाण्डिल्यान्वयमण्डनं गणितवित्तत्रावसत्केशवः ॥ ६६ ॥

इह पृथिव्यां श्रीविद्ययोः श्रीध्व विद्या च तयोर्लक्ष्मीसरस्वत्योरेकमा-
स्पदं मुख्यं स्थानम् । श्रीमन्तो विद्वांसध्व यत्र बहवः सन्तीत्यर्थः ।
तादृशं स्वस्तिमत् कल्याणयुक्तम् । यत्र सर्वदा मङ्गलानि सन्तीत्यर्थः ।
एतादृशं श्रीपालसेनानामकं पुरं नारधेः समुद्रस्य तीरे दाल्भ्यपुराद-
क्षिणस्यां दिशि अस्ति । तत्र पुरे रामेण भार्गवेण स्थापितं यद्वित्तपा-
वनकुलं तत्रोत्पन्नः शाण्डिल्यान्वयमण्डनं शाण्डिल्यगोत्रे मण्डनभूतः
सतां साधूनामग्रणीः गणितवित् गणितसिद्धान्तवेत्ता केशवोऽवसत् ॥

तस्मादाविरभून्नासिंह इति यः काश्यां कृतावस्थिति-

स्तत्तज्जातकसंहितागणितविद्वैदगृह्यवाचस्पतिः ।

शाहाकञ्चरसार्वाभौमतिलकादिह्रीमतह्रीश्वरा-

ज्योतिर्वित्सरसलमाप पदवीमासेरिदुर्गग्रहे ॥ ६७ ॥

तस्मात्केशवदैवज्ञानृसिंह इत्याविरभूत् । नृसिंहनामा देवज्ञो जात
इत्यर्थः । यो नृसिंहः काश्यां कृताऽवस्थितिर्येन सः । किम्भूतः तत्त-
ज्जातकसंहितागणितविदां तानि ज्ञानि, प्रसिद्धानि जातकसंहितागणित-